

İDARE DERGİSİ

İçişleri Bakanlığınca Çıkarılır.

YIL: 17

MAYIS — HAZİRAN 1946

SAYI: 180

İÇİNDEKİLER

TETKİKLER:

Sahife

Belediye Seçimleri.....	Muzaffer AKALIN	3
Merkez Dairelerinin Saymanlık İşlemleri	Necmettin AKASANOĞLU.....	10
Eski Çağların İdare Sistemlerine Kısa Bir Bakış	M. Savci EYÜBOĞLU	31
İller Bankası Kârının Yüzde Ellisi.....	Saip OKAY	49
Tekaüt İşlerinde Yaş ve Yaş Düzeltmesi	Ragıp ÖGEL	53
Mahalli İdarelerin Mali Mürakabesi	Nebil ÖZOĞUZ	70
İdarî Teşkilâtımız H. Anket Münasebetiyle	Halûk PEPEYİ	109
Hayvan Hırsızlıkları	Hadi SAĞANAK	131

TERCÜMELER:

İçeriye Göç, Dışarıya Göç Temsil	Hikmet KÜMBETLİOĞLU	147
Birden Ziyade Görevi Olan Memurlar	Hayri ORHUN	167

FİKİR HAREKETLERİ:

Germencik Hakkında Bir Monografi	Mustafa GÖNÜL	214
Britanya Polisi.....	İzzettin ERAYDIN	237

İDARİ COĞRAFYA:

Adıyaman İlçesi.....	Ekrem DOĞANCI	245
----------------------	---------------------	-----

YABANCI MEVZUAT:

Finlandiya’da Sosyal Yardım Kanunu		259
--	-------	-----

İÇTİHATLAR:

Danıştay Kararları		260
--------------------------	-------	-----

KANUN ve KARARLARI

Yayınlanan Kanun ve Tüzükler.....		268
-----------------------------------	-------	-----

BİBLİYOGRAFYA:

Bibliyografya.....		269
--------------------	-------	-----

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllığı: 500 kuruş.

Yabancı memleketler için yıllığı: 750 kuruş.

Abone bedelinin gönderilmesi şekli:

A — Türkiye’de :

Bulunulan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taahhütlü bir mektupla :

İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğü Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hasıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukardaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etütler kabul olunur.

Gönderilecek yazılar, makinede yazılmış olmalı ve yarım sahifeyi geçmeyen ayrı bir özü de ihtiva etmelidirler.

Yayınlanan yazıdaki fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye dercolunmayan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için **İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğüne** müracaat edilmelidir.

TETKİKLER:

BELEDİYE SEÇİMLERİ

(4878 sayılı kanun münasebetiyle)

Yazan:

Muzaffer AKALIN

Mahallî İdareler Genel Müdürü

Büyük Millet Meclisi belediye seçimlerine ait hükümlerde değişiklik yapan bir kanun kabul etti. 30 Nisan tarihli resmî gazetede yayınlanmış olan bu kanunun ana hatlarını ve eski hükümlerin hangilerinde değişiklik yapıldığını bu yazıda belirtmeğe çalışacağım. Seçim hükümlerinde kabul edilen yeni esasları başlıca şu noktalarda toplamak mümkündür.

- 1 — Seçim işlerinin bir ay içinde bitirilmesi
- 2 — Oyların bir günde ve Pazar günü kullanılması,
- 3 — Oyların zarf içinde sandığa atılması ve pusulaların kime ait olduğunun gizli tutulması,
- 4 — Kurulmuş olan yerlerde Siyasi Partilerin birer temsilcisinin seçimlerde hazır bulundurulması,
- 5 — Belediye Meclislerinin toplantı zamanlarının değiştirilmesi,
- 6 — Bu seçim dönemine mahsus olmak üzere belediye seçimlerinin Mayıs ayında yapılması,

Bütün bu değişikliklerin genel olarak taşıdığı mâna ve güttüğü amaç yurttaşların seçim haklarını daha teminatlı kılmak hemşehrilerin oylarını kolaylıkla kullanmalarını ve seçimlerde daha demokratik usullerin tekâmülünü sağlamaktır.

Bu esasları ve bunlardan doğan sonuçları inceleyelim: Belediye seçimleri şimdiye kadar yürürlükte olan kanun hükümlerine göre 1 Eylül'den 20 Ekim'e kadar olmak üzere 50 gün devam ediyordu. Lüzumundan fazla uzun olan bu

sürenin seçim hakları bakımından önemli görülen seçim defterlerinin ilânına, bunlar hakkında mahkemeye müracaata ve mahkemece verilecek kararlara ait süreler olduğu gibi muhafaza edilmek kaydıyla bir ay içine sığdırılması mümkün olacağı anlaşılmıştır. Bunu sağlamak için defterlerin en geç seçim ayının 8 ine kadar asılmış bulunması ve seçim kurullarının itirazlar üzerine yapacakları incelemeleri defterlerin askıdan indirilmesini kovuşturan iki gün içinde bitirmeleri lâzım geldiği kayıtlarını kanuna koymak kâfi gelmiştir. (34 üncü ve 36 ncı maddeler).

Defterlerin hangi tarihe kadar hazırlanması ve asılması hakkında eski kanunda hüküm yoktu. Bu yeni hükümle hem belediyelerin ve seçim kurullarının defterleri kaç gün içinde hazırlanmaları gerektiği belirtilmekte hem de yurdun her tarafında belediye seçimlerinin çeşitli işlerine ait sürelerin aynı günlere rastlaması ve oy verme gününün de önceden hesaplanması sağlanmaktadır. Belediyelerin ve seçim kurullarının ayın 8 ine kadar defterleri hazırlayıp asılacak hale getirmeleri için ödevlerini zamanında yapmaları ve bunun için ilgili dairelerce gerekli yardım ve tedbirlerin vaktinde alınması önemlidir.

Defterlerin seçim ayının 8 inde asılması kaydı bunların hazırlanmaları tamamlanmış olması esasına dayanmaktadır. Bu hükümden defterlerin hazırlığı bitmemiş bile olsa yarım veya eksik olarak asılması gerekeceği mânasını çıkarmamalıdır.

Şehir ve kasabalarda seçim işlerini idare edecek olan seçim kurulları eskisi gibi mahallerden seçilen ikişer kişinin katılmasında ve Belediye Başkanlarının Başkanlığında kurulmaktadır. Belediye Meclisi Üyesinin sayısı 12 den fazla olan yerlerde seçim kurulu üyesinin ondan aşağı olamayacağı 32 nci maddede belirtilmiştir.

Belediye Meclis Üyesi 12 den fazla olan yerlerde seçim kurulu üyesinin en az yedisinin huzuru ile sandığın açılabilmesi hükmü eskiden de Belediye Kanunu'nda yer almış bulunduğu için bu kaydı koymak suretile 32 nci ve 40 inci maddeler arasında tenazur sağlanmış ve mahalle sayısının

azlığı yüzünden yeter sayıda mahalle temsilcisi bulunmayan yerlerde Kurul Üyelerinin eksikliği Belediye Meclisince seçilecek kimselerle tamamlanacağı kaydı metne eklenerek mevcut boşluk doldurulmuştur.

Seçimi idare edecek olan kurulun adını Belediye Kanunu evvelce «Seçim Encümeni» olarak kabul etmişti. Seçimin kolaylaştırılması için şehir ve kasabalarda kurulacak seçim şubelerinin başında vazife alacak heyetlere de seçim encümeni deniyordu. Yeni kanun hem bunları bir birinden kolaylıkla ayırmak hem de yeni terimlere uygun olarak ifade etmek için birincisine «Seçim Kurulu» İkincisine de «Seçim Komisyonu» adını vermiştir. Diğer taraftan evvelce seçim sandıklarının sahasına şube denmekte ve bu terim nüfusun arazi üzerinde toplanışı itibarile muhtelif kümelerden kurulan beldelerde ve nüfusu 80.000 i geçen şehirlerde Belediye Kanunu'nun 10 uncu maddesi gereğince kurulması caiz olan belde şubelerile iltibas doğurmakta idi. Bu sebeple yeni kanun oy sandıklarının kuruldukları sahalara için «Seçim Büroları» adını kabul etmiştir. Yani seçim kurulu deyince belde veya belediye şubesinin tamamında seçimi idare edecek olan merkez heyetini, seçim komisyonu deyince de seçim sandıklarının başında iş görecek olan heyetleri anlayacağız.

Kanunun eski metninde seçim kurulları üyelerinden istifa edenlerin veya istifa etmeden işine gelmeyenlerin yerlerine konacak kimselere, bunlara kimlerin başkanlık edeceğine, Kurulun toplanma ve karar verme nisabına, kararların deftere yazılışına ait hükümler seçim komisyonlarından bahseden 33 üncü madde de yer almıştı. Yeni kanun bu hükümleri yeri olan 32 nci maddeye (geçirmekle beraber seçim komisyonları için de bu konuda mütenazır hükümler koymuş bulunmaktadır.

Belediye seçimlerinde oylar bir günde kullanılacaktır. Bu maksatla belde veya belde şubeleri seçmenlerin oylarını bir günde tamamen kullanmalarını sağlayacak bunun için de beş yüz seçmen adedini geçmiyecek şekilde belediye meclisleri kararı ile gerektiği kadar seçim bürolarına ayrılır. Bu

kararlarda büroların hangi semtlerde kurulduğu ve hangi mahalle ve sokakları kısmen veya tamamen içine aldığı açıkça belirtilir. Seçim ayının ilk haftasında verilecek olan bu kararlar mahallin en büyük mülkiye memurunun onanına sunulur. Ve en az seçim gününden 15 gün evvel gazete çıkan yerlerde gazetelerle ve diğer vasıtalarla ilân edilir. Kanunun eski metnine göre bu kararların seçim tarihinden en az altı ay önce ilânı gerekiyordu. Eğer bu hüküm olduğu gibi kalsa idi oyların bir günde kullanılması esasına dayanan seçimi Mayıs ayında değil Eylül ayında dahi yapmağa imkân kalmıyacaktı. Esasen bütün büroların oyları tasnif sırasında birleştirilerek üyelik buna göre belirtileceğine göre bunların altı ay önceden ilân edilmemesinde seçimin teminatı bakımından bir mahzur görülemez. Çünkü seçim büroları ayrı üye çıkaran seçim daireleri değildir. Seçmenlerin oylarını hangi büroda ve sandıkta kullanacaklarını bilmeleri için ise bunun 15 gün önceden ilânı kâfi olduğunda şüphe yoktur.

Seçim bürolarının başında Belediye Meclislerince seçilmiş beşer kişilik seçim komisyonları bulunacaktır. Seçmenler oylarını kullanırken defterdeki adları hizasını imzalayacaktır. Bu sebeple seçim defterlerinde yazılı seçmenlerin birer listesi seçim gününden evvel seçim bürolarına verilecektir. Bunu kolaylıkla sağlamak için seçim defterlerini önceden mahalle sokak ve seçim büroları esasına göre hazırlamak gerekir. Her seçmenin daimî ikametgâhının bulunduğu büroda oyunu kullanabileceği hükmü bu esasların icabı olarak kanunda yer almış bulunuyor. Defterlerin asılmasına, seçmenlerin itirazları hangi tarihe kadar kabul edileceğine ve seçim sandıklarının nerelere konulacağına ait ilânlardan bahseden 35 inci maddenin eski metninde bu işleri yapmak kimin ödevi olduğu gösterilmemişti. Yeni metinde bunun seçim kurullarına ait bir vazife olduğu belirtilmiştir.

Oyların kullanılacağı gün Pazara rastlayacak şekilde seçim kurulları tarafından kararlaştırılarak mahallin en büyük mülkiye memurunca onaylandıktan sonra ilân olunur. Bu ilânının defterlerin asıldığı gün yapılmış olmasını kanun

emretmektedir. Defterlerin asılı kalacağı süre ile seçim kurullarınca düzeltilmeleri, kurulların kararına karşı mahkemeye itiraz ve mahkemece karar verme süreleri kanunla belli edilmiş olduğuna göre bu süreleri toplayarak ve defterlerin asıldığı tarihe ekleyerek seçim gününün kolaylıkla belirtilmesi mümkündür. Seçim günü bu süreleri kovuşturan ilk Pazar gününe rastlayacaktır. Başka memleketlerin seçim kanunlarında da oy verme günü Pazar olarak kabul edilmiştir.

Beldenin ve belde sakinlerinin mahallî mahiyetteki müşterek ve medeni ihtiyaçlarının sağlanmasında karar vermek yetkisini taşıyan Belediye Meclislerinin seçimlerinde oyların tamamına yakın bir çokluğunu toplaması her bakımdan önemli bir konudur. Seçim Pazar gününe rastlayacağına ve beşer yüz seçmeni aşmayacak şekilde seçim bürolarının kurulması seçmenlerin ikametgâhlarına yakın yerlerde oylarını kullanmalarını sağlayacağına göre bu kolaylıklardan faydalanarak seçmenlerin tamamının oylarını kullanmaları için münasip vasıta ve imkânlarla ilgilerinin çekilmesi lâzımdır. Seçmenlerin yarısından ziyadesinin oylarını kullanmamış olmaları halinde oy kullanma süresinin bir hafta uzatılacağı hakkındaki eski hüküm seçimin bir günde yapılması esasının icabı olarak kaldırılmıştır. Bu sebeble seçim günü sonunda kaç seçmen oyunu kullanmış olursa olsun sandık açılacağından seçmenlerin seçimle ilgilendirilmesi işinin önemi meydandadır.

Seçim günü sandığın açık kalacağı süre sabah saat 8 den akşam 19 a kadar olmak üzere kanunla belirtilmiştir. Ancak sandık başında oyunu kullanmamış seçmenler varsa bunlar da oylarını kullanmadan sandık kapatılmayacaktır. Bu saatler içinde seçime ara verilmeden devam edilmesi kanunun maksadına uygun olur.

Seçimin gizliliğini korumak için oyların zarf içinde sandığa atılması esası kabul edilmiştir. Oy pusulaları değil, zarflar seçim kurullarınca mühürlenmiş olacaktır. Evvelce seçim pusulalarında seçmenin ismi, adresi, imzası veya mühürü bulunması mecburiydi Bu kaldırılmış ve hattâ seçmenin hü-

viyeti gösterilmiş olan pusulaların hesaba katılmayacağı açıkça belirtilmiştir. Seçimin selâmet ve teminatı ve hemşehrilerin oylarını serbestçe kullanabilmeleri bakımından kanunun en övülmeğe lâyık hükümlerinden biri olan bu esas başka memleketler seçim kanunlarının hemen hepsinde yer almış bulunmaktadır. Pusulaların düz beyaz kâğıttan kesilmiş olması hakkındaki hüküm de aynı gerekçelere dayanıyor. Belediyelerimiz seçim günü her seçim bürosunda seçmen sayısınca mühürlü zarf bulunduracaktır Seçim pusulalarının seçim komisyonları önünde ve seçim sırasında yazılması hakkında eski kanunda yer almış olan hüküm de yeni kanunla kaldırılmıştır. Bu değişiklik de aynı sebeplerden doğmakta ve seçimin kolaylaştırılmasını sağlamaktadır. Sandıklar seçim kurullarınca açılacaktır. Bu sebeple seçim günü oyların atılması tamamlanınca zarf atmağa mahsus yarığı bir kâğıtla kapanarak ve sicimle bağlanacak olan sandık seçim komisyonu tarafından mühürlenerek seçim defterleri ve zabıtları ile beraber seçim kurullarına teslim edilecektir. Kurullarca bu sandıklar açılırken ve mühürler muayene edilirken ilgili büro komisyonlarının da hazır bulunması muvafık olur. Sandıktan çıkan zarflarla seçmen defterlerine imzasını koyanların sayıları karşılaştırılır bunların bir birine eşit olması lâzımdır.

Zarf içinde birden fazla pusula çıkmışsa ve bu pusulalarda aynı isimler aynı sıra ile yazılı ise bunlardan yalnız biri hesaba katılır. Eğer pusulalarda başka başka isimler yazılmış veya aynı isimler değişik sıra ile kaydedilmişse hiç biri hesaba katılmaz.

Siyasi Partilerin temsilcileri seçimde hazır bulunmağa yetkilidir. Bu maksatla seçim kurulları ile komisyonlarının başkanları mahallerinde teşkilât olan yerlerde bu partilerin birer temsilcisini seçimde hazır bulunmak için yazı ile davet edeceklerdir. Bu hüküm memleketimizde birden fazla partilerin kurulduğu bu günlerde kanunun mülhem olduğu demokratik prensiplerin bir ifadesidir.

Belediye Meclislerinin toplantı zamanlarında da yeni kanunla değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler de yurdu

muzun iklim şartları ve toplantıların eşit aralıklarla yapılması, bütçelerin hazırlanıp incelenmesinde ve onamlanmasında yeter zaman sağlanması göz önüne alınmış bulunuyor.

Bu seçim dönemine ve bir defaya mahsus olmak üzere seçimin Mayıs ayında yapılması hakkında kanunun geçici maddesindeki hükme gelince: Hükümet tarafından Büyük Millet Meclisine sunulan kanunun gerekçesinde ifade edildiği gibi bunun sebebi Büyük Millet Meclisinin Millet Vekilleri hakkında verebileceği herhangi bir seçim kararının yurt içinde bu günkü belediye heyetlerince değil yeniden ve daha önce seçilecek belediye heyetlerince uygulanmasıdır.

MERKEZ DAİRELERİNİN SAYMANLIK İŞLEMLERİ

Yazan:

Necmeddin Veysi AKASANOĞLU

Malî yönden merkez daireleri denince hatıra, genel Muvazene Kanunu na göre Bakanlık bütçelerde bu bütçelerden ayrı bir cüzü teşkil eden genel müdürlük ve genel kurumlar bütçelerine ilişkin saymanlık işlemlerini döndürmek üzere bu idarelerin yanında ayrıca saymanlık müdürü bulundurulmasına da Muhasebei Umumiye Kanununun 111 inci maddesi cevaz vermektedir.

Genel idare ve kurumların bağlı bulunduğu Bakanlık yanında hizmet gören saymanlık müdürleri Bakanlık bütçesile birlikte bu genel idarenin bağımsız bütçeleri işlemlerine de bakar.

Bu genel idarelerden maksat katma bütçeli idareler olmayıp her yıl genel bütçeye ekli fihristte yazılı olduğu üzere Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi idarelerdir. Bu idarelerde yakın yıla kadar bütçelerinin saymanlık işlemlerini döndüren birer saymanlık müdürlükleri teşkilâtı vardı. Bu gün yoktur ve Maliye Bakanı lüzum gördükçe bu müdürlükleri kaldırmış ve bütçelerinin işlemlerini mensup olduğu Bakanlık saymanlık müdürlüğünce görülmesini uygun bulmuştur.

Misal: içişleri Bakanlığına bağlı Emniyet Genel Müdürlüğü ile Jandarma Genel Komutanlığının ve Başbakanlığa bağlı İstatistik Genel Müdürlüğü'nün bağımsız bütçelerine ilişkin saymanlık işlemlerini, bu Bakanlık ve Başbakanlık yanlarında bulundurulan saymanlık müdürlükleri görmektedir.

Maliye Teşkilâtı ve Ödevleri Kanunu ile diğer özel kanunlarda, merkez daireleri için gereği kadar saymanlık

müdürlüğü ihdası veya bir kaç bütçeli Bakanlıklar için birer saymanlık müdürü bulundurulması Maliye Bakanlığına verilen yetkilerdendir.

Her Bakanlık ve Genel idare ve kurumların bünyesine ve kamu hizmetlerinin mahiyet ve hacmine ve bütçelerinin hazırlanması bakımından güdülen özelliğe göre malî işlemlerin önemlilik derecesini ve genişliğini takdir etmek hakkı Maliye Bakanına verilmiştir.

Her Bakanlığın kendi bünyesini ve ödevini ilgilendiren giderler Genel Muvazene Kanunu'na bağlı «A» işaretli cetvellerde yer almıştır.

Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 6 ncı maddesindeki tarife göre:

Bütçe diğer kanunlar gibi aynı erki ve müeyyideyi taşır. Yalnız Bütçe Kanunu'nun ömrü ilgili yılın süresile kayıtlıdır. Tesirini ikinci yılda göremeyiz. Hâlbuki, diğer kanunların ömrü yürürlükten kaldırılincaya kadar sürer.

Yine tarifden anlaşılacağına göre her Bakan kendi gider bütçesinin uygulama ve yürümesine yalnız bir yıl için izinli ve yetkilidir.

Fakat, kamu hizmetlerinin sürekli olması bu hizmetlerin mümeyyiz bir vasfı olduğundan genel bütçenin Büyük Millet Meclisi'nden tasdiki gecikirse muvakkat bütçe ve Avans Kanunu adı altında iki üç ayı çevreleyen bir kanunla kamu hizmetlerinin devamı sağlanır.

İleri devletlerde görüldüğü gibi bizde de Hükümet, gelecek akçalı yılın girmesinden önce genel bütçeyi, Büyük Millet Meclisi'nin tasdikinden geçirmeğe önem verir.

Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 10 ve 71 inci maddeleri gereğince her Bakan, kendi bütçesinin verile âmiridir. Her Bakanın kendi bütçesine giren giderleri yalnız merkez teşkilâtını ilgilendirmez. Bütçede taşra teşkilâtının giderleri de yazılıdır. Bu giderleri muhasibe ödettirmek için ikinci derece verile âmirlerine birer ödeme emrile mezuniyet verir.

İkinci derece verile âmirleri ilde valiler ilçede kaymakamlardır. Bu ödem emirlerini doldurup il ve ilçelere göndermek ödevi merkez daireleri saymanlık müdürlerindir.

Şimdi Muhasebei Umumiye Kanununun 109 uncu maddesile Maliye Teşkilât ve Ödevleri Kanununun 8 inci maddesini göz önünde tutarak Bakanlık saymanlık müdürlerinin ödevlerini aşağıya sıralayalım.

1 — Bakanlık bütçesini hazırlamak,

Saymanlık müdürleri memur bulundukları Bakanlığın gider bütçelerini, munzam ve olağanüstü ödenek ve aktarma isteklerini hazırlar.

2 — Ödeme ve kredi emirlerini doldurmak

Merkezde ve taşralarda kullanılacak ödeneklerin ödeme emirlerini doldurup mahallerine göndermek ve yine kamu hizmetlerinin zamanında görülmesini kolaylaştırmak için verile âmirinin onayı ile Maliye Bakanlığına bir banka veya bir malsandığında kredi açtırmak.

3 — Muhasebei Umumiye Kanunu ve diğer kanunlarla kendilerine verilmiş olan türlü işleri yapmak,

Kamu hizmetleri ve bunun gerektirdiği kamu giderleri, kanunları ile ve tüzüklerde belli edilmiştir. Kamu giderlerinin ne yolda yapılacağı da ilgili kanun, tüzük ve yönetmeliklerle açıklanmıştır.

O halde saymanlık müdürleri ilk önce malî kanunları göz önünde tutar. Bunlar da kısaca:

1 — Muhasebei Umumiye Kanunu

2 — Bütçe Kanunları

3 — Harcirah, Maaş, Barem, Artırma ve Eksiltme Kanunları ve Vergi kanunları gibi malî konularla birlikte,

1 — Yanında bulunduğu Bakanlık ve Genel idare veya kurumların teşkilât ve idare kanunları,

2 — Bu idarelerin kamu hizmetlerini ve giderlerini ilgilendiren diğer özel kanunlar ve tüzükler

3 — Mâliyeyi ilgilendiren diğer kanunları bilmesi ve hükümlerine göre ödevini ayarlaması ve saymanlık işlemlerini yöneltme ve denetlemesi gerektir.

Her Bakana bütçe ile verilen ödeneklerin harcanmasına ait mezuniyet haddi, işbu ödeneklerin mikdarı ile kayıtlıdır. Her gider bütçesi bölümlere ve her bölümde maddelere ayrılmıştır. Her bölüm veya maddenin hizasında ödeneklerin çeşidi ve mikdarı yazılıdır. Bakan bu mikdardan bir santim artı harcanmasına emir ve mezuniyet veremez.

Şimdi saymanlık işlemlerini,

- 1 — Ödeme emirleri
- 2 — Kadro
- 3 — Tenkis
- 4 Verile emri ve avans
- 5 — Borçlar

Adları altında gruplayabiliriz.

Bu grupları açıklamadan önce Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 11 inci maddesine dayanarak gider tahakkuk memurlarile sorumlu muhasipler hakkında bir fikir yürütelim.

Bütçeye konulan ödeneklerden harcanacak paraların tahakkukunu Bakanlığın idari teşkilâtı içinde bu işlerle ödevli tutulan servisler yapar.

Nitekim, merkez teşkilâtında gider tahakkuk işlerine yine teşkilât kanunlarile veya Bakanın emrile bu işle ödevlendirilen dairenin bakması gerektir.

Misal: içişleri Teşkilât Kanunu'nun merkez bölümünde bu ödev zat işleri genel müdürlüğüne verilmiştir. Bu genel müdürlükte şubelere ayrılmıştır. 2 nci Şube Müdürlüğünün bir ödevi de içişleri Bakanlığı'nın merkeze ait aylık ve (genel giderlerinin tahakkuk işlemlerini yürütmekdir.

Diğer Bakanlık veya genel idarenin merkez gider tahakkuk işlemleri yine kendi teşkilât kanunlarına veya bu husustaki talimata göre ödevlendirilen idari şubeler tarafından görülmektedir.

Taşralarda ise il ve ilçenin işleri bütçesine ait aylık ve genel giderlerin tahakkuk dairesi valiliklerde mektupçuluk, ilçelerde ise tahrirat kâtipliğidir.

Diğer Bakanlık bütçelerinde ise tahakkuk dairesi bu bakanlığa bağlı taşradaki şubeleridir. Tahakkuk eden giderler verile âmirlerinin onayı ile ödenir. Bu gider paralarını ödeyenlere tediye muhasibi derler.

Sorumlu muhasipler, maliye teşkilâtına giren memurlardır. Merkez teşkilâtına ve merkezin kamu (hizmetlerine ait giderleri ödeyen Maliye Bakanlığındaki merkez muhasebecisidir.

Taşralarda ise, valiliklerde defterdarlık saymanlık müdürleri, ilçelerde ise malmüdürleridir.

Kendilerine mahsus kanun veya tüzüklerle idare edilen bazı kurumlar vardır ki, bunlara ait giderlerin ödenmesi için ayrıca muhasiplikler ihdas edilmiştir. Bu giderler işbu kurum muhasiplerinin veznelerinden ödenir.

Şu açıklamağa göre Bakanlık saymanlık müdürlerinin, kanunda yazılı görevleri arasında tahakkuk eden giderleri ödeyeceğine dair bir kayıt bulamayız.

Yalnız verile âmirinin onayı ile giderleri verile emrine bağlamak muhtevalarını muhasibe ödettirmek gibi bir işlemin yürütmekte olduğunu görmekteyiz.

O halde, Muhasebei Umumiye Kanunu'nun muhasiplerin tarifine ait 11 inci maddesinden de anlaşılıyor Bakanlık saymanlık müdürleri sorumlu muhasip değildir. Fakat maliye teşkilâtı içinde yer alan ve Maliye Bakanlığı'na tâyin olunan bir malmemurudur.

Bütçe ve saymanlık işleri teknik bilgiye dayanan bir ihtisas işi olduğu cihetle Bakanlık saymanlık müdürlerinin maliye memuru olması gerekmektedir.

Maliye Bakanı'nın, Genel Muvazene Kanunu ile genel bütçenin uygulanmasından ve sonucundan sorumlu bir icra organı olmasından dolayı bakanlıklar veya genel idarelerin bütçe ve saymanlık işlemlerini kendisinin seçeceği bir mal memuruna götürmesinde isabet vardır.

Ödeme emirlerinde yazılı ödenek, bu mikdarın harcanmasına ancak sorumlu muhasibi mezun kıldığı için Bakanlık saymanlık müdürlerinin bu işde muhasiplerle olan ilgisi malî, prensiplere ve kurullara dayanır,

Ödeme emirleri doldurulurken 2 önemli noktayı belirtmek yerinde olur.

1 — Bütçenin hazırlanmasında her Bakan, kendi Bakanlığını ilgilendiren kamu hizmetlerinin konu ve kadrosunu yürütmek amacındadır. Bu hizmetlerin giderlerini Bakanın takdir ve tesbit etmesine söz götürmez.

O halde, gerek merkezin gerekse taşranın aylıklarının ve genel giderlerinin bir yıllık tutar ödeneklerinin hesabını yaptırmak Bakana verilmiş yetkidir.

Aylıklar kadroya dayandığı için merkezin şu kadar, il ve ilçelerden her birinin bu kadar ödeneye ihtiyacı olduğunu belirtmek mümkündür.

İşte bütçenin yürürlüğe girdiği akçalı yılın başında aylıkların bir yıllık tutan merkez, il ve ilçe bölümü ile hesaplanır.

Merkez giderlerini ödettirmek üzere Maliye Bakanlığı merkez muhasebeciliği ve valiliğinki defterdarlık saymanlık müdürlüğü ilçenin ise malmüdürlüğü adına birer ödeme emri doldurarak Muhasebei Umumiye Kanunu'nun (Tahakkuk eden masrafı ödettirmek âmiri italara aittir.) hükmüne uygun bir işlemin yapılmasını sonuçlandırır.

Formülüne göre Bakanlık saymanlık müdürlüğüne doldurulacak olan ödeme emirlerinde:

- Bütçenin tealluk ettiği akçalı yıl
- Dairenin adı
- Ödenegin mikdarı
- Bölüm ve maddesi
- Ödenegin çeşidi
- Ödeyecek malsandığının yeri ve adı
- Ne için ve kim için verildiği

yazılır ve altında verile âmirinin ve Bakanlık saymanlık mü-

dürünün imzası bulunur. Dört nüsha olarak doldurulan bu ödeme emirlerinden biri Sayıştay'a, diğeri Maliye Bakanlığı'na, üçüncüsü sorumlu muhasibe gönderilir. Dördüncü nüshası Bakanlık saymanlık müdürlüğünde kalır.

Ödeme emirleri, Sayıştay'ın ve Maliye Bakanlığı'nın vizesinden geçmedikçe muhasepler ödemeğe zorlanamaz. Ödeme emirlerinin Sayıştay'ın vizesinden geçirilmesi bütçenin denetlenmesinden ilk safhadır. Büyük Millet Meclisi adına denetlemeye yetkili olan Sayıştay'ın bu rolü yasama denetlemesidir. Sayıştay, ödeme emirlerinde yazılı paranın bütçedeki ödenek miktarını aşp aşmadığını ve bölüm ve maddesine uygun olup olmadığını denetler, uygun görmezse gensoru ile iade veya reddeder.

Ödeme emirlerinin Maliye Bakanlığı'nca vizesinin sebebi, bunu ödeyecek muhasibin vizesinde bu mikdar ödeme kabiliyeti olup olmadığını araştırmak içindir.

Maliye Bakanlığının ödev ve yetkileri arasında «para nakli» işlemleri vardır. Her il veya ilçede Devlet adına tahakkuk eden giderlerin ödeyecek miktarda vezne varının ve hasılatının müsait olduğuna veya olmadığına bir tedbir almak gerektir.

Mahallinin her ay tahakkuk eden giderlerini ödedikten sonra artan parası varsa vezne açığı olan malsandıklarına veya merkeze nakleder. Eğer mahallinin kendi giderlerini ödeyecek parası yoksa ora malsandığına, çok parası olan malsandığından veya merkezden para gönderir.

İşte Maliye Bakanlığı ödeme emirlerini vize ederken muhtevalarını tutacağı bütçe defterine geçirmekle birlikde Hazine Genel Müdürlüğü elile bu «para nakil» tedbirlerini de alır.

2 — Bir akçalı yıl içinde merkezin mikdarını ilkin kestiremediği bazı giderlerin tahakkuk etmesi olasıya işlerdendir.

Misal: Bir hükümet konağında onarma yapılacaktır veya basan sellerden bir köprü veya bir karakol hasar görmüştür. Eski haline getirilecektir. Valiliğin tali memurları

arasında nakil ve tâyin veya bakanlık emri gibi bir işlem uygulanacaktır. Açılan kadrolara vekil getirilecektir. Onarma için tahakkuk eden giderleri, nakil ve tâyin olunan memurların harcırahları, boş kadrolara getirilen vekil memurlara verilecek aylık veya ikamet yevmiyeleri valilikden ilgili Bakanlığa bildirilecek bu giderlerin bütçedeki bölüm ve maddelerinden ödeme emirleri istenecektir o zaman bu istekler, Bakanlığın gider tahakkuk işlerine bakan şubesine gelecek bu şube hangi il veya ilçeye ödeme emri verilecekse verile âmirinin onayını alarak evrakı saymanlık müdürlüğüne gönderecektir. Bu suretle taşraların istekleri üzerine de me emirleri yine Bakanlık saymanlık müdürlüğüne doldurulmuş olacaktır.

2 — Kadro:

Kamu hizmetlerinde kişi ve eşya önemli elemanlardır. Kamu hizmetinin işlenmesi ve amacına yürümesi bu araçların varlığına ve kullanılmasına bağlıdır.

Buradaki kişilerden maksat Devlet teşkilâtına giren ve bir statüye eren memur ve hizmetlilerdir. Eşya ise, bu kişilerin iş ve çalışma yerleri, kullanılacak döşeme, demirbaş, kırtasiye vesair edevattan ibarettir.

Bir teşkilât içinde memurların veya hizmetlilerin unvan ve aylıkları kadro ile ifade edilmektedir.

Merkez ve taşra kamu hizmetlerini işleten memur ve hizmetlilerin memuriyet ve hizmet unvanları ve bu çalışmalarına karşılık takdir edilen aylıkları Barem Kanunu'na veya Genel Muvazene Kanunu'na bağlı cetvellerde gösterilmiştir.

Bu kadroların, cedvellerinde yazılı memuriyet ünvanları ve aylıkları ile mülki idare taksimatına göre ayırma ve düzenleme işi Bakanlıklar veya genel idareler tarafından yapılır.

Misal: Bir ilçenin içişleri dairesine ait kadro denilince, hatıra ilk önce bu ilçenin başında bulundurulacak olan kaymakamın aylığı ve maiyetlerine verilecek diğer memur ve hizmetliler gelir. 80 lira aylıklı bir kaymakam, 25 veya 15 lira aylıklı tahrirat kâtipleri 20 lira ücretli odacı.

İlçeye ait kadrolar için bir pusula düzenlenir. Bu kadroların teşkilât ve teadül kanunlarına bağlı genel kadrolar cedvelinde yazılı adedine ve her birine tahsis edilen aylıklar mikdarına uygun olup olmadığı Sayıştay’ca ve tediye muhasiplerince denetlenir.

Ödeme emirlerinde olduğu gibi bu kadrolar Bakanlık merkez teşkilâtı içinde gider tahakkuk işlemlerine bakan dairesi tarafından hazırlanır. Bakanlık saymanlık müdürlüğü kanalı ile Sayıştay’a gider Sayıştay’ca vize edilen bu kadro pusulaları ait olduğu ilçenin malmüdürlüğüne veya valilik defterdarlık saymanlık müdürlüğüne yahut hizmet, yanında muhasip bulunan bir kuruma ait ise o kurumun muhasibine gönderilir.

Misal: İstanbul veya Ankara ili lise ve yüksekokullarına ait kadrolar, Millî Eğitim Bakanlığı’na hazırlanarak bu valiliklerde ayrıca ihdas edilmiş olan liseler veya okullar muhasebeciliğine gönderilir.

Nitekim, Polis Enstitüsü ve Koleji ile İstanbuldaki Polis Okulu, Emniyet Genel Müdürlüğü’ne bağlı olduğu ve bu kurumların tahakkuk eden aylık ve genel giderlerinin birincisinin Ankara Okullar Muhasebeciliği ile İkincisinin İstanbul Liseler Muhasebeciliği’nce ödenmekte bulunduğu cihetle kadroları da Emniyet Genel Müdürlüğü’nün ait olduğu şubesi tarafından hazırlanarak bu genel müdürlüğün bağlı bulunduğu içişleri Bakanlığı saymanlık müdürlüğü kanalı ile yukarıda adı geçen muhasebeciliklere gönderilir.

Aylıkların mikdarını gösteren ödeme emirlerinin muhasibe verilmesi bunda yazılı paraların alacaklılarına (memur ve hizmetlilere) ödenmesini gerektirmez. Çünkü ödenek üstünde ödemeğe zorlanamayan sorumlu muhasip, kadrosuz veya kadro üstündeki aylıkların verilmesine de sürüklenemez.

Muhasebei Umumiye Kanunu’nun 50 nci maddesinde (Bakanlar bütçe ile verilen tahsisattan fazla taahhüt ve sarfiyatta bulunamayacaklardır) yazılıdır ve 82 nci maddesinde ise (tâyin ve istihdamların kadro fevkinde bulunması

halinde ita emirlerinin tediyesine muhasipler icbar edilemez) kaydı vardır.

Bu maddedeki kaydı, sorumlu muhasibin göz önünde tutması gerektir. Bu maddeye aykırı yapılan bir işlem, muhasibi sorumluluktan ve zamandan kurtaramaz.

Bakanlık saymanlık müdürlerinin de tahakkuk dairelerinden gelen kadroları bu noktadan denetlemek, genel kadroya uygun olarak verildiği anlaşılan bu kadroların vizesini Sayıştay'a sunmak ve bu kadroya uymayan teklifleri reddetmek ödevidir. Hattâ Bakanlık saymanlık müdürleri bu maddelere uygun düşmeyen gider tahakkuk evrakı hakkındaki verile âmirlerinin Bakanların emirlerine karşı mütalâa dermeyan etmeğe ve Bakanlıkça bu mütalâalar nazara alınmadığı takdirde Maliye Bakanım keyfiyetten hemen haberdar etmeğe mecburdur. Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 110 uncu maddesinde bu cihet açıklanmıştır.

Bütçenin aylık tertiplerine konulan ödenekleri aşacak miktarda ödeme emrinin düzenlenmesini Bakan saymanlık müdürüne emredemez. Böyle bir emir karşısında da saymanlık müdürünün Bakana mütalâa yürütmesi, bu mütalâa dinlenmediği takdirde o zaman Maliye Bakanına haber vermesi gerektir. Diğer taahhüt ve tahakkuk işlerinde de bu işlemlerin kanunlarına veya tüzüklerine uygun okrayarak hazırlanan bir evrakın üzerinde de saymanlık müdürleri aynı yetkiye sahiptir.

Bu kanuni hükümden anlaşıldığı üzere Bakanlık saymanlık müdürleri Maliye Bakanına adına, yanında hizmet gördüğü Bakanlık bütçesinin işlemlerini hem yürütmeğe hem de denetlemeğe izinli, sorumlu ve yetkilidir.

3 — Tenkis:

Merkez ve taşra muhasipleri üzerine düzenlenen ödeme emirlerinde yazılı olan ödeneklerden harcanamayanların işbu muhasiplerce hesaplarından düşülerek karşılığında doldurdukları varakalara tenkis ilmühaberleri derler.

Bu ilmühaberler, muhasipler tarafından doğrudan doğruya Bakanlık saymanlık müdürlüklerine gönderilir. Ba-

kanlık muhasebelerince bu ilmühaberlerde yazılı paralar, bölüm ve maddeleri itibarile taallük ettiği bütçelerine iade ve Sayıştay'ın vizesine arz edilir.

Tenkis işlemleri,

I — Ya Bakanlığın göstereceği lüzum üzerine

II — Veya bir akçalı yılsonunda muhasiplerce doğrudan doğruya yapılır.

Birinci halde:

Muhasipler üzerine gönderilen ödeme emirlerindeki ödeneklerin, muhasibin bulunduğu ilçe veya kurumun ihtiyacından çok olduğu anlaşıldığı takdirde saymanlık müdürleri tarafından işbu ödeneğin tümünün veya birazının tenkisi mahallinden istenir.

Misâl: Herhangi bir gider tertiplerinden bir muhasibe gönderilen 1000 veya 2000 lira ödenek, muhasibin bulunduğu daire ihtiyacına sarfına lüzum olmadığı veya bu ödenek, ihtiyaçtan çok görüldüğü anlaşılırsa birinci olasıyada ödeneğin tümünün, ikinci olasıyada ihtiyaçtan çok meselâ 500 lirasının tenkisi merkezden istenir.

İkinci halde ise:

Bir akçalı yılsonunda muhasip, harcanan para ile ödeneğini karşılaştırır. Bütçenin herhangi bir tertibinden ödenek artmış ise bunun tenkisini yapar ve ilmühaberini merkeze gönderir.

Birinci hal, daima bir akçalı yılın süresince ve ikinci hal ise akçalı yılın sonunda olur.

Tenkis ilmühaberlerinde dairenin adı, bütçe yılı, bütçe bölümü ve maddesile ödeneğin çeşidi ve mikdarı sütunları vardır.

Muhasipler, bu sütunları doldurarak kayda uygunluğunu tastik ederek Bakanlık saymanlık müdürlüğüne yollar.

Misâl: Aylıklardan veya başka gider tertiplerinden bir ilçeye gönderilen ödenekler 10.000 lira olsa bu mikdardan bir akçalı yılsonuna kadar 8.000 lira harcansa geriye kalan 2.000 lirayı muhasip tenkis eder.

ödenek tenkisleri, bazan doğrudan doğruya valilikden veya kaymakamlıktan istendiği de ve araya Bakanlık muhasebesinin sokulmadığı da veya böyle bir tenkis merkezden istenmese bile mahallin arzusu ile tenkis yapıldığı da vâkidir. Fakat usul, Bakanlık saymanlık müdürlüğü kanalı ile yapılanıdır.

4 — Verile emirleri ve avans:

A — Verile emirleri

Bakanlık merkez teşkilâtının ve kamu servislerinin tahakkuk eden aylık giderleri merkez muhasebeciliğine ödettilir.

Bu giderlerin ödettirilmesi, verile emrinin düzenlenmesiyle olur. Ödeme emrinin muhtevaları, ilgili dairenin taahhüt miktarlarıdır. Bazan bu taahhüt anlamına, tahakkuk işlemi de girmiş olabilir.

Merkez veya taşalarca ödeme emri bulunmadığından ödenemeyen, fakat tahakkuk eden giderler için mezuniyet istenir bu istek üzerine bir ödeme emri doldurulur ki bu ödeme emrinde yazılı ödenek hem taahhüt, hem de tahakkuk miktarından ibarettir.

Fakat her yıl olduğu gibi bir yıllık aylıkların tahakkuk edecek miktarlara göre ödenmesi yahut taahhüde girilmesi gereken bir kamu hizmetinin işlemesi için ödeme emirleri düzenlenirken bu ödeme emirlerinin muhtevaları yalnız taahhüdü belirtir.

Aylık gibi kadrolara dayanan ve ilkin tahakkuku mümkün olan giderler daima verile emri tanzimi yolu ile yapılır ki bu bir kesin sarfiyattır.

Misâl: Bütçenin döşeme bölümünden bir möble satın alınmış veya Bakanlık yapısında bir onarma yapılmış olduğunu düşünelim. Bu möblenin mubayaa ve tesellümü ile veya bu onarmanın yapılması devlet adına bir gider tahakkuk etmiştir. İşte bu tahakkuk eden giderler kesin olarak alacaklılara ödenir. Bu kesin sarfiyat için kullanılan varakaya «verile emri» denir. Bu varakada, ödeme emirlerinde olduğu gibi Bakanlık saymanlık müdürünün ve verile âmirinin imzaları bulunur.

Aylıklara ait verile emirleri Sayıştay'ın vizesinden geçmeksizin doğrudan doğruya merkez muhasebeciliğince ödenir. Bunlardan başka giderler için düzenlenen verile emirlerinin Sayıştay'ın vizesine sunulması gerekli, vizesi halinde merkez muhasebeciliğince ödenmesi mümkündür.

Taşralarda, Sayıştay'ın teşkilâtı veya temsilcisi bulunmadığı için taşrada tahakkuk eden giderler yine bu verile emirlerine bağlanmakla beraber hemen ödenir.

Taşra malsandıklarınca bütçe içinde veya dışında olarak yapılan sarfiyat evrakı, her ay merkeze gelerek bunlardan bütçe sarfiyatı Sayıştay'ın vizesine arz ve bütçedeki tertiplerinden mahsubu icra olunur.

Şüphe getirmez ki merkez masrafları için verile emirleri düzenlenirken Bakanlık saymanlık müdürü Muhasebei Umumiye ve diğer kanunlarda ve tüzüklerde yazılı hususları göz önünde bulundurur.

Tahakkuk eden giderler, yalnız akçalı kanunlarla ilgili değildir. Bakanlığın teşkilât ve kamu giderlerini yapma ve yönetme hakkındaki kanunlar ve tüzükler veya kanun hükmünde olan idari, kazai kararlar vardır.

Giderlerin işte bu konulara uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemek Bakanlık saymanlık müdürlerinin ödevlerindendir.

B — Avans ilmühaberleri:

Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 83 üncü maddesi gereğince bütçeden yapılacak bazı giderler vardır ki ilkin tahakkukuna imkân yoktur. Tahakkuk etmeyen giderler verile emrine bağlanamaz.

Bu takdirde, dairesinin göstereceği lüzum ve verile âmirinin tasvibi üzerine daire mutemedine 1.000 liraya kadar avans verilir ki buna «geçici sarfiyat» denir.

Verilen avans ya tamamen harcanır veya harcanmaz, bazan avans verildikten sonra görülmesi düşünülen hizmetlerin yapılmasına mahal kalmaz o zaman mutemet, almış olduğu avans paralarını vezneye yatırır yahut alınan avans

para kısmen harcanır harcanmayan mikdarın vezneye yatırılması gerektir.

Harcanan kısımlar ise, tahakkuk evrakile mahsup verile emrine bağlanarak bütçesindeki ödeneğinden mahsubu yapılır.

Avans verilmesini gerektiren hususlardan biri de, giderin müteferrik ve müstacel olmasıdır. Toptan yapılacak giderler için avans verilmesine lüzum yoktur. Cüz'i olsa bile müstacel değilse yine avans verilmesi caiz değildir.

Birde, harcirah kararnamesinin 30 uncu maddesi gereğince bir memurun gideceği memuriyet yerine kadar ailesi için alelhesap para verilir, bu da bir avans işlemidir.

Çünkü, bir memurun tâyin veya tahvil edildiği yere kadar getireceği aile efradında hareketi zamanında değişiklik olabilir.

Memurun vereceği harcirah beyannamesinde gösterdiği ailesi adedi, hareketi sırasında azalabilir veya çoğalabilir veya hareketi sırasında beraberinde götürmeyebilir.

Son ihtimal olarak, beyannamesinde gösterdiği aile efradı memurla birlikde hareket ederse memuriyet yerinden başka bir yerde kalmış olabilir.

Bu gibi halleri göz önüne alan kanun yapıcısı, aile harcirahlarının alelhesap suretile verilmesini gerekli görmüştür.

İşte alelhesap verilen aile harcirahları da «geçici sarfiyat» dır.

Ailenin, memurun memuriyet yerine muvasalatı halinde gider tahakkuk etmiş olur.

Mutemetlere veya memurlara yahut Muhasebei Umumiye Kanunu'nun bir hükmüne göre de sözleşme gereğince müteahhitlere verilen avansların takibi ve mahsuplarının icrası Bakanlık saymanlık müdürüne verilmiş ödevlerdendir. Avans paralarına karşılık ve belli süre içinde müsbit evrak ibraz etmeyenler hakkında zimmetlerinde görülen paraların takip ve tahsili ve kanuni yolların ihzari yine bakanlık saymanlık müdürlerinin görevleri arasındadır.

5 — Borçlar

— Düyun ilmühaberi

Bütçe terimine göre «borçlar» m özel kavramını açıklamadan önce borçların, Borçlar Kanunu'na göre kaynaklarına bir göz atalım.

Borçlar:

- Ya bağıtlardan ve hukuki işlemlerden
- Veya haksız fiillerden ve haksız iktisaplardan
- Yahut kanundan doğmaktadır.

Bağıt, tarafların rızalarına dayanan bir hukuki işlemdir. Hukuki işlemler, haksız bir taraflı olur ve bir borç belirtir. Hibeler, vasiyetler gibi.

Bütçe işlemlerinden doğan giderleri ve hakları bağıtlardan veya bir taraflı hukuki işlemlerden doğan borçlar ayarında tutabiliriz.

Vakıa, borçların diğer kaynaklarla Devletin borçlu bulunduğu haller ve olaylar varsa da bu, konumuzun dışındadır.

Kamu hizmetleri arasında, bir malın mübayaa ve tesellümü veya bir onarmanın, yahut bir işin yaptırılması gibi işlemlerde iki taraf vardır biri Devlet diğer taraf alacaklı yerinde olmalıdır.

Devlet bir taraflı hukuki işlemlerle de borçlu veya alacaklı olabilir. İkramiye veya tazminat, yahut yardım adı altında memurlara, fertlere karşı borçlandığı paralar...

Bu takdirde Devlet, karşı tarafın rıza ve iradesine dayanmayarak yalnız kendi rızasıyla borçlanmış oluyor demektir.

Birde fertlerin (Vatandaşların) iane ve teberru yolu ile kamu giderlerine katılmaları mümkündür. Kamu menfaatlarına ait bir hizmete harcanmak üzere fertler Devlete iane ve teberrularda bulunabilir. Vakıa hibe, vasiyet müessesesine dayanarak fertlerin özel hukuk kurallarına göre Devlete karşı borçlanmaları da mümkündür.

Muhasebi Umumiye Kanunu'nun 55 inci maddesi, ianat ve teberruat bükümlerini ihtiva eder. Bu takdirde Devlet, diğer tarafın iradesile alacaklı durumda olur.

Taraflardan birinin Devlet olması halinde bağitlar veya hukuki işlemler daima yazılı ve resmî şekilde cereyan eder. Halbuki özel hukuk alanındaki bağitların yazılı ve resmî şekilde yapılması esas değildir.

Borçlar Kanunun'da, asıl olan tarafların birbirine uygun rıza ve iradelerinin birleşmesidir. Borçlar Kanunu'nun 11 inci maddesi (akdin sıhhati kanunda sarahat olmadıkça hiç bir şekle tabi değildir) hükmünü koymuştur. Yalnız gayrimenkullerin bey'inde bağıtın resmî şekilde yapılmasındaki veya alacağa devir ve temliki, kefalet ve vasiyet gibi hukuki işlemlerin yazılı oluşundaki mecburilik istisnai kurallardır. Halbuki, kamu hizmetlerinin her türlüşünde bağıtın sözle değil daima yazılı cereyan ettiğı göze çarpar. Bazı bağitlar vardır ki bunlar resmî şekle tabi tutulur. Bilhassa 2490 sayılı Artırma Eksiltme ve İhale Kanunu hükümleri, bağitların yazılı ve resmî oluşunu esas tutmuştur. 1000 liraya kadar işlemler yetkili komisyonlar huzurunda yapıldığı ve yazılı olduğı halde bu mikdarı geçen alımlarda veya belli mikdarı geçen inşa ve onarmalar ve diğer kamu hizmetlerine ait işlemler yetkili komisyon ve makamların huzur ve tasvibinden başka noterden tasdikli sözleşmeler ile muteber sayılır.

Sözleşmelerde tarafların biri giderin ilgili olduğı bütçenin verile âmiri, diğeri ise malın teslimini veya hizmetin ifasını yüklenen taraftır. O halde Devlet adına bir malın mubayaa ve tesellümü veya bir kamu hizmetinin ifası bir bağıtın vukuunu ortaya koymakta ise de bu hukuki işlemler hakkında bilhassa Borçlar Kanunu'ndaki zaman aşımı hükümleri cereyan etmez.

Borçlar Kanunu'na göre alacakların düşümü sebeplerinden biri de zaman aşımıdır. Genel zaman aşımının süresi 10 yıldır. Bu sürenin başlangıcı alacağın muaccel olduğı gündür.

Misâl: 10 Temmuz 1944 gününde ödenmesi gereken bir alacağın borçlu tarafından zamanında ödenmemesi halinde zaman aşımının başlangıcı bu tarihten başlar.

Halbuki, kamu hizmetlerinin işlemlerinden doğan Devlet borçları alacağın muaccel olduğu yani Devlet borcunun ödenmesi gereken miadın hülûlünde değil Devlet borçları hangi akçalı yılın bütçesine teallûk ediyorsa bu yılı kovuşturan akçalı yılın başında zaman aşımı süresi başlar ve bu süre de 5 yıldır.

Vakıa, tüzel kişi sayılan Devlet bir gerçek kişi gibi fertlerle olan münasebetleri arasında Borçlar Kanunu çerçevesi içinde mütalâaya değer haller ve olaylar varsa da bu cihetler konumuzu ilgilendirmez.

Bu kısa açıklamadan sonra düyun ilmühaberinin doldurulmasını ve işlemlerinin yürütülmesini gerektiren Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 91 inci maddesine göre bir akçalı yılsonuna kadar tahakkuk eden giderler maliye veznesinden ödenir. Böyle bir gider ödenmek üzere ilk önce verile emrine bağlanır.

Fakat hatıra gelen şu ihtimallerle tahakkuk eden giderler akçalı yılsonunda vezneden alacaklılarına ödenemez.

- 1— Hak sahibinin veya vekilinin müracaat etmemesi hali
- 2— Hak sahibinin ölümü ile varislerinin kimler olduğu henüz bilinmemesi hali
- 3— Hak sahibi müracaat ettiği halde akçalı yılın son günü akşamı vezne hesaplarının kapanması hali
- 4— Alacağın (masrafın) konusu ile ilgili hazinenin bir iddiasının denetleme sonucuna bırakılması hali
- 5— En son olarak verile emri vezneye gönderildiği ve sahibi de müracaat ettiği halde bu verile emri muhtevasının ödenmesine yeter miktarda veznede para bulunmaması hali.

İşte yukardaki ihtimaller karşısında muhasip, tahakkuk eden gideri borca bırakmayıp yani ertesi yıla devretmeyip bütçeye masraf kaydederek karşılığında aynı miktar parayı hak sahibi veya vekili yahut varisleri adına emanet hesabına alırlar.

Emanet hesabına alınan para, yukardaki ihtimallerden hangisini ilgilendiriyorsa bunun kalkması halinde ertesi akçalı yılın içinde (emanetten reddiyat) yolu ile alacaklıya ödenir.

Fakat 92 nci madde gereğince tahakkuk eden bir gider akçalı yılsonunda ödenmediği ve emanet hesabına da alınmadığı takdirde bu gider hâzinenin borcu olarak ertesi yıla (düyun) adile devreder.

İşte, Hâzinenin bu mahiyette beliren borcunun zaman aşımı süresi 5 yıldır. Başlangıç tarihi de ertesi akçalı yılın 1 inci günüdür.

Meselâ: 11 Nisan 1944 yılında tahakkuk eden bir gider muhasiplikçe verile emrile bağlanıncaya kadar 31 Mayıs günü (Yani akçalı yılın son günü) gelip çatmış olabilir. ⁽¹⁾

Verile emrine bağlanacak tahakkuk 'evrakında eksiklik görülmediği takdirde muhasip bu parayı bütçedeki tertibine masraf yazar ve mukabilinde alacaklı adına emanete alır.

Fakat verile emrine bağlanmamış olan giderlerin 31 Mayıs 1944 gününde tediyesine imkân olmadığı gibi ertesi Haziran ayında evrakı ikmal ve verile emrine bağlanması mümkün olsa dahi giderin tahakkuk ettiği yıl 1943 akçalı yılı olduğu ve Haziran 1944 ayı ise 1944 akçalı yıl aylarından bulunduğu için bu giderin yeni yıl bütçesinden ödenmesine gidilemez.

İşte bu duruma giren giderler, hâzinenin borcu olarak belirmiş olur ki bunun için nümunesine göre muhasip tara-

¹ 1915 yılından önce akçalı yılın ilk ayı Haziran idi.

findan tanzim olunacak düyun ilmühaberi ait olduğu bakanlık saymanlık müdürlüğüne gönderilir.

Kanunun hükmüne göre bu giderin karşılığı tedarik ettiğı 1943 akçalı yıl bütçesindeki tertiplerinde mevcut bulunmak şartile 1944 akçalı yılı bütçesinin geçen yıl borcu adile açılmış olan bölümündeki ödenekten mahalline bir ödeme emri gönderilir ki bu görev Bakanlık saymanlık müdürlerine aittir.

Bir akçalı yılın süresince ödenek istekleri ancak Bakanlığın taşra şubeleri yani il masrafları valilikden ilçe masrafları kaymakamlıktan istenmesi usulden olduğı halde düyuna kalan alacaklar bu düyun ilmühaberde taşra muhasipleri tarafından Bakanlık saymanlık müdürlerinden doğrudan doğruya istenir.

Düyun ilmühaberleri, giderin tealluk ettiğı tahakkuk dairesince meselâ: iş bir ziraat şubesine ait bir hizmet ise o ilin ziraat müdürü ilçelerde ziraat memuru tarafından düzenlenir ve o yerin mâliyesine verilir.

İçişleri giderlerinden ise bu ilmühaber illerde mektupçuluk, ilçelerde tahrirat kâtipliğı tarafından doldurulur ve oranın mâliyesine verilir. Mâliyenin tediye muhasibi olan illerde defterdarlık saymanlık müdürü, ilçelerde malmüdürü düyun ilmühaberlerde istenen alacağın, hâzinenin borcu olup olmadığını inceler, borcu ise ilmühaberinin altını tasdik ve tealluk ettiğı deftere kaydını icra eder.

Düyun ilmühaberleri üzerinde mâliyece bu işlem yapılmadıkça bakanlık saymanlık müdürleri ödeme emri gönderemez.

Bir yıldan önceki yıllara ait olarak kalan borçlar aynı işlemle Bakanlık saymanlık müdürlüğünden istenir bu borçların taalluk ettiğı yıllar bütçelerinde ödenek kalmış ise yeni yılın bütçesinin (eski yıllar borçları) adı ile açılmış olan tertipten mahalline ödeme emri gönderilmek suretile alacaklılara ödenmesi sağlanır.

Borçlar Kanunu'na göre zaman aşımı kesme sebepleri:

A — Borçlunun borcunu ikrar veya bir miktar para vermesi.

B — Alacaklının dâva açması, icraya başvurusu

Halbuki, Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 93 üncü maddesi gereğince Devlet borçlarının zaman aşımının süresi olan 5 yıl içinde alacaklı olan tarafın meşru bir mazerete dayanmaksızın yazılı talep ve takipte bulunması veya bu alacağa ait müsbet evrakı ibraz etmesi kâfidir. Meşru mazeret alacaklının müracaatını veya evrakın ibrazını meneden hallerdir.

Bu mazeretlerin mahkeme kararı ile tevsiki yoluna gidilmedikçe 5 yılın geçmesiyle borç Devlet lehine düşer.

Maliye Bakanlığınca ve Sayıştay'ın kararı ile beliren ve birleşen içtihadı göre Devlet zimmetinde olan alacağı tevsik maksadile alacaklının evrak ibrazı, zaman aşımını kes meşine yettiği gibi bir arzı ile ait olduğu mercie başvurusu da zaman aşımının yürümesini durdurur.

İşte yazılı bir müracaat veya evrakın ibrazı ile zaman aşımını kesen bu hallerin vukuu tarihinden itibaren tekrar zaman aşımı başlar. Bu zaman aşımının süresi yine bu tarihten itibaren 5 yıldır. Fakat, ikinci zaman aşımını kesen sebepler yalnız Borçlar Kanununda yazılı olanlardır. Artık evrakın ibrazı zaman aşımını kesen bir sebep olarak ileriye sürülemez. Yalnız şu önemli noktayı unutmamak gerektir.

Devlet zimmetindeki bir alacak hakkında, ilgililer tarafından kazai bir merciden istihsal olunan ilâmların infazı daima bakidir. Bu ciheti Muhasebei Umumiye Kanunu'nun 94 üncü maddesi açıklamıştır.

Yine bu kanunun 59 uncu maddesinin son fıkrasına göre bütçe zaman aşımına uğramış bir alacak, bir ilâma bağlandığı takdirde bütçesinde bir tertip mevcut ise bu tertipten, tertip mevcut fakat ödenek yetmiyorsa Maliye Bakanlığı bütçesinin ihtiyat bölümündeki ödenekten, borcun

tealluk ettiği bütçenin tertiplerine aktarma yolu ile ödenir. Şayet ihtiyat faslında ödenek yoksa yine Maliye Bakanlığı bütçesinin (düşünölmeyen giderler) tertibindeki ödenekten sağlanır. İlâma bağlanmış bu kabil borçlar karşılıksız kaldığı takdirde Genel Muvazene Kanunu'na bağlı (Devlet borçları) adlı bütçenin (hükme bağlı borçlar) tertibinden ödenmesi yoluna gidilir. Bu Devlet borçları bütçesi önceden (Düyunu Umumiye) bütçesi adını taşırdı. İşte bu bütçe Devletin iç ve dış düzenli borçlarının her yıl karşılayıcı tertiplerini belirten bir çizelgedir.

Bu bütçenin uygulanması ve yürütölmesi doğrudan doğruya Maliye Bakanı'na aittir.

ESKİ ÇAĞLARIN İDARE SİSTEMLERİNE

KISA BİR BAKİŞ

(Geçen sayıdan devam)

M. Saveci EYÜBOĞLU

OSMANLI İMPARATORLUĞU

(1299 dan 1922 ye kadar)

Tarihin tanıttığı imparatorluklar içersinde yaş süresi itibarile ikinci gelen Osmanlı İmparatorluğu, çeşitli ırk ve ulusları bünyesinde taşımasına ve düşmanlarının fasılasız hücumlarına uğramasına aynı zamanda hükümdarlık makamında zaman zaman bir takım ehliyetsizlikleri taşımak bahtsızlığına düşer olmasına rağmen 600 yıl yaşamasının sebep ve âmilleri hakkında kafalarda hasıl olan istifhamlara karşılık olmak üzere Sayın Profesör Uzunçarşılı'nın (Osmanlı Devletinin saray teşkilâtı) adlı eserinden şu satırları aynen alıyoruz:

«... iman ve akide haline gelmiş olan kanunların zayıf zamanlarda şöyle böyle tatbik edilebilmesi ve bu kanunların nesilden nesile kutsi bir anane olarak devam etmesi, Türk Milletinin kendisini her zaman hâkim mevkide görmesi onun en zayıf olan zamanlarda da kendisini Yani İslâm camiasını parçalatmaktan kurtarmıştır.»

Osmanlı imparatorluğunun kurulduğu tarihten itibaren ilk dört padişah zamanında görülen süratli genişleme ve ilerlemenin sebeplerini sayarken Mustafa Nuri Paşa da, «Müşarünileyhim hazaratı ahkâmı şeriatı celilei ahmediyeye gerdendade mutavaat olup mevadî hukukiyeyi havzai hükümette bulunan şehir ve kasabalarda tâyin ettikleri kuzata tahmil ve kendilerini dahi bu bapta efradı nâs menzilesine tenzil ederek hükümeti şer'iyeye asla müdahale etmemelerde», «ittihaz eyledikleri kavanin ve nizamatı hikmetâemizleri tesis bünyanı devlet ve tahkimi erkânı saltanatı Osmaniyeeyi mucip olmuştur.» demektedir. ⁽¹⁾

¹ Netayicül vukuat. Cilt 1. Sahife. 12

Patriyarkal bir idare halinde kurulmaya başlayan Osmanlı İmparatorluğu'nun 1579 tarihine kadar durmadan genişleyip yükseldiği, 1579 dan yani Sokullu'nun vefatından 1683 Viyana'nın ikinci muhasarasına kadar geçen devirde ise durakladığı ve sendelediği görülüyor. Bu tarihten sonra başlayan gerileme ve sarsılma 1792 tarihinden itibaren çökme ve dağılma halini alıyor ve 1919 da yıkılıyor ve dağılıyor.

Türk kanının ve kafasının yarattığı idari ve siyasi teşekküllerin küllerini bıraktığı yerlerde, yeni ve diri varlıkların fişkırdığı, devletler ve imparatorlukların kurulduğu tarihin her çağında görülmüştür. Netekim Osmanlı imparatorluğu da böyle bir yerde kurulmuştu.

Orhan Gazi zamanında Alâettin Paşa ve Çandarlı Kara Halil'in eliyle temelleri atılan sade ve mütevazı ordu ve idare teşkilâtının gelişmesinde görülen mükemmeliyeti, Türklerin göçebe ananelerinin bir neticesi olarak değil, daima hâkim yaşamak ve hükmetmek isteyen ruhlarının cebrettiği bir zaruret olarak kabul etmek lâzımdır.

«Dairei nüfuzunu kılıçtan ziyade adaletle tevsie muktedir» olan ve «kavmiyet ve din gözetmeksizin icrayı adalet» eden Osman Gazi zaptettiği şehirlere, halkın ihtilâflarını hal için «Kadı» lar, aynı zamanda şehrin intizam ve inzibatını temin içinde «Subaşı» lar tâyin etmiştir.

Alâettin Paşa ile Kara Halil'in tanzim ve tensika uğraştıkları idari teşkilât kısa bir zamanda en mükemmel bir dereceye vâsıl oldu.

Türk devletlerinin idarede ve adaleti tevzide gösterdiği fevkalâdeliğe, komşu devlet tebaalarının muhtelif vesilelerle tarih yapraklarına geçirilen hayranlıkları, harb ve sulh yolu ile idaresi altına aldığı ülkelerde ırk ve mezhep ayrılığı yapmayan ve bir sömürgeci zihniyeti gütmenden mahallî icapları kapsayan idari ve içtimai tedbirler almaları her bakımdan olgun ve cihana şamil bir kemal taşıdıklarını göstermeğe kâfidir.

Sultan Süleyman zamanında dünyanın en büyük devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzölçüsü altı milyon

kilometre kare yani Avrupa'nın yarısından fazla idi. Hududu «Kuzeyde Ukraynanın arzani olarak ortalarından geçer, Romanya'nın ve Macaristanın Kuzeyinden dolanarak Adriyatik Denizinin Kuzey doğusuna vâsıl olurdu.

Batı hududu; Adriyatik Denizi ve Akdenizden geçerek Kuzey Afrikada Cezayirle Fas arasındaki sınıra gelirdi.

Güney hududu; Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Mısır ve Nobya, İmparatorluk dahilinde kalmak şartıyla Afrika içlerinden geçer, Kızıl Deniz, Yemen, Hicaz, Suriye ve Irakı ihtiva etmek üzere İran hududuna vâsıl olurdu.

Doğu hududu; Basra Körfezinden başlayarak bugünkü İran Azerbeycanının bir kısmını Osmanlılara bırakır sonra bir fasıla ile Kara Denizin kuzeyine çıkardı.»⁽¹⁾

Bu geniş ülkede Türk ve Arap gibi müslümanlardan başka Sılav, Rum, Ulah, Macar, Ermeni, Yahudi gibi müslüman olmayan 60 milyondan fazla insan vardı.

Servet ve refahça en yüksek dereceye vâsıl olan Osmanlı İmparatorluğunun bu zamandaki mülki taksimatı ve mâliyesiyle memleket müdafaa ve idaresinde mühim bir yeri olan tımar, zeamet ve has miktarlarını göstermesi itibarile mühim görülen şu cedveli «Tarihi Mali» adlı eserden aynen alıyoruz.

Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki tımar ve zeametlerin ve hasların miktarlariyle taksimatı mülkiye ve mâliyemizi gösterir cetvel⁽²⁾

Eyalet isimleri	Sancak	Zeamet	Tımar	Eyalet beylerinin miktarı hası	Sancak beyi Defterdar vesair Ümera hasları
				Akçe	Akçe
Rumeli	24	1227	12287	1.100.000	6.989.649
Budin	17	278	1391	880.00	4.614.086
Ozi-Silistre	6	188	1286	988.000	—
Bosna	7	150	1792	650.000	1.894.558
Tamışvar	6	1090	—	806.790	1.504.300

¹ III. Cilt. Tarih. Sahife. 52. Türk Tarih Kurulu.

² Bu cetvel Abdurrahman Vefik Beyin Tarihi Mali adlı eserinin .203 üncü sayfasından aynen alınmıştır.

Eyaletler İsimleri	Sancak	Zeamet	Timar	Eyalet beylerinin mikdarı hası Akçe	Sancak beyi Defterdar vesair Ümera hasları Akçe
Cezayir – Kapudan					
Paşa ma. İzmir	18	181	5582	885.000	2.536.095
Eğri	9	1081	4000	800.080	—
Kaniye	7	1081	4000	746.060	—
Anadolu	14	299	5589	1.000.000	4.845.150
Sivas (Rumiyei Suğra)	7	29	3021	900.000	1.351.609
Karaman	7	68	3111	660.571	1.822.540
Maraş (Zülkadriye)	4	29	215	628.450	1.940.803
Şamı Şerif	7	128	1885	1.000.000	1.246.425
Tarabulus Şam	6	63	218	786.000	906.400
Cedit Sayda	4	94	985 Salyane ile mazbuttur.		
Halebüş Şehba	5	89	833	817.760	1.616.889
Adana	5	43	1559	11.601	—
Reha	4	4	626	681.056	1.517.337
Diyarbakir	19	926	1926	1.200.660	1.605.871
Erzurum	9	133	5159	1.214.600	2.887.571
Trabzon	2	56	398	734.850	340.230
Kars	6	1	1292	820.770	822.530
Çıldır-Ahıçka	13	159	689	925.000	4.538.436
Van	24	46	2695	1.132.200	3.529.449
Musul	3	66	1004	682.005	933.284
Şehri Zor	31	85	806	1.100.000	—
Kefe	9	—	—	679.000	—
Cezirei Mora	5	—	—	656.000	—
Varat	5	—	—	790.000	—
Erdil-Buğdan	Beyliktir.	3.000	kise verir.		
Kırım	—	—	—	1.200.000	Hanlıktır.
Kıbrıs	7	—	—	1.200.700	1.894.558
Girit	12	—	—	11.990	—
Gürcistan	—	—	—	—	—
Bağdat	—	—	—	1.200.200	16.510.478
Basra	—	—	—	1.100.000	—
Mısır	—	—	—	287 .kese	—
Dehliz Cürce	—	—	—	—	—
Trabulus	—	—	—	1.200.700	—
Tunus	—	—	—	1.200.700	—
Cezair	—	—	—	1.200.700	—
Lıhsa	—	—	—	880.000	—
Habeş	—	—	—	1.080.000	—
Yekûn	294	6.600	58.443	33.451.998	69.758.307

Osmanlı İmparatorluğunun mali sistemini tetkik ederken toprağa ait

vergi resim ve harçların hizmet karşılığı bir ödenek olarak idare teşkilâtındaki yerini belirtmek lâzımdır.

Osmanlı İmparatorluğunun maliye sisteminin esasım ademi merkeziyet, mahallî geleneklere riayet teşkil etmektedir. Fethedilen şehir ve kasabaların nüfusu, emlak arazi defterleri derhal tesbit ve tetkik edilir, ahalisinin eskiden beri alışmış olduğu verginin ve tahakkuk ve cibayet usullerinin değiştirilmemesine dikkat ve itina olunurdu.

Yurda yeni katılan mahallerde idari ve aynı zamanda mali ve iktisadi sarsıntılara meydan verilmemesi maksadile tatbik ve riayet edildiği anlaşılan bu sistemin el ile tutulur faydalarını görmüşlerdir.

«Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu Beyliklerini ortadan kaldırdığı zaman bile oralandaki eski vergi usullerini uzunca bir müddet daha ipka etmiş ve ancak 16 ncı asırda onlardan bazılarını kaldırmıştır.»

«İçtimai ve iktisadi mevkileri hiç sarsılmayan mühim ve nüfuzlu bir sipahi sınıfı bir hanedan hakimiyeti altından çıkarak diğer bir hanedanın hakimiyeti altına girmekte hiç bir mahzur tasavvur etmiyordu»⁽¹⁾

Osmanlı İmparatorluğunun idare sisteminde mühim bir yeri olan arazi rejimine göre karben alınan arazinin kuru mülkiyeti (rakabe) Devlet Hazinesinde (Beytülmal) bırakılarak bu topraklar tımar adı altında, yararlık gösteren askere veriliyordu.

Tımar sahibi askerler, kendilerine verilen arazinin beytülmale ait muayyen vergisini, öşrünü ve harcını askerlik ödevleri karşılığı olarak alırlar. Toprağın ürünü toprağın mutasarrıfı ve üzerinde bilfiil çalışan çiftçiye ait kalırdı.

Osman Gazinin tımar hakkında koyduğu esaslar: «tımar sahibinin elinden sebepsiz yere tımarının alınmaması, babası ölünce tımarın oğluna verilmesi, oğul küçük olursa

¹ Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri: Ord. Prof. Fuat Köprülü.

Büyüyünceye kadar maiyetindeki hizmetkârların sefere gitmesi» dir.

Orhan Gazi zamanında tımar erlerinin zaptedilen memleket sınırlarına yerleştirildiği görülüyor. Osmanlıların yurt müdafaasında ve yurttan iskân siyasetinde pek mühim bir yeri olduğu anlaşılan tımar müessesesinin fütihat neticesi Anadolu'dan Rumeliye ve Bosnaya geçtiği ve oralarda da tatbik edildiği görülüyor. ⁽¹⁾

Millî müdafa ve iskân hareketlerinde başlı başına bir yeri olan tımar müessesesi Büyük Selçukiler'de ve onlardan sonra Anadolu'da görülen beyliklerde de ehemmiyetle nazara alınmış ve tatbik edilmiştir.

1375 de Murat zamanında Timurtaş Paşanın teşvikile «Küçük tımarlarla daha büyük kıymette zeametler tefrikinin» kabul edildiği anlaşıyor.

Abdurrahman Vefik Bey'in «Tarihi Mali» adlı eserinde, «Tımarlar, hasılatı 3000 den 20,000 akçeye; zeametler, varidatı 20,000 den 100.000 akçeye kadar olan dirliklerdir, Haslar, 100.000 akçeden ziyade olan dirlikler olup bu da ikiye tefrik olunarak birisi «Hası Ümera ve Vüzera» namile mirli ve vüzera ve müşirana, diğeri de «Hası Hümâyûn» namile Hazinei Hümâyûna tahsis edilmiştir.» denilmektedir. Safiye. 24.

Tımar, zeamet ve has sahipleri hasılatları nisbetinde asker yetiştirmek ve beslemekle mükelleftir, aynı zamanda bulundukları mahallin zabıta görevini de yaparlardı. Bu hususta «Tarihi Mali» den aldığımız notları aynen koyuyoruz:

«Bir tımarın hasılatından, Anadolu'da 3000, Rumelide 5000 akçesi tımar sahibinin dirlik hakkıdır. Bu miktardan fazlası için 20.000 akçeye varıncaya kadar her 3000 veya

¹ «Hattâ iptida zaptedilen Gelibolu havalisinin Yakup Ece ile Gazi Fazıl'a tımar olarak verildiği ilk tarihî menbalar mukayyettir.» «Birinci Murat devrinde Rumeli fütuhâtı büsbütün ehemmiyet kazandıktan sonra Anadolu'dan birçok halk, hattâ bir takım Türk aşiretleri Rumeliye nakledilmeye başlandı ve tımar teşkilâtı bu yeni vaziyeti mahallinde büsbütün taammüm etti.» Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri. Sahife 232. Ord.. Prof. Fuat Köprülü.

5000 akçede bir cebeli yani ata binmesini, silâh kullanmasını bilir zırhlı bir süvari neferi yetiştirmekle ve harbe çağırıldığında tâlim görmüş bu neferlerde iştirake, sulh zamanında askerini talim terbiye ve ihzar ile daima emre hazır bulunmaktır.» 20.000 akçeli bir tımarlının Anadolu'da 6, Rumelide 3 cebeli ile harbe iştiraki icap etmektedir. Hasılatı 20.000 i geçen tımarlı «Zaim» olur. Zeamet sahipleri tımarlıların zabitleri durumundadır. Yararlık gösterdikçe zeametleri hasılatı artırılır. Hasılat arttıkça yetiştireceği asker miktarı da artar. 100.000 akçe dirliği olan bir zeametli den Rumelideki 20, Anadolu'daki 30 asker bulundurmağa mecburdur.

Bir milyon akçelik has'ı olan Beylerbeyi de tam teçhizatlı olmak üzere Rumelide 200, Anadolu'da 300 cebeliyi harbe götürmeye mecburdur.»

Bu eserin 206 ncı sahifesinde (Kavanini Süleymaniye) başlığı altında görülen mali hükümlerden birkaçı bu hususu açıklayacağı cihetle aynen alınmıştır.

2 — Her beylik kime tevcih olunursa eyalet defterinde muayyen has miktarına mutasarrıf olur.

3 — Sefer vukuunda ne miktar hası varsa beher 5000 akçede bir mükemmel cebelisi olup ardında bayrağın çeker.

5 Her eyalette bir Hazine Defterdarı, bir Tımar

Defterdarı, bir Defterdar Kethüdası vardır. Bunlar defterde mukayyet haslarını alırlar.

7 — Bazı livalarda müteaddit Müsellim Beyi ve Yayabeyi vardır. Defterde mukayyet zeametlerini alırlar.

9 — Yurtluk, ocaklık üzre Sancak Beyliği bir imtiyazdır. Bunlar azil ve nasbolunmaz. Valinin arzıyla beylik oğullarına tevcih olunur. Harice verilmez, Kürdistan sancakları gibi. Fakat buraların hasılatı kavaidi umumiyei mâliyece tahrir olunmuştur. Zaim ve tımarlıları vardır, onlar hasılatı alır. Beyler de kendi hasılını cibayet eder.

Tek kuvvet, tek irade:

Osmanlılar, Fatih devrinde imparatorluk şeklini alıyor.

Amiri mutlak olan (Hünkâr Padişah Sultan Hükümdar) Sultanülberreyn ve Hakanülbahreyn vasfını taşımaya başlıyor.

Mutlak idare, Birinci Selim'den itibaren padişahlara hilâfet sıfatının ilâvesiyle, dinî renge boyanıyor. Hükümdar artık, «Cismanî bir hâkimi mutlak, şehinşah değil, aynı zamanda halifei ruyizemin ve zillulâhî filâlem, hâdimül haremeynüşşerefeyn» oluyor.

Hukuki düzen, Kur'an ve Hadisten alınan esaslara göredir. Fıkıhın ihtiva ettiği (ahkâmı şer'îye) devletin Anayasası durumundadır. Her türlü tasarrufta şeriat hükümleri üssül'esastır. Hükümdarın Ülülemlrin icraat ve fermanlarının şer'î hükümlere uygun olması lâzımdır. Şer'in esası Kur'an ve Hadistir. Kanun, şer'in ruh ve mânasına uygun olmak şartıyla (Ulülemlr) tarafından çıkarılır. Yani «şer'e uygun padişah iradesidir.»

Bu esası, Ana Kanunun 1909 da 118 inci maddesine eklenen şu fıkrada da görüyoruz ki: «kavanin ve nizamatin tanziminde muamelâtı nasa erfak ve ihtiyacatı zamana evfak ahkâmı fıkhiye ve hukukiye ile adap ve muamelât esas ittihaz kılınacaktır.»

Osmanlı İmparatorluğunda idarenin iç teşkilât ve faaliyetini ve otoritelerin hak ve salâhiyetlerini gösteren, görenek ve geleneklerle işlenmiş ulusal ve yersel kanunnameleri vardır. Bunlardan Fatih Kanunnamesi, devlet teşkilâtına, teşrifata ve merasime ve cezaya tazire aittir. Süleyman Kanunnamesi ise arazi rejimine ait hükümleri ihtiva etmektedir.

Fatih, Kanunnamesine, (bu kanunname atam, dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur. Evlâdı Kiramını neslen bade neslin bununla âmil olalar.) diye başlamıştır.

Osmanlı imparatorluğunda teşrii kuvvet ve kudret padişahıdır.

Veziriâzam hükümdarın vekili olarak (idareî umur) eder.

Kaza salâhiyetini haiz Veziriâzam, Beylerbeyi ve Sancak beyleri bu salâhiyetleri hükümdar namına ifâ eder.

ler. Kazasker ve kadılar da bu büyük ricalden aldıkları salahiyyete istinaden (icrayi kaza) ederlerdi.

Tevkii Abdurrahman Paşa tarafından toplanmış kanunnameden Sadrazamın yetkileri arasında (istimai dâva), (icrayı ahkâmı şeriat), (cemii kazayayı şer'îye ve örfiyyenin istimai) gibi kazai işler sayılmaktadır. Hattâ vazifesinden geri alınan veya bir başka mahalle nakledilen vüzeranın seyahat esnasında da bu yetkilerini kullandıkları görülmektedir.

Bir devletin kurulma ve genişleme devresinin yarattığı samimi bağlılık ve dürüstlük içinde, bu idare tarzının yurda ve ulusa kanun ve tüzüklerin sağladığı hak ve adaleti en kısa yoldan sunması bakımından faydalı olduğu aynı zamanda içerde ve dışarda hayranlık ve bağlılık yarattığı muhakkaktır.

İdari bölgeler:

İlk zamanlarda memleket dar ve küçük olduğundan (Sancak ve Kazalara) bölünmesi idare ve intizamı temine kâfi geliyordu. Geniş ülkelerin fethedilmesi üzerine bu 'ki idari bölgeyi de ihtiva etmek üzere (Eyalet) vilâyetler teşkil olundu.

Kümelide de geniş bölgelerin fethedilmesinin meydana getirdiği coğrafi zaruret neticesi (Anadolu Beylerbeyi, Rumeli Beylerbeyi) makamları ihdas edildi.

Eyaletler (Beylerbeyi Mirimiran), sancaklar (Sancakbeyi Miriliva) denilen ve merkezden gönderilen rical tarafından idare edilirdi.

Macaristan; (Budin ve Temeşvar) eyaletlerine ayrılmıştır.

Akdeniz Adalarıyla bazı sahil sancakları (Kaptan Eyaleti) adını taşır ve Kaptan Paşa tarafından idare edilirdi.

Cezayir, Tunus, ve Trablusgarp (Garp Ocakları) adını taşır ve Beylerbeyinin de bazı imtiyazları vardı.

Mekkede oturan ve Peygamber sülâlesinden gelen emir (Bey, prens) i Osmanlı Sultanı bir emaret müşiri ile şerif ailesinden dilediğine verebilirdi.

Kırım Hanlığı; içişlerinde müstakil olmakla beraber Osmanlı İmparatorluğuna tabi idi. Osmanlı Sultanı, Han'ı azil ve nasbedebilirdi. Hutbede Osmanlı Sultanının isminden sonra Han'ın ismi de söylenirdi.

Erdel Kırallığı; Eflâk ve Buğdan Beyleri yarı müstakil durumda idi. Bundan anlaşıldığına göre Osmanlı imparatorluğunun memleket idaresindeki sistemi, her ülkenin kendi hususiyetine uygun bir şekli ihtiyar etmekte. ⁽¹⁾

İdare müesseseleri:

Osmanlılar ilk idare teşkilâtı kurarken ihtisasiyle tanınmış yerli ve yabancı uzmanlardan ve münevverlerden istifade etmişlerdir. ⁽²⁾

Osmanlılarda devlet memurları (mülkiye, ilmiye, kalemiye, seyfiye) denilen sınıflara bölünmüştür.

Mülki ve askerî idare memurları Mülkiye sınıfından, adalet ve kültür adamları İlmiye sınıfından, devlet büro işlerini çevirenler Kalemiye sınıfından, askerler de Seyfiye sınıfından sayılırlardı.

Mutlak salâhiyet hükümdarla vekili olan sadrazamda, toplanmış olduğundan bu dört sınıfta sayılan devlet erkân ve memurlarını hükümdar ve sadrazamın yardımcısı olarak kabul etmek icabeder.

Merkezi İdare;

Divanı Hümayun İcra kuvveti de Padişahın nefsinde toplanmıştır. Fatih zamanına kadar Padişahın reisliği, Kanuni Süleyman zamanına kadar da kafes arkasında oturan Padişahların nezareti altında toplanan (Divanı Hümayun) da (Nazırlar veya Vekiller Kurulu mahiyetinde) Sultan'ın

¹ III. Cilt. Tarih. T. T. Kurumu.

² « halbuki Osmanlılar daha ilk zamanlarından itibaren Anadolu Selçuk Devletinin ve İlhan Devletinin idare teşkilâtından azamî nisbette istifade ettikleri; Anadolu'nun muhtelif merkezlerinde Mısır ve Suriye'de, İran'da temeyyüz etmiş hattâ Selçukilerin ve İran Moğollarının idari işlerinde bulunmuş münevver bir bürokrasiden de istifade etmişlerdir» Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri. Ord. Prof. Fuat Köprülü.

emriyle devlet umuru görölürdü. Sulh zamanlarında tatil günleri müstesna hey gün öğleden evvel kanunnamelerde tesbit edilen şekilde toplanırdı. Sefer esnasında da ordugâhta içtima ederdi. ⁽¹⁾

Divanı Hümayun toplantılarında Veziriazam, Kubbealtı vezirleri Şeyhülislâm, defterdar, kazaskerler, payitaht kadısı, nişancı, yeniçeriağası teşrifat sırasıyla oturlardı. Kaptan Paşa İstanbul'da bulunduğu günlerde Divan toplantılarına iştirak ederdi. Mali işlerde defterdar, dinî işlerde şeyhülislâm, adli ve şer'i işlerde kazaskerler, kalem işlerinde de nişancı Sadrazamın muavini durumundadırlar. '

(Divan heyet) de devlet erkânı görevleriyle ilgili işler hakkında Sultana veya Veziriazama izahat verirler ve devlete ait bütün işler bu heyette karara bağlanır. Sonra Veziriâzam yalnız, diğer erkân bir arada Padişahın huzuruna kabul edilir, görevleri hakkında izahat verirlerdi.

Öğleden sonra Divan Azalan kendi Kapı yahut Dairelerinde çalışanlar icabederse maiyetlerde divan kurarak, dairelerine ait işleri yaparlardı.

Devletin mülki ve askerî idaresinde rey ve fikir sahibi olan Kubbe Altı Vezirleri ⁽²⁾ evvelce üç iken sonraları 6-7 ye kadar çıkmıştır. Bunlar heyette müzakere edilen meseleler hakkında fikirlerini söylerler ve Veziriazamın müsaadesiyle muamelâta ait dosyaları tetkik ederler. Bazı fermanların turalarını çekebilirlerdi.

Veziriazamın iştirak edemediği seferlere bu vezirlerden devlet umuruna vâkıf olanı (serdarı ekrem) unvaniyle iştirak eder ve Veziriazamın bütün yetkilerini kullanabilirdi. Ahmet III. zamanında Kubbe Altı Vezirliği payesi kaldırılmıştır.

Divanı Hümayun sonraları her gün toplanmamağa başladı. Ve böylelikle ehemmiyetini kaybetti. Mühim me-

¹ Fatih zamanına kadar tatil günlerinden maada günlerde Padişahın reisliği altında seher vakti, Fatih'in yaptığı tadilât üzerine Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Salı günleri sabah namazından sonra Divanı Hümayun'un toplandığı. Tarih Mali. Abdurrahman Vefik. 1330

² Sandalyasız yahut Dairesiz vezirler.

seleler için büyük rical, Veziriazam ve Şeyhülislâm kapılarına davet olunmağa başlandı. Bu hal Mahmut II. nin «Nazaret» teşkilâtına kadar devam etti. Bundan sonra da Nazırların haftada iki gün «Meclisi Has) adı altında toplanarak önemli meseleleri görüştükleri görülüyor.

Merkezde devletin bütün işleri üç büroda toplanmıştı:

I — Amedi, Teşrifati ve Mektubi bürolarından mürekkep «Divanı Hümayun Kalemi» Reisül Küttap'ın nezareti altında kararlara ve muhaberata ait muamelâtı kayıt ve tesbit ederdi.

II — Defteri Hakani Kalemi arazi kayıtlarını,

III — Hazinei Amire Kalemi malî kayıtları tutardı.

Bu üç büronun ayrı ayrı teşkilât kadrosu, Kalem Nazırları, Kethüdaları ve Eminleri vardı.

İlk zamanlarda hükümet görevlerini ifa için ayrı ayrı teşkilât yapılmasına ehemmiyet verilmemiş, mülkî idare ile askerî teşkilât ve adalet tevzii işleri bir arada işlemiştir. Devletin bütün hizmetleri Divanı Hümayunda, aynı zamanda (Sadrazam Kapusu yahut Paşa Kapusu, Şeyhülislâm Kapusu, Defterdar Kapusu, Yeniçeri yahut Ağa Kapusu) namile ayrılan dört (Kapu Nezaret) te görülürdü.

Sadrazam merkez ve taşra memurlarının en büyüğü ve mercii, orduların emri idare kumandanı idi.

Sadarete merbut mülki idarenin taşra teşkilâtı âmirlerinin, askerî idare ve adalet işlerini de yaptıklarını görüyoruz. Kadılar kazalarda aynı zamanda adalet işlerini görürler ve maiyetlerinde asker beslemedikleri için asayiş ve intizam işlerinde, ilâmların infaz ve icrasında kaza dahilinde bulunan tımar ve zeamet sahiplerinden istifade ederlerdi.

Sancak ve eyalet beyleri (Mutasarrıf ve Valiler) aynı zamanda askerî komutanlar olduklarından maiyetlerinde asker beslemekle beraber harp esnasında sancak ve vilâyetleri dahilinde bulunan tımar ve zeamet sahiplerinin hazırladıkları askerleri komutasına alarak orduya katılırdı.

Umumi Vali durumunda olan Anadolu ve Rumeli Bey-

İerbeyi aynı zamanda Rumeli ve Anadolu ordularının komutanlığını ifa ederlerdi.

Sadrazam «Veziriazam» Başvekil — Sadrazam Paşa Kapusunda Babîâlîde oturur ve Hünkârın mutlak vekilidir. Sultan namına her türlü tasarrufları yapmak hak ve yetkisi vardır. Devlet işlerinde Sultana karşı mesuldür.

Sultanın mührünü elinde bulundurduğunu göstermek için bu mühürleri yüzük olarak parmaklarında taşırlardı. Sonradan altın bir kese içerisinde taşımak âdet oldu.

Fatih Kanunnamesinde Sadrazam görev ve yetkileri şöyle tesbit edilmişti: «Evvelâ vüzerâ ve ümerânın Veziriâzam başıdır. Cümlelerin ulusu'dur.; Cümle umurun vekili mutlakıdır. Ve malımın vekili defterdarıdır ve ol nazırıdır ve oturumda ve durumda ve mertebede Veziriazam cümleden mukaddemdir.»

Tevkii Kanunnamesinde de «Evvelâ, Sadrazam olanlar cümleyi tasattur edip âmmei mesalih din ve devlet ve kâffei nizamı ahvali saltanat ve tenfizi hudut ve kısas ve hapis ve nef'i ve envai tazir ve siyaset ve istimal dâva ve icrayı ahkâmı şeriat ve defî mezalim ve tedbiri memleket ve tevcihi eyalet ve emaret ve ulufe ve zeamet ve tımar ve tevliyet ve hitabet ve imamet ve kitabet ve cem'i cihet ve taklidi kaza ve nasbı müvellâ ve tefviz ve tevkil ve tâyin ve tahsil ve umuru cumhur ve tevcihatı gayrı mahsur velhasıl cemii manasibı seyfiye ve İlmiyenin tevcih ve azli ve cemiî kazayayı şer'îye ve örfiyyenin istimâ ve icrası için bizzat cenabı padişahiden vekili mutlak ve Memaliki Mahrusayı Osmani ve Tahtı Hükümeti Sultanide olan cemii nasın üzerine hâkimi sahibi ferman olduğu»

Cuma günleri Sadrazam dairesinde toplanan Cuma Divanında, Sadrazamın sabah namazından sonra kazaskerleri, reisliği altına alarak ashabı mesalihin arzuahallerini tezkereciler (kalem âmirleri) tarafından okutturarak seri ve kanun üzere karara bağladığı bazı dâvaları Rumeli ve Anadolu Kazaskerlerine havale ettiği.

Çarşamba Divanında da Payitaht Kadısı ile Galata,

Havası Kostantiniye ve Üsküdar kadılarını reisliği altına alarak dâvaları dinlediği (mukatazayı şer'i şerif üzere faslı husumet ve kat'ı niza) eylediği ve icabında yanında bulunan kadılara da dâva dinlemek üzere ruhsat verdiği.

Kanunu Narhta da (def i zararı âm için tarafı sultaniden tâyini narh lâzım geldikte, Müdürü Umuru Cumhur olan Vekili Devlet, bigaraz ehli vukuf la meşveret edip bayilere ve müşterilere zarar olmamak şartıyla) satış maddelerine narh verilmesi için Kadı Efendiye yahut Meclise hitaben ferman verdiği.

Çarşamba Divanına ait Kanunname, Sadrazamın, divandan sonra kol dolaştığı, (umuru narhı) kontrol ettiği, narha riayet etmeyenleri gördüğünde o gün hemen orada siyaset ve mucibi ibret eylediği, fırınlara uğra3arak ekmekleri kontrol ettiği kusurları görülürse hemen orada (yatırıp tazir) ettirdiği eğer fırıncı dirlik sahibi ise zabıtına teslim edilmesini ve onun tarafından tazir olunmasını tenbih ettiği,

(Kanunu İzni Bastırma) da da İhtisap Ağasının Yedikulenin haricinde (Tokat) denilen mahalde hazırladığı ziyafete (Ruzu Merre âdet olduğu üzre kol tariki) ile Yedikule Kapısının içinde bulunan mescitte sabah namazını kıldıktan sonra maiyet erkânı ile ziyafet mahalline gittiği ve orada Kadı Efendi ve Ağayı huzuruna alarak pastırma hakkında görüştüğü ve ziyafetten sona (âdeti kadim) üzre narh verip alınıp satılmasına izin verdiği ve bu vesile ile İhtisap Ağasına hil'at ihsan buyurduğu.

«Vüzerayı izamdan birine bir eyalet ihsan olursa tâ mansabına varınca esnayı tarikte dâva dinleyip defî mezalim için şer'i şerif ve kanun üzre buyrultu vermeğe ve mezalimi refetmeğe memurlardır. Kezalik mansabından mazûl olup Asitanei saadete gelinceye dek dahi Kanunu Sultani böyledir. Meğer kendi gibi bir vezirin eyaletine uğraya. Ol mahalde elbette ana havale eder, kendi fasletmez.» diye yazılıdır.

Sadrazamlar mutad olarak üç tuğlu Kubbe Altı Vezirleri arasından seçilirdi. Üç Tuğlu Vezirler ekseriya Beylerbeyi idiler.

Başı koparılmamak bahtiyarlığına nail olan Veziriazam, Beylerbeylik makamına dönerdi.

Orhan Gazi nin Vezirliğini ağabeysi Alâettin Paşa yapmıştır. Alâettin Paşanın dünya işlerinden uzaklaşmayı tercih etmesi üzerine Orhan Gazi, oğlu Süleyman Paşayı «Divanı Hümayunda Vezir ve kâffei ümera ve cüyuşu Osmaniye emir nasb» eyliyor. ⁽¹⁾

Sultan Muradın yetişmiş şehzadesi olmadığından Kadı Asker Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşayı Vezir yaptı. Fatih'in İstanbulu fethinden sonraya kadar Veziriazamlık bu şileye münhasır kaldı. Bu ailenin yetiştirdiği son Sadrazam Halil Paşa 25 yıldan fazla bu makamda kaldıktan sonra İstanbul'un fethinde gösterdiği müşkilât ve (avkı tehire say etmek töhmeti ile) fetihden sonra idam edildi ve bu suretle bu ailenin 90 yıl süren Veziriazamdık hizmetleri sona erdi. ⁽²⁾

«Veziriazam» unvanının paşa ve vezirlerin çoğalması üzerine tefrik ve temyiz için verildiği Netayicülvukuatta görülen şu izahattan anlaşılıyor:

Türklerde büyük evlâda «Paşa» demek âdet olduğundan Alâettin ve Süleyman'a paşalık izafe edilmiştir. Kümelinin fethinden sonra Lala Şahin sonra da Timurtaş Rumeli Beylerbeyi nasbolunarak paşalık namı verildi. Dana sonraları Timurtaş Paşaya ve bazı ümeraya vezirlik verilmesi üzerine Ali Paşa «Veziriazam» ünvanıyla diğerlerinden temyiz kılınmıştır.

Sadrazamda toplanan görev ve yetkilerden bir kısmının Mahmut II. zamanında yapılan iş bölümü neticesi Ne-

¹ Netayicülvukuat Cilt 1. Sahife 15.

Veziriazamların 20 yük akçalık hası olduğu halde Fatih, Mahmut Paşanın, Sultan Süleyman da İbrahim Paşanın haslarını 30 yüke iblâğ etmiştir. Netayicülvukuat Cilt. 1. S. 116. «10 yük bir milyon akçadır.»

² halbuki Hüsametdin Bey eski vakfiyelere istinaden Orhan zamanında Sinan Paşa adlı bir vezirin mevcudiyetini ve Çandarlılardan başka daha bir takım Veziriazamlar bulunduğunu iddia etmektedir Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri Ord. Prof. Fuat Köprülü.

zaretlere verilmesi ile hasıl olan durum üzerine Sadrazamlık Başvekâlete çevrilmiş ve yetkileri bir Hattı Hümayunla tesbit edilmişti. Mecit I. zamanında kurnaz ve eski vezirlerden olan Hüsrev Paşa hem Sadrazamlık ünvanını hem de bir kısım salâhiyetleri iade eden bir Hattı Hümayun almıştır.

Ve Sadrazam ünvanı Ankarada Millî Hükümetin teessüsüne kadar devam etmiştir.

Mülki ve askerî idare işlerinin genişlemesi ve teşkilâtta yapılan İslâhat neticesi Sadrazamın bizzat meşgul olduğu işlerle niyabeten iştilal etmek üzere bazı makamlar ihdas edildi ve bu suretle devlet teşkilât kadrosu genişledi. Sadrazam Kapusu kadrosuna dahil Vezir Kethüdalığı, Reisülküttap ve Çavuşbaşının eski görev ve yetkileri genişletildi ve devlet ricali arasından seçilmeğe başlandı.

Vezir Kethüdalığı, Kethüdalık, Kâhyalık Kahya Bey.

Sadrazam emrinde bir memuriyet idi. Hacegân ve ağalar sınıfının üstünde tutulurdu. Ve bunlara «Ağa Efendimizi dahi denilirdi. ⁽¹⁾ Muayyen ve mürekkep aidat alırdı.

Kethüda Bey, sonraları devlet ricali arasından seçilmeğe başlandı. Devletin içişleriyle ilgili mülki ve siyasi işlerin teferruatı ile iştilal eden bir Müsteşar durumunda idi.

Aynı zamanda Veziriazamın genel kâtibi olan Kethüda, devletin siyasi, mali, askerî muamelâtına ait plân ve projeler elinden geçtiği için idare sahasında nüfuz ve itibarı yüksekti.

Payitahtın emniyeti bahis mevzuu olduğunda Sadrazamın mümessili olarak nazara alınırdı. Sadrazam, şehir içinde dolaşmağa çıktığı yahut Cuma Namazına veyahut Padişahın nezdine gittiği zamanlarda Babiâliden ayrılmaması ve bayramlarda Sadrazamlara refakat edememesi, Divan toplantısı olduğu günlerde Sadrazamı, Sarayın orta kapısına kadar teşyiden sonra geri dönmesi emniyet işlerindeki göreviyle ilgilidir.

Arzı tazimat için Sadrazamı ziyarete gelen Kaptan

¹ Netayicülvukuat Cilt. 3. Sahife 75

Paşa, Yeniçeri Ağası ve Rükâp Ağaları Kâhya Beyi de ziyaret ederlerdi.
(¹)

Sadrazamların zamanla kuvvet ve nüfuzlarının zayıflaması neticesi olarak Vezir Kethüdalarının (Nizamı Cedit) ve (Saray) ın tesiri altında seçilmeğe başlanmıştır.

Kâhya Beyin Maiyetindeki Kadrolardan:

Gönüllüler Ağası; Gönüllüler otuz süvariden mürekkeptir. Resmî alaylarda Sadrazam mevkibine dahildir.

Daliler (Gözükaralar-Cesurlar) Ağası; bunun kadrosu da otuz süvaridir. Resmî alaylarda Sadrazam maiyet efradı arasında bulunur.

Tüfekçibaşı; Sadrazamın piyade muhafızlarının başıdır. Sadrazamın bindiği atın sağında yürür.

Mataracıbaşı; Su taşıyanların başıdır. Sadrazamın bindiği atın solunda yürür.

Kapu Kethüdalarının Baş; Muhzir Ağanın emri altında, mücrimleri yakalamak ve idamları icra etmekle görevli 60 neferden ibaret kapu Kâhyalarının başıdır.

Tatar ağası: Posta tatarlarının başıdır.

Sadrazamın muhafızları nazariyle bakılan bu baş ve ağalar, Kahya Beyin nazareti altındadır.

Teşrifatçı ve Kâhya Kâtibi kalemleri de Kâhya Bey'e tâbidir.

Teşrifatçı, bu zat saray seremonilerinin ve bütün merasimlerin sicillerini tutmak ve vezirlere, beylerbeylerine ve nazırlara ait olan resim ve harçların sicillerini yürütmekle görevlidir.

Teşrifatçı kalemi kadrosu: Teşrifatçı Kesedarı, Teşrifatçı Kalfası, Kaftancı Başı...

Kâhya Kâtibi (Hususi Kâtip) : Kâhya Beyin görevine dair işlere bakan ve bu işlere ait muamelâtı intaç eden bürorun şefidir. Maiyetinde bu işler için 30 kâtip çalışır.

¹ Babzâli. Tercüme eden Halit İlteber. İstanbul Üniversitesi» Hukuk Fakültesi mecmuası. Cilt 7, Sayı. 2-3. Senesi 1941

Kâhya Kâtibi aynı zamanda Sadrazama ve Kâhya Beye ait rücum ve varidatı tahsil ve hesaplarını tanzim eder.

Kâhya Bey paşaların sarığı gibi sarık sarardı.

Kâhya Bey ve kâtipleri Sadrazamın sarayında -Babîâlîde kendilerine mahsus yerlerde yatarlardı. Yiyecekleri de saraydan verilirdi. ⁽¹⁾

1789-1839 yılları arasında Selim III ve Mahmut II. zamanında görülen (Garbe temayül), ihtisasa değer verilmesini ve iş bölümünü intaç etti. Bu yeni temayüle uygun esasları vazetmek ve icraata müteallik direktifler vermek üzere teşkil edilen komisyonlardan (Dârî Şurayı Babîâlî) de idari işleri tetkik ediyordu.

İhtisasa müstenit işbölümü cereyanları (Nezaretler) in kurulmasını sağladığı ve (Kâhya Beylik) e de (Umuru Mülkiye Nezaretî) denildi. (Kethüdalık Kâhyalık tâbiri filhasıl hizmeti mezkûrenin sureti aheri olmasından ve Reisülküttaplık tabiri dahi hini vazında yalnız Divanı Hümayun ahkâmının reisi addolunmasından iktiza edip bihamdihitaalâ asrı şahanemde Devleti Aliyemizin terakki itibaratile elhaleti hazihi ikisinin de hizmet ve memuriyetleri ilerleyip bilcümle umuru mülkiye ve masalihi hariciye ve dâhiliyeyi câmi olduğundan fimabat eski tâbirlerden sarfı nazarla (Kethüdalık) Kâhyalık hizmeti için (Umuru Mülkiye Nazırlığı) ve riyaset için (Umuru Hariciye Nezaretî) unvanı ıtlâk olunmak ve bundan böyle tevcih ve ipkalarında vüzera misillû hirvaniler iksa ve rütbei vezaret misillû herbirine menşuru hümayun itası) Hattı Hümayundan .. «Lutfi tarihi»

İki yıl sonra Umuru Mülkiye) tâbirinin (Ubudiyet âdabına) uygun olmadığı ileri sürülerek Umuru Mülkiye Nezaretî (Dahiliye Nezaretî) ne çevrildi.

¹ Babîâlî adlı eserin Halit İlteber tarafından yapılan tercümesine bakınız.

İLLER BANKASI KÂRININ YÜZDE ELLİSİ

Saip OKAY
Ordu Valisi

İller Bankası Kanununun 19 uncu maddesi gereğince her sene bankanın safi kazancından yüzde ellisinin adlan belirtilecek köylere dağıtılması önemli bir konudur. Fakat bu dağıtma hakkında esaslı bir mütalâa yürütebilmek için bankanın senelik takribi kazancı da dahil olduğu halde bir takım bilgilere ihtiyaç vardır. Bu bilgiler elde bulunmadıkça yürütülecek mütalâa ancak genel mahiyette bir prensip mütalâası olabilir. Kanunun hedefi, köylere dağıtılacak olan paralarla bu köylerin gelirini artıracak kaynaklar kurmaktır. Ancak bu kaynakların para verilen köyler içinde kurulması ve bu arada imece imkânına da yer verilmesi kanunun maksadına dahildir.

Bir köy tarafından o köy içinde irad getirmek üzere neler kurulabileceğini Köy Kanunu'nun sıraladığı mecburi ve ihtiyarî vazifeler arasında görmekteyiz Bu vazifeleri birer birer elden geçirdiğimiz zaman görürüz ki irat getirmeğe müsait vazifelerin bir kısmı kiraya verilecek binalara aittir. Bu binaların da bir köy için lüzum ve faydası malûm bulunmakla beraber fikrimce ele alınacak ilk tesislerin, hem köy gelirini artırması, hem de o köy halkının istihsal ettiği maddeleri çoğaltmağa, ıslah etmeğe ve değerlendirmeye hizmet etmesi bakımlarından seçilmesini çok lüzumlu bulurum. Bu sebeple han, otel, dükkân gibi tesisleri geriye bırakarak yukarıda işaret ettiğimiz mevzular arasında bilhassa şu tesislere ehemmiyetleri sırasile kıymet verilmesine taraftarım.

- 1 — Küçük sulama tesisleri,
- 2 — Meyva bahçeleri ve kavak gibi kısa zamanda yetişip irat getirecek ağaçlıklar tesisi,
- 3 — Yonca gibi devamlı hayvan yemi nebatları yetiştiren tarla tesisleri,

- 4 — Harman ve orak makinaları alınarak ücretle işletilmesi,
- 5 — Krema makinaları alınarak ücretle işletilmesi,
- 6 — Müsait köylerde el tezgâhları satın alınarak dokuyuculara ücretle verilmesi.

Bu altı mevzu arasında birinci maddeye koyduğum küçük sulama işi çok geniş, çok hayatî bir mesele olduğu kadar aynı zamanda köye en yüksek iradı ve köylüye en büyük kazancı sağlayacak olan bir kaynaktır. Hele bütün orta Anadolu'nun zirai ve içtimai hayatında küçük sulamanın büyük ve geniş rolünü Devlet sulama plânında bile görebileceğini hiç zannetmiyorum. Orta Anadolu'nun binlerce köyü ellerindeki küçük sulama imkânlarından istifade edebildikleri takdirde asırlar boyunca çektikleri kurak afet ve hicret akıbetinden büyük mikyasta kurtulmuş, köyüne ve hayatına emniyet gelmiş, ömürler boyunca görmediği refaha bir dereceye kadar kavuşmuş olacaktır. Önlerindeki imkânlarla tarlalarını sulayabilmek hasretini çeken yüzlerce köy ve binlerce köylü tanıdık ki, yerine göre on bin lira arasında dolaşan bir masrafı karşılayabilmek kudretini bir türlü bulamadıkları için çekmekte oldukları hasretlerde başbaşıdırılar. İller Bankası'nın yapacağı yardımlar bu derin hasretin ilk ve başlıca kavuşturucusu olabilir. Fakat köylerimiz ellerine verilecek olan paraları gerek idare ve gerek fen bakımından bu maksada harcayabilecek durumda değildirler. Önce yapılacak bir etüdle evvelâ Ortaanadolu'nun küçük sulamaya müsait köylerini ve yapılacak tesislerin masrafını tesbit ederek bir plâna bağlamak ve bu plânın o köyler hesabına yerine getirilmesini Bankaya vermek lâzım gelir. Eğer böyle yapılmayıp da mahallî isteklere göre seneden seneye birer miktar para dağıtma şekliyle iktifa olunursa bu paralardan pek çoğunun heder olacağına ve maksadın bir türlü yerine gelemeyeceğine şüphe edilemez.

Küçük sulamadan sonra önemi ikinci derece büyük ve geniş olan meyva bahçeleri tesisi ve kavak gibi nisbeten kısa zamanda büyük irat getirecek ağaçlıklar kurulması, ancak yer yer bu işlere elverişli olan mıntakaların müsait köy-

lerinde mümkündür. Fakat bu mevzulara müsait köyler sayısının da büyük bir yekûna balığ olacağı şüphesizdir. Şu kadar ki, bu tesisler esas halkının az çok alışık olduğu köylerde kurulacağı ve tarım şartlarına uygun olarak vücutte getirilmesini illerdeki tarım teşkilâtının denetlemesi mümkün olacağı için yardım paralarının doğrudan doğruya köylere verilmesi caizdir.

Devamlı, hayvan yemi nebatları yetiştiren tarla tesisleri, gerek bu nebatlara köylüyü alıştırmak bakımından ve gerek yetiştirecek tarlası olmayın köylülerin bu nebatları kolay tedarik edebilmeleri bakımından çok faydalı olur. Birçok evlerinde inek besleyen kasabalarımız bile köylerden getirilip satılacak olan bu türlü otlara çok muhtaçtır. Köy sandıkları için nisbeten bakımı ve emeği az bir gelir kaynağı olur. Bu kadar teşviklere rağmen Anadolu köylüsünde hayvan yemi nebatı yetiştirmeye geniş şekilde rağbet uyandırılmamasının hakiki sebebi, sulanan tarla azlığıdır. Birkaç dönüm sulanan tarla sahibi bir köylü bahtiyar sayılır. Fakat bu tarla, köylünün hayat mesnedi, sigortasıdır. Bunu inek ıslahı için ot yetiştirmeye tahsis edemezse mazur görülmelidir. Küçük sulamanın bu meseleyi de geniş mikyasta halletmiş olacağı şüphesizdir.

Harman ve orak makinaları alıp köy adına ücretle işletmek meselesi devletin konbinalar teşkilâtında ilk düşündüğü önemli ve geniş bir maksat idi. Bu maksat nedense yer ve imkân bulamadı. Eğer bu hal teknik sebeplerden ileri gelmiş ise, bu sebepler bugünkü ihtiyar heyetleri için fazlasile varittir. Fakat prensip itibariyle uygun görülmeyerek vazgeçilmiş ise, bu prensibin köylüye ircai ve İller Bankası yolu ile tatbik bulması mümkün ise de teknik ve idare bakımından bu işlerin şimdilik köylüce başarılabilecek işlerden sayılamayacağına kaniim. Belki müstesna tutulacak ve başarması ümit olunacak pek mahdut köyler bulunabilir. Fakat bu azınlık genel mütalâa sahasının haricinde kalır.

Hayat şartları, aile sanatı halinde tezgâh işletmeye müsait hayli toplu ve büyük köylerimizde bilhassa tezgâh alamadıkları için komşu veya sermaye işletenlerin tezgâhla-

rında bir kuru ekmek parasını bile karşılayamıyacak kadar küçük ücretlerle çalışan fakir kadınlar vardır. Köy sandığı bu fakirlere mutedil ücretle birer tezgâh temin ederse hem sandığa bir gelir bulmuş, hem de bu fakirleri kazanç sahibi yapmış olur.

Kanunun tatbiki hakkındaki genel mütalâam budur. Ordu ili hakkındaki özel isteklerime gelince:

Bu isteğin belirtilmesi hakkındaki Bakanlık emrinde gerek para ve gerek sene itibariyle bir sınır tâyin olunmamıştır. Bu sebeble isteklerimi içinde bulunduğumuz 946 senesiyle tahdit edemediğim gibi il içindeki bütün köylere şamil geniş bir istek yürütmeğe de şimdiden mahal göremedim. Bu görüş altında teklif edilen tesisler için ancak birinci derecede müsait görülen köyler ele alınarak her birinde ne yapılabileceğini ve her tesisin takriben kaç mal olabileceğini gösteren bir liste tertip olunmuş ve bu rapora eklenerek sunulmuştur.

İlimizin bol yağmurlu iklimlerden olması ve sulama ihtiyacından vareste bulunması hasebiyle küçük sulama konusuna bu arada yer yoktur. Hububat ekimi çok az ve dağınık olduğundan ziraat makinalarına da ihtiyaç yoktur. Hayat ve çalışma şartları köylerde tezgâh işlerinin yer bulmasına uygun değildir. Nitekim böyle bir gelenek yoktur. Fakat sebze ve meyvacılıkla ev inekçiliğine müstesna kabiliyet vardır. Köylerde mera bulunmadığı için sürü inekçiliği de yapılamaz. Bu münasebetle istediklerimiz arasında yalnız yaş ve kuru meyva bahçeleriyle hayvan yem nebatları tarlaları tesisi ve krema makinaları mübayaası ele alınmıştır. Yüksek takdirlerinize arz olunur.

TEKAÜT İŞLERİNDE YAŞ VE YAŞ DÜZELTMESİ

Yazan:
Ragıp ÖGEL
Sayıştay Üyesi

11 Ağustos 1325 tarihli Mülkiye Tekaüt Kanunu ile aynı tarihli Askerî Tekaüt ve istifa Kanunu 20 sene 9 ay 3 gün meriyet mevkiinde kaldıktan sonra ilga edilerek hükümleri 1 Haziran 930 tarihinde yürürlüğe giren 1683 sayılı Mülkî ve Askerî Tekaüt Kanunu neşredilmiş bulunmaktadır. Burada bu kanunun mühim ve çetrefil bir meselesi olan yaş hesabı ve yaş düzeltmesi meseleleri üzerinde durmak istiyoruz.

İnsan nasıl, türlü bakımlardan geçen senelerinin muhasebesini yapmaya merak ederse, memur olanlar da memuriyette geçen ömürlerinin türlü bakımlardan bilançolarını yapar ve görüş tarzlarına göre neticeden memnun veya mahzun olurlar. Memurluğu meslek edinenler Devlet hesabında ne kadar hizmet etmişim sorusuna cevap vermek için yapacakları bilançonun doğru bir neticeye varması pek mühimdir. Burada mesele sadece ömrümüzden ne kadarının Devlet hizmetinde geçtiğini bulmaktan ibaret değildir Çünkü asıl mesele hizmette geçirdiğimiz müddet değil, bu müddetten ne kadarı için tekaüt hakkı kabul edilmiş olduğunu tâyin eylemektir, işte maksadımız, bu hususta meslektaşlara bir yardımda bulunmağa çalışmaktır.

1— Tekaüt hakkının başladığı tarih:

Tekaüt hakkının maaşla Devlet hizmetine girildiği günden itibaren başlaması mantık icabıdır. Lâkin Devlet hizmetleri pek çeşitli olduğu için bu çeşitlere göre tekaüt hakkının başladığı tarihi Tekaüt Kanunu'nun kendisi tâyin ve tesbit eylemiştir. Filhakika, kanunun ikinci maddesini tadil eden 3066 ve 4380 sayılı kanunlar bir arada nazara alınırsa tekaüt hakkının başladığı tarihin subaylar için ayrı, mülkî

ve askerî memurlar için ayrı olarak tâyin eylediği anlaşılr. Biz yalnız maaşlı mülkiye memurlarile meşgul olacağımız için bu noktadan tekaüt hakkının başladığı tarihi araştırırsak, kanunun değışen ikinci maddesinin 8 No. 11 bendinde şöyle denildiğini görürüz. «8— Mülkî ve askerî memurların maaşa geçtikleri tarihten», lâkin bu bendin son kısmında bu başlangıca bir takyit konulmuştur ki işbu 8 No. 11 bendi bu takyitle beraber okumak gerektir; «..mülkî ve askerî memurların 20 yaşına vüsulden evvel geçen hizmetleri tekaüt müddetine mahsup edilmez.»

Şu halde maaşlı memurların maaşla hizmete girdikleri, vazifeye başladıkları tarih tekaüt hakkı için bir başlangıç olarak kabul edilmiş ise de bu bendin sonunda gösterildiği üzere bunların 19 yaşını ikmal edinceye kadar geçireceği hizmet müddeti için tekaüt hakkı yoktur. Bu hak ancak 19 yaşını ikmalî müteakip, yani 20 yaşa basmakla başlar.

Bazı memurlar, maaşlı mülkiye hizmetine girmeden evvel yedek subay olmuşlar, orduda hizmet edip terhis olunduktan sonra memuriyete intisab etmişlerdir. Bunlar için kanunun değışen 2 nci maddesinin 5 No. 11 bendinde tekaüt haklarının başlayacağı tarih ayrıca gösterilerek: «5 — Evvelce mevcut ikinci sınıf ihtiyat subayları ile sonradan yetiştirilen ihtiyat subaylarının askerlik haricinde geçirdikleri zaman nazarı itibara alınmamak üzere askerlik hizmetine ilk girdikleri tarihten» başlar denilmiştir.

Binaenaleyh meselâ 18 yaşında talimgâha girerek ihtiyat subayı yetişmiş ve sonradan memuriyete girmiş olan bir zatın tekaüt hakkının başladığı tarih artık 19 yaşını ikmal ettiği tarih değil, talimgâha girdiği tarihtir.

Jandarma, kara, deniz ve hava gedikli çavuşluklarından ayrılarak memurluğa intisap edenlerin gediklide geçen hizmetlerde mülkiyede geçen hizmetleri bir araya toplanarak ona göre tekaüt maaşı bağlanmakta olduğu malumdur. Bu kabil kimselerden mülkiye memurluğuna intisap edenler için hizmet müddeti mülkiyede maaşa geçtikleri tarihten başlamak gerektir.

2 — Memur namzetleri:

766 sayılı Memurlar Kanunu'nun 926 senesinde meriyet mevkiine girdiği malûmdur. Bu kanuna göre bir Türk vatandaşının maaşlı memurluğa kabulü için 4 üncü madde mucibinde askerlik mükellefiyetini bitirmiş olması lâzım gelmektedir. Bununla beraber henüz fiilî askerlik hizmetini yapmamış olanlardan 18 yaşını ikmal eylemiş bulunanların memurluğa alınmaları 1595 sayılı kanunim kabul edilmiştir. Şu halde 926 senesinden sonra Türk vatandaşının tekaüt hakkı veren maaşlı bir hizmete kabul olunabilmesi için 18 yaşını ikmal etmiş bulunması şarttır. Bu şart kadın ve erkek her vatandaş için muteberdir. Lâkin 18 yaşını ikmal eden vatandaş memurluğa kabul edilmekle beraber kendisine maaşlı memurlara bahşolunan memurluk haklarının hepsi ve bu arada tekaüt hakkı bahsedilmemiştir. Çünkü maddede 18 yaşını bitirmiş bulunan kimsenin fiilî askerlik hizmetini ifa edinceye kadar memur namzedi olacağı açıkça gösterilmiştir. Demek ki 18 yaşını ikmal eden ve maaşlı bir vazifeye tâyin olunan vatandaş, memur namzeti olarak hizmete alınacak ve askerlik hizmetini ifa eyledikten ve asaleti tasdik olunduktan sonradır ki asil memur hak ve menfaatlerine sahip olacaktır.

1108 sayılı Maaş Kanunu'nun 20 nci maddesinde memur namzeti hakkında müstahdemler gibi muamele yapılacağı gösterilmiş olduğundan memur namzetlerine asaleti tasdik olununcaya kadar tekaüt hakkı tanınmamakta idi. Bu sebeple yakın zamanlara kadar memur adaylarının tekaüt hakkı 19 yaşını ikmal ettiği tarihten değil, 19 yaşını ikmal etmeleri şartı mahfuz olmak kaydı ile asaletlerinin tasdiki tarihinden itibaren başlamakta idi. 4644 sayılı kanunla bu kerre bir kısım müstahdemlere de tekaüt hakkı tanındığı malûmdur. Bu arada namzet memurların borçlanmak suretile bu haktan istifadelerine bu kanunun ikinci muvakkat maddesinin 1 No. 1 bendi müsait görüldüğünden 4644 sayılı kanunun gerek neşrinden evvel ve gerek sonra vazifeye alınan memur namzetleri için de tekaüt aidatını borçlanmak veya her ay vermek şartile tekaüt hakkı tanınması cihetine

gidilmiştir. Bu sebeple 18 yaşını bitiren ve fakat namzet olarak tâyin edilmiş olan kimselerin tekaüt hakkı artık asaletlerinin tasdiki tarihinden değil 19 yaşını ikmal eylemiş bulundukları tarihten başlaması icabeder.

Memurlar Kanunu'nda tâyin olunan 18 yaş ile Tekâüt Kanunu'ndaki 19 yaş arasında geçen bir sene müddetin iki cami arasında kalması sebebini izah için elde mantikî bir sebep yoktur. Bu ikilik her iki kanunun birbirinden müstakil olarak tanzim edilmiş olmasından ve bunların her biri yapılırken kendinden evvelki kaidelerden bir kısmının olduğu gibi bırakılmış bulunmasından ileri gelse gerektir. Memur aleyhine olan bu farkın düzeltileceği günü Cumhuriyet memurlarının yakında idrak edeceklerini umarız Bu ümidimize namzetlik usulünün daha makul ve salim bir esasa bağlanması dileğini ilâve edelim. Zira namzetlikten maksat dairelere ilk defa alınacak kimselerden ehil olmıyanları kolaylıkla ve külfetsizce işten çıkarmak ise, ehliyetini ispat edenlerin ömürlerinden harcadıkları namzetlik devresi için mutazarrır edilmemeleri daha doğru olsa gerektir. Evet, bir tecrübe devresi kabul etmek faydalı olduğu için lâzımdır. Lâkin namzedin asaletini tasdik gibi tatbikatta hemen hiç riayet edilmeyen bir kaideye takılıp kalmakta bir fayda yoktur. Bir kimse hizmete alındıktan sonra bir terfi müddetince tecrübe edilir. Terfi müddeti zarfında ehliyetsizliği görülmemiş ise terfii yapılmak suretile ehliyeti de tasdik edilmiş olur. Bu devre içinde muayyen derecede inzibatî bir cezaya uğramış veya suç işlemiş bulunduğu takdirde, ehliyetsizliğinin, fenalığının fiilî numunelerini vermiş sayılarak memuru işten çıkarmak için daireler salahiyetli kılınmakla iktifa olunursa inaksa d husul bulur. Namzet de memurluk hak ve menfaatlerinden birşey kaybetmemekle beraber bir terfi devresi zarfında memurlarda aranacak vasıfları kazanmağa teşvik edilmiş ve bu vasıflara intibak için müsait bir staja tabi tutulmuş olur.

3 — Memurun yaşını belirten belgeler:

Hükmü halen muteber olan 15 mayıs 330 tarihli (Sicili Ahvali Memurin) nizamnamesinin birinci maddesinde;

«Devlet hizmetine girecek olanlar bir hal tercümesi vermekle» mükellef tutulmuştur. Bu hal tercümesine bağlanacak: belgelerin başında nüfus tezkereleri gelmektedir. Binaenaleyh hal tercümesi vesikaları arasında ya memurun nüfus tezkeresinin musaddak sureti bulunur veyahut hal tercümesine salahiyetli makam tarafından meselâ (1299 hicri senesinde İstanbulda doğduğu görülüp kendisine iade olunan nüfus tezkeresinde yazılıdır) şeklinde tasdikli bir şerh verilmek suretile memurun doğum tarihi tesbit olunur. Memur) bütün memuriyet hayatı süresince bunun aksini iddia edemez. Salahiyetli makamca teşkil olunan hallerin hiç bir veçhile tebdil, tağyir veya izalesine cevaz yoktur. Bu sebeple salahiyetli makamca da bu kayıtlar bilgiler ve doğum tarihi üzerinde hiç bir suretle değişiklik yapılamaz.

Bazı nüfus dairelerince nüfus defterlerine doğumun ayı ve günü ve senesinin hicri veya rumi olduğu bile tasrih edilmeden yalnız bir doğum senesi gösterilmekle iktifa edildiği görülmektedir. Bu takdirde tekaüt muamelesi münasebetile memurun ayı, günü ve senesinin nev'i ile hakikî doğum tarihini nüfusa mukayyet olduğu yerden sormak ve ona göre doğumunu tâyin ve tesbit eylemek icabeder. Ekseriya bu tahkikata tekaüt muamelesine başlanacağı sırada başvurulmakta ve bu da muamelenin ikmalini geri bırakmaktadır. Bu sebeple memurların nüfus kütüğünde yazılı doğum tarihlerini vaktile tahkik ettirerek sicillerine kaydettirmeleri faydalı ve pek ziyade tavsiyeye şayan bir meseledir.

4 — Nüfus tezkerelerindeki doğum tarihleri:

Doğum tarihleri yalnız seneyi gösteren bir rakamdan ibaret bulunan ve hattâ bu tarihin hicri veya rumi olduğu tasrih edilmeyen nüfus tezkerelerine dayanarak memurun doğum tarihini tâyin ve tesbit eylemek çetin bir mesele halini almıştır. Bundan başka, Osmanlı Hükümeti zamanında muhtelif takvimler kullanıldığından bu takvimlere göre nüfus kütüğünde veya nüfus kâğıdında yazılı tarihleri bugün kullandığımız beynelmilel tarihe çevirmek lâzım gelmektedir. Filhakika nüfus kâğıdında (1288 hicri) şeklinde gösterilen doğum tarihine göre bir kimsenin bugün kaç yaşında

olduğunu anlamak için elimize bir takvim alıp bugün hangi hicri senede bulunduğumuzu tâyin ederek ona göre bir hesap yapmak kabilsede bu suretle bulacağımız yaş tekaüt muamelelerinde muteber olmadığı gibi hicri senenin rumi seneden daha kısa bir müddeti ihtiva etmesi hasebile bulduğumuz rakamlar dahi bugün kullandığımız güneş senesine göre hakiki yaşımızı göstermez. Esasen Tekaut Kanunu'nun 65 inci maddesinde tekaüt muamelelerinde takvim senesine itibar olunacağı gösterilmiş olduğundan yaşa müteallik meselelerin takvim senesine göre hesap ve tâyini icab eder. Diğer taraftan 1322 senesinde memlekette nüfus tahriri yapılmış ve bu sırada bir kısım halkın elindeki nüfus tezkereleri yenileriyle değiştirilmiştir ki, bu değiştirme esnasında doğum tarihlerinde de bir takım tebeddüller vukua gelmiştir. Bu durum karşısında nüfus tezkerelerinde tek kalemde gösterilen ve taallük eylediği takvim senesi tasrih edilmeyen doğum tarihlerinin hicri ve rumi takvimden hangisine ait olduğunu tâyin etmek zarureti hasıl olmaktadır. Bu münasebetle Osmanlı Devlet Şûrası'nca ittihaz olunan 7-K. sa. 1329 tarih ve 1413 sayılı kararla kabul edilen esaslar Türkiye Cumhuriyeti Devlet Şûrası'nca 7 Şubat 935 tarihinde teyit ve tasvip edilmiş ve bugün eski doğum tarihlerinin tâyin ve tesbitinde bu karara uyulmakta bulunmuştur. Ehemmiyeti hasebile bu kararı aynen aşağıya dercedeceğiz. Fakat bundan evvel takvim üzerinde sonradan yapılan değişikliklere bir göz atmak yerinde olur:

Malûm olduğu üzere Osmanlı Devleti'nde son zamanlara kadar biri arabî veya kamerî denilen hicri ve diğeri Güneş senesi itibarile yürüyen rumi olmak üzere iki takvim kullanılırdı. Bu rumi takvim julien takvimine göre 13 gün farklı bir takvim olduğundan 1332 senesinde bu farkın izalesine teşebbüs edilmiş ve neşrolunan 8 Şubat 1332-Rebiülahır 1335 tarih ve 125 No. 11 kanunla «1332 senesi Şubatının 16 ncı günü 1333 senesi Martının 1 inci günü itibar edilecektim denilerek rumi takvimdeki fazlalık ortadan kaldırılmıştır. Lâkin 1332 senesi hakikatte 13 gün kısa kalmış olduğundan bu fark ince bir hesap ve kitap istiyen meselelerde erbabinca gözönünden uzak tutulmamıştır.

Rumi takvimdeki bu düzeltmeden sonra Büyük Millet Meclisince kabul olunan 26 K. evvel 1341 tarih ve 696 sayılı kanunla Devletçe rumi tarih terk olunup milâdi takvimin kullanılmasına geçilerek «1341 senesi K. evvel ayının 31 inci gününü takib eden günün 1926 senesi K. sanisinin birinci günü olduğu» tesbit edilmiştir.

Rumi takvim ile milâdi takvim arasında mevcut 584 »ene fark rumi tarihe zammedildiği takdirde milâdi tarihin kolaylıkla bulunacağı malûmdur.

5 — Doğum tarihlerinin tâyinine dair şûra kararı sureti:

Tanzimat dairesi mazbatası

Esas : 5

Karar : 3

«Dahiliye Vekilliğinden Yüksek Başvekillik makamına sunulup Şûrayı Devlete gönderilen 4 Şubat 1935 günlemeçli ve 2802/158 sayılı tezkere dairemize verildiğinden okundu:

Bu tezkerede velâdet tarihleri hakkında mülga Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi'nce kaleme alınan 7 K. sani 1329 günlemedi mazbatada (taşralıların nüfus tezkerelerinde yazılı tek tarihin rumi ve Dersaadet ahalisinin tezkerelerindeki tek tarihin hicri ve İstanbul ahalisinden olup da tahrir sırasında taşrada bulunarak orada yabancı siciline kaydedilenlerin tezkerelerinde yazılı tek tarihin memleketleri itibarile hicri ve taşra ahalisinden tahriri nüfus sırasında İstanbul'da bulunarak yabancı sicillerine kaydolunanların tezkerelerindeki tek tarihin rumi ve İstanbul aklisinden taşrada yerli olarak esas sicile kaydolunanların artık mukayyet bulundukları mahal ahalisinden madut olmaları lâzım geleceği cihetle bu gibilerin tezkerelerinde görülecek tek tarihin rumi ve taşralılardan İstanbul'da yerli defterine kayıtlı olanların tezkerelerindeki tek tarihin de hicri itibar edilmesi iktiza edeceği) yazılı olup nüfus idarelerince de o suretle muamele ifa edilmekte ise de 8 Şubat 1332 tarihli kanun hükmüne göre rumi sene ile garbı takvim senesi birleştirilmiş olduğundan bu tarihten sonra alınmış veya tebdil edilmiş veya nüfus kütüklerine kaydedilmiş bulunanla-

rın nüfus tezkerelerinde veya kütüklerinde görülecek tek seneden ibaret doğum tarihlerinin hicri addedilmemesi lâzım gelmekte ise de nüfus idarelerince hangi tarihe kadar verilmiş olan bu gibi nüfus tezkerelerinin ve nüfus kayıtlarının hicri ve hangi tarihten sonra verilmiş bulunanların rami itibar edilmesi lâzım geleceğinin tavzihi istenilmiştir

Devlet muamelâtında garbi takvim kabulü hakkındaki 8 Şubat 1332 tarihli kanunda hicri tarih eskisi gibi istimal edilmek şartile Devlet muamelâtında takvim mebdei müstesna olmak üzere garbi takvimin kabul edildiği ve takvimde tarih mebdeinin tebdili hakkındaki 26 Birincikânun 341 günlemeçli ve 698 sayılı kanunda resmî Devlet takviminde tarih mebdei olarak beynelmilel takvimi mebdei kabul edildiği ve hicri takvim ötedenberi olduğu üzere ahvali mahsusada kullanılacağı yazılı bulunmuştur.

8 Şubat 1332 tarihli kanun devlet muamelâtında takvim mebdei müstesna olmak üzere garbi takvimi kabul etmiş ve 26 K. evvel 341 tarihli kanun ise beynelmilel takvim mebdeini de esas ittihaz eylemiş bulunduğuna göre bu kanunlar yekdiğerinin mütemmimi mahiyetinde olup 332 tarihli kanunun neşrinden sonra verilecek nüfus tezkerelerinde ve yapılacak kayıtlarda kullanılan tarihlerin hicri veya rumi olması mevzuubahis olamayacağı şüphesizdir. Bu kanunun neşrinden evvelki zamanlarda verilmiş olan nüfus tezkerelerinde ve yapılmış olan kayıtlarda yazılı tek tarihler hakkında da mülga Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi'nce verilmiş olan kararın değiştirilmesini icabettirecek bir sebep görülmemektedir.

Tebdil edilmiş nüfus tezkerelerine gelince, nüfus tezkerelerinin tebdilinde eski nüfus tezkeresinde ne yazılmış ise yenisine aynen o kayıt nakledilmekte olduğuna göre eski nüfus tezkeresinden nakledilen tek tarih mülga Şurayı Devlet kararında tavzih edilen esaslardan hangi şekle tevafuk ediyorsa o suretle muamele ifası icabeder. .

Keyfiyetin bir kere de Heyeti Umumiye'ce düşünülmek üzere yüksek Riyaset Makamı na sunulmasına 7/2/ 935 gününde söz birliğile karar verildi.

Heyeti Umumiye mazbatası

No: 34

39

«8 Şubat 1332 tarihli kanunun neşrinden sonra verilen nüfus tezkerelerinde ve yapılan kayıtlarda kullanılan tarihlerin hicri veya rumi olması mevzuubahis olmadığı gibi bu kanunun neşrinden önceki zamanlarda verilmiş nüfus tezkerelerinde ve yapılmış kayıtlarda yazılı tek tarihler için mülga Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi kararının değiştirilmesini mucip bir sebep bulunmadığı ve değiştirilmiş nüfus tezkerelerinde eski nüfus tezkerelerinde ne yazılmış ise yenisine de aynen o kaydın naklile iktifa edilmiş olduğuna göre bu kayıt mülga Şûrayı Devlet kararında bildirilen esaslardan hangisine uyuyorsa ona göre muamele yapılması gerekli olduğu hakkındaki Tanzimat Dairesi'nin 7/2/935 günlemeçli ve 5/3 sayılı mazbatası genel heyette okunarak beyan olunan mütalâa kanunlar hükümlerine uygun görüldüğünden olduğu gibi 18/2/935 günlemecinde, söz birliğile tasvip edildi.»

Bu karara göre nüfus kâğıtlarında gösterilen doğum tarihlerini dört gruba ayırmak mümkün olur:

I) Kaide olarak 125 No. lı kanunun tatbikine kadar İstanbul ahalisinin doğum tarihleri nüfus tezkerelerinde hicri ve taşralıların rumi sene ile gösterilirdi. Bu sebeple nüfus tezkeresinde gösterilen tek tarih, tezkere sahibi İstanbul ahalisinden ise hicri seneye, taşra ahalisinden ise rumi 6eneye taallük eder.

II) 322 tarihinde yapılan tahrirde değiştirilen tezkerelere gelince bunlarda yazılı tarihler dört şekilde tâyin olunacaktır:

A. Taşralılardan olup ta İstanbulda yapılan tahrirde İstanbul yerli defterine kaydolundukları nüfus tezkerelerinde gösterilenlerin doğum tarihleri hicridir. Çünkü İstanbul yerlilerinin ötedenberi doğum tarihleri hicri olarak gösterilegelmiştir.

B. Taşralılardan olupta tahrirde İstanbul yabancı def-

terine kaydolundukları gösterilenlerin doğum tarihleri rumidir. Çünkü taşralıların doğum tarihleri ötedenberi rumi olarak gösterilirdi.

C. İstanbul ahalisinden olup taşrada yerli olarak kaydolanların doğum tarihleri rumi seneyi gösterir. Çünkü taşralıların doğumları rumi olarak gösterilmesi mutad idi.

D. İstanbul ahalisinden olup taşrada yabancı olarak mukayyet olanların doğum tarihleri hicridir. Çünkü İstanbulluların doğumları nüfusa hicri sene üzerinden yazılırdı.

III) 332 senesi Şubatının 16 sından sonra yani 1 Mart 1333 tarihinden itibaren Devlet muamelelerinde rumi takvim kullanıldığından bu tarihten itibaren verilen nüfus tezkerelerinde ve yapılan kayıtlardaki doğum tarihleri her yerde rumi tarihi gösterir.

IV) 1341 senesi K. evvelinin 31 inci gününü takip eden 1 K. sani 1926 tarihinden itibaren Devlet muamelelerinde efrenci takvim kullanılmağa başlandığından artık bütün tarihler bu gün kullandığımız milâdi tarihtir.

6 — Doğum gününün tâyini:

Nüfus kayıt veya tezkerelerinde 3'azılı tek tarihimin, taallûk eylediği takvim senesinin nasıl tâyin edileceği yukarıda gösterildi. Şimdi halli lâzım gelen nokta doğumun ayı ve günü belli olmıyan hallerde bunları tesbit eylemektir. Tekaüt kanunu, ayı ve günü belli olmıyan tek tarihler için itibari olarak bir doğum günü tâyin eylemiştir. Filhakika kanunun 62 nci maddesinde şöyle denilmektedir:

«62 Tekaüt muamelelerinde yaş tâyini için takvim senesi hesabı nüfus tezkerelerindeki doğum tarihine itibar olunur. Nüfus tezkerelerinde doğum senesi hicri olup ayı yazılmamış ise hicri sene Recebi'ne tesadüf eden takvim senesi ayının iptidası ve eğer doğum senesi takvim senesi olarak mukayyet bulunduğu halde ayı yazılmış değilse o senenin Temmuz iptidası doğum tarihi sayılır.»

Şu halde nüfus tezkeresindeki tek doğum tarihi hicri gösterilmiş veya yukarıda izah olunduğu üzere hicri olarak kabulü iktiza eylemiş ise hicri senenin Recep ayında doğmuş addolunur. Recep ayı bu gün kullandığımız takvim se-

nesinin hangi ayına tesadüf eylediği araştırılarak, bulunacak ayın ilk günü doğmuş telâkki olunur. Aşağıdaki cetvel, hicri senelerin Recep ayının birinci gününün rumi senelerin hangi ayının gününe tesadüf ettiğini gösterir.

1290 1330 hicri seneleri Recebinin birinci gününe tesadüf eden rumi sene ay ve günleri.

Hicrî	Rumi		Hicrî		Rumi	
1290	12	Ağustos	1289	1310	7	K. sani
1291	1	Ağustos	1290	1311	21	K. evvel
1292	21	Temmuz	1291	1312	20	K. evvel
1293	10	Temmuz	1292	1313	5	K. evvel
1294	30	Haziran	1293	1314	24	T. sani
1295	20	Haziran	1294	1315	14	T. sani
1296	9	Haziran	1295	1316	3	T. sani
1297	28	Mayıs	1296	1317	24	T. evvel
1298	17	Mayıs	1297	1318	12	T. evvel
1299	7	Mayıs	1298	1319	30	Eylül
1300	26	Nisan	1299	1320	20	Eylül
1301	15	Nisan	1300	1321	10	Eylül
1302	4	Nisan	1301	1322	29	Ağustos
1303	25	Mart	1302	1323	18	Ağustos
1304	14	Mart	1303	1324	8	Ağustos
1305	2	Mart	1304	1325	28	Temmuz
1306	19	Şubat	1305	1326	16	Temmuz
1307	9	Şubat	1306	1327	6	Temmuz
1308	26	K. ssni	1307	1328	25	Haziran
1309	19	K. sani	1308	1329	15	Haziran
			1330	10	Haziran	1328

İhtar: milâdi seneyi bulmak için cedveldeki rumi senelere 584 ilave edilmelidir.

Cetvel üzerinde tatbikat yapalım: 1296 hicri tevellütlü bir zatın itibarî doğum günü ne olmak icabeder? Cedvele bakınca 1296 Recebi nin birinci gününün 1295 rumi sonesinin 9 Haziranı na tesadüf ettiğini görürüz. 28 gün son-

ra yani 7 Temmuz 1295 günü Recep ayının son günü oluyor. O halde bu zat için Haziran veya Temmuz aylarından hangisinin birinci gününü doğum günü addedeceğiz, yani Receb'in birinci gününün tesadüf ettiği Temmuz iptidasını mı? Yoksa Receb'in son gününün tesadüf ettiği Temmuz iptidası mı? Tatbikatta Receb'in birinci günü hangi aya isabet ederse o ayın birinci günü doğum günü olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple bu zat 1 Haziran 1295 günü doğmuştur. 1295 senesine, Rumi sene ile efrençî sene arasındaki fark olan 584 seneyi ilâve edersek 1 Haziran 1879 günü doğduğunu kabul etmemiz icabeder.

Nüfus tezkeresinde veya kaydında gösterilen hicri doğum senesinden başka doğumun ay ve günü de gösterilmiş ise bu ay ve günün takvim senesinde tamamiyle tekabül ettiği ay ve güne itibar edilmek icabedeceği tabiidir. Zira kanunun 62 nci maddesinde gösterilen itibari doğum günü ayı ve günü malûm olmıyan tarihlere münhasırdır.

Rumi tarihlere gelince: itibari doğum gününü bulmak gayet kolaydır. Zira kanun doğum gününü rumi senenin 1 Temmuzunu olarak kabul etmiştir. Şu halde nüfus tezkeresinde gösterilen senenin 1 Temmuz günü doğmuş olduğunu kabul etmek gerektir. Tabii rumi sene ile takvim senesi ara anıdaki fark olarak 584 seneyi rumi seneye ilâve ettiğimiz takdirde bu gün tatbik edilmekte olan takvim senesi itibarile doğum günü, ayı ve senesi tâyin edilmiş olur. Meselâ 1298 rumi tevellüdü bir zatın doğduğu gün 1 Temmuz 1882 tarihidir.

Nüfus tezkeresinde hem hicri ve hem de rumi seneler ayrı ayrı gösterilmiş olupta ayı ve günü belirtilmemiş ise bunlardan yalnız Rumi tarihe itibar etmek ve bu rumi tarihe göre doğum gününü tâyin eylemek icabeder. Çünkü tekaüt işleri münasebetile yaş tâyini lâzım geldikte hesapta takvim senesinin esas olarak alınacağına kanunun 62 nci maddesinde işaret edilmiş ve 1309 sayılı Büyük Millet Meclisi kararında da bu cihet teyit edilmiştir.

Nüfus tezkeresinde yazılı seneyi tekaüt hakkı başladıktan sonra değiştirmek veya doğumun nüfus tezkeresin-

de yazılı olmayan ay ve gününü tesbit etmek suretile yapılacak tashihler itibar olunmaz. Çünkü, 183 sayılı tefsirde «tekaüde istihkak için geçmesi meşrut olan müddetler başladıktan sonra gerek nüfus tezkeresinde yazılı seneyi değiştirmek ve gerekse nüfus tezkeresinde mukayyet olmayan doğumun ay ve gününü tesbit etmek suretile vâki olacak tashihler tekaüt muamelesine müessir değildir.» denilmiş tir.

Bu tefsir karşısında tekaüt hakkı başladıktan sonra nüfus tezkeresinde yazılı seneyi değiştirmek veya bu seneye doğum ay ve gününü ilâve ettirmek suretile yapılan düzeltmeler muteber olmayacaktır. Meselâ bu zat nüfus tezkeresinde gösterilen 1310 rumi tarihinin ayını ve gününü tesbit ettirdiği takdirde tekaüt muamelesi noktasından bir kıymeti yoktur. Bu zatın doğum günü tekaüt muamelelerinde daima 1 Temmuz 1310-1893 olarak hesap edilecektir.

7 — Yaşı hesap etmek:

Memurun nüfus tezkeresinde tasrih edilmemiş olan doğum gününün nasıl tâyin edileceğini anladıktan sonra yaşını hesap etmek cihetine geçelim. Doğum günü belli olduktan sonra bu tarih ile hesabın yapıldığı tarih arasındaki fark memurun yaşı olmak lâzım gelir. Lâkin bu suretle bulunan yaşta 13 gün bir noksanlık vardır. Yukarıda işaret edilmiş olduğu üzere Osmanlı Hükümeti zamanında 1332 senesinde kabul olunan 125 sayılı kanun ile Devlet muamelelerinde kullanılan rumi takvim ıslâh edilmiş ve «1332 senesi Şubatının 16 ncı günü 1333 senesi Martının birinci günü olarak» kabul edilmiş olduğundan 1332 senesi diğer senelerden 13 gün noksan kalmıştır. İşte yaş hesap edilirken bulunan müddete 13 gün daha ilâve ederek bu noksanı ortadan kaldırmak icabeder. Dairelerce tekaüt muamelelerinde takvim farkı olarak 13 gün ilâve edilmek suretile bulunan yaşa memurun doğum gününe göre hakikî yaşı gözü ile bakılmaktadır. Büyük Millet Meclisince ittihaz olunan 666 sayılı kararın 6 ncı fıkrası da böyle hareket lüzumuna işaret etmektedir. Meselâ doğum tarihi 10 Ağustos 1302 rumi olan doğum tarihine göre bu günkü gün memurun yaşı ne olmak

lâzımgelir? 1302 senesi bu günkü takvim senesi itibarile 1886 dır. Lâkin 1332 senesi Şubatının 16 ncı günü 133: senesi Martının birinci günü olarak kabul edildiğinden 13/ senesinin noksanı olan 13 gün 1886 ile 1946 arasında bulacağımız müddetten tenzil etmek gerektir. O halde bu zatın hesap yaptığımız 1/5/946 tarihindeki hakikî yaşı 59 sene 8 ay 7 gündür.

8 — Hizmet müddetinin hesabı:

Bir memur herhangi bir zamanda Devlet hizmetinde gecen hayat müddetini hesap etmek isterse, tekaüt hakkının başladığı tarihten hesabı yaptığı güne kadar arada geçen müddeti iki tarihi birbirinden çıkarmak suretile tâyin edebilir. Lâkin bu suretle bulunan neticenin doğru olması için takvim farkı olan 13 günü hesaptan düşmesi gerektir çünkü hesap amelîyesi yapılırken 1332 senesi tam olarak hesap edilmiş olduğundan bulunan müddetten 13 günü tenzil etmek lâzımdır. Bu tenzil sonunda kalan müddet memurun fiilî hizmet müddetini gösterir. Tabiidir ki, tekaüt hakkı başladıktan hesabın yapıldığı güne kadar arada tekaüt hakkından mahrum bulunduğu müddetler varsa birer birer tesbit ve hesap olunarak toplamının bulunan müddetten çıkarılması gerektiği de unutulmamalıdır.

9 — İkramiye müddetinin hesabı:

30 sene fiilî hizmeti olanların tekaüt ikramiyesine müstahak oldukları malûmdur. Binaenaleyh bir memur otuz senelik fiilî hizmetinin ne vakit biteceğini hesap etmek isterse, bunun için takvim farkı olan 13 günü de nazara almak mecburiyetindedir. Bu farkı unutarak hesabını yalnız 30 seneye göre yapan memur tekaüde sevkolunduğu zaman 13 gün daha hizmette devamı lâzım gelirken devam etmediği cihetle 30 sene fiilî hizmetini tamamlamamış olduğu sebep tutularak ikramiyeden mahrum edilmek gibi ağır bir netice ile karşılaşır. Meselâ: 15 Eylül 1320 tarihinde tekaüt hakkı kazanmış ve açıkta geçen müddetleri hariç bu güne kadar 29 sene 11 ay beş gün fiilî hizmeti olduğunu hesap etmiş olan bir memur bu hizmeti müddetinden 13 günü çıkarmıyarak

30 sene fiilî hizmetini 25 gün sonra tamamlamış olacağını düşünmesi hatadır.

10 — 65 yaşın ikmal tarihinin hesabı:

65 yaşının veya yaş tahdidine dair kanarlarda gösterilen yaşların ikmal tarihlerini tâyin ederken doğum tarihine yalnız 65 yaşı ilâve etmek suretile hesap etmek kâfi değildir. Zira doğum tarihine yalnız 65 yaşın değil eski takvim ıslâhı sebeble fark olan 13 günün de ilâvesi iktiza eder. Çünkü bu 13 gün fark 1333 senesine kadar olan rumi senelere de sirayet etmiş bulunmaktadır. Bu itibarla 15 Eylül 1320 doğumlu bir zatın 65 yaşını 28 Eylül 1385 yeni 1969 senesinde ikmal eyleyeceği anlaşılır.

11 — Yaş Düzeltmeleri:

Tekaüt Kanunu'nun 65 inci maddesinde «tekaüt hakkı başladığı tarihten itibaren bilumum mülki ve askeri memur ve zabitlerin ve maaş bağlandıktan sonra yetimlerin yaptıkları yaş tashihleri tekaüt ve yetim muamelelerine müessir değildir » denilmektedir.

Kanunda söylenilen tekaüt hakkı başladığı tarih yukarıda söylediğimiz veçhile Tekaüt Kanunu'nun değişen 2 nci maddesinde tekaüt haklarının başladığı tarih olduğuna Büyük Millet Meclisi'nce ittihaz buyurulan 666 sayılı kararın 8 inci fıkrasında işaret edilmiştir. Şu halde tekaüt hakkı başladıktan yani sivil memur 19 yaşını ikmal eyledikten veya daha yukarı yaşta ise maaşa geçtikten sonra nüfus kayıtlarında yaptırdıkları tashih tekaüt muamelelerinde muteber sayılmaz. Tabiatile tekaüt hakkı başlamadan evvel yapılan yaş tashihleri tekaüt: muamelelerinde muteber olacaktır. Binaenaleyh tekaüt hakkı başladıktan sonra doğum tarihinde yapılan düzeltme ile bu hakkın başladığı tarih daha evvele alınamaz, meselâ 1310 doğumlu bir zat 16 yaşında iken 2 Haziran 1326 tarihinde (memurlar kanununun neşrinden evvel) maaşlı bir hizmete girmiş olsun. Bu zatın tekaüt hakkı 19 yaşım ikmal eylediği tarihten başlar. Bu tarih ise doğum tarihi rumi olduğu için 1 Temmuz 1329 dur. Şimdi bu zat 328 senesinde yani daha tekaüt

hakkı başlamadan evvel doğumunu 303 tarihine düzeltirmiş olsa 1328 senesinde 23 yaşında demek olur ve buna göre tekaüt hakkı 19 yaşım ikmal eylediği 324 senesinde başlamak gerekir. Bu tarihte ise zaten maaşa geçmemiş bulunuyordu. O halde bu zatın tekaüde hak kazandığı tarih 2 Haziran 326 olmak icabeder ve yapılan tashih muteberdir. ikramiye için 30 sene bili hizmet ile 63 yaşını doldurduğu tarihin hesabında 1 Temmuz 305 tarihi esas ittihaz olunur.

Şimdi bu zatın tekaüt hakkı başladıktan sonra yani 1 Temmuz 929 dan sonra 330 senesinde yaşını 1309 olarak tashih ettirdiğini farzedelim. Bu tashih neticesinde 19 yaşını 1 Temmuz 328 tarihinde ikmal ederse de tekaüt muamelesi noktasından doğumu yine 310 dur. Binaenaleyh tekaüt hakkı tashih neticesinde 19 yaşını ikmal ettiği 1 Temmuz 328 tarihinden değil eskisi gibi 1 Temmuz 329 tarihinden başlar. 30 sene fiili hizmetin bittiği veya yaş haddinin ikmal tarihi yine 1 Temmuz 329 üzerinden hesap olunur.

Tekaüt hakkı başladıktan sonra yaptırılacak tashihlerin muteber sayılmaması kaidesi 1683 sayılı Tekaüt Kanunu ile konulmuş bir hüküm olmakla beraber hükmü 325 tarihli mülga tekaüt kanunlarının cereyan etmekte bulunduğu sıralarda memurluğa intisab edenler hakkında da caridir. Filhakika 325 tarihli tekaüt kanunlarında yaş tashihinin muteber olup olmayacağı hakkında sarih bir hüküm yoktur. Yalnız mülga Devlet Şûrası'nca «Kanunî merasim, şartlar dairesinde yapılan yaş tashihlerinin muteber olduğuna» karar verilmişti. İşte buna dayanılarak bir kimsenin bu kanunların ilgasından evvel memurluğa intisab eylediğini ve tekaüt hakkı kazandığını ileri sürerek o kanunların cari bulunduğu zamanda yaptırmış olduğu tashihlerin müktesep bir hak sayılacağı cihetle 1683 sayılı kanun zamanında da muteber sayılmasını iddia eylemeğe hakkı olamaz. Zira evvelâ bu memur hakkında 1683 sayılı kanun tatbik edilecektir. Sonra kanunun 65 inci maddesinde muteber sayılmayacak yaş tashihleri tekaüt hakkının başladığı tarihe kadar geriye teşmil edilmiştir. Bu sebeple mülga kanunlar zama-

nında başlıyan tekaüt haklarından sonra yapılmış bulunan tashihlere itibar edilemeyeceği anlaşılr.

Burada yukarıda sözü edilen 183 sayılı tefsiri de unutmamak lâzımdır. Bu tefsire göre tekaüt hakkı başladıktan sonra «doğumun nüfus tezkeresinde mukayyet olmıyan ay ve gününü tesbit etmek» sur etile yapılan ve âdeta doğumun vuku bulduğu günü açıklamaktan ibaret bulunan düzeltmelerin de muteber sayılamayacağı sarahaten zikredilmiştir. Binaenaleyh nüfus tezkeresinde yazılı bulunan doğum senesinin ay ve günü tâyin ettirilmiş olsa bile tekaüt hakkının başladığı tarikin veya yaş haddi zamanının hesabında müessir değildir.

Bunun gibi umumi tahrir yapıldığı 1322 senesinde eldeki nüfus tezkerelerinin yenisile tebdili sırasında verilen yeni tezkerelerde doğum tarihlerinin değiştirilmiş olduğu bazan görölmektedir. Binaenaleyh bu değiştirme tekaüt hakkı başladıktan sonraya tesadüf eylemiş ise bu tezkereye değil, memurun mensup olduğu dairede mevcut nüfus tezkeresinde veya nüfus defterindeki kaydında gösterilen tarihlere itibar edileceği mukarrerat cümlesindendir.

MAHALLÎ İDARELERİN MALÎ MURAKABESİ

Nebil Esad ÖZOĞUZ
ÖNSÖZ

Taşrada muhtelif kaymakamlıklarda ve vilâyet hukuk işleri müdürlüğünde bulunduğum seneler zarfında çalışma tarzlarını mahallen incelemek fırsatını bulduğum özel idare ile belediyelerin altı seneye yaklaşan Sayıştay savcı muavinliğinde de malî mürakabesiyle meşgul olduğum zaman bu idarelerin malî mürakabesi hakkında yazı yazmayı tasarlamış ve bu maksatla notlar hazırlamıştım. Bu botlarımdan faydalanarak önce malî mürakabenin ve mahallî idarelerin tarihçelerinden bahsettikten sonra bu günkü mevzuatımıza göre bu idarelerin malî mürakabesinden bahsedeceğim ⁽¹⁾.

Mahallî murakabenin tarihçesi

Osmanlı İmparatorluğunda, tanzimat devrine kadar bütçe ve malî mürakabe mefhumlarının yeri yoktu, 1281 tarihli nizamname ile kurulması düşünülen meclis Sayıştay'dan başka birşey değildi. Fakat bu nizamnamenin hükmü

¹ Bibliyografya: Siddık Sami Onar: İdare Hukuku; Mustafa Şeref Özkan: Hukuku İdare; Süheyb Derbil: Hukuku İdare; Atıf Bayındır: Berthelemy: İdare Hukuku tercümesi; Dr. Necmi Osten: İdare Hukuku bakımından Türkiyede komün ı(Makale); Ernest Reuter: Komün Bilgisi: Fehmi Yavuz: Köy İdarelerimizin Mâliyesi; Tevfik Koral: Mahallî idarelerde Vergi, Resim ve Harçlar. Mehmed Ali Apak: Muhasebei Umumiye ve Bütçe Kanunları hakkındaki takrirleri; Alâeddin Kayal: Muhasebei Umumiye Kanunu ve bununla Alâkalı Mevzuat; Halit Demirsoy: Divanı Muhasebat Kanunu hakkındaki takrirleri; Refik Bakûy: Belediye bütçe ve hesaplarının murakabesi: (Makale: Siyasî ilimler Mecmuası sayı: 153); Refik Bakûy: Hususî idarelerin bütçe ve hesaplarının mürakabesi: ı(Makale: Aynı mecmua sayı: 155); Ernest Reuter; Mahallî idarelerin malî kaynakları ve Devlet malî münasebetleri (Cihanda ve Türkiyede): Makale; Konjonktür Dergisi Seri; A. Sene; 2-No. 4-6.

devam etmemiş bir müddet sonra kaldırılmıştır. İmparatorluk mâliyesinde zamanın icaplarına uygun olarak ilk kalkınma hareketi ancak 93 kanunu esasısı ile başladı. Bu kanunun 105 inci maddesi ile Devlet mâliyesinde kazaî murakabe kabul edildi ve Devlet mallarını alan ve harcayanların muhasebe ve muhakemelerini görmek üzere bir Sayıştay teşkil edilmesi kararlaştırıldı.

Bu hükme göre Fransız mevzuatı örnek alınarak 1295 tarihinde (Divanı Muhasebat'ın sureti teşkil ve vezaifine dair kararname) ile Sayıştay teşkil edilmiştir. Ancak bu kararname ile buna ek olan 2 Mart 334 ve 24 Kasım 339 tarihli kanunlarda mahallî idarelerin Sayıştay'ın kazaî mürakabesine tabi tutulması hakkında bir hüküm yoktur.

Anayasa gereğince Devletin gelir ve giderlerini özel kanununa göre mürakabe ile mükellef olan Sayıştay'ın, Devlet teşkilâtının bir cüz ü olan ve Devlet mallarının tabi bulunduğu usul ve kaidelere bağlı ve Devlet malları hükmünde bulunan mahallî bütçelere ait hesapları da tetkik ve muhakeme etmesi tabiidir.

Her ne kadar (idarei umumiyei vilâyat) Kanunu'nun 133 üncü maddesi vilâyat kesin hesap cedvellerinin Sayıştay'a gönderilmesini âmir bulunmakta, Genel Muhasebe Kanunu'nun 119 uncu maddesi de; özel idare ve belediye muhasipleri hesaplarının, idarenin veya ilgilinin müracaatı üzerine ikinci derecede incelemek ve hükme bağlamak vazifesini Sayıştay'a vermiş ise de meseleyi isteğe bırakmıştır. İlgililerin talepleri zimmetlerin zuhurunda kendi lehlerine karar alabilmek cihetine matuf olacağından bu şekil talepler âmmeye ait olan hak ve menfaatlerin korunması gayesinden uzak olup maksadı hiç de temin edemez. Bu sebeple vilâyetlerin özel idareleri ile ortalama yıllık geliri 30 bin lira ve daha yukarı olan belediyelerin kesin hesapları ile muhasip idare hesaplarının mahallinde yetkili heyetlerce görülüp kabul edildikten sonra nihai olarak Sayıştay'da bakılması uygun görülmüş ve 2514 sayılı Sayıştay Kanunu'nun 68-71 inci maddeleri tedvin olunmuştur.

Ancak 30 bin liradan aşağı geliri olan belediyelerin münasip hesaplarının tetkiki şimdilik Genel Muhasebe Kanunu'nun 119 uncu maddesine göre isteğe bırakılmıştır.

Mahallî idare müesseselerinin

dayandığı ana prensipler:

Azçok farklarla bütün medenî memleketlerde Devlet idaresi üç derece üzerine kurulmuştur:

- 1 — Devlet idaresi,
- 2 — Vilâyetler idaresi,
- 3 — Belediyeler.

Türkiye'de milletin hakimiyet ve istiklâl haklarına dayanan Devlet idaresi, bütün milletin hancı ve dahili müşterek menfaatlarını temin etmeye çalışan bir teşkilâttır. Bu teşkilâtın başında anayasa gereğince kurulmuş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun Hükümeti bulunur. Devletin icra kuvveti valiler, kaymakamlar, bucak müdürleri,, muhtarlar ve nihayet jandarma ve korucular vasıtasıyla bütün fertlere ulaştırılır.

Bu, birinci teşkilât kademesidir.

Devlet idaresi yanında ve onun vilâyeti ammesi altında ikinci derecede bir teşkilât vardır ki, bunlar da vilâyet idareleri namını alırlar.

Devlet idaresinin üçüncü derecesini belde idareleri teşkil eder.

Vilâyet idare fonksiyonunun tanzim ve teşkilinde muvazeneyi temin etmek için iki mühim usul vardır: Bunlar merkeziyet ve ademi merkeziyet usulleridir.

İdari merkeziyette Devlet teşkilâtı mertebeler silsilesile yekdiğerine bağlanmış ve merkezde toplanmış şahıslardan mürekkep tek teşkilât halinde görülür. Devletin umumî vazifelerine teallûk eden icrai işlerde karar vermek yetkisi Devlet Başkanı'na aittir. Ancak Devlet Başkanı bu icrai vazifelerin tamamı ile bizzat uğraşamayacağından işler için Bakanlar tayin eder. Umumî işlerde karar vermek yetkisini bu

Bakanlara bırakır. Aşağı derecedeki memurlar Bakanlardan izin almaksızın karar veremezler.

İdari ademi merkeziyet ise icrai kararların merkez hiyerarşisine dahil olmıyan organlar tarafından alınmasını gerektiren bir sistemdir. Bu itibarla merkeziyetin tamamen zıddıdır.

İdari ademi merkeziyet, demokrasinin tam olarak tatbik edilmesini temin eder. Demokrasi umdeleri, mutlak idareler gibi, sıkı merkeziyetin de amansız düşmanıdır.

İdari ademi merkeziyet müesseselerinin birinci kademesi vilâyettir. Ondan sonra belde idaresi gelir. Memleketimizde bunlar şehir, kasaba ve köy halinde idare edilir.

Bu gün Türkiye’de mahallî idareler ayrı, ayrı hükmi şahsiyeti haiz birer teşekküldür.

Vilâyet özel idareleri ile belediye ve köylerin idare organları, genel meclis ile daimî komisyon ve ihtiyar meclisleridir. Vilâyet özel idareleri, aynı zamanda Devletin temsilcisi ve Bakanlıkların idari ve siyasi icra vasıtası olan valiler tarafından, belediyeler, belediye başkanları; köyler ise muhtarlar tarafından temsil olunurlar.

Bu müesseselerde oturanlar, kendi mahallî işlerini, kendi uzuvları vasıtasıyla yaparlar. Yani mahallî idarelerin uzuvlarını mahallî halk seçer. Her nekad vilâyet özel idarelerinin bazı uzuvları, meselâ vali, merkez tarafından tâyin edilmekte ve hem merkez memuru ve hem de mahallî idarenin uzuv ve temsilcisi sıfatlarını haiz bulunmakta ve bazı beldelerde belediye başkanları hükümet tarafından tâyin edilmekte ve bazı beldelerde de belediye başkanlığı vali veya kaymakamların uhdelere verilmekte ve İstanbul Belediyesi ile İstanbul Vilâyeti Mahallî İdaresi birleştirildiğinden, İstanbul Belediye Başkanlığı İstanbul Valisi tarafından ifa edilmekte ise de bunlar istisnai hallerdir.

Köylerde bütün uzuvlar mahallî halk tarafından seçilmektedir.

Vali ve kaymakamların mahallî idarenin temsilcisi sıfatıyla yaptıkları hizmetler ve verdikleri kararlar, valilik ve

kaymakamlık sıfatlarından tamamile ayrı ve başka bir şahsiyetin mahsulüdür.

Ademi merkeziyet prensibi gereğince mahallî işleri görmek üzere muayyen yetkilerle teçhiz edilmiş olan mahallî idareler, 'hükmi şahsiyeti haiz olmakla beraber bu idarelerin tasarruflarının pek çoğu Devletin velayeti âmmesi dolayisiyle merkezî otoritenin murakabesine tabidir.

Devletin temsilcisi mahallî idareleri, yalnız onların menfaatları bakımından murakabe etmez. Bunu her şeyden evvel mahallî otoritelerin, merkezî otoritenin vazifelerine tecavüz etmelerine meydan vermemek ve halkı otoritenin muhtemel suiistimallerine karşı korumak için yapar.

Bu murakabe, bütçelerin tasdiki, vilâyet genel meclisleri ile belediye meclislerinin feshi, belediye başkanlarının vazifeden çıkarılması veya işten el çektilmesi ve sair suretlerle yapılır. Kanunda sarahat olmadıkça merkezî otoritenin uzuvları, mahallî idarelerin kararları üzerinde kıyas yolu ile değişiklik yapamazlar.

Bu murakabenin tatbik şekilleri ile tatbika yetkili makamlar hakkında mevzuatımızda hükümler vardır.

Mahallî idare bakımından vilâyet ve vilâyet özel idarelerinin uzuvları

Tarihçe:

Memleketimizde vilâyetin bir mahallî idare uzvu sayılması çok yenidir. İmparatorluk devrinde 1329 tarihine kadar idare bakımından yalnız beldeler hükmi şahsiyeti haiz idi. Vilâyetlere bu sıfat tanınmamıştı. Vilâyet bir âmme müessesesi bir mahallî idare müessesesi olarak değil, hükümet merkezinin idare taksimatı mıntıkası hüviyetini taşımakta, idare hukuku bakımından, onun, bir nevi muhite doğru devam ve temadisini teşkil etmekte idi. Bu devirde idare teşkilâtı üç safha geçirmiştir. Bu bakımdan üç devrede incelenmesi uygun olur. Birinci devir tanzimata kadar devam eder. Bu devrede idare teşkilâtı sırf askerî fikre da-

yanan ve imparatorluğun kuvvetini temin etmeğe matuf bir sistemdir. Ademi merkeziyet esasına ve askeri birliklere dayanılarak vücade getirilen bu idare teşkilâtı, bidayette teşkilâtın esas kaidelerine riayet edildiği için, imparatorluğun kuvvetini teşkil ediyordu. Sonraları haberleşme ve ulaştırma vasıtalarından mahrum olan merkez, zaman zaman istiklâl isyanları karşısında bile kaldı. Teşkilâtın gayesini temin etmek için konulan kaideler ihlâl edildikçe imparatorluğun çözülmesi sebeplerinden birini teşkil etmeğe başladı. Bunun derhal tepkisi görüldü. Mahmut II. devrinde başlayan ve tanzimat devrinde şiddetlenen merkeziyetçilik usulü revaç buldu ve bu prensibe göre vilâyetlerin İslahı cihetine gidildi.

Merkeziyetçilik usulünün mahzurları çok geçmeden anlaşıldı. Bu mahzurları ortadan kaldırmak üzere 28 Kasım 1852 tarihli ferman neşrolundu. Bu ferman valilerin salahiyetini artırmakta vilâyetlerin umumî idaresinden onları mesul tutmaktadır. 18 Şubat 1856 tarihinde neşrolunan diğer bir fermanla eyaletlerdeki meclislerin intihap usulleri değiştirildi .

1281 yılında yürürlüğe giren idarei vilâyat nizamnamesi Türkiye'yi vilâyetlere, vilâyetleri sancaklara, sancakları kazalara ve kazaları da köylere ayırmakta idi. 1286 tarihli İdarei umumiyei vilâyat nizamnamesi nahiyei de idari kademe arasına koymuştur.

Bu nizamname vilâyetin umuru hususiyesi adlı bir fasit kapsamaktadır. Bu fasılda her vilâyette bir genel meclis bulunacağı tasrih edilmektedir. Riyaseti valiye verilmiş olan bu meclis; ikisi müslim ve ikisi gayri müslim olmak üzere her sancaktan seçilerek gönderilecek olan üyeden mürekkepti. Meclis senede en çok 40 gün toplanarak vilâyetteki Devlet yollarile kaza ve köy yollarına, belediyeye ait binaların inşaat, tamirat ve muhafazasına ve bu husustaki müracaatların tetkikine ziraat ve ticaret işlerinin genişletilme sine dair müzakerelerde bulunacak sancak, kaza ve köy vergilerinin tadili hakkındaki mütalâalarını bildirecektir.

Şu kadar ki meclis tetkike memur edildiği mevzu hakkında sadece rey ve düşüncesini bildirir ve kararı mutazammın mazbata vali tarafından İstanbul'a gönderilerek iradesi alındıktan sonra icra olunur idi. Yani bu meclislerin icrai karar almağa salâhiyetleri yoktu.

1286 tarihli idarei umumiyei vilâyat nizamnamesi 1281 tarihli nizamnamenin esaslarını muhafaza etmekle beraber genel meclislerin müzakeresine memur oldukları işleri daha genişletmiştir. Bu ikinci nizamnameye göre genel meclisler; yolların, köprülerin yapılması; kanalların açılması ticaret, ziraat ve sanayiın terakkisi, maarifin intişarı; tohumların, hayvan cinslerinin İslahı; asıllarına hâlel gelmemek şartıyla vergilerin taksim ve tadili; menafii umuma ait mülklerin alım, satım veya mübadelesi; hastahane ve ıslahhaneler gibi umumi müesseselerin açılması ve idaresi; umumun menfaatine dokunan taahhütler ve mukaveleler ile bunların masraflarına taallük eden hususâtı müzakere ederlerdi. Bu meclislerin de diğerleri gibi icrai karar almağa salâhiyetleri yoktu. Görülüyor ki her iki nizamname hükmü, genel meclislere icrai karar almak salâhiyetini vermediği gibi vilâyetlere hükmi şahsiyet de tanımamıştır. Bununla beraber bu nizamnamelerin hükümleri 13 Mart 1329 tarihine kadar devam etmiştir.

Hülâsa Osmanlı İmparatorluğu'nda vilâyet idaresini tanzim eden 1281 tarihli nizamname vilâyetlerde mahallî işler için genel bir meclis açmış ve 1285 nizamnamesi bu meclisin çalışma sahasını genişletmiş ve şu suretle birer mahallî idare uzvu ihdas ederek demi merkeziyet prensibine doğru bir temayül göstermiş ise de bu nizamnamelerin her ikisi de vilâyetlere hükmi şahsiyet tanımamıştır. 93 kanunu esasisi ile kabul edilmiş olan ademi merkeziyet prensibinin ilk tatbikatı 329 tarihli idarei umumiyei vilâyat kanunu muvakkati ile başlar.

Bu tarihe kadar vilâyetin hukuki hayatı, devletin hukuki hayatı ile birleşmiştir. Vilâyet namına yapılacak bütün işler hükümet merkezi tarafından yapılırdı. Bu da merkezi-

yetle mümkün olamazdı. Çünkü bütçe darlığından dolayı hükümeti merkeziye, vilâyetlerin mahallî işlerini, ihtiyaçlarını ihmal ederdi.

Bu gün yürürlükte bulunan 1329 tarihli kanun mucibince vilâyetler hükmi şahsiyeti haizdir. Kendilerine mahsus gelirleri vardır. Bu gelirlere mukabil mecburi hizmetleri vardır. Hizmetleri ifa etmek için emlåke tasarruf ederler, sözleşmeler yapabilirler, taahhütlere girişebilirler. Vilâyete bırakılan hizmetlerin ifası için hukukî ehliyeti haizdirler. Türkiye idari sisteminin tarihî inkişafına göre vilâyet özel idareleri mahallî idarelerin en büyük cüz'ünü teşkil etmektedir.

Vilâyet özel idarelerinin bu günkü kanuni vaziyetlerini muhtelif tarihlerde bazı hükümleri değiştirilmiş olan 13/3/329 tarihli İdarei Umumiyei Vilâyat Kanununun halen yürürlükte bulunan 75 inci ve onu takip eden maddelerindeki hükümler tesbit etmektedir.

Bu kanuna göre hazırlanmış olan idarei hususiyei vilâyat muhasebe talimatnamesi de bütçenin hazırlanma, tasdik şekillerini ve gelir, gider ve kesin hesapları hakkındaki usulleri göstermektedir. Ayrıca özel idarelerde defter ve hesap tutma usulleri hakkında 27/7/339 tarihli bir tarifname vardır.

Hazine hesap usullerine göre yeni bir hesap talimatnamesi hazırlanmış olup halen Maliye Bakanlığı'na tetkik edilmektedir.

Vilâyet özel idarelerinin uzuvları:

Vilâyet işlerinin yapılması ve menfaatlerinin korunması vilâyet genel meclisi ile vilâyet daimî komisyonuna ve valiye tevdi edilmiş olduğu cihetle bütçenin 'hazırlanması ve yürütülmesi, mürakabesi de bunların vazife ve salahiyetleri arasındadır.

Genel Meclis:

Bu meclis üyesi ilçeler tarafından nüfus sayısına göre seçilir. Fakat üyenin ilçe ahalisi olması şart değildir. Vilâyet ahalisinden olan ve Milletvekili seçilebilecek vasıfları

haiz bulunanlar dört yıl vazife görmek üzere genel meclise üye seçilebilirler. Bu meclis vilâyet halkının temsilcilerinden mürekkep olduğu için, vilâyet bütçe ve hesaplarının birinci derecede mürakabesi de bu meclis tarafından yapılır.

Genel meclise vali başkanlık eder. Genel meclis olağanüstü toplantıları hariç olmak üzere senede bir defa ve 40 gün müddetle toplanır. Bu müddet içinde işler neticelenmemiş olursa vali toplantıyı on beş günü geçmemek üzere uzatır ve sebeplerini içişleri Bakanlığı'na bildirir. Meclis kanunda yazılı hallerde olağanüstü olarak toplantıya çağrılabilir.

Daimî komisyon:

Bu komisyon Genel Meclis'in senelik toplantısında kendi üyesi arasından seçilecek dört kişiden mürekkeptir. Genel meclisin üyesinin adedi 8 den az olacak mahaller komisyonlarının genel meclis kararıle iki üyeden teşekkül etmesi de caizdir.

Genel meclis, komisyon için üyenin iki misli üye seçer en çok oy alanın yarısı komisyon üyesi olur. Diğer yarısı yedek üye olarak kalır. Kanun buna (âza mülâzımı) namını vermektedir. Oylar müsavi olursa kur a çekilir.

Genel meclisin toplu bulunmadığı zamanda açılacak komisyon üyeliğine yedeklerden en çok oy alan zat geçirilir. Komisyon üyeliği genel meclis toplu olduğu zaman açılırsa, genel meclis yenisini seçer. Komisyon üyeliğinin müddeti bir yıldır. Müddeti biten üyenin yeniden seçilmesi caizdir. Genel Meclisçe lüzum görüldüğü halde müddeti bitmeden de değiştirilmesi mümkündür. Komisyon üyesinin ayrı ilçeler ahalisinden olması şarttır. Komisyona vali veya vekil tâyin edeceği zat başkanlık eder. Komisyon, üyesinin salt çokluğu olmadıkça müzakere edemez ve karar veremez, oylar müsavi olursa başkanın bulunduğu tarafın oyu tercih olunur.

Komün idareleri bakımından Belediye: ve Belediyelerin uzuvları

Tarihçe:

Muhtelif sosyal ve ekonomik sebeplerle insanların bir arada toplu olarak yaşamaya başladıkları zaman ilk meydana getirdikleri eser, kurdukları ilk cemiyet, beldedir. Yunanlıların (Polis) Fransızların (Cite), Araplar'ın (Medine) dedikleri beldedir.

Bu belde büyüdükçe civarındaki diğer bir belde ile çarpışmış ya o beldeyi yenerek kendisine mal etmiş veyahut onunla anlaşmıştır. İşte Devlet, bu suretle beldelerin birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu bakımdan belde, tarihen Devlet teşkilâtına tekaddüm etmiş ve ona dayanarak olmuş tabii bir varlıktır.

Millî Devletler kurulup geliştikçe beldelerin ananevi hukuku Devlet ve vilâyetlerin kuruluşu ile bir birlik vücade getirecek surette ve asri ihtiyaçlara göre islâh ve ikmal olunmuştur.

Belediyeler vilâyet kuruluşuna tabi değildirler. Çünkü belediyeler de teşrii ve icrai haklarını yine doğrudan doğruya Devletin teşrii kudretinden alırlar. Bunların anayasaları, Millî Meclislerce kabul edilen belediye kanunlarıdır. Teşrii meclisleri, belediye meclisleridir. Belediyelerin icrai vazifeleri şehremini, belediye başkanı tarafından görülür.

Bizde tanzimattan evvelki devirde belde mefhumu anlaşılamamış ona bu günkü köyler derecesinde bile müstakil bir şahsiyet verilmemişti. O zaman Devlet dinî esaslar üzerine kurulu olduğu için bu esaslar gereğince belde işleri belde halkına bırakılmamış hükümet tarafından tâyin olunan kadıların idaresine verilmişti. Kadılar, adalet ve diyanet işleri ile meşgul olurlardı. Bununla beraber bu gün belediye zabıtasının gördüğü vazifeleri de yaparlardı. Halen belediyenin vazifeleri arasında bulunan beldenin su yollarının ve mezarlıklarının yapılması ve idaresi gibi işler ise o zaman Evkaf müessesesi tarafından yapılmakta idi. Ka-

dıların belediye işlerine müdahaleleri 1242 tarihine kadar devam etti. 1242 tarihinde belediye işleri yeni teşkil edilen iktisap nezaretine verildi.

1271 tarihinde bir taraftan belediye zabıtası vazifelerini görmek ve diğer taraftan da şehrin temizliğini ve güzelliğini temin etmek üzere şehremaneti kurulmuş ve şehremininin maiyetinde iki muavin ile İstanbul ahali ve esnafının ileri gelenlerinden mürekkep şehir meclisi namile bir meclis teşkil edilmişti. Bu suretle İstanbul'un belediye İşleri mahallî ve halk tarafından seçilmiş bir meclise bırakılıyordu. Fakat bir sene sonra şehir meclisi teşkilâtı kaldırıldı.

Bundan sonra belediyeler hakkında yayımlanan 1274 tarihli «Altıncı dairei belediye nizamâtı»nın hükümlerine göre İstanbul şehri, civarı da dahil olmak üzere 14 daireye ayrılmıştır. Beyoğlu ve Galata altıncı daire itibar olunmuş ve İstanbul'da ve bittabi Türkiye'de ilk belediye Beyoğlunda tesis edilmişti. 19 maddeyi ihtiva eden bu nizamnameye göre daire dahilindeki mahalle ve sokakların tanzimi ile bu hususta gerekli masrafların yapılması ve tahsis olunan varidatın tahsili bu idareye ait olacaktı. Dairenin hükümet tarafından mansup bir müdürü ile bu müdürün başkanlığı altında toplanan yedi âzadan mürekkep bir meclisi vardı. Bu meclisin kararları ekseriyetle istizana bağlı bazan da tali hususlarda katidir.

Meclisin bütçe hakkındaki kararlarının üçte iki çoğullukla verilmesi lâzımdır. Meclis adi olarak haftada iki defa, lüzum olduğu takdirde olağanüstü olarak daha ziyade toplanabilir, meclis âzasının yarısı altı ayda bir defa değiştirilirdi.

Bu nizamnameyi takiben bir kaç ay sonra çıkarılan «Devairi Belediyeden altıncı daire itibar olunan Beyoğlu ve Galata dairesinin nizamı umumisi» ile altıncı dairei belediye meclisi bir reis ile 8 âza, dört müşavir, bir muavin bir başkâtip bir sandık emini, iki mütercim, bir mühendis ve bir mimar olarak teşkil olunmuştur. Memurlar yabancılar arasından hükümet tarafından intihap ve tâyin edilirlerdi.

Reis ve azalar hükümet tarafından tâyin edilirdi. Reis gayri mahdut bir müddetle vazife görürdü. Azaların müddeti hizmetleri üç sene olarak kabul edilmişti. Diğer memurlar belediye meclisi tarafından ecir olarak tâyin olunurdu. Sandıkemini âza arasından gayri mahdut surette vazife görmek üzere seçilirdi. Reis; âza ve Sandıkemini parasız olarak vazife görürlerdi.

Doğrudan doğruya Sadaret makamına bağlı olan bu nümune dairesi 10 sene devam eden deneme Çevresinde çok mühim işler gördü. Bundan sonra 1285 tarihli (Dersaadet İdarei Belediye Nizamnamesi) neşrolundu. Bu nizamname ile İstanbul mülhakatı ile 14 daireye bölünmekte ve her dairenin hududu çizilmektedir. Bu nizamnameye göre İstanbul şehremanetinin başlıca uzuvları şunlardır: Devlet tarafından tâyin olunan şehremini ile altı âzadan mürekkep şehremaneti meclisi, her belediye dairesinin ahali tarafından seçilmiş 8-12 âzadan mürekkep bir belediye meclisi, her belediye dairesinin devlet tarafından tâyin edilen bir reisi vardı. Cemiyeti umumiye her dairedeki belediye meclisi âzası arasından seçilen üçer kişiden teşekkül ederdi. Ayrıca her belediye dairesinde senede «2500» kuruş gelir getiren emlâke tasarruf eden 21 yaşından yukarı şehir halkından mürekkep birer cemiyeti intihabiye vardı. Cemiyeti intihabiyeler belediye reislerinin başkanlığı altında bulunurdu. Bunların içinde en yaşlı olan dört zat, seçim pusulalarının toplanmasında ve incelenmesinde belediye reisine yardım etmek için ayrılır ve seçim devam ettiği müddetçe reise yardım ederlerdi. Belediye meclisi kâtibi de bu işlerde kullanılırdı. Seçimden doğan ihtilâflar bu heyet tarafından sözbirliğiyle hallolunurdu. Bundan sonra daire reisleriyle tali memurlar vardı. Nizamnamede bu uzuvların vazifeleri ayrı ayrı gösterilmiştir.

Bu nizam hükümleri 1293 tarihine kadar yürürlükte kaldı. 1293 Meşrutiyetini müteakip aynı sene içinde çıkarılan «Dersaadet Belediye Kanunu» İstanbul şehrini 20 belediye dairesine ayırmıştır. Şhremini eskisi gibi Devlet tarafından nasbedilen bir memurdur. Altı âzadan mürek-

kep şehremaneti meclisine bir reis ilâve edilmiştir. Cemiyeti umumiyyeye evvelce her daire üç âza gönderirken bu kanun mucibince reisleriyle iki âza göndermeleri kabul edilmiştir. Evvelce şehremaneti meclisi âzası, cemiyeti umumiyenin tabii âzası arasında iken bu kanun ile ancak reis ve iki âzanın iştiraki kabul edilmiştir. İntihap için müntehiplerin yaş haddi 21 den 25 e çıkarılmış ve senede 100 kuruş vergi vermesi şart konulmuştur. 1293 tarihli Dersaadet Belediye Kanunu 1328 tarihli kanunla değiştirildi. Bu kanunla İstanbul şehri 9 belediye dairesine ayrıldı. Ve bu şubelere hükümet tarafından birer müdür tâyin olundu. Meclisi emanetle belediye meclisleri kaldırıldı. Yalnız her daireden seçilen altı âzadan mürekkep Cemiyeti Umumiye kaldı. Meclisi emanetle belediye meclisleri yerine, şehremaneti ile belediye dairelerinin erkânından birer encümen kuruldu. 1293 tarihine kadar taşrada belediye teşkilâtı yoktu. 1281 tarihli İdarei Umumiyei Vilâyat nizamnamesinde (her karyede bir idarei belediye) bulunacağına da» ir hüküm varsa da bu hüküm tatbik edilememiştir.

1286 tarihli (İdarei Umumiyei Vilâyat nizamnamesi) ile Vilâyet, sancak ve kazalara merkez olan her şehir ve kasabada belediye işleri için «Meclisi Beledi» kurulacağı kabul edilmiş ise de 1293 tarihine kadar taşrada teşkilât meydana getirilememiştir. Nihayet 1293 tarihinde Vilâyat Belediye Kanunu çıkarılmış ve bu kanunla taşrada belediye teşkilâtı yapılmıştır.

Ankara'nın « Türkiye Cumhuriyetinin merkezi bulunması hasebile ihmali caiz olamayan Ankara şehri hidematı belediyesinin mihveri matlubunda cereyanını teminen şimdilik bazı tadilat ve tashihat icrasıyle İstanbul Şehremaneti Kanununun Ankara'da tatbiki zaruri görülmüş olmakla (1)» 417 sayılı Kanunla Ankara'da bir şehremaneti kurulmuştur. Bu gün yürürlükte bulunan 1580 sayılı Kanuna kadar bu vaziyet devam etti.

1293 Meşrutiyetinden sonra yürürlüğe konan ve

¹) Ankara Şehremaneti Kanunu esbabı mucibe lâyihasından

memleketimizde biri İstanbul ve diğeri vilâyetlere mahsus iki belediye idaresi kuran kanunlarımız, belediyelerin ihtiyaçlarını ve gelişmelerini sağlamaktan uzak bulunmakla beraber bunların garp belediyeleri derecesine yükselmesine imkân vermediği gibi, halk idaresine ve devlet murakabesine, lâzım olduğu yerlerde, ehemmiyet vermemiş, diğer bir tabirle noksan bir halde tesis ettiği halk idaresi üzerine devletin sıkı ve zarurî murakabesini vaz edememişti. Yarım asırlık bir tecrübe ile belediyelerimizi perişan ve harap bir vaziyetten kurtarmak için bunların diğer memleketlerde olduğu gibi, salâhiyetlerini arttırmak, sosyal ve ekonomik bir zaruret olduğu anlaşılmıştı. Ancak bu zaruret teslim olunurken göz önünde tutulacak diğer siyasi ve ekonomik zaruret de belediyelerin devlet murakabesi altında bulundurulması idi. Belediye idarelerine verilen salâhiyetlerin hududu genişlediği nisbette bu idareler üzerindeki Devlet murakabesi de arttırılmalı idi. Asrın terakkiyatına ve inkılâbımızın umdelerine uygun ve medeni ihtiyaçlarımızı temine yarayan bir kanun tanzimine zaruret hissedilerek 1580 sayılı Belediye Kanunu hazırlanmıştır. ⁽¹⁾

1580 sayılı kanuna göre Türkiye belediyeleri kuruluş, hemşehrilik hukuku, salâhiyet ve vazife, seçim, gelir kaynakları itibarile tam bir eşitlik arz ederler. Yalnız Ankara ve İstanbul belediyeleri bazı hususlarda müstesna bir durumda bulunurlar. Bu istisnai haller belediye kanununda gösterilmiştir.

Belediyeler büyük mikyasta hukuki bir istiklale sahip Demokrasi müesseseleridir. Belediyeler Devlet kanunlarının hükümlerine aykırı olmamak şartile, tasarruflarında serbesttirler.

1580 sayılı Belediye Kanununa göre belediye, beldenin ve beldede oturanların mahallî mahiyette müşterek ve medeni ihtiyaçlarını tanzim, ve tesviye ile mükellef hükmi bir şahsiyettir. Bu itibarla kendisinin yapmağa mecbur olduğu hizmet ve vazifeleri ve bu işleri yapmak için uzuv-

¹ İşçileri ve geçici komisyon mazbatalarından.

ları ve bu hizmetlerin gerektirdiği giderleri karşılamak üzere gelir kaynakları vardır.

Belediye muhasebe usulü, bu kanuna göre hazırlanmış olan nizamnameye tabidir. Ayrıca belediyelerde defter ve hesap tutma usulleri hakkında talimatname vardır.

BELEDİYELERİN UZUVLARI

Belediye Meclisi:

Belediyenin en salahiyyetli uzvu belediye meclisidir. Belediye meclisi seçim devresi dört sene olmak üzere, seçmek hakkını haiz hemşehriler tarafından doğrudan doğruya seçilir. Meclis Ekim, Şubat ve Haziran ayları başlarında olmak üzere yılda üç defa mutata toplantılarını yapar. Toplantılara belediye başkanı başkanlık eder. Bütçe müzakeresine rastlayan toplantı müddeti en çok otuz gün olup diğer toplantıların süresi en çok on beş gündür. Bu süreler içinde iş bitmezse vali, on beş günü aşmamak üzere müzakere sürelerini uzatarak sebeplerini içişleri Bakanlığı'na bildirir. Belediye Meclisi kanunda yazılı hallerde olağanüstü olarak toplantıya çağrılabilir. Belediye bütçe ve hesaplarının birinci derecede mürakabesi de bu meclis tarafından yapılır.

Belediye Komisyonu:

Belediye komisyonu, belediye başkanı ile, mensup üyenin yarısını geçmemek ve ikiden az olmamak üzere belediye meclisleri tarafından ve kendi üyesi içinden seçilen üye ile Belediye Kanunu'nun 83 inci maddesinde yazılı daire başkanlarından teşekkül eder. Seçilen üyenin müddeti bir yıldır. Belediye zabıta amiri ve belediye müfettişleri komisyona dahil değildirler. Komisyon belediye başkanının veya vekil tayin edeceği zatın başkanlığı altında toplanır.

Komün idareleri bakımından köy ve

Köyün idare uzuvları

Tarıkçe;

Köy sosyal bir varlıktır. Köyler, devlet bünyesinin

hücreleri gibidir. Memleket idaresinin başlangıcı köylerdir. Bu bakımdan köyün mevcudiyeti çok eski zamanlara kadar uzar. O kadar ki insan hayatında aile denilen sosyal hayat nüvesinin doğuşunu müteakip köyün vücut bulduğunu kabul etmek, hatalı olmaz. Böyle sosyal varlığı çok eski olan köyün idari varlığı, memleketimizde üç çeyrek asrı geçmeyen bir tarihe maliktir. Köy idareleri kurulması için muhtelif tarihlerde yapılan teşebbüsler 1281 tarihine kadar fiili netice vermemiştir. 1281 tarihli (Vilâyat Kanunu) ile köy idarelerinin muhtarlar tevdii ve köylerde 3-12 üyeden kurulacak bir ihtiyar meclisinin teşkili kabul edilmiş ve bilâhare 3288 tarihinde neşrolunan (idarei Umumiyei Vilâyat Nizamnamesi) ile köye idari hayatımızda ilk defa yer verilmiş bulunuyordu. Köyün idari varlığının başlangıcında, bu günkü salâhiyetleri yoktu. Çünkü nizamnamede muhtar; bucak müdürü tarafından kendisine tebliğ edilen kanun, nizam ve hükümet emirlerini köy halkına bildirmek, köy mükelleflerine tarh olunan Devlet vergilerini ihtiyar meclisinin kararına ve bucak müdürünün göstereceği dağıtma pusulalarına göre tahsil etmek, adalet dairelerine ait tebliğleri yapmak, nüfus vakalarını, işlenen suçları, mahlûlât ve emsalini haber vermek gibi umumi idareye ait vazifelere inhisar ettirilmiş kısaca köye, merkezle köy arasında idari bir irtibat ve temas temin etmek vazifesi verilmiştir.

Asıl köy idaresinin mahallî ihtiyaçlara göre kuruluşu ilik defa 1292 tarihli (İdarei nevahi nizamnamesi) ile tesbit edilmiştir. 28 maddeden ibaret olan bu nizamnamede pek basit surette komün salâhiyetini ihtiva eden hükümler vardır. Fakat iyice tetkik edildiği takdirde kanun yapanın, komün teşkilinden asıl takibi gereken gayeyi unutarak muahharen Devlet idaresinin bir nüvesi olarak teşkil edilen bucakların umumî idaresini tesise temayül ettiği görülmektedir. İşbu nizamname hiç bir zaman tam bir şekilde tatbik olunmamış ve kendisinden fayda sağlanamamıştır.

Bundan sonra ikinci teşebbüs olarak 1336 tarihinde İçişleri Bakanlığı (İdarei Kura ve Nevahi Kanunu) tasarı-

sini hazırlayarak Büyük Millet Meclisi'ne sevk etmiş, fakat bu tasarı kanunlaşamamıştır. Nihayet 442 sayılı Köy Kanunu kabul edilerek yürürlüğe konmuştur.

Köyün idare Organları:

Köy bir yerden bir yere götürülen veya götürülemeyen mallara sahip ve Köy Kanunu ile kendisine verilen işleri yapan başlıbaşına bir varlıktır. Köyün, köye ait işleri görmek ve kanunî salâhiyetleri dahilinde teftiş ve yasama vazifelerini ifa eylemek hakkı, seçim hakkını haiz bütün köylünün toplanmasından mürekkep olan (köy derneği) ne verilmiştir. Bu suretle köyde yasama salâhiyeti esasda bütün köylünün umumuna verilmiş oluyor. Köyün icra kuvveti muhtar ile ihtiyar meclisidir.

Köy muhtarı ile ihtiyar meclisi üyeleri seçimi her dört senede bir kere yapılır. Seçim, mutlaka Şubat ayı içinde olur. Ve Mart ayında yeni seçilen köy muhtarı ve ihtiyar meclisi çalışmalarına 'başlar. Günü biten köy muhtar ve ihtiyar meclisi üyeleri yeniden seçilebilir. İhtiyar meclisine nüfusu binden aşağı köylerde sekiz, binden yukarı köylerde oniki kişi seçilir. Bu meclis en az haftada bir defa toplanarak Köy Kanunu ile kendisine verilen vazifeleri görür.

Köy muhtarı bir kere köyün hükmi şahsiyetinin temsilcisidir. Bu sıfatla mahkemelerde ve her yerde köyü temsil eder. Bir de Devlet memurudur. Bu sıfatla Köy Kanunu ile (Madde: 36) kendisine verilen vazifeleri görür.

Köy idaresi mahallî bazı hizmetleri görmek maksadile kurulmuş bir hükmi şahsiyet olduğu için, Köy Kanunu ile yapmakla vazifeli olduğu hizmetleri görmek üzere bazı gelirlere sahip bulunmaktadır. Bu gelirlerin kaynakları basit ve mahduttur. Köy işlerinin hepsinin köy parası ile yaptırılması mümkün olamayacağından, köylünün işsiz bulunduğu mevsimlerde, bütün köylünün birleşerek (İmece suretile) bedenen çalıştırılmaları suretile yaptırılır.

Köy Bütçesi:

Köy idareleri hesap talimatına göre; koy bütçesi; köy

idarelerinin bir yıllık tahmini gelir ve giderini gösteren ve bunların senesi içinde toplanıp kanunlarla tâyin edilen işlere ve hizmetlere harcanmasına izin veren bir kararnamedir.

Köy bütçesinin hesap devresi 12 aydır. Bu müddet Ocak ayının başlangıcından başlar Aralık ayının sonunda nihayet bulur. Bu devre içinde yapılan tahsilat ve harcanan para, mahsul ve imece tutarı bu yıl bütçesinin malıdır.

Köy bütçesi gelir ve gider olmak üzere iki bölümden mürekkeptir. Köy bütçesi ihtiyar meclisi tarafından her yılın Kasım ayında hazırlanır. Köy ihtiyar meclisince hazırlanan bütçe Kasım ayı sonuna kadar, kanunlara uygunluğu tetkik edilmek üzere, kaymakam veya valilere gönderilir. Bu makamlar tarafından aralık ayının sekizinci günü akşamına kadar tetkikatı ikmal edilecek olan bütçe derhal tasdik edilerek köylere iade olunur. Bunlardan noksan görülenlerin bir hafta içinde tamamlanması lâzımdır.

Olağanüstü hallerde veya bütçedeki ödenek kâfi gelmeyen ve ertesi yıla kalmasında zarar umulan mecburi bir işin tamamlanması zorunda kalındığı takdirde, gider bütçesinin (Umulmadık masraflar) maddesinden veya artacağı anlaşılan diğer maddelerden lüzumlu yerlere para, mahsûl veya imece aktarılabilir. Aktarma kararını, ihtiyar meclisi verir ve bucak müdürü tarafından gerekçesile birlikte kaymakam veya valilere bildirilir.

Bütçe yılı içinde elde edilecek fazla gelirler lüzumlu maddelere aynı şekilde eklenir.

Köy bütçesi muhtar tarafından tatbik olunur. Bütçenin mürakabesi ihtiyar meclisi tarafından yapılır. Köy muhtarı, her ayın birinci günü geçen ay içinde nerelerden ne miktar tahsilât yaptığını, köy sandık ve anbarından kimlere ve ne gibi işler için tediye bulunduğunu bütün vesikaları ile köy ihtiyar meclisine göstermeye ve hesap Vermeğe mecburdur.

Bu kontrolün neticesi gelir ve gider defterinin altına yazılır ve ihtiyar meclisi tarafından imzalanır.

Ay başı kontrolünü müteakip bir aylık para, mahsul ve imece gelir ve giderleri bütçedeki bölüm ve maddeleri üzerinden örneğine uygun bir cedvele geçirilir. Ve altı köy ihtiyar meclisi tarafından tasdik olunarak aslı köyün bütçesiyle beraber saklanır. Tasdikli örnekleri bucak ve ilçeye gönderilir. Yılbaşında bu hesapların yıllık hulâsası da aynı makamlara yollanır.

Kesin Hesap:

Her yılbaşında aybaşı (Hesap cedvelleri) ile (Bütçe) üzerinden bir yıllık (kesin hesap cedveli) yapılır. Altına bütçede olduğu gibi kararı yazılarak köy ihtiyar meclisi tarafından imzalanır. Her iki tablodaki umumî yekunun aybaşı hesap cedvelleri umumî yekûnu tutması icabeder.

İstanbul Mahallî İdare ve Belediyesi:

İstanbul Belediye İdaresi ile İstanbul Vilâyeti Mahallî İdaresi birleştirilmiştir.

İstanbul Meclisi:

Belediye meclisi ile vilâyet genel meclisine kanunlarla verilen hukuk ve vazifeler İstanbul Belediye Meclisi üyeleriyle belediye hududu dışındaki ilçelerden seçilmiş Vilâyet Genel Meclisi üyelerinden mürekkep (İstanbul Meclisi) ne verilmiştir.

Daimi Komisyon:

Genel meclis kendi üyeleri arasından seçilecek sekiz kişilik bir komisyon; vilâyet ve belediye komisyonlarının hukuk ve salahiyetlerini haiz olarak teşekkül ve ifayı vazife eder. Bu sekiz üyeden ikisi belediye hududu dışındaki ilçeler üyelerinden olmak mecburidir. Ve her daire başkanı kendi dairesine müteallik hususların müzakeresi sırasında üye olarak komisyonda bulunur. Ve oya katılır.

Belediye Başkanlığı:

Her iki idarenin birleştirilmesi üzerine İstanbul Belediye Başkanlığını İstanbul Valisi ifa etmektedir.

1676 sayılı kanuna göre İstanbul mahallî İdaresi memurları Devlet memurları hakkındaki hüküm ve şartlara

tabidirler. Ve 2264 sayılı kanuna göre de Tekaüt, Kanunu hükümlerinden faydalanabilirler.

HESAPLARIN MURAKABESİ ,

Yukarıda mahallî idare müesseselerinin vilâyet, belediye ve köy olduğunu söylemiştik. Biz burada yalnız Sayıştay'ın kazai murakabesine tabi olan Vilâyet Özel idareleri ile Belediyelerden bahis edeceğiz.

Vilâyet özel idareleri ve belediyeler tarafından görülecek işler için yapılacak (giderler ile bu giderleri karşılanmak üzere tedarik olunacak gelirleri önce hesap ve tahmin etmek ve vilâyet ve belediye işlerini ona göre ayarlamak gerektir. Giderleri, gelirler karşılamıyorsa yeni gelir kaynakları arayarak giderlerin karşılığını bulmak, yahut karşılığı bulunmadığı takdirde o hizmetin yapılmasından vaz geçmek lâzımdır. Bunun için vilâyet ve belediyelerce bir akçalı yıl içinde yapılması düşün ilen işler, bunun için sarfi gereken ödenek ve bunun karşılığı gelirler arasında bir muvazene tesisi icap eder. İşte bütçe, gelir ile gider aratanda muvazeneyi tesis eden bir belgedir,

Genel Muhasebe Kanunu'na göre malî işlerle alâkalı olan uzuvlar üç grupta toplanmıştır. Bunlar ita âmiri, muhasip ve tahakkuk memurlarıdır.

Vilâyet ve belediye hizmetlerine müteallik masrafların geçici veya kesin surette ödenmesi için muhasiplere yazılı emir ve mezuniyet verenlere ita âmiri denir.

Vali, vilâyet bütçesinin; belediye başkanı, belediye bütçesinin ita âmiridir. Vali ve belediye başkanları lüzumu halinde muavinlere kendi mes'uliyetleri altında ita âmiri vazifesini yapmağa mezuniyet verebilirler. Şubelere ayrılan belediyelerde şube müdürlerine belediye başkanları tarafından ikinci derecede ita âmiri salâhiyeti verilebilir.

Bütçe ve kesin hesapları hazırlayan ve bütçe gelirlerini tahsil, giderlerini istihkak sahiplerine tediye eden ve bu işlerle ilgili her çeşit muameleleri yapanı ve önce dai-

mi komisyona, sonra Sayıştan idare hesabı verenlere muhasip denir.

Vilâyet özel idaresinin mesul muhasibi, vilâyet özel muhasebe müdürü, belediyenin (muhasibi belediye muhasebecisi veya hesap isleri müdürüdür.

Muhasip nam hesabına muvakkaten para almağa ve harcamağa mezun olan memurlara muhasip mutemedi denir.

Kanunlara ve nizamlara göre vilâyet veya belediye gelirlerini tahakkuk ettirip tahsil edilecek hale getirenler gelir tahakkuk memuru ve vilâyet ve belediye giderlerini mevzuata göre tahakkuk ettirenler de gider tahakkuk memuru denir.

Sayıştay Kanunu mucibince vilâyet özel idareleri ile belediyelerin ita âmirleri, muhasip ve tahakkuk memurları da Genel Muhasebe Kanunu hükümlerine ve Sayıştay'ın hakkı kazasına tabidirler.

Vilâyet özel idare ve belediye muhasipleri, gelirlerin noksan tahakkukundan ve masrafların yolsuz yapılmasından dolayı mesuldür. Bu bakımdan vilâyet veya belediye bütçelerinden yapılacak tediyelerin bütçelerindeki tertiplerine uygun, ita emrine merbut ve tahakkuk evrakının tamam olup olmadığını, ita emrinin hesap yanlışlığı gibi maddi hatadan ari bulunup bulunmadığını, ödeneğin kifayet edip etmediğini, masrafin kanun, nizam ve kararların hükümlerine uygun olarak tahakkuk ettirilip ettirilmediğini, istihkak sahiplerinin hüviyetini tetkik etmeye mecburdur.

Doğru bulmadığı bir masrafı ödetmekten çekinen mesul muhasip düşüncesini ita âmirine bildirir. İta âmiri tarafından yazı ile mesuliyet deruhte edildiği takdirde, muhasip tediye mecburdur. Bu takdirde mesuliyeti deruhte varakası ita emrine bağlanır. Bu suretle yapılan tediyeler daimi komisyon ve genel meclislerce kabul edilmediği takdirde ita âmirine ödettilir. Mesuliyeti deruhte varakası almaksızın yapılan bilcümle yolsuz sarfiyatı, bu karar Sa-

yıştay'ca da tasdik olunduğu takdirde, muhasip ödemeye mecbur olur.

Kaza zel muhasebe memurları mutemet vaziyetindedirler. Bu memurlar hesaplarını merbut oldukları muhasibe vererek beraatlarını ondan istihsal ederler. Bunun için birer ay zarfında sarfı tahakkuk eden ve tediye olunan paraların bütçedeki bölüm ve maddeleri itibarile bir cedvelini tanzim ederek evrakı msbiteri ve bankadan alınan tediye cedvelleri ile beraber iki nüshayı bir bordroya bağlıyarak ertesı ayın nihayet onbeşine kadar vilâyet özel muhasebe müdürlüğüne gönderirler. Vilâyet zel 'muhasebe müdürü, bordronun bir nüshasını tetkik ettikten sonra geri çevirir. Özel muhasebe müdürü bu suretle her ay toplanacak cedveller üzerine vilâyetin bir aylık hesap işlerini gösterir. Bir cedvel tanzim ederek sarfiyat evrakı msbiteri ile birlikte vilâyet komisyonunun tetkikine sunar.

Vilâyet zel idareleri ile belediyelerin muhasebeleri, bt esasına dayanır. Vilâyet zel idareleri ile belediyelerde bt ve kesin hesapların hazırlanma ve tasdik şekilleri ayrı ayrıdır. (

Özel idarelerle belediyelerin teşkilâtında yer alan hizmetler için tertiplenecek kadroların mutlaka Bakanlar Kurulunca tasdik edilmesi icap eder. Btlerin tasdiki kadroların tetkiki mânasına gelmez.

2514 sayılı kanunun 68-71 inci maddelerinde özel idare ve belediyelerin kazai murakabesinden bahis edilmektedir. Bu hükümlere göre vilâyet zel İdareleri ile Sayıştay Kanunu'nun meriyete girdiği seneye tekaddüm eden, u senelik btlerindeki gelirlerin tahsilat miktarlarının yasa tisi 30,000 lira ve daha yukarı olan belediyelerin muhasip hesapları ile kesin hesapları ikinci derecede Sayıştay'ın tetkik ve muhakemesine tabidir.

Senelik gelir tahviltının vasatı miktarı 30 000 liradan az olan belediyeler hesaplarının Sayıştay'ca ikinci derecede tetkik edilerek kazai bir karara bağlanması Genel Muhasebe Kanunu'nun 119 uncu maddesinde yazılı şartlara tabidir.

Ancak vilayet ezel idareleri ile belediyelerin muhasip hesaplarının Sayıştayca hükümlere göre ikinci derecede: tetkik ve muhakeme edebilmeleri için önce bu idarelerin bütçe dahili ve harici bütün yönden işlerinin mahallinin salahiyyetli kuruluşlarınca tetkik ve murakabe edilerek ilgililerin beraat veya mesuliyetleri hakkında bir karar verilmiş olması şarttır.

Binaenaleyh bu hesapların Sayıştay'ca tetkik ve muhakeme usullerinden bahsetmeden önce vilâyet genel meclisleriyle belediye meclisleri tarafından tetkik ve tasdiki şekillerinden 'bahsedeceğiz.

Vilâyet Bütçesi:

Vilâyet bütçeni, vilâyet özel gelir ve giderinin yıllık tahminlerini gösteren ve 'bunların yürürlüğe konulmasına izin veren nizamnamedir.

Vilâyet bütçesi adi ve olağanüstü olmak üzere iki kısma ayrılır. Vilâyet bütçesinin hesap devresi 12 aydır. Bu müddet Ocak ayının başlangıcından başlar, Aralık ajanın Donunda nihayet bulur. Mahsup muamelesi devresi iki aydır.

Vilayet hizmetlerini yapmağa memur olan daireler gelecek sene yapılması düşünülen hizmetlerin ve ihtiyaçları ve bu işlerin görülmesi için lüzum görüden ödeneğin müfredatını gerekçesi ile birlikte hazırlayarak özel idare muhasebe müdürüne verirler. Muhasebe müdürü bu bütçeleri tetkik ettikten ve kendi dairesinin gider 'bütçesi ile birleştirdikten sonra gelir bütçe sile birlikte vilâyetin bütçe tasarısını hazırlayarak valiye verir. Vali tarafından dahi kabul ve tasdik olunduktan sonra tektik edilmek üzere: daimi komisyona tevdi olunur. Komisyon yeni bütçe tasarısını tetkik ederek düşüncesini bir mazbata ile genel meclise bildirir. Genel meclis bütçe tasarısını madde madde ve bütçeye merbut cedvelleri bölüm bölüm tetkik ve lüzum gördüğü cihetleri değiştirerek tasdik eder. Bundan sonra bütçe yüksek tasdike arzedilmek üzere İçişleri Bakanlığı'na gönderilir.

Bu bütçeler İçişleri Bakanlığı'nda Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Bayındırlık, Tarım ve Maliye Bakanlıkları temsilcilerinden mürekkep ve İçişleri Bakanlığı temsilcisi olan Mahallî İdareler Genel Müdürü'nün başkanlığı altında bir komisyonda tetkik edildikten sonra Bakanlar Kurulu'nun kararı ile Cumhurbaşkanının tasdikine iktiran ettikten sonra kesinleşir.

Genel meclis bütçenin tasdikinden önce fesholunur veya seçim devresi biterse, geçen senenin bütçesi, genel meclisin toplanması ile yeni bütçenin kabul ve tasdikine kadar tatbik -olunur.

Bütçenin tatbiki, valiye aittir. Bütçede bölümler aracında yapılacak aktarmalar aynı formüle tabidir. Maddeler arasında aktarmalar vilâyetim daimi komisyonu tarafından yapılır.

Maaş ve ücret tertiplerinden masraf tertiplerine ve aktarma yapılan tertiplerden diğer tertiplere ödenek naklolamayacağı gibi ihtiyat ödeneğinden naklolunan tertiplerden de aktarılma yapılamaz.

Kesin hesap ve İdare hesabı:

Vilâyet özel muhasebe müdürü eski sene kesin hesap ve idare hesabı cedvellerini hazırlayarak genel meclisin toplanmasından bir buçuk ay evvel vilâyet makamına takdim eder. Özel idarenin vezne işlerinin banka vasıtası ile yapılması gerektiğinden, idari hesabı arasında banka hesabına, nakit işlerine ait cedvelleri de bulunur. Bu suretle hazırlanan ve vali tarafından daimi komisyona havale edilen kesin hesap ve idare hesabı cedvelleri mezkûr komisyonca tetkik edilerek, muhasibin bir akçalı yıl içindeki bütçe dâhil ve hariç bütün muamelâtından dolayı mesuliyeti mucip bir hali görülmediği takdirde, idare hesabı ve kesin hesap cedvelleri bir mazbata «le birlikte Genel Meclise sunulmak üzere vilâyet makamına takdim olunur.

Muhasibin mesuliyeti mucip bir hali görüldüğü takdirde, bu cihet mazbata da gösterilir.

Genel meclis tarafından işbu mazbata ve cedveller tetkik ve tasdik olunur. Kesin hesap cedvelleri, idare hesabı ile birlikte Sayıştay'a gönderilir.

Belediye Bütçesi:

Belediye bütçesinin hesap devresi on iki aydır. Bir müddet Ocak ayının başlangıcından başlar. Aralık ayının Sonunda nihayet bulur. Mahsup devresi iki aydır.

Belediye bütçesi gelir ve gider olmak üzere iki genel kısmı ihtiva eder. (Bütçenin gider kısmı, belediye hizmetlerini yapmağa memur olan daire başkanları ile müessese müdürleri tarafından hazırlanır. Bunlar gelecek sene için gereken ödenek miktarını gösterir cedveller, müfredat kadroları ve gerekçeleri ile birlikte hazırlayarak Eylül ayının başlangıcına kadar belediye başkanına verirler. Belediye başkanı belediye hesap işleri (müdürüne havale eder.

Belediye hesap işleri müdürü veya muhasebecisi, belediyenin gelir bütçesi ile kendi dairesinin gider bütçesini tanzim eder. Ve bunları dairelerden gelen gider bütçelerime birleştirdikten sonra belediyenin bütçe tasarısını hazırlayarak gerekçesi ile birlikte belediye başkanına takdim eder.

Belediye başkanı bütçe tasarısını eylül başlangıcında belediye komisyonuna verir.

Belediye komisyonu iki ay zarfında bütçe tetkikatını bitirerek gerekçesi ile birlikte belediye başkanına geri verir. Belediye başkanı tarafından bütçe gerekçesi ile birlikte Kasım ayının (birinci günü meclise tevdi olunur.

Meclis bütçeyi kendi arasında seçtiği bütçe komisyonuna tetkik ettirir. Bu komisyonun mazbatasile birlikte bütçe tasarısı meclisin genel toplantısında bütçe kararname metni madde madde, gelir ve gider cedvelleri bölüm bölüm müzakere ve bütçe aynen veya değiştirilerek kabul olunur.

Belediye bütçesi, belediye başkanı belediye meclisi tarafından seçilen beldelerde en büyük mülkiye memurunun, belediye başkanı, mansup olan kazalarda valinin, be-

lediye başkanın mensup olan ve vilâyet merkezi bulunan şehirlerde İçişleri Bakanlığının tasdikiyle kesinleşir.

Belediye bütçelerini tasdika salâhiyetli makamlar, bütçenin tevdi edildiği tarihten itibaren en geç bir hafta içinde tetkik ve tasdik etmekle mükelleftirler. Bu makamlar muhasebe nizamnamesinde ve talimatnamesinde yazılı tariflere ve numuneye uygun olarak yapılmayan bütçeleri geri çevirebilirler. Bir hafta içinde tasdik edilmeyen belediye bütçeleri doğrudan doğruya kesinleşmiş sayılır.

Belediye bütçelerini tasdika salâhiyetli kılman makamlar bu bütçeleri ulu orta değiştiremezler.

Bu makamlar ancak;

1 — Bütçe kararnamesi metninde kanun ve nizamlara uygun olmayan madde ve ibareleri tashih,

2 — Belediyenin tahsiline salâhiyetli olmadığı gelirleri çıkarmak veya tarife ve kanuni salâhiyet üstünde konulan tahminleri kanuni hadde tenzil,

3 — Yapılması belediye vazifeleri cümlesinden olmayan hizmetleri ve bunlara ait giderleri ihraç,

4 — Bütçeye (konulmayan mecburi giderlere ait ödeneği ilâve;

5 — Bütçeye konulan gelirler, mecburi giderleri karşılamazsa kanunen muayyen yukarı hadden az olan belediye hisse, vergi ve resimlerini yukarı kanuni hadde kadar usulen tezyit veya bu da kâfi gelmezse isteğe bağlı giderlerden mecburi giderlere ödenek aktarma edebilirler.

Bu suretle mahallî en büyük mülkiye memuru tarafından yapılan değişikliğe karşı belediye meclisleri Danıştay'a müracaat edebilirler.

Aynen veya değiştirilerek tasdik edilen bütçe kesinleşir. Herhangi bir sebeple yeni bütçe kesinleşmemiş ise bu muamele ikmal olununcaya kadar eski sene bütçesi tatbik olunur. Bütçe belediye başkanı tarafından tasdik olunur bütçede bölümler arasında aktarmalar belediye meclisi, maddeler arasında aktarmalar daimi komisyon tarafından yapılır.

Programlı gider kamından herhangi bir sebeple bütçenin diğer kısımlarındaki bölüm ve maddelere aktarma yapılamaz ve hesap devresi sonunda programlı gider kısmından devredilecek özenek bakayası olan para bankada saklanır.

Maaş ve ücret bölümlerinden masraf bölümlerine ve aktarma yapılan bölümlerden diğer bölümlere ödenek nakledilmeyeceği gibi yedek ödenekten de aktarma yapılamaz.

Kesin Hesap:

Belediye hesap işleri müdürü veya muhasebecisi nihayet Nisan ayı içinde gelir ve gider kesin hesap cedvellerini hazırlayarak daimi komisyona verilmek üzere belediye başkanına takdim eder. Kesin hesap cedvellerinin ait olduğu yılın bitmesinden itibaren nihayet altı ay içinde, tetkik ve tasdik edilmek üzere, daimi komisyona verilmesi lâzımdır. Kesin hesap cedvelleriyle birlikte muhasibi mesulün idare hesabının da önce bu komisyona ve Belediye muhasibine aynı zamanda verilmesi lâzım gelir.

Belediye muhasebe nizamnamesinin 38'inci maddesine göre belediye gelirlerinden yapılan tahsilatın bankaya tevdi olunması ve vezne işlerinin bankaca ve çek vasıtası ile yapılması icap eder. Bu itibarla idare hesabı arasında banka hesabına, nakit işlerine ait cedveller de bulunur.

Bu suretle hazırlanan kesin hesap ve idare hesabı cedvelleri, Belediye meclisi tarafından tetkik edilerek muharibin bir akçalı yıl içindeki bütçe dahili ve harici muamelâtından dolayı mesuliyeti mucip bir hal görülmediği takdirde idare ve kesin hesap cedvelleri tasdik olunur.

Muhasibin mesuliyetini (mucip bir cihet görüldüğü takdirde bu, kararda gösterilir.

İstanbul Belediyesi Bütçesi:

İstanbul Belediye İdaresi ile İstanbul Vilâyeti Mahallî İdaresi birleştirildiğinden, İstanbul Bütçesi bazı hususiyetler arzeder: bütçe vilâyet işleri, belediye işleri ve müşterek işler olmak üzere üç genel kısma ayrılmıştır. Bu bütçe-

nin tanzim ve tasdik şekli vilâyet bütçeleri hakkındaki kanunî hükümlere tabidir. İdarenin kesin hesap ve idare hesabı cedvellerinin tanzim şekli de vilâyet özel idarelerinininki gibidir. Komisyon ve genel meclis tarafından tetkik edilerek karara bağlanmış olan bu hesaplar da yukarıdaki hükümler gereğince her sene Sayıştay'ın kazai murakabesine tabidir.

Mülhak Bütçeler:

Bazı belediyeler kendilerine ait hizmetlerden bir kısmına özel bir hüviyet vererek katma bütçe ile idare etmektedirler. Belediye muhasebe usulü nizamnamesinin 44 üncü maddesinde belediyelerin mezbaha ve darülaceze gibi müesseseleri için katma bütçe, tanzim olunabileceği ve katma bütçenin tanzim şeklinin esası bütçe hakkındaki hükümlere tabi olduğu gösterilmektedir. 48 inci madde ise katma bütçe muhasipleri, her ay nihayetinde gelirlerin tahakkuk ve tahsilatını ve tediye mübeyyin cedvelleri ile hesap devresi sonunda kesin hesap cedvellerine ve ayrılışlarında devir hesap cedvellerini komisyona vermekle mükelleftir. Katma bütçe muhasipleri, taallük ettiği müessesinin mesul muhasibidir. Müessese müdürü de bu bütçenin ita âmiridir. Bu müesseseler muharebesi ve malî işleri belediye muhasebe müdürünün mürakabe ve teftişine tabidir. Bu hükümlere binaen katma bütçe ile idare edilen belediye müesseselerinin hesapları da bağlı oldukları belediyelerin hesapları ile birlikte Sayıştay'ın tetkik ve murakabesine tabidir.

Özel İdareler ve Belediyeler Kefalet Sandığı

Devlete ait para ve menkul kıymetlerle ayniyatı alıp veren veya bunların korunmasından mes'ul bulunan memurların müteselsil kefalet usulüne tabi tutulmaları hakkındaki 2489 sayılı Kefalet Kanunu; Özel İdareler ve Belediyelerle bu idarelere bağlı müesseselerin aynı durumdaki memurlarını şumulu içine almamış ancak 13 üncü maddesin-

de: (... Özel İdareler ve Belediyeler için lüzumuna göre bu kanunda yazılı esaslar 'dairelerinde tir veya tir kaç Kefalet Sandığı tesis etmeğe ve tunlar içlin, Nizamnameler yapmağa) Hükümeti salâhiyetli kılmıştır.

Hükümet tu salâhiyeti kullanarak Özel İdareler ve Belediyeler Kefalet Sandığı nizamnamesini hazırlamış ve yürürlüğe koymuştur. Bu nizamname gereğince hazırlanması gereken hesap talimatnamesi henüz hazırlanamamıştır.

Bu nizamnameye göre 1/1/935 tarihinden itibaren Özel idare ve belediyelerde pata ve menkul kıymetleri ve Ayniyatı alıp veren ve elinde tutan memur ve müstahdemler için müteselsil kefalet usulünü tatbik etmek maksadile Özel İdare ve Belediyeler Kefalet Sandığı kurulmuştur. Bu sandık hükmi şahsiyeti haiz olup İçişleri Bakanlığı'na bağlı bulunmaktadır.

Sandık, içişleri Bakanı tarafından Bakanlık memurları arasından seçilecek bir başkan ile iki üyeden mürekkep (tir yönetim kurulu tarafından idare olunur. Başkanın en aşağı dördüncü ve üyelerin en aşağı yedinci derecede memurlardan olması gerektir. Yönetim kurulu lüzum görüldükçe başkanın daveti üzerine toplanır. Sandığın işlerini yönetim kurulu çevirir.

Sandığı (başkan temsil eder. Başkanın bulunmadığı Samanlarda üyelerden derecesi yüksek olan ve derecede beraberlik halinde üyelikten kıdemli olan başkanın işlerimi görür. Kurulu teşkil edenlerden birinin geçici olarak (ayrılışı halinde Bakanlıkça seçilecek bir zat kurulu tamamlar.

Sandığın, gider bütçesini yapmak, yılsonunda muhasiplikçe hazırlanan bilânçoğu tetkik ederek Bakanın tasdikine sunmak, kefalete bağlı memur ve müstahdemlerin kesinleşmiş hükümlere müstenit zimmetlerini alacaklı idarelere kanun hükümlerime göre ödetmek ve zimmetlerden mütevellit zararların kefalete bağlı memur ve müstahdemlere hisseleri nisbetinde dağıtmak, sandıktan ayrılan veya

ölen memurların alacaklarını kendilerine veya kanuni mirasçılarına iade etmek, kefalet aidatını muayyen zamanlarda kesip bankaya yatırmayan muhaseplerin cezalarını tâyin ve karar altına almak yönetim kurulunun başlıca ödevlerindendir. Sandığın bir muhasebecisi ile gereği kadar kâatibi bulunur. Muhasebeci yönetim kurulunun kararı ve İçişleri Bakanının tasdikiyle tâyin edilir.

Sandığın bütçesini hazırlamak, verilmesi gerekli olan paraların usulüne göre sarf muamelesini yapmak, kefaletle bağılı memur ve müstahdemlerden kesilmesi gerekli olan paraların her yerde ve zamanında kesilmiş olup olmadığını ve bankalara yatırılıp yatırılmadığını araştırarak kanunsuz işleri ve gecikmeleri başkana haber vermek, her üç ayda bir özel idarelerle belediyelerden ve bankalardan verilecek cedvelleri tetkik ederek kayda geçirmek ve bunlara göre hesap hülâsalarını hazırlayıp yönetim kuruluna yapmak, yılsonunda sandığın blânçosunu yaparak yönetim kuruluna sunmak ve büro işlerinin ve kayıtlarının usulüne uygun bir şekilde yürütölmesini sağlamak muhasebecinin ödevleri arasındadır.

Muhasebeci paraya el sürmez bütün gelirler bankaya yatırıldığı gibi bütün ödemeler de banka vasıtasıyla yaptırılır. Sandık namına yapılacak ödemeler usulüne göre tahakkuk ettirildikten sonra başkan Ve onun bulunamadığı zamanlarda vekâlet eden üye ile muhasebeci tarafından birlikte imzalanacak çek ile (hak sahibine veya ‘mutemede bankadan verdirilir. Sandığın hususi veznesi yoktur. Sandığın vezne işlerini Ziraat Bankası yapar. Muhasebeci hesap bakımından Genel Muhasebe Kanunu’nun umumi hükümlerine tabidir. Bu itibarla, sandığın aldığı ve verdiği paralar ve ayniyat ile vazifelerine müteallik bütün muamelelerden mes’ul ve hesaplarını Sayıştay’a vermeğe mecburdur.

Bütçe, Bilânço:

Sandığın ,blânço yıllı Ocak ayının başlangıcından haşlar ve Aralık ayının sonunda biter.

Bütçe yönetim kurulunca 'tanzim olunur. İçişleri Bakanı'nın tasdikiyle kesinleşir. Ve yürürlüğe girer.

Vilâyet Özel idareleri Tekaüt Sandığı

Vilâyet Özel İdareleri Tekaüt Sandığı 14/1/933 tarih ye 2097 sayılı (kanunla kurulmuş ye sonra da yayınlanan 3/6/933 tarih ve 2264 sayılı kanunla İstanbul mahallî idaresile Ankara merkez belediyesi memurları da bu sandığa iştirak ettirilmiştir. |

2097 sayılı kanunun ,6 ncı maddesine göre hazırlanan tekaüt sandığı nizamnamesi 1/8/933 tarihinde yayınlanmış ve yürürlüğe konulmuştur. Sandığın hesap işleri ve defter tutma usulleri hakkında Birde hesap talimatnamesi vardır.

Sandığın Uzuqları:

Sandığı idare etmek üzere İçişleri, Millî Eğitim ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıqları genel müdür veya müdürlerinden seçilecek üç zattan mürekkep bir yönetim kurulu bulunur. Bu kurul kendi' arasından birini başkan seçer. Sandık işleri Bakanlığına bağlıdır. Sandığı başkan temsil eder. Sandığın bir muhasebecisi ile gereği kadar memur kadrosu bulunur. Sandığın veznedarlık 'işleri Ziraat Bankası tarafından yapılır.

Sandık özel idarelerde İstanbul Mahallî İdaresi ve Ankara Merkez Belediyesi memurlarının tekaüt ve yetim maaşlarını verir. Tahsise ait muameleler memurların mensup oldukları vilâyet veya belediyelerce yapıldıktan sonra bağlı oldukları Bakanlıqlara gönderilir. İlgili (bakanlıkça tetkik ve kabul edilince maaşın mikdarı, tahsis tarihi sandık idaresine bildirilir. Sandık tarafından keyfiyet veznedarlık vazifesini yapan Ziraat Bankası'na bildirilerek cüzdan da alâkadara gönderilir. Tediyeat Ziraat Bankası'nca yapılır.

Sandığın gelirleri :

Vilâyet özel idareleri ile İstanbul Mahallî İdaresi ve Ankara Merkez Belediyesi her sene bütçelerini maaş ter-

tiplerine mevzu ödeneğin yüzde ikisi nisbetinde koyacakları ödeneği iki müsavi taksitte Özel İdareler Tekaüt Sandığı namına Ziraat Bankası'na gönderirler. Bankaca bu para ayrı bir hesaba geçirilir. Tekaüt aidatı emekli memurlarla bunların yetimlerine tahsis olunacak maaşları ödemeğe yetiştirmediği takdirde eksikliği ait olduğu bütçelerden tamamlanır.

Sandığın muhasebecisi Genel Muhasebe Kanununun esasları dairesinde malî yıl itibarile Sayıştay'a idare hesabı vermekle mükelleftir.

İdare hesabı aşağıda yazılı cedvellere göre tanzim edilerek Sayıştay'a gönderilir:

- 1 — Aralık ayı sonu itibarile tanzim olunacak esas yevmiyesi cedveli,
- 2 — Gelir cedveli,
- 3 — Gelecek seneye devrolunan iştirak hissesi bakiyelerini gösterir cedvel,
- 4 — Bölüm ve madde itibarile gider müfredat cedveli,
- 5 — Avans suretile vuku bulan tediyat bakiyeleri cedveli,
- 6 — Ziraat Bankası'na verilen havaleler hesabı bakiyesi cedveli,
- 7 — Emanet bakiyesini gösterir cedvel,
- 8 — Tahakkuk eden eşhas zimmetleri bakiyeleri cedveli,

Tekaüt sandığı muhasipliğimin idare hesabı da Sayıştay'ca tetkik ve muhakeme olunarak hükme bağlanır.

Muhasip Hesaplarının Sayıştay'ca tetkik ve Muhakeme Usulleri

Vilâyet genel meclisleri ile belediye meclisleri tarafından bu suretle birinci derecede tetkik ve tasdik edilen vilâyet özel idareleri ile belediyelerin muhasip hesapları ile kesin hesapları tasdik edildikleri tarihten itibaren en çok iki ay içinde Sayıştay'a, verilir.

Bu müddet içinde muhasipler tarafından idare ve kepin hesaplarla birlikte tasdikli bütçelerin de gönderilmesi ve bu bütçelerin ait olduğu makamlarca hangi tarihlerde hazırlanmış ve sırası ile özel idarelerce vilâyet daimi komisyonu, genel meclis ve İçişleri Bakanlığı'ndaki bütçe komisyonuna hangi tarihlerde gönderilmiş ve bu makamlarca hangi tarihlerde kabul ve en nihayet bütçenin hangi tarihte yeksek tasdike iktiran etmiş olduğu ve belediyelerce de bütçelerin ait olduğu makamlarca hangi talihlerde hazırlanmış ve salâhiyetli makamlara, hangi tarihlerde verilerek bu makamlarca hangi tarihlerde kabul edilmiş olduğu hakkında malûmat verilmesi; mevzuata göre bütçe ile veriden ödenekten başka, munzam ve olağanüstü ödenek alınmış ve bölümler arasında veya bölümler dahilinde maddeler arasında aktarma yapılmış ise bunlar için de salâhiyetli makamlarca verilmiş olan kararlar ile kezaîlik kesin hesap ve idare hesabı hakkında daimi komisyon, genel meclis ve belediye komisyon ve meclislerince verilmiş olan kararların ve bunlardan başka deruhteî mesuliyete müstebit yapılmış muameleler varsa bunlar için alınmış olan deruhteî mesuliyet kararları tasdikli suretlerinin de hesaplarla birlikte Sayıştay'a gönderilmesi lâzımdır.

(Özel idareler ve belediyelerin Sayıştay'a gönderecekleri hesapların şekil ve sureti tanzimi hakkındaki) tarifnameye göre aşağıda adları yazılı idare hesabı cedvellerinin de Sayıştay'a gönderilmesi icap eder.

- 1 — Gelir cedveli,
- 2 — Gider cedveli,
- 3 — Mizan,
- 4 — Gelir bakayası cedveli,
- 5 — Eşhas zimemi cedveli,
- 6 — Geçidi sarfiyat cedveli,
- 7 — Emanât cedveli,
- 8 — Avans ve müstakrizat cedveli,
- 9 — Sene sonu mevcutlarını gösterir cedvel,
- 10 — Müraselât cedveli,

11 — İta âmiri ve muhasiplerin isimlerini ve hizmet müddetlerini gösterir cedvel,

12 — Pul ve kıymetli evrakın girim ve çıkımı ile mevcudunu gösterir kıymetli evrak cedveli,

13 — İlişkili tediyatı gösterir cedvel

(12 ve 13 sayılı cedveller yalnız belediyelerce gönderilecektir.)

İki ay tamam, olduğu halde hesaplarını Sayıştay'a vermiyen muhasipler Genel Muhasebe Kanunu'nun 122 nci maddesi gereğince tahsisatı ile beraber maaşının yarısına kadar para cezası ile (cezalandırılır. ⁽¹⁾ Muhasip Sayıştayca tâyin edilecek müddet içinde yine hesap vermekten veya evrakı müsbite ibraz etmekten kaçındığı takdirde Sayıştay'ın isteği üzerine İçişleri Bakanlığınca memuriyetten çıkarılır.

Sayıştay'a gönderilen vilâyet özel idareleri ile belediyelerin muhasip hesapları 1 inci başkan tarafından özel idare ve belediyeler gurubuna hayale olunur. Bu guruptaki denetçiler kendilerine havale olunan hesapları hesap talimatnamesi hükümlerine göre tetkik eder.

Denetçilerce bu hesapların tetkikinde başlıca şu noktalar araştırılır:

A) Gelirler tahakkukat ve tahsilatının kanun ve nizamnamelere ve bütçedeki bölüm ve maddelere uygunluğu;

B) Gelirler bakiyelerinin tahsil edilmemesi sebepleri ve bunda muhasiplerin kayıtsızlığı görülüp görülmediği;

C) Giderler tahakkuk ve tediyatının kezalik kanun» nizamnamelere ve bütçelerindeki terkiplere uygunluğu;

D) Eşhas zimemi, avans kredi hesapları bakiyelerinin istirdat veya mahsup edilmemesi sebepleri; ,

E) İdare hesabına giren bütün muamelelerin kanunlarındaki hükümlere uygun olup olmadığı.

¹ Bu cezalar savcının düşüncesi sorulduktan ve muhasip veya memurun savunması alındıktan sonra dairece verilir. Verilen kararın en son tetkik mercii Sayıştay Genel Kuruludur.

Bu tetkikat sonunda bir rapor hazırlanır. Ve tetkikat neticesine göre mesuliyeti mucip hususlar görülüp görülmediği yazılır.

Rapor hazırlanırken tesbit edilecek zimmet ve tazmine müteallik ilişkiler hakkında muhasibin yazılı müdafaası alınır. Bu müdafaâ üzerine denetçi düşüncesini ilâve eder. Usulüne göre yapılacak tebliğden itibaren bir ay içinde cevap vermeyen muhasiplerin müdafaası beklenmeyip keyfiyet mevcut bilgi ve delillere göre mütalâa edilir ve rapora yazılır. Muhakeme sırasında lüzum görülürse mahkeme tekrar muhasipten izahat ister.

Muhasipler veya vekilleri veya diğer alâkalı memurlar denetçilerin isteyeceği izahatı vermiye ve ellerinde ise kayıtları ve evrakı geciktirmeksizin göstermeye veya vermeye mecburdurlar. Muhasiplerin yanında bulunmayan evrak, alâkalı dairelerden istenilir.

Sayıştay Kanunu'nun, 68 inci maddesinde açıklandığı Veçhile Sayıştay'ın bu idamelere ait hesapları üzerinde yapacağı tetkikat ikinci derecede bir tetkik olduğundan önce bu hesapların bütün evrakı müsbiteleri ile birlikte vilâyet genel meclisleri ile belediye meclisleri tarafından birindi derecede tetkik ve salâhiyetin makamlarca tasdik edilmiş olması şarttır. Bu hesaplar bundan sonradır ki Sayıştay'ın hakiki kazasına tabiidir. Mamafih Sayıştay, vilâyet özel idareleri ile belediyelerin lüzum ve icabına göre bütçe dahil ve harici bütün muamelâtını evrakı müsbiteleri ile birlikte tamamen de tetkik edebilir. Mahallî meclislerin kararları ile mukayyet değildir.

Bu suretle tetkiki bitirilen hesapların raporları ona ait evrak ile birlikte birinci başkanlığa yerilir. Birinci başkan bunları bu hesapların muhakemesini yapmakla vazifelendirilen (Daire: 2) daireye verir. Daire başkanı bu hesap hakkında savcılığın yazılı düşüncesini alır.

Denetçilerle sayemin düşüncelerinde (muhasibe zimmet ve tazmine dair ilişik gösterilmez ise bu raporlar üyeye verilmeyip doğrudan doğruya muhakeme olunur ve muhakeme neticesinde daire de bu düşünceye iştirak eder-

se tebliğ ve tebelluğa lüzum kalmaksızın keyfiyet ilâma bağlanır.

Denetçi ve savcı hesabı ilişkili buldukları takdirde daire başkanı evrakı ikinci derecede tetkik için bir üyeye verir.

İlişik hesap kendisine verilen üye, denetçi tarafından hesabın her cihetine bakılıp bakılmadığını araştırır ve raporda dermeyan olunan meseleleri tetkik ile düşüncesini ilave ederek raporu daire başkanına geri verir. Bundan sonra dairece hesabın mülhak e meşine başlanır. Muhakeme sırasında lüzum görülürse savcı davet edilerek düşüncesi cinlenir. Ancak raporda bahsedilmemiş olduğu halde hesabın muhakemesi sırasında zimmet veya tazmine müteallik yenli bir hâdis ve vaziyet meydana çıkar veyahut raporda zimmet veya tazmin mevzuu olarak gösterilen her hangi bir hadisenin zimmet veya tazmin mevzuu olacak şekilde bir mahiyet göstermediği anlaşılabilir olursa savcının sözlü düşüncesinin öğrenilmesi mecburidir. ,

Savcı muavinleri dairede savcı namına hazır bulunup düşüncelerini söylemeye salâhiyetlidirler,

Hesapların yargılanması sonunda verilen hükümler başkan tarafından raporun mahsus hanelerine halâsa olarak kayıt ve imza olunur. Ayrıca tutulan tutanak da mahkeme heyeti tarafından imza edilir. İlâm müsveddeleri bu suretle daire başkan ve üyeleri tarafından görülüp imzalandıktan sonra dosyası ile birlikte başkanlığa verilir. Bu müsvedde birinci başkanlıkça da imzalandıktan sonra çıkarılacak ilâm suretleri Sayıştay resmi mührü ile mühürlenir. Başkan veya başkâtip tarafından imza edilir, imzalanmış nüshalar saklanır. Bu ilâmların bir nüshası muhasibe ve mevcut olduğu takdirde hükümle ilgili memura, bir nüshası -Sayıştay Savcılığı'na, bir nüshası da İçişleri Bakanlığına tebliğ olunur.

Sayıştay ilâmları kesinleştikten sonra İcra, Kanunu'na göre infaz olunur. Bu ilâmların icrasını takipten memurun bağlı olduğu daire sorumludur.

Alâkalılar Sayıştay'ın bu 'hükümlerine karşı temyiz hakkını kullanabilirler.

Belediyeler bütçelerinin yıllık geliri 25,000 liraya kantar azalmadıkça "Sayıştay'ın tetkik ve muhakemesine tabidir. Geliri bu meblağdan aşağı olan belediye muhasipleri hesapları Genel Muhasebe Kanunu'nun 119 uncu maddesi gereğince, haklarındaki kararın tebliği tarihinden itibaren 1 ay zarfında gerek alâkadarın ve gerek idarenin müracaatı üzerine ikinci derecede Sayıştay'ın tetkik ve muhakemesine tabidir.

Sayıştay ilâmlarına karşı itiraz yolları:

Genel mahkemelerin hükümleri 'aleyhine alâkadarlara açılmış olan temyiz ye muhakeme nin iadesi yolları, her biri hüküm vermekle salahiyetli bir, hesap mahkemesi olan Sayıştay dairelerinin, İdare hesaplarının muhakemelerine taallük eden ilâmları hakkında, da; açılmıştır.

Sayıştay'ın dört dairesi vardır. Sayıştay'a hesap vermekle mükellef bulunan bütün muhasiplikler bu; dairelere taksam edilmiştir. Her mahkeme kendisine tevdi olunan hesapları muhakeme eder. Hüküm verir, İlâm tanzim eder. Vilâyet ezel idareleri ile belediyelerin muhasip hesaplarının tetkik ve muhakemesi ile ikinci daire vazifelendirilmiştir. İlâm yukarıda izah ettiğimiz şekilde, alâkadarlara tebliğ olunur. Bunun üzerine alâkadarlar, aşağıda sayacağımız sebeplerle ilâmın muhakemenin (iadesi Veyahut temyiz yolu ile yerinden tetkik edilmesini, hükmü veren daireden veya temyiz kurulundan isterler.

Muhakemenin iadesi ve temyiz yolları:

2514 numaralı kanunun 57-60 ıncı maddeleri muhakemenin iadesi usullerinden bahsetmektedirler. Bu hükümlere göre: j

- A) Sayıştay Savcısı;
- B) Hükümlü;
- C) Hükümlünün bağlı olduğu daire;
- D) İçişleri Bakanlığı tarafından muhakemenin iadesi

istenilebileceği gibi Sayıştay dairelerince de doğrudan doğruya buna kara verilebilir.

Kamuna nazaran muhakemenin iadesi sebepleri şunlardır:

- A) Hesapta maddi hatâ bulunması;
- B) Hesapta yoktan veya mükerrerlik olması;
- C) İbraz edilmiş olan evrakta sania veya sahtekârlık bulunup dahakime tesir etmiş olması;
- D) Hükme tesir edebilecek bazı evrakın tetkik ve muhakeme sırasında bulunmayıp hükümden sonra meydana çıkması;
- L) Hükme esas tutulan bir ilâmın feshi veya nakız surende hükmün kalkmış olması;
- Y) Hükümden sonra hükümlü lehine Büyük Millet Meclisince kanunun yorumlanmış olması.

Muhakemenin iadesi yapılabilmek için taleplerin bu sebeplerden birine dayanmış olması gerektir.

Muhakemenin iadesi (için bir müddet yoktur. Divanı Muhasebat'ca tetkiki edilen tasarrufların 46 ncı maddesinde iadei muhakemenin ilâmın tebliği -tarihinden itibaren 15 sene zarfında yapılacağı gösterilmiş ise de Divanı Muhasebat Encümenince kat'i zaruret olmadıkça hakkın müddetle takyidine mahal görülmediğinden bu hüküm kaldırılmıştır.

Muhakemenin iadesi, hükmü veren dair)ece tetkik ve rüyet olunur. Önce muhakemenin iadesi lüzumuna karar verilir. Bu karardan sonra iade olunan hususlara inhisar etmek şartı ile muhakeme görülür.

İçtihatların birleştirilmesi:

Birinci başkan, işin icabı ve ibraz edilen evrak ve vesikaların mahiyetleri bir olduğu halde bir madde hakkında Verilen ilâmları yekdiğerine aykırı gördüğü takdirde, her iki ilâmı içtihadın birleştirilmesi için genel kurula verir. İlâmlar genel kurulca muhakemenin iadesi suretile tetkik edilir ve hükme bağlanır. Bu maksatla, toplanan genel kurulda hükmü veren, daire üyeleri de bulunur.

Muhakemenin iadesi talebi icrayı alıkoymaz. İade talebini tetkik eden daire icranın tehirine karar verebilir.

Temyiz:

Bu hükümler Sayıştay Genel Kurulu'nca) temyiz en tetkik olunur. Temyiz kurulu birinci başkan da dahil olduğu nailde en az 12 üye ile kurulur. Bininci başkan bulunmadığı takdirde vekili başkanlık eder. Temyiz olunan kararı verenler bu heyette bulunamazlar. Kararlar çoğunlukla yerilir.

Temyiz sebepleri şunlardır:

- A) Kanuna aykırılık;
- B) Salahiyeti aşmak;
- C) Muhakeme usullerinin bozulması.

Temyiz süresi 60 gündür. Temyiz talebi dilekçe ile yapılır. Dilekçeye temyiz sebeplerini gösteren Vesikalar bağlanır. Temyiz evrakının iki nüsha yapılması lâzımdır. Temyiz dilekçesi ile buna bağlı kâğıtlar karşı tarafa tebliğ olunur. Tebliğden itibaren 30 gün içinde cevap verilebilir. Bu cevaplar da temyiz edene tebliğ edilir. Temyiz eden de buna 15 gün içinde cevap verebilir. Bu cevaplar da karşı tarafa tebliğ olunur. Buna da 15 gün içinde cevap verilebilir. Bu müddetler tebliğ tarihini takip eden (günden itibaren başlar. Cevaplar alındıktan sonra temyiz tetkikatı yapılarak (keyfiyet karara bağlanır. Taraflardan birisi müddeti içinde cevap «vermezse onun cevabı beklenmez.

Temyiz dilekçesi Ve lâyhalar Sayıştay başkanlığına verilir. Taşrada bulunanlar temyiz evrakını bulundukları yerin en büyük mülkiye memurlarına da verebilirler. Gerek Sayıştay başkanlığına gerek taşralarda en büyük mülkiye memuruna temyiz dilekçesi verenlere istedikleri takdirde evrakın alındığına dair bir makbuz verilir.

Taraflar yazı ile isterler veya temyiz heyeti lüzum görürse tarafları veya bir tarafı davet ederek müdafaalarını dinler ve izahat alabilir.

Temyiz kurulu, temyiz olunan kararı olduğu gibi veya düzelterek tasdik eder, yahut bozar. Bozma halinde evrak yeniden karara bağlanmak üzere o kararı veren daireye gönderilir.

Daire ilk kararında ısrar eder ve bu ısrar üzerine temyiz olunarak tekrar temyiz kurulunca bozma kararı verilirse bu karara uymak mecburidir.

Sayıştay'ın muhasiplerle ikinci derecede ita âmirlerinin zatü zaman hesapları dolay isi ile verdiği kararlar kazai mahiyettedir. Bu kararların temyizen Sayıştay temyiz kurulunda tetkik şeklini yukarıda izah ettik.

Sayıştay genel kurulunca verilmiş olan bu kabil kararların, Daniştay'ın tetkik mevzuuna dahil olamayacağına dair dava daireleri genel kurulunun E: 39/82, K: 39/90 sayılı içtihadı birleştirme kararını aynen aşağıya naklediyorum.

..... Devlet Şûrası Kanunu'nun 24 üncü maddesinde İdari meseleler hakkında hususi kanunlarla muayyen temyiz mercilerinden nihai surette çıkan kazai kararlar aleyhine (Devlet Şûrasında dâva açılabilceği yazılı bulunmakta olmasına göre) Divan umumi heyetince müttehaz kararlardan dolayı Devlet Şûrası'na müracaat mümkün görülebilirse de Devlet Şûrası'nın murakabesinden hariç olacak hususların vazı kanunca tâyin edilmiş olması lâzım gelip 2514 sayılı kanunun 61 inci maddesinde de Divanı Muhasebat dairelerinden verilen kararların temyiz merciinin Divan Umumi heyeti olduğu tasrih edilmesinden ve bu kanunda anlaşılan manâda Divan Umumî Heyeti'nin zatü zamana ait kararlarının Devlet Şûrası'nca tetkik mevzuu olamayacağı merkezinde bulunmasından dolayı bu yoldaki ilânlar hakkında tetkikat yapılamayacağına ye içtihadın bu yolda tevkifine 28/4/939 tarihinde ittifakla karar verildi. ⁽¹⁾

Sayıştay'ın zimmetle mahkûm ettiği mesul muhasiplerin zimmeti mucip olan sarfiyattan dolayı alâkadarlara mahkeme hükmü ile resen tahsilâtı icap ettirmez. Ancak ahizlerin Borçlar Kanunu'nun 60 inci maddesine dayanarak zaman aşımı iddia ekmelerine meydan vermemek lâzımdır.

¹ Devlet Şûrası Kararlar Mecmuası. Sayı: 25. Sahife: 23.

İDARİ TEŞKİLATIMIZ HARKINDAKİ ANKET MÜNASEBETİLE

Halûk PEPEYİ
Antalya Valili

İdari 'bir inkılâp teşkili edecek mahiyeti haiz olan anket konularına dair CEZRİ YENİLİK TAŞITAN düşüncelerimi aşağıda madde sırasıyla arz ediyorum:

S — 1 : Anayasaya göre Türkiyenin illere bölünme sinde coğrafi, iktisadi ve içtimai durum itibariyle yeni bir sınırlanmaya ihtiyaç var mıdır? İl teşkilinde nüfus ve saha bakımından esas ve ölçü ne olmalıdır?

C — 1 : Yüksek Bakanlıklarınca da bilindiği üzere Cumhuriyetin ilâmı tarihinde Türkiye, İmparatorluk devrindeki idare taksimatı mucibince vilâyetlere, vilâyetler livalara, livalar da kazalara, kazalar da nahiyelere ayrılmıştı. Bir de doğrudan doğruya merkeze merbut olmak üzere, gayri mülhak livalar mevcuttu. 24/Nisan/340 tarihinde yayımlanan Teşkilâtı Esasi'ye Kanununun 84 üncü maddesi Türkiye'yi (Coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktasından vilâyetlere, vilâyetleri kazalara, kazaları nahiyelere taksim etmiş) ve Devlet teşkilâtında hükmi şahsiyeti haiz olmayan ve kaza ile vilâyet arasında lüzumsuz bir vasıta olduğu için halkın hüküm öt merkezi ile olan işlerinin uzamasına (sebebiyet veren liva mutasarrıflık teşkilâtını ortadan kaldırmıştı. Filhakika kaza ile vilâyet arasındaki liva teşkilâtı halikın hükümet merkezi ile olan işlerinin uzamasına sebep oluyordu. Yeni teşkilât kaza ile vilâyeti birbirine yaklaştırdı. Millî hükümet teşekkülünü müteakip bazı livaları müstakil haline koydu. Bu suretle livaların kaldırılmasına doğru ilk adım atılmış oluyordu. Nihayet mevcut vilâyetlerle müstakil ve mutlak livaların unvanı vilâyete değiştirilerek Türkiye'de (74) vilâyet vücuda gelmişti. 926 tarihinde kabul edilen 977 No. lu Teşkilâtı Mülkiye Kanunu mucibince Üsküdar, Gelibolu, Ardahan, Muş, Beyoğlu,

Genç, Siverek, Çatalca, Ergani, Kozan vilâyetleri, kaldırıldı. Bu suretle mülkî taksimatımızda (63) vilâyet belirtildi. 930 senesinde 2197 No. lu kanunla Aksaray, Cebelibereket, Artvin, İçel, Şebinkarahisar, Hakkâri vilâyetleri de kaldırıldı. Bu suretle vilâyetlerin sayısı (57) ye indi. Amme hizmetleri genişledikçe bunları daha iyi görebilmek ve nâzımlık vazifesini daha iyi yapabilmek için vilâyet teşkilâtını biraz (genişletmek zarureti hasıl olmuş ve bunun üzerine Atatürk (İç İdare teşkilâtımızı yumdun doğu bölgelerinden başlayarak genişletmek ihtiyacını duymaktayız. Yeniden iki Umumî Müfettişlik ve yeniden bazı vilâyetlerin kurulması da lüzumlu görülmektedir.) buyurmuşlardır. Bu ilham üzerine 2885 sayılı kanunla: Çoruh, Rize, Hakkâri, Bitlis, Bingöl, Tunceli vilâyetleri kurulmuştu. Bu suretle Cumhuriyetin ilânından evvel mevcut olan (15) vilâyet ve (24) müstakil liva, Hatay Vilâyeti'nin de ilâvesiyle, Cumhuriyet devrimde (63) vilâyete çıkarılmıştır.

Vilâyet 'teşkilâtında asayiş, iktisadi, ticari, servet, varidat askerlik, coğrafi, nüfus, vesaitnakliye, etnoğrafik durumlar nazarı itibara alınmak ve bunları birbirleriyle uzlaştırmak lâzım geldiğine ve teşekkül tarihlerini yukarıda kısaca arzettiğim vilâyetlerin sınırlandıkları tarihten bu güne kadar geçen zaman zarfında muhtelif harpler dolayısıyla büyük mikyasta nüfus muhaceret temevvücatı ve Cumhuriyet Hükümeti zamanında yurdun her köşesine uzanan demiryollarının (münakale vasıtalarında vücuda getirdiği büyük inkılâp ve inkişaf, ticari, iktisadi ve sınai sahalarda büyük inkişafın vücut bulması, yine Cumhuriyet devrinde yeniden birçok kaza ve nahiyelerin teşkili suretiyle mülki teşkilâtımızda mütemediyen değişikliklerin vukua gelmesi, nihayet medeni hayat ilerledikçe kamu ihtiyaçlarının çeşitli surette, çoğalması, birçok fek ve ilhaklarla bazı vilâyetlerin müruru zamanla küçülüp, bazılarının normalin fevkinde büyümüş olmaları ve bu günkü mülki teşkilâtın birçok vilâyetlerde gerçek ihtiyacı karşılayamadığının fiilen tahakkuku ve bu kadar eski bir zamanda sınırlanmış olan illerin yemeden bu günkü ihtiyaçlara göre sınırlanması

işinin ele alınması kesin bir idari zaruret olarak belirmekte bulunduğuna kaniim.

İl teşkilinde nüfus ve saha bakımından riyazi bir kesinlik ile belirli bir ölçü ve esas belirtilmesi, iktisadi, coğrafi ve sair sebepler dolayısıyla bazan tatbikatta eylemli imkânsızlık doğuracağına nazaran uygun görülmemekte isede,, bazı vilâyetlerin lüzumundan fazla büyük ve bazılarının küçük olarak teşkilinle engel olmak düşüncesiyle ortalama bir sayı zikretmek zarureti vardır.

Türkiyenin bütün yüz ölçüsü (767119) kilometre olduğuna göre, her ilin yüz ölçüsünün ortalama olarak (10366) kilometre kabulü taktirinde vilayet adedinin (74) e çıkarılması yani yeniden daha on bir vilayet teşkili gerekmektedir. Bununla beraber yüz ölçüsünden (5000) kilometre asgari ve (15000) kilometre azami olarak kabul edildiği takdirde coğrafi, iktisadi ve sair sebep ve unsurların gerektireceği temevvücatın sağlanması mümkün olabileceği kanaatindeyim. Bugün mevcut olan (63) vilâyetimiz 1940 yılı nüfus yazımına göre şu şekilde yüz ölçüsü tasnifine tabi' tutulabilir:

<u>Vilâyet adedi</u>	<u>Yüz ölçümü</u>
10	15.000 kilometre kare üstünde olan
24	10.000 » » altında »
<u>29</u>	10.000 ilâ 15,000 Km. kare arasında, o.
63	

Bu istatistik cedvelinin incelenmesi, il kurulması için bulduğumuz (10,366) vahidi kıyasisinin isabet derecesini belirtmeğe yeter. İl teşkili için riyazi bir kat'iyet ile ifadede bulunmak, her yerde kilometre başına isabet eden nüfus miktarındaki değişiklik dolayısıyla bazan yüz ölçüsü içinde vahidi kıyası ittihaz edilen nüfus miktarının üstünde veya altında bir nüfus bulunması neticesini doğuracağı düşüncesiyle mümkün değilse de, bu konuda da elastikiyet ve inhırafla hareket serbest isini muhafaza şartıyla ve Meb'us Seçimi Kanunuma göç tam altı meb'us çıkarabileceği

gözönünde tutularak her il için ortalama (255,000) nüfus tesbit ve kabulü caizdir. Bu takdirde bu günkü nüfusun gerçek sayısı on dokuz milyon itibarile nüfus bakımından da yüz ölçüsünde olduğu gibi (74) vilâyet teşkili gerekli bulunmaktadır.

Nüfus noktai nazarından vilâyetlerimiz şu şekilde tasnif edilebilir:

<u>Vilâyet adedi</u>	<u>Nüfusu</u>
5	100,000 dununda olan,
21	100,000 ilâ 200,000 arasında olan.
17	200,000 ilâ 300,000 arasında olan
20	300,000 den yukarı olan
63	

İstatistik cedvelinin incelenmesi de il kurulması için bulunan (255,000) ortalama ölçüşünün doğruluğunu belirtir.

S — 2 : Memleketin coğrafi ve iktisadi durum ve şartlarına göre bölgelere ayrılarak büyük iller teşkili daha faydalı mıdır? Yoksa bu günkü illeri olduğu gibi muhafaza etmek ve yeni bir tesis düşünmemek mi veyahut bu günkü iller muhafaza edilerek illerin mahallî hizmetlerine dahil olup müşterek tesisat ve idareye tabi tutulması lâzımgelen iş veya tesisleri il hususi idareleri arasında kurulacak birliklere mi gördürülmelidir bu takdirde birliklerin idare uzuvları ile reisleri nasıl olmalıdır?

C — 2 : İdari taksimat bakımından ülkenin küçük parçalara mı, yoksa büyük parçalara mı ayrılması uygun olacağı idare siyasetinin münakaşalı meselelerinden biridir. İki fikrin de hararetili müdafileri vardır. Ülkenin küçük parçalara ayrılmasını müdafaa edenler bu takdirde kamu hizmetlerinin daha iyi görüleceğini, halkın dileklerinin daha kolay yerine getirileceğini söylerler. Bunlarla, göre, taksimat sabaları genişledikçe (muhtitten uzaklaşmış olacağı için merkez muhitinin ihtiyaçlarını göremez. Ve hizmetleri

başaramaz. Halbuki merkez teşkilâtı nisbeten dar dairelerin içine kurulursa, merkezin muhitte daha sıkı ve yakından teması temin edilmiş olur.

Devlet halkı ayağına getirmeğe çalışmamalı, belki kendisi onun ayağına gitmelidir. İdari taksimat daireleri çok geniş olur, büyük mıntikalara ayrılırsa halk işlerini görebilmek için çok zahmet çeker ve para sarf çim ek mecburiyetinde kalır.

Tarihe mal olan büyük vilâyet sistemine bu gün tekrar dönmek mümkün olmadığına kaniim. Yukarıda belirttiğim sebeplerden başka, büyük ve geniş illerde valilerin halkla teması azalacak, belirli durum ve vakıtlar maksur olacaktır. Bu teşebbüsün ilgililer nezdinde sempati ile karşılanması da mümkün değildir. Meclisle olduğu kadar çoğunluğu teşkil eden küçük vilâyetler ahali üzerinde de önemli ve menfi aksülâmeleri görülecektir. Kaldırılacak il merkezlerinin iktisadi inkişaflarında görülecek duraklama ve gerileme de bu konuda başka bir sebep olarak sayılabilir. İl sayısının azalması fikrini müdafaa edenler, vilâyet sayısının artırılması takdirinde gerekli nitelikte vali ve idare şubesi başkanı bulunamayacağından ve varidat kaynaklarının mahdud olması dolayısıyla esaslı imar hareketleri başarılamayacağından ve çok vilâyetle irtibat tesisi yüzünden vekâletlerde işlerin çoğalacağından endişe ediliyor. Bundan da anlaşılıyor ki, küçük il sisteminin mahzurları alınacak düzenlerle giderilmesi kabil teferruata ve büyük il sisteminin sakınacağı da esasa aittir. Halbuki varidat kaynaklarının ve bütçenin darlık sebebini küçük il sisteminden ise vergi matrahlarının darlığında, bulmak (mümkündür. Küçük iller birleştirilince gelir tutan küçüklerin varidatı toplamının üstünde olamaz. Eğer maksat varidatın toplu şekilde belirli işlere ayrılması ise ilgili iller arasında birlik kurulması suretiyle bu amaca erişilebilir. Ve bu suretle herhangi bir merkezin iltizam veya ihmal olduğu hakkında umumî efkârda doğacak suizanlara da meydan verilmemiş olur.

Mülhakatta görülmesi mümkün basit işlerin vekâletlerde görülmekte olması vekâletlerin işini arttırmış ve bu

yüzden ehliyetli memurların vekâletlerde toplanması illerde iyi memur bulunmasını müşkül bir safhaya koymuştur. Bu takdirde vekâletler vilâyet ye kazalarca görülmesi kabil işleri mahallerine terk eder ve merkezdeki ehliyetli memurlarından bir kısmını illere dağıtırsa, bu mesele çözülmüş olur.

İllerin sayısı çoğalırsa vekâletlerde işlerin arttığı bugünkü duruma nazaran doğrudur. Hakikaten vekâlet daireleri o kadar çok meşguldür ki, illerin yazıları bazı dairelerde ciddi bir incelemeden geçirilmemekte ve iller muhabereleri cevaplarını almakta zorluk çekmektedirler. İllerin yetki ve vazifeleri Teşkilâtı Esasiye ve vilâyetler idaresi kanunlarında yazılı tevsiî mezuniyet ve tefriki vezaif esasına göre ayrılır ve genişletilir ve aynı zamanda illerin bütün işlerini vekâlette temerküz ettirmek sisteminden inhiraf edilirse bu durum ortadan kalkar. Aksi takdirde vekâletler iş çokluğundan kurtulamaz. Vekâletlerdeki ehliyetli memurlardan bir kısmı illere dağıtılsa geniş salâhiyetlerle teçhiz olunabilir. Aynı zamanda illere yetki ve vazife verilmesi arzu edildiği takdirde liyakatli memurların gönderilmesi tabiidir. Aksi reyi müdafaa edenler ise; mahallî işlerin başarılmaması için idari taksimatın sun'îi esaslara değil, tabii, coğrafi ve iktisadi esaslara istinad. ettirilmesi lâzım geleceğini söylerler. Bunlara göre idari taksimatı küçük mıntikalara ayırmak, tabii ve iktisadi bir bütünü parçalamak, gayri tabii bir taksim ortaya çıkarmak demektir, idari taksimatın küçük parçalara ayrılması aynı zamanda memur sayısının da çoğaltılması, bütçenin yükünün arttırılmasını intaç eder. Memlekette kâfi derecede ehliyetli memur yoksa, ehliyetsiz bir takım kimselerin merkezden uzak sahalarda yanlış ve zararlı hareketlerde bulunmalarına meydan verilebilir.

Osmanlı imparatorluğu, evvelce her biri bir kiralık, hattâ imparatorluk teşkil edebilecek geniş eyaletlere ayrılmıştı. Eyaletler vilâyetlere inkılâp ettiği zaman mıntakaları yine değişti. Bu itibarla dünkü eyalet ve vilâyet dairelerimizin iç teşkilâtı ve taksimatı da bu günkünden fazla idi. Vilâyetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da na-

biyelere ayrılıyordu. Yani vilâyetle kaza arasında birer mutasarrıf tadından idare edilen sancaklar var idi. Teşkilâtı Esasiye Kanunu idari taksimata coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebatı esas tutmuş ve sancakları lağvederek ülkenin vilâyetlere, vilâyetler kazalara, kazalar nahiyelere taksim edilmesini kabul eylemiştir. Şu suretle idari taksimat dairelerimiz eskisine nazaran çok küçülmüş, buna mukabil vilâyetlerimizin sayısı da artmıştır. Bununla beraber, bazı zamanla-r ve mintakalar için daha geniş bir merkez teşkilâtı ihtiyacı hissedilerek 25 Haziran 1927 tarih ve 1167 numaralı kanunla «Umumî müfettişlikler» ihdas edildi. Bu kanuna göre hükümet müteaddit vilâyetleri alâkadar eden ve bu vilâyetlerin müşterek faaliyetlerde izalesi kabil olan ihtiyaçlar hususunda, o vilâyetler üzerinde teftiş ve murakabe (salâhiyetini haiz umumî müfettişlikler teşkiline mezundur. Hükümet bu ihtiyaçlar zail olunca teşkilâtı da kaldırmağa salâhiyettardır. Ülkenin idari taksimatında iktisadi münasebetler mühim bir esas teşkil etmektedir. Halbuki iktisadi münasebetler zamanla, münakale vasıtalarına ve sair âmillere göre değişebileceğinden idari taksimat da aynı ihtiyaçlara göre değişebilmelidir. Fakat bu değişiklik iyice düşünülerek, tesirleri hesap edilerek yapılmalıdır.

Hülâsa: Her iki tarafın fayda ve mahzurları karşılaştırılmak suretile büyük ve küçük vilâyet sistemlerinin mütalâasından bu günkü vilâyet taksimatının muhafazası ve hattâ bazı yerlerde yeni vilâyetler bile kurulması zaruri bulunduğu kanaatine varmaktayım.

Meselâ: İzmir vilâyetinde Ödemiş ve Bergama kazaları merkez olmak üzere yeni iki vilâyet kurulmadı elzemdir. Yüz ölçüleri normalin üstünde olup nüfus kesafeti müsait bulunan (48,000) kilometre karelik Konya vilâyetile (29,000) kilometre karelik Ankara ve (26,740) kilometre karelik Sivas ve (25692) kilometre karelik Erzurum gibi vilâyetlerde yeniden İller teşkiline idareten kat'î lüzum vardır. Erzurum Vilâyeti'nin Oltu Kazası ile bu vilâyette yeniden kurulması teklif olunan Örtülü Kazası ve (Kars Vilâyeti'nin Göle, Çıldır, Posof ve Ardahan kazalarından mü-

rekkep olarak merkezi Ardahan olmak üzere Lir vilâyet teşkili gereklidir. Kars mahkemesinde şahitlik için Posof kazasından kış mevsiminde kalkan bir adamın eksi 30 derecede soğuk bir havada kar, tipi ve fırtınalar içinde günlerce, hattâ haftalarca yollarda kalarak hayatını tehlikeye koyması ızdırıp verici acı bir hakikattir. Aynı zamanda, Ardahan vilâyeti teşkili siyasi noktai nazardan da birçok faydalar sağlayacaktır. Ardahan, Göle gibi bazı kazalardaki Kürt kesafetinin içine vilâyet teşkilâtını sokmakla Devletin yüksek menfaatları lehine istifadeler temin edilecektir. Ardahan vilâyetinin Rus hududu üzerinde bulunması da ehemmiyetini arttıracak başka bir âmildir. Esasen burası Ruslar'dan ilk istirdadında sancak halinde iken 926 tarihinde kabul edilen 977 numaralı Teşkilâtı Mülkiye Kanunu mucibince lâğvedilmiş idi. Ardahan Vilâyeti'ne tahsis edilecek kazaların mesahai sathıye ve nüfusları ve coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebetleri müstakil bir vilâyet teşkiline müsait bulunuyor.

Erzurum Vilâyeti'nin Oltu ve teşkili mutasavver Örtülü kazalarını Ardahan namile kurulacak yeni bir ile tahsis etmekle beraber bu vilâyetin yüz ölçüsü ve nüfus miktarı merkezi Hınıs olmak üzere Karayazı, teşkili mutasavver Tekman, Muş Vilâyeti'nin (Malazgirt ve Varto kazalarından müteşekkil yeni bir II kurulmadı da uygun görülmektedir. Palandöken dağları gibi avarızı tabiiye, esasen bahsettiğimiz bu kazaları Erzurum'dan ayırmış bulunuyor. Aynı zamanda bu yeni vilâyetin Kürt kesafeti içine girmiş bulunması da teşkilini lüzumlu bulan diğer mühim bir amildir. İdari taksimatımızda liva teşkilâtı mevcut olduğu zaman Hınıs sancak merkezi idi. illerin idaresini tevsi mezuniyet ve tefriki vezaif prensibine daha esaslı bir surette intibak ettirmek ve aynı zamanda büyük iller sisteminden intizar olunan muhasenatı küçük iller sisteminin tatbiki suretile istihsal eylemek için Ankara ve İstanbul Vilâyetleri hariç olmak üzere genel müfettişlikler sayısının on ikiye çıkarılması ve genel müfettişliklere denetleme yetkisinden başka genel idareye ait belirli bazı icrai görevler

ve özel idareler, belediyeler ve köy ve komünlerde de geniş salâhiyetler verilmesi uygun görülmektedir. Sözü geçen yetkilerin en küçük teferruatına kadar belirtilmemiş olması tatbikatta genel müfettişler ile valilerin mesaipleri arasında tearuz vukuuna meydan vermekte ve bazan. bu yüzden mahzurlar doğurmaktadır. Genel müfettişlikleri memleketimizin iktisadi ve sınaî noktai nazarından bölgelere ayrılması takdirinde iktisadi bünyeleri müşabih ve birbirine yakın illerin ekonomik gelişmelerini sağlamak yönündeki çalışmalarında önemli bir şekilde nazımlık rolü yapacağı muhakkaktır. Genel ve (özel idarelere ait olup iller arasında müşterek kumulların yönetimi genel müfettişliklere bağlanmak mümkündür. Ancak herhangi bir teşkilâtın yönetildiği amaca göre başarılı sonuçlar verebilmesi ehliyetli personel bulunmasile sağlanacağına göre kişi işlerine gerekli ehemmiyetin yerilmesi zarureti açıktır. Bu gün yeterliği olmayan bazı memurlar eskilikleri yüzünden ileri dereceleri doldurmakta ve genç ve ehliyetli kişilerin yüksek derecelere geçmesine engel bulunmaktadır.

Her sene çeşitli idare kademelerinde bulunan memurlardan hangilerinin ertesi sene, hangi kademelere yükselebileceğini ve hangilerinin yükselemeyeceğini, vali muavinleri ve kaza kaymakamları arasından kimlerin umumî vasıfları itibarile valiliğe terfiinin uygun olacağı ve kimlerin şark, garp vilâyetlerinde çalıştırılacağı, her birinin sicillerimin gözden geçirilmesi suretile inceleyip istişari mahiyette bir karar vermek üzere yüksek bakanlıklarında müsteşar, umumi müdürler ve tensip buyurulacak bazı vali ve mülkiye müfettişlerinden mürekkep bir kurul teşkil edildiği takdirde çok faydalı ve isabetli sonuçlar elde edileceğine kaniim. Küçük iller kurulması fikrini müdafaa etmekle beraber illerin mahallî hizmetlerine dahil olup müşterek tesisat ve idareye tabi tutulması lâzımgelen işlerin il hususi idareleri arasında kurulacak birliklere gördürülmesi uygundur. Esasen 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 7 nci faslı ve 133 üncü maddesinden 148 inci maddesine kadar olan hükümleri bu hususta gerekli tedbirleri ihtiva etmektedir.

Mevzuatta bu yönden bir değişikliğe lüzum görülmemektedir. (133) üçüncü madde belediye ve köyler, vilâyet idarei hususiyeleri kendilerince kanunlarla verilen mecburi veya ihtiyari vazifelerin bir veya bir kaçını müşterek tesisat ve idare ile ifa için birlik tesisinden bahis bulunuyor. Birlik işlemlerini senede en az iki defa toplanarak düzenlemek üzere birliğin bir meclisi olacaktır. Birlik meclis âzası birliğe dahil olan mahallî idarelerin meclisleri tarafından belediye meclis âzalığı için muktazi evsafı haiz kimselerden olmak üzere azamî dört sene için seçilecektir. Bu meclise birlik âzası olarak mahallî idarelerin her birinden en az iki âza seçilecektir. Mürettep âzanın yarısı kadar yedek âza seçilecektir. Birlik meclisi Birlik Nizamnamesi'nin kanunen katileşmesi tarihinden itibaren nihayet iki ay zarfında birlik merkezinin tabi olduğu vilâyet valisi tarafından birlik merkezinde tâyin olunan günde toplanmağa çağrılıp ilk toplantı vali tarafından açılarak meclisin reis ve kâtipleri seçilir. Birlik meclisi en çok dört sene için birlik reisini ve reis vekilini seçer. Bu seçim valinin ve birlik muhtelif vilâyetler dahilinde olup umumî müfettişlik teşkilâtı varsa vali ve müfettişi umuminin tasvibi ve Dahiliye Bakanlığının tastikiyle tamam olur.

Birliğe idarei hususiyeler iştirak ettiğinde reis ve reis vekili birlik merkezinin bulunduğu yerin valisi tarafından ve birlik bir kaç vilâyet dahilinde ise, müfettişi umuminin tasvibi ile içişleri Bakanlığı tarafından tâyin olunur. Birliklere dahil olan belediyelerden birinde reislik kanunen valiye verilmiş ise birlik reisliği vali tarafından ifa olunur. Birlik âzası olan belediye ve köylerin ve idarei hususiyelerin belediye reisleri, köy muhtarları ve encümen reisleri birlik meclisinin tabii âzasındadırlar.

Vazifeleri birlik meclisinin intihap devresi nihayetinde bitmek üzere bir yeni meclis tarafından ilk içtimada meclis âzası arasından dördü birlik encümen âzalığına seçilir. Birlik reisi encümenin tabii başkanıdır. Birlik kurulması için belediye, köy, idarei hususiye meclislerinin müttefikan kabul ettikleri birlik esas nizamnamesi valinin ve

birliğe dahil olanların başka vilâyetlere mensup iseler, umumî müfettişin tasvibi, İçişleri Bakanlığı'nın tasdiki ile kesinleşir binliğe diğer belediye ve köylerin ve idarei hususiyenin katılması, birlik meclisinin tasvibi, valinin tasdiki ile, başka vilâyetler mensup iseler, müfettişi umuminin tasvibi ve içişleri Bakanlığı'nın tasdiki ile olur.

S — 3: Mülki taksimata müvazi olarak yapılacak tanzim ameliyesinde devlet âmme hizmetlerde mahallî hizmetler arasındaki iş bölümü, vilâyetlere mevdu hizmetler bakımından nasıl bir kuruluş ve işleyiş ve malî kaynağa sahip olmalıdır?

C — 3:

A: Hususi idare teşkilât kadrolarının kaldırılması ve bu vazifenin malî teşkilâta devri.

Vilâyetlerin hususi bütçeleri yine bu günkü gibi umumi meclisler tarafından tanzim ve vekâletteki bütçe komisyonu veyahut umumi müfettişliklerde muhtelif vekâletler müşavir ve mümessillerinden müteşekkil bir heyet tarafından tasdik edilmekle beraber, merkez ve mülhakattaki hususi idareler teşkilâtı kaldırılmalı ve hususi idareye ait tahakkuk ve tediye işleri mahallî maliye teşkilâtı tarafından yine bu günkü formalitelere uygun bir şekilde yapılmak suretile teşkilât kadroları masrafları tasarruf edilmelidir. Esasen maliye daireleri hususî muhasebeye ait hesapların mühim bir kısmını tutmakta olduğuna göre, aynı işleri görmek için ikinci bir teşkilât muzaaf bir iş ve lüzumsuz bir masraf ihtiyarını müstelzimdir. Yalnız vilâyet merkezlerinde meclisi umumi, daimi encümen ve bütçe işleriyle meşgul olmak üzere çok mahdud miktarda basit ve mütevazı bir memurin kadrosu bırakılmalıdır. Maliye ve hususi idare tahsildarları birleştirilmelidir. Maliye dairelerinin hususi idarelere ait tahakkuk ve tediye işlerini de deruhte edebilmelerini teminen malî teşkilât hafifçe takviye edilmelidir. Bu şeklin uygulanması takdirinde memurin maaş ve ücretlerinden tasarruf edilecek para müsmir işlere sarfedilecektir. Vilâyetlerdeki köy işleriyle meşgul olmak üzere kaza kaymakam-

larından bir mahallî idareler müdürlüğü teşkiline lüzum, vardır.

B: Vilâyetlerin imar bakımından derece, plân ve sıralara ayrılması:

Hususi idarelerin kendi varidatiyle kendilerinden beklenen mahallî imar işlerini başarmalarına imkân yoktur.

Meselâ: Vilâyet yollarının yaptırılmasına o vilâyetin senelik bütçesinin on misli dahi kifayet etmediği için bizzarur parası nisbetinde kısım, kişim yol yaptırmaktadır. Bu suretle başlanan bir yolun her sene üç veya beş kilometresi yaptırılabilmekte ve 50 kilometreden ibaret bir yol ancak on senede tamamlanmaktadır ki, beşinci sene yaptırılmağa başlanan kısım yapılır iken beş Sene evvel yaptırılmış olunan kısım dahi harap olmuş ve yeniden yapılmağa, muhtaç bir hale gelmiş vaziyettedir. Binaenaleyh merkezden imarı birinci plâna ayrılacak vilâyetlere birinci plân haricinde kalan diğer vilâyetlerden yardım edilmek suretiyle birinci plâna dahil vilâyetlerin imar edilmesi ve bunu müteakip ikinci ve üçüncü ilah... plâna alınanlar da yine diğer vilâyetlerden yardım edilmek suretiyle imar işleri düzenlenmelidir. Birinci plâna alınan vilâyetler kendi varidatiyle birinci plân haricinde kalan vilâyetlerden alınacak paralar vekâletçe, vilâyete ayrılan hissede bütçenin varidat kısmına ilâve edilmeli ve ondan sonra vilâyetin imar işlerine* sarf olunmalıdır.

C: Belediye Reislerinin mansup olması:

Halkımızın kültür seviyesi henüz her yerde Belediye Kanunu nu bihakkın tatbika muktedir olacak evsaf ve kabiliyeti haiz zevatın bulunup seçilmesine imkân vermiyecek bir derecede olduğundan müntehap reisli belediyelerin hemen hepsinde kamu hizmetleri görülmemekte ve imar işleri sağlanmamaktadır. Aynı zamanda müntehap belediye reisliği birçok yerlerde mahallin nüfuz sahibi kimseleri arasında birer rekabet ve ihtiras vesilesi olmaktadır. Tatbikat ve fiiliyat müntahap belediye reislerinden matlup randımanın alınmasına imkân olmadığını riyaî bir katiyet ile isbat et-

mis bulunduğuna göre mansup belediye reisi usulünün her tarafta tamamen tatbiki idareten lüzumlu ve faydalı görülmektedir. Bu ikonunun müdafaası için fazla açıklanmasına lüzum görmüyorum. Aynı zamanda bütün idare âmirleri bu hususta mütefikler.

D: Belediye zabıta işlerinin vilâyetlerde polise tevdi:

Vilâyet belediye kadrolarında birçok zabıta memuru mevcut olmasına rağmen kısmı azami yerli olan bu memurlardan hiç bir istifade temin edilememekte ve hattâ birçok mahzurlar tevellüt etmekte olduğundan İstanbul’ da olduğu gibi vilâyet belediyeleri zabıta işlerinin mahallî polis teşkilâtı uhdesine tevdiinde isabet görülmektedir.

E: Vilâyet hususi idare ve belediyelerimden imar birlikleri teşkili:

Erzurum Vilâyeti’nde olduğu gibi diğer vilâyetlerde de hususi idare, ve belediye bütçelerinden ayrılacak bir kısım varidatla imar işlerinin sağlanması ve bu maksatla bu iki idare arasında bir imar birliği teşkilâtı vücade getirilmesi vilâyet merkezlerinin imarını hızlandıracak bir tedbir mahiyetinde telâkki edilmektedir.

Birlik teşkilâtı hakkında bundan evvelki maruzatımızda izahatı kâfiye verildiği için burada yeniden tafsîlâta lüzum görülmemiştir.

F: Emniyet ve jandarma teşkilâtının tevhid:

Uzun zam and amberi tetkik mevzuu olan Emniyet ve jandarmanın birleştirilmesi hakkında kuvvetli bir cereyan ve temayül mevcut bulunmaktadır. Kadrolarda ve bütçelerde tasarrufu istilzam edecek olan bu konunun artık önemle ele alınması zamanının geldiğine kani bulunuyorum. Jandarmanın nizamname mucibince tecziye, taltif, izin gibi işlerinin askerî kanunlara tabi tutulmasından doğan mahzurların bu suretle ortadan kalkacağı ve idare âmirlerinin zabıta kuvvetleri üzerindeki nüfuz ve kudretinin artacağı mütalâasında bulunuyorum. Bu mevzuu dair eskiden düzenlenip halen Yüksek Bakanlıklarında bulunan projenin ele alınarak incelenmesine müsaadelerini arz ederim.

G: Mahallî idarelerin gelir kaynaklarının artırılması:

İkinci Cihan harbi esnasında hayat pahalılığının artmasına ve Hatların yükselmesine resim vergiler nisbetinde hu tereffü ve tezayüt ile mütenasip derecede bir artış yapılmamış ve paranın iştira kıymetinin azalması yüzünden imar işleri müşkül bir safhaya girmiştir. Binaenaleyh mahallî idarelere ait resim ve vergilerin mutedil bir nisbet dahilinde arttırılması halkın malî vaziyeti ile mütenasip ve iktisaden menfî tesiri gayri haiz yeni gelir kaynakları sağlanması bu idarelerden beklenen işlerin daha büyük bir randımanla görölmesini temine medar olacağı kanaatindeyim.

S — 4: Valiler sadece umumî idarenin bir mümessil ve murakıbbı olarak mı kalmalı, yoksa vilâyet hükmi şahsiyetinin de aynı zamanda mümessili olmak sıfatını muhafaza etmeli midir? Yoksa hususi idareyi temsil etmek ve işlerini çevirtmek umumî meclisin seçtiği bir reise mi bırakmalıdır?

C — 4: Valiler umumî idarenin mümessil ve murakıbbı olarak kalmamalı, aynı zamanda vilâyet hükmi şahsiyetinin mümessili olmak sıfatını da muhafaza etmelidir. Hususi idareyi temsil etmek ve işlerini çevirmek üzere umumî meclisin seçeceği bir reis, vali derecesinde vukuf ve kudretle bu işleri başaramaz. Ve nüfuz ve otorite tesis edemez. Birçok vilâyetlerin kültür seviyeleri hususi idare işlerini valiler derecesinde çevirecek evsaf ve liyakatte zevat bulunmasını sağlayacak durumda değildir.

Bu işlerin müntahap reise tevdiinde mahzurlar görölmekte ve bu şeklin idari bünyemize uygun bir tatbik kabiliyeti bulunmadığında şüphe edilmemektedir.

Hususî bütçeye sahip olan ve birçok mahallî kamu hizmetini ifa etmek mevkiinde bulunan il hükmi şahsiyetlerinin yapacağı işlerde vali kâfi derecede bilgisi ve tecrübesi ve nihayet umumi idarede sahip olduğu otoritesi ile muhakkak il içerisinden seçilecek bir kimseden daha iyi tatbik edecektir. Bu vaziyet mahallî idarelerin tamamen kendi mümessili tarafından idare edilmesi gibi bir prensibi biraz da tahdit etmekte ise de, mesele memleketin muhtelif

köşelerinin her bakımdan rasyonel ve esaslı çalışmalarıyla imar edilmesi ve mahallî işlerin görüşülmesidir. Hususi bütçeye sahip iller için bu kadar ehemmiyetli bir işin başarılmayla vazifeleştirilen mahallî meclislerin başında valilerin bulunması bir memleket meselesinin daha iyi tatbikini sağlayacağından umumî prensibin biraz tahdit edilmiş olması bir mahzur teşkil etmeyecektir. Müntahap belediye reislerinin her yerde randıman alamayan menfî durumu ve bu sistemden doğan mahzurlar hususi idare işlerini çevirmek için (umumî meclisin seçeceği reis hakkında da aynen ve tamamen varit olup müntahap belediye reisliği bunun mümasil ve mütenazırı bir sahada tatbik şeklidir ki, bu da bu hususta yukarıda belirttiğim kanaati teyit edecek mahiyette fiilî ve amelî bir misaldir.

S — 5 : Hükmi şahsiyeti haiz köy birlikleri halinde ve en küçük idare kademesi olmak üzere nahiyeler teşkilinde fayda var mıdır? Bu birliklerin teşkilinde nüfus ve saha bakımından esas ölçü ne olmalıdır? Bu takdirde birliğe dahil köylerin umumî şahsiyetlerinin muhafazası mı, yoksa kaldırılması ve birlik şahsiyetinde erimesi mi faydalı olabilir? Her iki şekilde de bu birliklerin temsil ve temşiyet etmeleri lâzımgelen mahallî menfaat ve hizmetler nelerden ibaret olmalıdır? Birliğin unsurları nelerden ibaret bulunmalıdır? Birliğin reisi mansup mu, yoksa müntahap mı olmalıdır?

Bu konuya cevap arzetmeden önce Köy Kanunu'nun fiilî tatbikatından bahsetmek zarureti vardır.

C — 5 : Cumhuriyet İdaremizin feyizli eserlerinden biri olan 442 sayılı (Köy Kanunu) ile hükmi ve manevi şahsiyetine kavuşarak demokratik bir idareye mazhar olan Ve memleket nüfusunun %78 ini saha ve mevzuuna almak suretile yurdun ana nüvesini teşkil eden köylerimizde, bir memleket dâvası olarak kabul ve tatbik edilen kalkınma işlerinin en kısa bir zamanda tamamen tahakkuku ve köylünün malî ve zirai, ekonomik, kültürel ve bayındırlık gibi

her bakımdan yücelebilmesini temin gayesile bu idarelerin iktidar ve faaliyetlerinin artırılması lâzımdır.

İlk iş manzara ve vaziyetlerinde geçmişin elemelerini henüz yaşayan köyleri, bütün sahalarda refaha götürecektir surette plânlı bir kalkınmaya tabi tutmak ve yurdun %78 inin işlerini nizamlamak gerekmektedir.

Müsbet ve verimli işlerin plânlı ve programlı hareketlerinden doğacağı bedahet derecesine varmış hakikatlerdendir. Hizmetleri gelir ve ihtiyaçlarla mütevazın şekilde yürütmek mahalli inkişafı temin etmek demek olacağına göre her şeyden evvel bu mühim boşluğun doldurulması ve bütün hareketlerin plâna alınması icabeder. Herhangi bir topluluğun teşkilâtı bir hale gelebilmesi içtimai, medenî, sınai, iktisadi ve kültürel tesislerini kurabilmesi ve sahasını bayındır bir hale koyabilmesi için muayyen bir nüfus ve gelire sahip olması zaruri olduğu halde , nüfus ve gelirleri başlı başına bir idare kurup tam bir varlık olarak faaliyette bulunmağa müsait olmayan dağınık ve küçük köylerimiz (30,000) i aşmaktadır. Mesken parçaları ile birlikte (50) bini bulan bu kısmın karakter, coğrafi ve iktisadi münasebetleri göz önünde tutulmak suretile bir idare altında birleştirilmesi büyük faydalar sağlayacak ve köy idaresinde bir devrim yaratacaktır. Tatbikatta Köy Kanunundan müsbet ve faydalı neticeler almak asıldır. Bu ise evrak havaleciliği ile değil bütün bu cihetleri bilfiil iş başında ve mahallinde takip etmekle mümkün olabilir. Bütün vaktini kazadan gelen evrakı alelusul karakola havaleye hasreden bir nahiye müdürü hiç de iyi netice alamaz. Köy Kanunu haddizatında çok yaratıcı olmakla beraber daimi bir takip ister. Maahaza kanunun iyi ve ruhuna uygun bir şekilde tatbikini temin etmek murakabe ve nezaretin gayesidir. Nezaret ve murakabenin İlmi çehresi ne olursa olsun tatbikatta gayesi kanunların köy hayatında iyi tatbiki ve müsbet neticeler alınmasıdır. Bütün teftiş müesseselerinin hedefi kanunların iyi ve faydalı bir şekilde tatbikine teminden ibarettir. Yaratıcı hükümler taşıyan Köy Kanunu cidden köylerimizin ümran, inkişaf, maarif ve iktisat hayatı için tatminkâr bir kaynaktır.

Bilhassa köylünün kendi kendini idareye alışması gayesinden mülhem olmuş birçok maddeleri ihtiva eder, ancak bu kanunun hedefe uygun 'bîr şekilde tatbiki kuvvetli bir bilgi ve tecrübe ve alâka ve takip meselesidir. Köylülerimizin kültür seviyeleri henüz matlup dereceye yükselmediği ve hattâ köylerde okuryazar bulunmadığı için Köy Kanununu bihakkın tatbik edebilen köy adedi binde beşi geçmemektedir. Bu kanundan tam bir istifade sağlanmaması her köyde bu kanunu okuyup anlayacak ve tatbika 'muktedir olacak adamların, okur yazarların bulunmaması ve bazı köylerin arızalı arazide dağınık bir halde bulunması, köylerin malî vaziyetlerinin kanunun tatbikına müsait olmaması, otuz bini mütecaviz köyün küçük (ve nüfusu az bulunması ve Vilâyetler İdaresi Kanunu'nun (54) üncü maddesi mucibince nahiyesi dahilindeki köyleri Köy Kanunu hükümlerine göre nazaret ve mürakabesi altında bulundurmamak lâzımgelen nahiye müdürlerinin yeter derecede denetlenmemesi ve kazaların büyüklüğü dolayısıyla kaymakamların senede kanunen mecbur olduğu sayıdan fazla köyü teftişe imkân bulamaması ve mahallî idareler kontrolörlerinin tam ve umumî bir teftiş yapmamaları ve başkaca mürakabe teşkilâtının mevcut olmaması gibi sebeplerdendir. Binaenaleyh Köy Kanunu'nun her tarafta tamamilen uygulanabilmesini sağlamak için sözü geçen mânilere nazaran meselenin çözülmesi gerekmektedir. Bu itibarla yeni Köy Kanunu'nda malî vaziyet, personel, nüfus itibarile uygun hükümleri taşıyan köy idareleri teşkilât ve vazifeleri adı ile birinci köylerin başlı başına başaramayacağı köyler arası hizmetler ile büyükçe para ve programlı çalışma isteyen (müşterek ve büyük kurumları vazife olarak deruhte edecek «Komün idaresi teşkilât ve vazifeleri namile ikinci ve köy ve komün idarelerinin çalışmalarını denetleyecek teşkilâtı için de köy Ve komün idareleri mürakabe ve teftiş teşkilâtı namı ile üçüncü bir teşkilâta lüzum vardır. Halen yürürlükte (bulunan 442 sayılı Köy Kanunu'nun mecburi vazifelerden bahis ve büyük para ve emek harcanmasını icab ettirmeyen günlük işler birinci kısma girer. Okul binası, yollar, müşterek olan damız-

lık, orman ve fıdanlık ve saire gibi komün köylerinin beraber çalışmalarile meydana gelecek büyük, yani Köy Kanunu'nun programlı ve ihtiyarî olarak tavsif ettiği işler de ikinci kısma girer. Komünlerin kaç (köy ve ne miktar nüfustan ibaret olması ve köyler arasındaki mesafe miktarı yeni kanunda asgari ve azami hadlerde belirtilerek komün teşkilâtını mahallerinin hususiyetlerine nazaran yapmak üzere vekâleten salâhiyet alınabilir. Karakter, coğrafi ve İktisadî münasebetler (göz önünde tutulmak suretile nısıf kutru beş kilometre olan bir merkez sahasındaki köylerin bir idare altında birleştirilmesi ve nüfus miktarının asgari bin ve azami üç bin olarak tesbiti mutalâattan arz olunabilir. İlki ve daha ziyade köylerden komünler kurulması ve bu komünler için kaza kaymakamlığına merbut olmak üzere bir ilâ üç «Köy ve komün müfettişlikleri» teşkil olunduktan ve komün reislerinin İstanbul vilâyeti köyleri hariç, kamilen hükümetçe mansup olması gibi yetkiler alındıktan sonra esasen bu günkü şekli ile hiç bir ameli fayda sağlayamayan nahiye teşkilâtı kendiliğinden ortadan kalkmış ve idare teşkilâtının nüvesini köy, birinci kademesini komün ve ikinci kademesini kazalar, üçüncü kademesini vilâyetler ve dördüncüsünü de umumî müfettişlikler teşkil eder. Hükümet memurlarından mürekkep bir nahiye teşkilâtile partimizin halk için ve her işte halka doğru prensibine gidilemeyeceği ve iyi bir nahiye kanunu yapılsa bile komün sisteminden uzaklaşılacağı için köyler ve köylüler için faydalı olamayacağı muhakkaktır. Kadrosuna bir nüfus ve tahrirat kâtibi ilâvesi suretile tam teşekküllü adı verilen ve mahdud (bir kaç vilâyette tatbik edilen nahiye sistemi hiç bir zaman kaza teşkilâtına yakın bir yer tutmamış ve hiç bir fayda sağlayamamıştır. Bilâkis bu tısm teşekküllü nahiyelerde nüfus işlerinin daha fena gittiği, uzaklık dolayisile mürakabe tesis edilemediği görülmüştür. Yeni nahiye teşkilâtına tahsis edilecek para ile ve hattâ belki daha azı ile komünleri mürakabe teşkilâtı kurulabilir. Ve bir az malî fedakârlık ihtiyarı suretile kazaların sayısı kaymakamların köy ve komünlerle alâka ve münasebetini daha sıklaştırmak ve hükü-

met teşkilâtını halkla daha yaklaştırmak için bu günkünün iki misli artırılabilir. Bu takdirde köy ve komünlerin .teftişi nahiye müdürü yerine kaza kaymakamına bırakılmış olur. Vilâyet merkezlerinde merkez kaymakamlığı, merkez nahiye müdürlüğü teşkilâtı yapılmasına idari lüzum ve zaruret »vardır. Valiler bu sayede daha serbest çalışır ve daha mühim işlere vakit mesaisini tahsis imkânını bulur. Nahiye müdür teşkilâtının başarılı bir şekilde işleyememesi sebebi nahiye müdür eden sahalara büyük bir yüz (ölçüsüne ve bazılarının kırk, elli köye ve bir kaza derecesinde nüfusa malik olmasına rağmen başında yalnız bir müdür bulunmasından ve bunun da geniş sahalarda hiç bir imar hareketi yapmağa muvaffak olamamasından, en belli başlı sebep olarak da iyi vasıfta, ehliyet ve liyakatli nahiye müdürü bulunamamasındandır. Esasen nahiye merkezlerinin büyük bir kısmı yüksek tahsil görmüş gençlerin rağbetini sağlayacak yaşama şartlarının en aşağısından bile mahrumdur. Zaten lise ve ortaokullarda iyi yetişen gençler yüksek tahsile heves etmekte bulunuyor. İyi yetiştirilmiş vasıfta bir nahiye müdürü ile müntehap nahiye meclisleri belki beş altı köylü, dar sahalı, fakat malî vaziyeti müsait nahiye müdürlükleri olabilirler. Halbuki bu komün demektir, binaenaleyh köyün hakkı köye, komün idaresi halinde terk edilmeli ve köy ve komün işleri hükümetçe münhasıran teftiş ve takip olunmalıdır.

Kaza teşkilâtı hükümetin halkla temas eden ilk kademesi olacağından halkın işleri çabukluk ve kolaylıkla görülmeli ve bu sebep dolayısıyla de kaza merkezlerinin köylere mesafesi asgari bir hadde indirilmeli ve kaza sayısı arttırılmalıdır. Nahiye teşkilâtının kaldırılmasından elde edilecek tasarruf bu yeni kazaların kurulmasına yetişmez. Fakat bilfarz on sene bütçesine bir kâr gibi görülecek bu yeni teşkilât Devlet tekâlifinin daha iyi tarh ve cibayetine ve köylerimizin hızla gelişmesine sebep olacağı için sonuç bakımından kendilerine tahsis olunan parayı fazlasile telâfi etmiş ve işten kazandırmış olacaktır. Yani bütçeye yüklenen bu malî fedakârlık hazine için kârdır. Yeni kazalar şimdikiler-

den üçte bir nisbetinde daha az köyü ihtiva edeceği cihetle ikaza kaymakamları köyleri birçok defalar murakabaya imkân ve fırsat bulacak ve hükümetin köylere nüfuzu hayalî değil gerçek bir safhaya girecektir. Nüfusu üç binden aşağı olan kaza merkezlerinin Belediye Kanunu'na değil Komün Kanunu'na tabi olarak komün usulleri ile idaresi müreccaktır.

Kazaların üçte bir nisbetinde küçülmesi sayesinde memurların köylüyü yakından tanımasını ve köylülerimizin çalışmalarına müdahale imkânı bulmasını sağlayacaktır. Sayısı artırılacak olan kazalara yeni kaymakam yetiştirilmek üzer Dahiliye Bakanlığı'nca her sene Siyasal Bilgiler Okulu ile İstanbul ve Ankara Hukuk Fakülteleri ne bakanlık hesabına halen mevcut olanlara ilâveten ve kaza teşkilâtının ikmaline «kadar iki yüz talebe temini ve maiyet memurluğu kadrosunun yüzden üç yüze çıkarılması uygun görülmektedir. Halen mevcut (400) kaza on sene zarfında (1200) adedine çıkarılacağına göre (300) maiyet memurunun her sene müddetini ikmal edenlerden vasatı (100 kaymakam yetiştirilmesi «ve ihtiyaç bulunan (800) kaymakamın sekiz senede temini mümkündür.

Köy Kanunu'nun mucip sebepler lâyihasında nahiye'nin hakiki mahiyeti gösterilmektedir. Lâyhaya göre, komünü nahiye diye tercüme etmek yanlışdır. Hem karışıklık husule getirir, hem de tâbir yerinde kullanılmamış olur. Çünkü bizim teşkilâtımızdaki nahiye bir Devlet idaresi derecesidir. Lâyiha bunu şu suretle arlatıyor. (Teşkilâtı idaremizde nahiye ismiyle bir Devlet kademesi idaresi mevcuttur. Bizde mevcut nahiye Avrupanın komün tesmiye ettiği teşkilât, belediye değildir. Bizde nahiye ekseriyetle nakıs, gayri tam, bir kaza mahiyetindedir. Ve kaza gibi Devlet teşkilâtının bir kademesidir. Hükümet, vilâyet, kaza, nahiye Devletin müteselsil bire kademesi idariyesidirler.) Nahiye Frenklerin District dedikleri idare derecesidir ki lûgat mânası itibarile de tam karşılığıdır. Ve yanlış olan şey nahiye kelimesinin bu günkü telâkkisidir. Binaenaleyh nahiye'yi mevkiinde rahat bırakmak ve noksanını ikmal ile

her (birini) hir kaza haline ifrağa çalışmak lâzımdır. Yine Köy Kanunu mucip sebepler lâyihasında nüfus sayısı gözönünde tutularak muhtelif tiplere göre komün kanunları hazırlanacağı ve ilk olarak en küçük komün olan köylerden başlandığı söylenmektedir. Komün idareleri kurmak için ciddi bir teşebbüs 1292 tarihinde vâki olmuştur. Bu tarihle neşredilen (idarei nevahi nizamnamesi) her kazaya bağlı olan köy ve çiftlikleri ve sair dağınık evleri yakınlık münasebetlerine göre nahiye dairesi namile bir kaç daireye taksim etmektedir. Her nahiye dairesinin bir müdürü, dörtten sekize kadar müntehap âzadan mürekkep bir meclisi vardı Müdür ve âzayı, nahiye dairesi yalnız bir köyden ibaret ise, halk muayyen bir (günde birleşerek) iva bir kaç görmeye ibaremse her köy ahalisinin emin olacakları kimseler daire merkezinde birleşerek intihap ederler. Müdürler iki senede bir intihap edilir. Azanın da her sene yarısı değiştirilir. Müdür ve azanın tekrar intihapları caizdir. Bu nizamnameyi köy muhtarları muhafaza eylemekteydi. Bu nizamnamede pek basit surette komün salâhiyetini ihtiva eden maddeler varsa da, bu da tam bir komün teşkilâtı sayılamaz. Ve nahiye Devlet teşkilâtının bir derecesi sayan görüş galip bulunmaktadır.

HAYVAN HIRSIZLIKLARI
ve
Hayvan sirkatinin men'i hakkındaki kanun

Yazan:
Hadi SAĞANAK
 Varto Kaymakamı

İçtimai nizamı bozan ve güvenliğe müessir Suçlar çerçevesine giren hayvan hırsızlığının önlenmesi ve takibi hakkında mevzu ve yürürlükteki mevcut hükümleri tetkikten evvel bu suçun genel bünye içindeki mevkiini tebarüz ettirmeğe çalışalım:

Ulusal servetin en önemli unsurlarından biri sayılan hayvanlar üzerinde işlenen hırsızlık suçları istatistiklerde »öze batacak derecede kabarıkça bir yekûn tutmaktadır. Miktarı bakımından ehemmiyet arzettiği kadar, dolayısıyla bu fazlalık, ziraatin en başta gelen araçlarından sayılan, bu servetin çoğaltılması ve nesillerinin İslahı konularında sahiplerinin ilgi ve çalışmalarını arttırmalarına da engel olmakta bu sebeple de üzerinde ayrıca durulmayı icab ettirmektedir.

Hayvan hırsızlıklarının daha ziyade işlendikleri yerler تنها meralar, kırlar, otlak ve yaylak yerleri veya sahiplerinin nezaretinden uzak kalan ahırlar olduğundan faillerinin büyük bir çoğunluğunun yakalanamadıkları, yakalanmalarına da imkân bulunmadığı görülmektedir. Aynı zamanda sevki tabiileri ile müteharrik olan ve bu sebepten nakilleri çok kolaylaşan hayvanların hırsızlarını meydana çıkaracak deliller de ekseriyetle bulunamamaktadır. Bu durumu da hayvan hırsızlıklarına, takip ve önlenmeleri bakımından, diğer nevi hırsızlıklara nazaran bir özellik vermektedir. Bilhassa köylerde hayvanların kendi başlarına ve hallerine bırakılmaları, ancak kendilerinden istifade edileceği

zaman hatırlanmaları, içlerine girilmesi gayet kolay kapısız, gelişi güzel yapılmış ahırlarda saklanmaları bu itiyada sahip olanların işlerini, çok kolaylaştırmaktadır. Hele harp seneleri içinde, hayvan ve deri fiyatlarının yükselmesi işlenmesi nisbeten kolay olan km hırsızlığın daha ziyade çoğalmasına sebep olmuştur. Harbin bitimi ile fiyatlar normal seviyesine düşmemekle beraber nisbeten azalması bu fena itiyada sahip planların tamamen azaltmamış ve dolayısıyla suçun miktarı üzerinde bir eksilme de görülememiştir.

Miktar itibarile fazlalık göstermesi, işlenmesindeki kolaylık, kaillerin meydana çıkarılmasını sağlayacak delillerin kıtlığı ve bulunmasındaki müşkilât bakımlarından diğer nevi hırsızlıklara nazaran, bir özellik gösteren hayvan hırsızlığının takip ve önlenmesi de bir takım özel hükümlerinin bulunmasına ihtiyaç his ettirmektedir. Nitekim çok eskiden uyulan aynı ihtiyacın uyarı yerine getirilmiş hayvan hırsızlıklarının takip ve önlenmesi özel bir kanunun hükümlerde çerçevelendirilmiştir. 6 Nissan 1329 tarihinde (Hayvan sirkatinin men'i hakkında kamunu muvakkat) adile çıkmış bulunan bu kanunun hükümleri el an yürürlükte olup tatbik edilegelmektedir.

Bu kanun hukukun ama prensiplerine, tevzii bir tazminat sistemini, ihtiva etmesi (bakımından, bir istisna teşkil etmesine rağmen esas itibarile özellik arzeden hayvan hırsızlıklarına zamanımızda da tadile muhtaç kısımlarile beraber bu ihtiyacı karşılayabilecek kabiliyettedir.

Türk Ceza Kanunu'nda da hayvan hırsızlıklarının özelliği, hırsızlık suçu içinde kendisine ayrıca yer verilmek suretile, belirtilmiştir.

Ceza hukukunun klâsik taksimine göre, saiki bakımından menfaate dayanan ve ekseriyetle Failleri yönünden de itiyadı suçlar sınıfına dahil bulunan hayvan hırsızlıklarına tatbik edilegelmekte olan bu kanun hükümlerini, tatbikatında görülen müşkilâtını ve noksan taraflarını da işaret ederek, tetkike koyulalım:

Bu: kanunu hükümleri esas itibarile

1 — Hayvan hırsızlıklarını önleyici hükümler,

2 — Sari hayvan hastalıklarını önleyici hükümler,

3 — Hayvan çalındıktan sonra suçlusunun ve hayvanın bulunması veya bedelinin ödetilmesi şeklini gösteren hükümler,

4 — Diğer nevi hükümler, olmak üzere dört kısma ayrılabilir.

1 — Bunlardan birincisi, yani hayvan hırsızlığını önleyici hükümleri hayvan alım satımında ve muhafazasında riayet olunması lâzım gelen kaidelerle hilâfı vuku bulacak hallerde, tatbik edilecek müeyyidelerini ihtiva etmektedir. Bu kaideler genel anlamında, hayvanların da içine dahil oldukları menkul 'malların, alım satım ve muhafazalarında, uygulanan hükümlere birer istisna teşkil etmektedir. Bunada sebep hayvanların cansız mallara nazaran şevki tabiiileri ile »harekete sahip bulunmaları ve dolayisile muhafazalarındaki müşkülattır.

a) Bu kaidelerden ilki kanunun 1 inci maddesinde açıklanmıştır. Bu maddede aynen: (Hayvan satmak isteyenler muhtardan on para mukabilinde maktu ilmühaber almağa mecburdurlar. Satılan hayvan ilmühaberile beraber müşteriye teslim olunur. Belediye veya mahallî heyeti ihtiyariyesince on para mukabilinde eski ilmühaber yeni ilmühaberle tebdil olunur. Yeni ilmühabere eski ilmühaber menşei ve numarası da konur. İlmühaberi müstashaben çarşıya gidip hayvanlarını satamayanlar ikinci defa için ilmühaber almağa mecbur olmayıp evvelce aldıkları ilmühaberi aynı hayvan için kullanabilirler.) denilmektedir.

Görülüyor ki kanun hayvan satmak isteyenlere hayvanı getirmiş olduğu yer muhtarından, hırsızlık malı olmadığına dair bir ilmühaber almak ve bu ilmühaberle birlikte hayvanın alıcıya teslim mecburiyetini yüklüyor. Ayrıca satış yerinin belediye veya ihtiyar kurulunca birinci ilmühaberi kontrol edilerek ikinci (bir ilmühaberle tebdilini şart koyuyor. Bu suretle satılacak hayvan iki kontrol süzgecinden geçirilmiş bulunuyor. Bundan gayri aynı madde içerisin-

den satılacak hayvanların çarşıya götürülmesi lüzumu da istihraç olunmaktadır ki, bu lüzum hayvanların sağlık zabıtası hakkındaki kanunun 31 inci maddesinde, bulaşıcı hayvan hastalıklarına karşı tahaffuz tedbiri olması bakımından, muayyen günlerde açılıp kapanması mutat hayvan pazarı bulunan yerlerde hayvan alım ve satımının bu pazarlarda yapılması şeklinde bir mecburiyet halinde tecelli etmektedir. Aynı hüküm «belediyelere ait iktisap resmi bakımından Belediye Vargı ve Resimleri Kanunumun 21 inci maddesile de mevzu bulunmaktadır.

Tatbikatta pek riayet olunamayan bu ilmühaber alma mecburiyeti, hayvan Sağlık Zabıtası Kanunu ile hayvan ticaretinde tahaffuzi bir tedbir olması bakımından, 29 uncu maddesile de konulmuştur. Bu mecburiyetin uyarının yerine getirilmesi yönünden de, aynı kanunun 30 uncu maddesi zabıtaı menşe şahadetnamesini aramakla vazifelendirmektedir.

Hayvan sirkatinin men'i hakkındaki kanunun 1 inci maddesinin koymuş olduğu, satılacak hayvan için ilmühaber alma mecburiyetini yapmayanlar hakkında aynı kanunun 13 inci maddesile uygulanacak müeyyide de belirtilmiştir. Bu maddede: (Nerede olursa olsun tezkeremiz hayvan satmak veya satın almak ve muameleyi beyyieye bilerek vasıta olmak ve hayvan ilmühaberini mesruk hayvan için istimal etmek ve mesruk hayvan hakkındaki malumat ve şahadeti ketmü ihfa eylemek ve sari hastalıktan telef olan hayvanı derisile beraber defnetmemek efali memnundan olup faileri hakkında Ceza Kanunnamesinin 99 uncu maddesinin üçüncü zeyline tevfikan yirmi dört saatten biraya kadar hapis veya bir liradan onbeş liraya kadar cezayı nakdi hükmolunur) denilmektedir. Yürürlükten kaldırılmış bulunan 1274 tarihli eski Ceza Kanunu hükümlerine atıf yapan bu hükümdeki ceza yerine T. Ceza Kanunu'nun 586 ncı maddesi delâletile 52 6 ncı maddelerindeki bir aya kadar hapis ve elli liraya kadar hafif para cezası kaim olmuştur.

Şehir ve kasabalarda ise, mahalle muhtar ve ihtiyar Heyetleri teşkiline dair (4541) sayılı 'kanunun, muhtar ve ihtiyar heyetinin görecekleri işler meyanında 3 üncü maddenin 6 inci bendinin .(a) fıkrasında (Hayvan satmak isteyenlere ilmühaber vermek) le mahalle muhtarı ödevlendirilmiştir.

Bahsimize konu teşkil eden maddenin, verilecek ilmühaberlerden alınacak resme ait hükmü de, köylerde Köy Kanunu'nun 17 nci maddesinin 9 uncu fıkrasıle şehir ve kasabalarda ise 4541 sayılı kanunun 20 nci maddesi ile değiştirilmiş bulunmaktadır.

Hayvan satmak isteyenlere kanun ilmühaber almak mecburiyetini yüklediği gibi, sebepsiz olarak hayvan ilmühaberi vermeyen muhtarlarla, tastikten imtina eden ihtiyar kurullarını 18 inci maddesi ile cezalandırmaktadır. (T. Ceza Kanunu 585 (inci maddesi delâletile aynı kanunun 230 uncu maddesi).

b) Hayvan hırsızlıklarını önleyici (tedbirler terasında, kanunda yer alan ikinci bir mecburiyette hayvanların muhafazası ile ilgili bulunmaktadır. Bu mecburiyet kanunun 12 nci maddesinde belirtilmiştir. Bu maddede aynen: (Çobanların veya eshabının tahtı muhafazasında olmayarak başıboş hayvan salıvermek memnudur. Bu yolda tutulan hayvanat hükümete teslim olunur ve balâdaki maddeye tevfi kanun ifayı muamele edilir. Bu gibi hayvan sahipleri zuhur ederse iâşe masrafından başka bir beşlikten onbeş beşliğe kadar cezayı nakdi alınır. Bu cezalar nahiye ve nevahi teşekkül etmiyen yerlerle kazalarda belediye mecalisince tâyin ve tahsil olunur) denilmektedir.

Hayvan sirkatinin men'i hakkındaki kanunun metnini aynen aldığımız 12 nci maddesi T. Ceza Kanunu'nun 564 üncü maddesile yürürlükten kaldırılmış bulunmaktadır. (115 Sayılı Adliye debisinde) T. Ceza Kanununun 564 üncü maddesine göre, bir hayvanın, açık yerlerde muhafazasız kendi kendine bırakılmasından başkası tehlikeye maruz kalırsa sahibinin bir aya kadar hafif hapis cezasile cezalan-

dırılacağını âmirdir. Halbuki kanunun 12 nci maddesinde başka maksatla başı boş hayvan salıvermek yasaklandığı gibi başkasını tehlikeye maruz bıraksın, bırakmasın mücerred başı boş hayvan salıveren kimseye ceza tâyin edilmiştir. Bu hüküm hırsızlıkları önleyici bir tedbir olması bakımından mevzu bulunmaktadır. Gerek kanunun özel amacına gerekse bu konuda sarıh bir hüküm bulunmayışına ve ayrıca T. Ceza Kanunu'nun adı geçen maddesinde başkasını tehlikeye maruz bırakmak şartının bulunmasına nazaran mezkûr maddenin, Ceza Kanunu'nun bu maddesini ihlâl ekmeyen ahvalde, hükmünün kaldırılmamış olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca bu maddenin cezai hükmünün tatbikinde 222 sayılı Kanunun 1 inci maddesine göre cezanın tâyini lâzımdır.

Başı boş hayvan bırakılmaması mecburiyetini yükleyen diğer bazı kanunlarda da hükümler vardır.

Bunlardan birisi Köy Kanunu'ndadır. Bu. Kanunun köylünün mecburi işlerini sayan, 13 üncü 'maddesinin köy içerisinde yapılmasını yasaklayan işler arasında 35 inci fıkrada (Yaylımlara başlı başına hayvan dalmamak ve ortaklama çayırları biçmemek.) hükmü vardır. Bu hüküm daha ziyade, köylünün ortamalı olan, çayırlardan bütün köy hayvanlarının müsavi surette istifadelerini sağlamak bakımından mevzu olmakla beraber aynı zamanda köyde hayvan hırsızlığını önleyici bir maksadı da taşımaktadır.

Bundan gayrı zirai ürünlerin korunması bakımından 4081 sayılı Çiftçi Mallarının Korunması hakkında ki kanun'da hükümler vardır. Bu hükümlerden biri kanunun 20 nci maddesinde açıklanmıştır. Bu madde, mezruat arasında başıboş yakalanıp ta Onbeş gün içinde sahipleri tarafından alınmayan hayvanların koruma ve ihtiyar meclisleri tarafından satılacağını ve satış bedelinden iâşe, muhafaza masraflarıyla yapılacak diğer masraflar çıkarıldıktan sonra kalan kısmı bir sene zarfında sahibi tarafından alınmadığı takdirde koruma sandığına irad kaydedileceğini âmirdir,

Aynı kanunda, bundan başka, 31 inci maddenin son fıkrasile umumiyetle başı 'boş hayvan bırakılması yasak edilmiş ve mukabilinde ceza da (tâyin edilmiştir. Bu fıkraca: (Koruma veya ihtiyar meclisi, mahallin âdet ve taammülü hilâfına başı boş bırakılan hayvanların (beheri için sahiplerinden beş kuruştan, elli kuruşa kadar alacağı parayı sandığı irat kaydeder. Bu husuftaki kararlar kat'idir.) denilmektedir.

Ayrıca Belediye Kanununun, belediyenin vazifelerini sayan 15 inci maddesinin 14 üncü fıkrasında, kanun ahkâmına göre başıboş hayvanları tutmak ve muhafaza etmek vazifesi de yüklenmiş bulunmaktadır.

Kaybolmuş ve bulunmuş mallar hakkında «olunacak muamele, umumi hükümler arasında, Medeni Kanun'un 693, 694, ve 695 inci maddelerinde de açıklanmıştır. Bu hükümlere nazaran kayıp bir malı bulan kimsenin sahibine, sahibi bilinmiyorsa zabıyata haber vermesi veya münasip 'surette ilân etmesi lâzımdır. Buna ilâveten bulunmuş malı lâyıkı veçhile saklaması mecburiyeti de “yüklenmiştir. Bu hükümlerin kaybolmuş hayvanlar hakkında da uygulanması lâzımdır.

Ancak cansız menkul mallara nazaran, şevki tabiilerine uyarak harekete sahip bulunmaları gibi bir özellik gösteren hayvanlardan başıboş olanlarına kayıp mal nazarile bakılması mümkün müdür? Başı boş bir hayvan kendiliğinden harekete sahip olduğuna (göre sahibinin yanına dönmesi mümkün bulunduğu ikada/ kayıp olması da aynı derecede ihtimal dahilindedir. Meselâ meskûn bir yerden çok uzakta başı boş olarak görülmüş bir bay vana artık kayıp nazarile bakmak lâzım geleceği gibi köyün hemen yakınındaki otlakta başı boş dolaşan bir hayvana kayıp olmuş nazarile bakılmaması icabeder. Ancak hangi vaziyette olursa okun sahibinden gayri bir kimse tarafından tutulan hayvanın sahibine haber verilmesi lâzımdır. Aksi takdirde o hayvana çalınmış (hayvan nazarile bakmak gerekir.

Hayvan sirkatinin men'i hakkındaki kanunun. 12 nci

maddesinin bulunduğu yer neresi olursa olsun, mücerret başı boş hayvan saliverilmesi men edilmiştir. Bu yolda tutulan Hayvanın behemehal hükümete teslim edilmesi ve aynı kanunun 11 .inci maddesinin tatbiki lâzım geleceği açıklanmıştır. [Bu maddede: (Birin yedinde mesttik bir hayvan elde edilince hükümetçe zabıt ve sekiz gün iâşe ve keyfiyet ilân olunur. Bu müddet zarfında, hayvan sahibi zuhur ederek malı olduğunu nahiye veya belediye meclisi huzurunda isbat ederse hayvan ilmühaber mukabilinde teslim edilir. Bu müddet zarfında sahibi zuhur etmezse hayvan satılarak iâşe masrafı badettenzîl üst tarafı emaneten belediye veya nahiye sandığına yatırılır. Bir sene zarfında hayvan sahibi çıkar ve malı olduğunu işba t ederse para sahibine teslim olunur. Zuhur etmezse hayvan bedeli belediye veya nahiye umuru hayriyesine sarfedilir.) denilmektedir.

Yukarıdanberi tetkik ettiğimiz muhtelif kanunlarda, çeşitli maksatlardan, yer almış bulunan bu bükümler konumuz bakımından birleştikleri, yani hayvan hırsızlıklarını önleyici birer tedbir mahiyetinde aradığımız maksadı da sağladıkları görülmektedir.

Hayvan hırsızlıklarını (önleyecek kabiliyette bulunan Ve ağırca sayılacak müeyyidelerle takviye edilmiş olan bu tedbirlerin mevcudiyetine rağmen, hayvan hırsızlıklarının istatistiklerde miktarlarının kabarık görülmesi, bilhassa köylerde bu konu ile muhtar ve köy korucularının lâyıki veçhile ilgilendiklerini meydana çıkarmaktadır.

2 — Kanunun ikinci nevi (hükümleri, bulaşıcı hayvan hastalıklarına -aittir İki konumuzu ilgilendirmeyen bu hükümler 13 ve 15 inci maddesinde yer almışlardır.

3 — Hayvan çalındıktan sonra suçlusunun ve hayvanın bulunması veya bedelinin ödetilmedi şeklini gösteren kanunun üçüncü nev'i hükümlerine gince;

Kanunun, umumi hükümlere nazaran, suçlunun takip ve bulunmasını sağlayacak usulünde olduğu gibi nihayet tevzii tazminat esasını da ihtiva etmesi bakımlarından, asıl

özellik arzeden hükümleri bunlardır. ,Bu hükümlerde köylünün, ziraat yönünden en mühim bir aracı sayılan, hayvanın sür'atle bulunması, bulunamadığı takdirde en kısa zamanda bir diğerini tedarik edebilmesi imkânı gözetilmiştir.

Kanunun 2 nci maddesinde. Bir kariye veya mahalleden hayvan sirkat edilince haydan sahibi karyenin çobanına ve bekçisine ve muhtarına ve en yakın karakola haber verecektir.) denilmektedir. Kanun işin takibi bakımından alâkalı merciin haberdar edilmemde yalnız hayvan sahibini vazifelendirmiştir. Ayrıca Köy Kanunu'na göre muhtarın göreceği Devlet işleri arasında köy sınırı içinde işlenen suçları haber vermek hattâ bu gibi kimseleri koruculara tutturup hükümete teslim ettirmek vazifelidir. Köy korucuları da öğrendikleri hırsızlıkları köy muhtarına bildirmekle ödevlendirilmiştir. Böyle olmakla beraber kanunun 5 inci maddesindeki bekçi, muhtar ve jandarmalar sirkatten haberdar olunca, tabiri haberin muhakkak mal sahibi tarafından verilmiş bulunacağına delâlet etmez.

Mal sahibi tarafından muhtara, Rabıtaya haber verilirken, (çalınmış hayvanların 'miktarını, evsaf ve eşkallerini, yaşlarını bildirmesi Veyahut haberi alan muhtar, karakolca bunların sorularak tesbit edilmesi lâzımdır. Bu malûmat alındıktan sonra o köyün muhtarı veyahut karakolu tarafından civar köyler muhtarlarıyla, karakollara derhal bildirilmesi lâzımdır. (Madde 3) Bu iş yapılmakla, yani civar köy ve karakollara keyfiyet haber verilmekle, beraber hadisenin bucak müdürüne de duyurulması, bucak müdürü tarafından da telefonla veya jandarma gönderilmek suretile civar mülkiye memurları ile ilçenin haberdar edilmesi lâzımdır. (Madde 4). Hayvan çalınan köyün muhtarı, bekçisi ile jandarmaca bu haber verilmekle beraber çalınmış hayvanın veya hayvanların izlerini derhal takibe koyulmaları kanunun 5 inci maddesi hükmü icabındandır. Bu şekilde başlayacak olan iz taklibinde zabıtanın behemehal bulunması kanunun sarih hükmü icabındandır. Pek tabii olarak, kanunun muhtar, bekçi ve jandarmayı, haber alınır a-

linmaz derhal izin takibile vazifelendirmesi izin bozulmasına mahal bırakmaksızın, hırsızın gitmiş bulunduğu yerin kolaylıkla görülmesinin sağlanması içindir.

Çalınmış hayvan ya çalındığı köyün içinde bir yere veyahutta civar köye, kasabaya veya çiftliğe, tek bir eve götürülmüş olacaktır. Gayet tabii iz de, taklip neticesinde hayvan nereye götürülmüş ise, orada nihayetlenecektir. Bu suretle yürütülen izin nihayetlendiği yer bir köy ise bu köyün ahalisi, çiftlik, tek hane veya mandıra ise sahibi veya kiracısı ya izin kendi hudutları haricine çıktığını isbat veya hırsızın ihbar etmekle mükelleftirler. Bu iki mükellefiyeti yapamadıkları takdirde hayvanın veya hayvanların bedelini aralarında taksim ederek ödemeğe mecburdurlar. (Madde 6) En -son çare (olan hayvan bedelinin ödettilmesi aynı zamanda hırsızın ihbarının sağlanmasını da kolaylaştıracak vasıttır. Hırsızın bulunmasının kolaylaştırılması bakımından kanunun 10. maddesinde: (Hayvan sirkati vukuunda hayvan sahibi veya kariye ahalisi bir veya bir kaç kişiden şüphe ederlerse maznunlar usulen isbatı mekana mecbur tutulurlar.) denilmektedir ki bu hüküm de kanunun hırsızın behemehal bulunması maksadım açıklamaktadır.

Kanunun 7 nci maddesinde (İz bir kaç kariye veya aşiret arasında kaybolursa yine beşinci maddeye tevfiği hareket olunur.) denilmektedir. Bu hükümde bariz müphemlik göze çarpmaktadır. Atıf yapılan 5. maddede yalnız izin takip edileceği yazılmış bulunduğuna göre, bundan arasında kaybolan köyler veya aşiretlerden hangisinin hududuna girdiğinin belirtilmesi lâzımgelceği neticesinin çıkartılması icabeder.

Kanunun 8. inci müddetinde ise izin bir kasabada nihayetlendiği Vaziyeti düşünölmüştür ki bu halde, kanunun 6 ncı maddesindeki, mecburiyetler kasabanın bütün mahallelerine teşmil edilmeyip yalnız girişindeki mahalleye tatbik edilir.

Hırsız ve çalınmış hayvan bulunamadığı takdirde, tevzii sisteme dayanan ödettilrilme cihetini incelemeye ko-

yulmadan önce buraya kadar anlatmış olduğumuz kısımları tekik edelim:

Kanunun 2 nci maddesinde: (Bir kariye veya mahalleden hayvan şirket edilince denilmektedir. Maddedeki, köyü, Köy Kanunu'nun, 2 nci maddesindeki tarifine dahil olan otlak, yaylak baltalık ilh... gibi müştemilâtını içine alan sınırı dahilindeki bütün mevkilerde kabul etmek lâzımdır. O halde bu yerlerin hangisinden götürülürse, götürülmüş bulunsun o hayvanı köyden çalınmış farzedeceğiz. Köy içindeki hayvanlar ahırlarında, ağılda, çiftte, merada ya çobanın nezaretinde veya başıboş olarak otlamakta bulunur. O halde bu kanunun uygulanması bakımından hayvanın bu yerlerin birinden şahidinin rızası olmadan alınıp kendisinden faydalanmak kasdile 'götürülmüş olması lazımdır. Hayvanın köy içerisinde bağlı veya ahırda, ağılda kapalı bulunduğu zaman götürülmesinde hırsızlık kasdı gayet açık görülmektedir. Acaba hayvan merada çobanın nezaretinde veya başı boş vaziyette 'otlarken götürülmesine, bu (kanunun tatbikinde, hırsızlık sayılarak iz takibi ,ile izin müntehi olduğu köy veya kasabaya yukarıda anlattığımız mükellefiyetin yükletilmesi icabeder mi?

Kanunda yalnız çalınmış hayvan denilmekte olduğuna göre, nerede bulunursa bulunsun sahibinin rızası olmadan bir başkası tarafından götürülmesinde, faydalanmak kasdı daima aranarak, bu kanunun tatbiki bakımından, hırsızlık sayılması ve izninin takibile hırsızının bulunması veya bedelinin ödettirilmesi icab etmektedir. Filvaki başıboş hayvan salıverilmesi yasak edilmiş ise de bu: halde .bulunan bir hayvanın (götürülmesinde iz takibinin ve neticesinin yapılacağına dair bir büküm bulunmadığı gibi çoban muhafazasındaki hayvanın çalınmasında da çobana tazmin ettirileceğine dair bir sarahat yoktur.

T. Ceza Kanununun hırsızlığa ait 491 inci maddesinin 6 nci fıkrasında hayvanın bulunabileceği yerler çok geniş olarak alınmış hattâ bu kabil yerlerden alınmak suretile işlenen suçlarda cezası ağırlaştırılmış bulunmaktadır.

Ceza Kanunu Kakımından hal böyle olmakla beraber bu kanunun suçlusu 'bulunmadığı takdirde, hayvan bedelinin köylüye tevzian ödettirilmesi hükmünün başı boş veya çoban nezaretindeki hayvanların çalınması haline teşmil olunmaması, sahiplerinin mallarının muhafazalarında daha yakın bir ilgi göstermeleri bakımından faydalı bir tedbir olacağı kanaatindeyiz. Aynı zamanda bu gibi ahvalde, hayvan bedelinin bütün köylüye ödettirilmesi keyfiyeti hayvan sahibinin hayvanının muhafazasında lâkaydi ve alâkasızlığının mükâfatı gibi bir neticeye de varılabilir. Başkalarının zararına, müstahak olmadığı bir hakkın kendisine bahsedilmesi gibi mesnetsiz kalır. Böyle bir netice çıkarılabileceği gibi ayrıca suiniyet sahibi bir takım insanların, vukuuna tesadüf olunan, artık işine yaramayan hayvanının dışarıya kendi haline bırakarak çalınmasına ve ödettirilmesine tevessül ettikleri gibi, bizzat kendilerinin hayvanı başka bir köyün hududuna götürerek orada kesmesi ve istifade edebileceği 'kısımlarını alıp ayrıca bir de izi muntahi oldu diye o köye bedelini ödettirmesi de varittir. Bundan gayri hayvan sahiplerinin, bu teminat dolayısıyla, hayvanlarının muhafazasındaki lâkaydileri hayvan hırsızlarının işlerini kolaylaştırdığı gibi ahlâk ve iradece zayıf bir takım insanları cezbederek hırsızların miktarının artmasına da sebep teşkil etmektedir. Bu kabil ahvalde, kanunun izin nihayet bulduğu köyün içerisinde bulunması lâzım gelen hırsız çıkartmak iyi niyetine matuf olarak konmuş. Taksim suretile tazmini işi, tatbikatında ekseriyetle bu maksadı, yani hırsızın köylü tarafından meydana çıkarılmasını temin edememektedir. Çünkü, ödettirilmekle ödevlendirilmiş köy ahalisi tarafından hırsızın ihbarına, ekseriyetle delil bulunmaması bakımından, imkân bulunamıyor ve ayrıca bütün köy ahalisine taksiminde herkesin hissesine düşen miktarı da onlara ağır gelmediğinden bazen de arayıp bulmak ve ihbar etmek zahmetini ihtiyar etmiyorlar. Bu suretle ortada taksiri dahi bulunmayan bütün bir köy halkının zararına hem hırsız müstefit hem mal sahibi malının bedeline kavuşmuş bulunuyor, kanunun aradığı maksat ve amaç ise orta-

da kayboluyor. O halde hayvan bedelini ödettirme hükmünün başboş hayvanlara teşmil olunmaması, hukuki dayanağı kalmayan bu sistemin tatbikini asgari dereceye indirecektir.

Bir az da, çalınan hayvanın takip olunan izinin kanunun 6 ve 8 inci maddeleri hükümleri uyarınca müntehi olacağı köy kasaba, çiftlik, tek hane gibi mahal bakımından tetkikini yapalım:

Kanunun 6 ncı maddesinde izin nihayetlenmesinde sınır tabiri kullanılmamış yalnız izi çıkartmak veya hırsız ihbar etmek mecburiyetini yükleyen fıkrasında İzin köyün veya kasabanın sınırı dışına çıkarılması keyfiyeti açıklanmıştır. Bu açıklamaya istinaden, izin takibinde de kanunda meskut geçilen tek hane, köy, kasaba veya çiftliği usulüne göre tesbit edilmiş veya taamülen bilinen sınırla, çevrili saha olarak mütalaa etmek lâzımdır.

Bazı hallerde de çalınan hayvanın takip edilen izlerinin çalındığı köyün sınırından dışarıya çıkarılamadığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda, yani izlerin çalınan köyden dışarıya çıkarılmaması halinde yapılacak işleme dair kanunda açık bir hüküm yoktur. Burada da kanunun hırsızlığı önleme amacı göz önünde tutularak, 6 mu maddenin aynen uygulanması zarureti vardır. Yani çalınan hayvanın izlerinin çalındığı köyün sınırı dışına çıktığı isbat veya hırsızın itibâr edilemediği takdirde bedeli o köy halkına tazmin ettirilecektir. Bazen de çalınan hayvanın köyün civarındaki dereye veya kuytu bir yerinde 'kesilerek derisinin ve diğer istifade edilecek kısımlarının hırsız tarafından götürülerek diğer akşamının orada bırakıldığına tesadüf edilmektedir. Bu vaziyette hırsız o köyden 'olmasa dahi izin köy sınırından dışarıya çıkarılmasına artık imkân kalmamaktadır. 6 ncı maddenin uygulanmasında, köyün mesuliyetten kurtulması ancak izin sınır dışına çıkarılması ile mümkün, aynı şeyi isbat için kanunda başka delil gösterilmesine yer verilmemiş bulunduğuna göre, bu gibi ahvalde de aynı hükmün tatbiki icabedecektir.

Hayvan hırsızlıklarında, bu kanunun hükümlerinin uygulanması bakımından, delil olarak kabul edilen şey çalınan hayvanın izidir. Filvaki 3 üncü maddesi hayvanın evsafi eşkali ve yaşının zaptedileceğini âmir ise de bunlara 6 ve 8 inci maddelerinin tatbikinde yer verilmemiştir.

Yegâne delil olarak kabul edilmiş bulunan izin çalınmış hayvana aidiyetinin tâyini şekli de kanunda açıklanmamış, mücerret izden 'bahsedilmiştir. Köy yolları ve arazisinde bir birine karışık vaziyette bulunan »birçok izlerin arasında çalırılmış hayvana ait izin tefrikile takibi o ize ait bir takım hususiyetlerle mümkün olabilecektir. tatbikatında ize ait hususiyetlerin ekseriyetle belirtilememesi, izlerin birbirlerine çok benzemeleri, hususiyetleri belirtilmiş dahi olsa tefrikinin bu konuda hususi bir bilgiye ve tecrübeye ihtiyaç göstermesi hele kurak arazide izlerin hiç görülmemesi hayvan hırsızının bulunması işini son derece güçleştirmektedir. Ayrıca yukarıda bahsettiğimiz birçok haksızlıklara da sebep olmaktadır. Bu yüzden kanunun tatbikatında çetin müşkilâtlarla karşılaşıldığından, çalınmış hayvanın takibinde iz delili yine esas olmakla beraber iz bulunamadığında müracaat edilmek ve iz delilinin icabında takviyesinde kullanılmak üzere diğer bir takım delillere de yer verilmesi faydalı olacaktır.

Hayvan bedelinin ödetilmesine gelince; Kanunun 9 uncu maddesi hayvan bedelinin köy veya mahalle ahalisine nasıl ödettirileceğini göstermektedir. Bu maddede: (Mesruk hayvan bedelinin kariye veya mahalle ahalisine âlâtarikittaksim tazmini muamelesi nahiye müdürünün veya vekilinin tahtı nezaretinde heyeti ihtiyariye tarafından dura ve zabıta tarafından tahsil ve hisselerini vermekten imtina edenlerin mallarına müracaat olunur. Mecanin, ve matuhin ve sabiler ve muhacın ve dul kadınlar ve muinsiz asker aileleri bedeli zamana iştirakten istisna edilirler.) denilmektedir. Ödeme mükellefiyetinden istisna edilenler maddede açıkça yazılmıştır. Yalnız iki nokta kapalı kalmıştır. Bunlardan birincisi ödetilecek hayvan bedelinin tak-

ditir ve tesbiti şekli. Tatbikatında kanunun 3 üncü maddesi mucibince tesbit edilmiş bulunan eşkâl evsaf ve yaşına göre köy ihtiyar kurulunca vukuf ehli sıfatile takdir edilmektedir.

İkinci mühim nokta ise ahaliden (hisselerine düşen miktarı vermeyenlerin ne suretle mallarına müracaat olunacağıdır? Evvelce Danıştay'ca 31 Mayıs 1335 tarihli bir kararda, imtina vukuunda umumi ahkâma tevfikân, mahkemeye müracaat olunması, kararlaştırılmıştı. Bunu müteakip Danıştay Genel Kurulu'nca da 1/4/929 tarihli oturumda oy birliği ile kabul edilmiş bulunan Mülkiye Dairesi nin 24 (Şubat 929 tarih ve 556/457 sayılı kararında Köy Kanununun 66 ncı maddesine göre haczen tahsili cihetine gidilmesi belirtilmiştir.

Köylerde olunacak işlem bu -suretle hal edilmiş ise de 4541 sayılı kanunun 3 üncü maddesi 'mucibince mahalle muhtar ve ihtiyar kurulu tarafından salınacak hayvan, bedelini vermeyenlerin mallarına ne suretle müracaat olunacağı açık kalmıştır.

Hayvan bedeli bu suretle ödetilmekle beraber hırsızının arkasının aranması işi kapanmış sayılmaz. Bu suç aynı zamanda kamu hakları adına takibat yapılmasını iktiza ettirdiğinden zabıtaca hırsızın zaman aşımı doluncaya kadar aranılmasına devam edilir. (T. Ceza K. 102)

4 — Kanunun diğer nevi hükümlerine gelince: Bunlardan biri yakalanmış hırsızlık malı bir hayvan hakkında olunacak işleme aittir. Bu cihet kanunun 11 inci maddesinde açıklanmıştır ki bu madde başıboş yakalanıp ta sahibi çıkmamış hayvanlar bahsinde aynen yazılmıştır.

Diğerleri, adalete teslim olunan hayvan hırsızlarının, çalınmış hayvanı bilerek saklayan ve satanların ve hırsızlara yataklık edenlerin, hayvanlara ait resmî ilmühaberleri tahrif etmek suretile kullananların ve hayvanları zaruret olmaksızın telef edenlerin, hayvan hırsızlığında şahit sıfatile bildiklerini saklayanların, çalınmış hayvanları takipte ihmal gösteren memurlarla sebepsiz yere hayvan ilmuhab-

ri vermeyen muhtarların cezalandırılmalarına ve verilecek cezalara aittir ki (bunlar kanunun 14, 15 ve 18 inci maddelerinde yer almışlardır. Bu suçlara tatbik edilecek hükümler T. Ceza Kanunu'nun 585 inci maddesi delâletile yine aynı kanunun 491, ,493, 5 12, 296, 356, 521, 286 ve 230 uncu maddeleridir. Kanunun bunlardan (gayrı birde 17 nci maddesi vardır. Bu maddede hayvan hırsızlıkları ve bunlara yataklık ettikleri şayan malûm olan kimselere verilecek cezaya (taallûk etmektedir. Bu maddede verilecek ceza 1274 tarihli eski Ceza Kanununa atıf yapılmak suretile tâyin edilmeyip maddenin içinde yer almış bulunduğu nazaran hükmünün uygulanmadan kaldırılmamış olması icabetmektedir.

Bunlardan başka ,bir de hayvan hırsızlıklarının takip ve hırsızların yargılanması usulüne taallûk eden 10, 16 ncı maddeleri de vardır ki idari yönden kanunun tatbikinde konumuzu ilgilendirmedikleri ,için (kısaca bahsetmekle iktifa ettik.

TERCÜMELER

İÇERİYE GÖÇ, DIŞARIYA GÖÇ , TEMSİL

Yazan:
Amire SIEGFRIED

Tercüme eden:
S. Hikmet KÜMBETLİOĞLU

— I —

Göç hareketlerinin sebepleri her zaman, her yerde aşağı yukarı aynıdır: Talkın nüfuslu memleketlerde dışarıya doğru itiş, az nüfuslu memleketlerde içeriye doğru çekiş... Bu, muvazenesizliğin bir neticesi, tabiatın insiyaki olarak muvazeneye dönüşüdür. Burada tabiat kanunları, insanların kontrol edemedikleri bir ölçüde iş görürler. Sonunda tabiatın üst geldiği görülüyor.

Dışarıya doğru itişin sebepleri çoktur, başka başkadır Aslında taşkın nüfuslu olmayan bir memleket, müstesna hallerde arizî olarak bu duruma girer. En çok rastlanan sebep. işsizlik doğuran sınai, zirai bir buhranın bulunuşudur. Bu yüzden halk yaşama güçlüklerine uğrar. İstirapları, hoşnudsuzlukları taibiatile derece derecedir: Açlık, darlık, yaşama seviyesinin geçici olarak düşüşü, yahut da .tutunan, müzminleşen bir sefalet.... asıl anlamıyla sefalet bulunmamakla beraber insanların, bilhassa gençlerin ilerletmeğe, hayatta tutunup başarı kazanmayı güç saydıkları, gözü yukarıda olanların, işlek zekâlıların çalışma fırsatını, imkânını bulamadıkları, yahut pek az buldukları için bir bitki gibi yaşıyoruz, düşüncesine kapıldıkları hallerde olur. Bu takdirde dışarı çıkmak, kudretlerini yahut işe atılma güçlerini kullanıma imkânlarını başka yerlerde aramak isteğini duyarlar.

Böyle bir durum bir memleketin iktisadi, içtimai ihtiyarlığının açık belirtisidir. Ne yapalım başa gelmiş çekeceğiz demeyenler çok olursa tonlunun böyle bir kocaması da tabiatile nüfus muvazenesiz liginin bir sebebi olur.

Fakat dışarıya doğru ibişin, asıl anlamile iktisadi, içtimai değil de siyasi yahut sadece ahlakî olan başka sebepleri de vardır. Bu sebepler; bazı halde tabakalarının cesaretlerini kıran anayurtlarındaki yaşayışlarını güç, açıklı hatta çekilmez hale koyan tazyiklerden ilhaklardan, İçtimai ikin rejimlerinden doğmaktadır. Bu belâlara uğramış çevrelerdeki insanlar; geniş nefes almak, yola çıkmak, kişiliklerini ortaya koyabilecekleri daha iyi şartları, Misanthrope'in dediği gibi:

(Namuslu insan olmak için lüzumlu hürliğin bulunduğu yer) i başka iklimlerde aramağa gitmek isteğini, ihtiyacını birkez daha duyarlar.

Bunlardan daha başka fakat aynı kuvvette sebeplerle de yeni göçler olur.

Şimdi içeriye çekişe gelelim. Tamamlayıcı sebepler hemen belirir. Bu sebeplerin en esaslısı olarak başta tanınan fakat henüz değerlendirilmemiş gelir kaynaklariyle dolu oldukları keşfedilen yahut bilinen bölgelerin boşluğu gelmektedir. İşletme imkânlarıyla işletme yokluğu yahut fakirliği arasındaki açıklık bu bölgelerin iktisadi gençliğini ifade eder. Böyle iklimlerde pencereler geniş ufuklara açılmıştır; hava, genişlik, çalışmaya davet, canlılık vardır; hareket zevki olanlara, teşebbüs fikri bulunanlara herşey başarı vaad eder. Altın serabı bu çekişten doğar. Bu gün meskûn olan ne bölgeler vardır iki başlangıçta ancak altın damarları keşfedildiği yahut keşfedileceği umulduğu için iskân görmüştü. Avusturalya Kaliforniya sınır durumu böyledir. Neticede serap (fiilen hakikatin yerine geçebilir. Jules Romaius'un o katlar çekici, mâna ile dolu dramını, Donago Tonkayı kim hatırlamaz? bütün bir halk, altın bulunduğunu sandığı topraklara doğru, yarı cazibeli bir şevkle atılır. Altın yoktur, fakat yalancı bir vaada inanarak gelen bu

halk kalır, bir millet doğar. Serap yaratıcı vazifesini yapmıştır.

Daha az romantik olarak denebilir ki yeni hiç olmazsa genç bir memlekette yüksek ücret serabı da aynı çekiş hizmetini görür. Avrupadakinden daha yüksek olan Amerikan ücretler seviyesi bütün 19 uncu yüzyıl boyunca mutavassıl kaplar kanununun işlemlerini sağladı: milyonlarca işçi, Atlas denizinin öteki kıyısında yerleşmek için eski dünyadan ayrıldı. Buna göre yeni memleketlerde, insanları tekâmül bakımından daha eski memleketlerden ayrılmağa zorlayan sebeplerin zıdları olan, ilerleme imkânı, insanın kendisini hür duyduğu görenekle sürekli olarak dizginlenmediği, iyi makamları tutan irsi asaletin mevcudiyetle ezilmediği, valinin herkese aynı yüzü gösterdiği, kişiliğin gelişme fırsatım serbestçe bulduğu içtimai yahut siyasi bakımdan daha iyi rejimlerin cazibesi gibi (sebepler var demektir.

Mes'ele her iki halde de itişde, çekişde aynı şekilde fakat iki ayrı görünüşte belirir. Böylece her memleketin bir nüfus yaşı olduğu neticesine varılır: bazı memleketler genç, bazıları olgun, ötekileri de ihtiyardır. İhtiyar memlekette dışarıya göç olur, genç memleket içeriye göç edenleri alır. İhtiyar Avrupa ile genç Amerika nüfuslarının farklı terkiibini izah eden budur. Bir yandan yüz yıllar geçirmiş bir kıt'ada (genç, hareketli unsurlar savaşıma bakarlar. Kalanlar, prensip olarak, en az iyiler, hiç olmazsa hareketsizlerdir. Erkekler gitmek hususunda, pek tabii olarak, kadınlardan daha isteklidirler. Kadınlar yüzdesinin erkeklere nisbetle ihtiyar memleketlerde daha yüksek, genç memleketlerde daha düşük oluşu bundandır. Bu yüzde ile bir memleketin yaşı oldukça doğru olarak ölçülebilir: Erkekler kadınlardan çoksa memleket gençtir, erkekler kadar kadın varsa olgunluk yaşındadır. Kadınlar erkeklerden çoksa ihtiyardır. Bu bakımdan garbı Avrupa memleketlerinin, ne yazık ki, ihtiyar hattâ Fransa yahut İngiltere'nin çok ihtiyar olduğunu belirtmek zorundayız. Gidenler bilhassa gençler olduğu için dışarıya göç bu memleketleri daha da ihtiyarlatmaktadır. Böylece de ortalama yaşla birlikte ölüm

Nisbetinin artması, doğum misketinin azalması yükselmeğe «doğru gitmektedir. Nüfusun böyle kocaması tesirlidir. Asya'da bu çeşit sebeplerle, her zaman genişliklerini ölçemediğimiz, bazen çok önemli göç hareketleri oldu. Bununla beraber bu hareketler asla, garp dünyasında 19 uncu yüzyılda görülenler kadar, büyük ölçüde olmamıştır. Bunun sebebi garplıdaki işe atılma zihniyetinin Asyalıda bilhassa Hind insanlarında, (her zaman bulunmayışı, birde Mathus Kanunu'nun; şarkta, uzak şarkta daha şiddetle hâkim olması yüzünden, ölümün daha önce kırıp geçirdiği, insanların yer değiştirmesini faydasız kılmıştır.

— II —

Bu umumî mahiyetteki düşüncelerin ışığı altında; 19 uncu yüzyılla 20 nci yüzyılın başlangıcında büyük Avrupa göçünün cihan, bilhassa yeni zamanlar umumi tarihindeki yerini tâyine çalışalım. Bu göç, beyaz ırkın kaderinde esaslı bir safhadır, genişliğile, som karakterde barbar istilâlarından da, müslüman fetihlerinden de daha önemli görünür. Bu göçten beyaz ırkın bir Avrupa dışı şubesi doğarak garp medeniyetinin yeni bir muvazenesile beyazların dünyaya yeni bir dağılışını sağladı. Renaissance'dan, büyük keşiflerden beri eski dünya dışında beyazlar bulunduğu halde 19 uncu yüzyıla kadar beyaz ırk, Avrupa garp medeniyeti tabirleri aynı mânâda kullanılıyordu. Fakat bugün bu tabirler artık aynı mânâya gelmiyor. Beyaz ırk büyük denizlerin ötesine taşmıştır, garp medeniyeti artık yalnızca Avrupa medeniyeti değildir.

Belki de bu andan başlayarak artık ihtiyar Avrupa'yı medeniyetimizin ocağı diye göstermekten vazgeçeceğimiz yeni bir coğrafya muvazenesini kabule mecbur kalacağız.

Beyaz ırkın yayılması Renaissance'dan başlar. Büyük keşifler 14 üncü yüzyıla çıkar. O zamandanberi keşifçilerin, sergüzeştçilerin, yerleşmeğe gidenlerin, göçmenlerin aralıksız akına dünyaya yayıldı. Fakat bu akın bilhassa 19 uncu yüzyılla 20 nci yüzyılın başlangıcında tam genişliği-

ni buldu. Yığın halinde Avrupa'dan dışarıya göç, imparatorluk 'harplerinden sonra başladı; 1914 Harbinden önceki yirmi, otuz yılda en (büyük haddini buldu, 1918'in ertesinde çok yavaşlayan bu hareket 1929 dünya buhranından sonra tamamilе durdu. Bu göçlerin topluca hacmi pek büyüktür. O sıralarda 40 milyon insan,' Avrupa'dan ayrılmış, bunun 30 milyondan çoğu Şimalî Amerika'ya gitmiştir.

Bu nüfus med ve cezrinin sebepleri, umumî olarak yukarıda gösterdiklerimizdir. Fakat bu harekete bütün genişliğini veren hususi sebepleri ide belirtmek gereklidir. Bunların en mühimi, belki de öteki bütün sebeplerin karmağı, 18 inci yüzyılın sınai inkılâbının doğurduğu hızlı teknik ilerlemedir; 19 uncu yüzyılda nüfusu çabuk artmakta olan Avrupanın elinde eşsiz bir istihsal cihazı bulunduğı bir sırada, geniş, boş toprakların emre hazır oluşuna rastladı. O sırada bilhassa yüzyılın ikinci yarısında, ulaştırma daha kolaylaşmış, dünyanın her tarafa kolayca münasebette bulunmak sağlanmışır.

Bu insan taşmasının asıl kaynağını; dünyanın o zamana kadar eşini görmediğı ölçüde sanayi aletleri yapan Avrupa Medeniyeti'nin canlılığından aramalıdır. Avrupanın yalnız insanları değil, söz götürmez, eşsiz bir teknik üstünlükten elde edilmiş sermayeleri de taşıyordu. Tarih, ne böyle bir nüfus hareketi, ne de böyle tesirli bir istihsal rejimi tanımıştır.

Avrupa göçü iki devreye ayrılır: Şimal göçü denebilecek olan birincisi 1815 le 1880 arasında, Islâv-Lâtin göçü olan ötekisi de 1880 den 1914 yılına kadardır.

Birincisi esasda Avrupa'nın ortasından, şimalinden, garbinden çıkıyordu. Birleşik Devletler'e yönelen kısmı başlıca İngiliz Cermen İrlanda menşeli idi. Bu akın umumiyetle en iyi unsurları, ekseriya tazyik, siyasi yahut millî mücadele, asıl memleketlerinde asgari bir hürriyet bulmak imkânsızlığı yüzünden Avrupa'dan kovulmuş, yukarıda işaret ettiğimiz şerefli yaşamayı deniz aşırı yerlerde aramağa giden mümtaz göçmenleri götürüyordu; bu devrede 9 milyon Avrupalı, Birleşik Devletler'e geçmiştir. Fakat İngi-

iliz dominyonlarına, cenubi Amerikaya yönelen göç hareketlerini de unutmamalıdır. Bunların hepsi birden bir Avrupa Yeni Dünya cereyanıdır .

İkinci devrede dünya, bu arada başlıca Amerika'ya bilhassa Birleşik Devletler'e. doğru yönelen hakiki bir med ve cezirdir. Yalnız Birleşik Devletler'e giden göçmenlerin sayısı yirmi üç milyon tahmin ediliyor. Fakat bu seferki unsurlar daha az idiler. Yeni gelmiş fakirlerdi. Fakır oluşlarının ehemmiyeti yoktu amma içersinde yaşayacakları şartlara uyamadılar. Esasen kendi isteklerde değil daha çok alakadar teşkilâtın, taşıt kumpanyalarının yahut göç acentelerinin teşvikile gelmişlerdi. Vasıflarının aşağılığı yüzünden bu unsurların daha zor temsil edildiğini, kalabalık oluşları sebebiyle bu temsilin daha da zorlaştığını aşağıda göreceğiz.

Bununla beraber(bu göç hareketinin tamamını Yeni dünya çekmedi. Şimali Afrika'ya Fransız'ların, İspanyol'ların, İtalyan'ların yerleşmesini de işaret etmek lâzımdır. Bu yerleşme; hristiyanlık çağının başlangıcında yerlerini şarklı istilâcıların aldığı garplilerin eski Roma Akdenizini yeniden feth edişleri sayılabilir. Şimdi burada, bu az rastlanır büyük hadiseyi topluca gözden geçirmek istemek iktisatça sağlam vasılda olduğunu belirtmek Zorundayız. Henüz kullanılmamış bölgelerin işletilmesini yeni pazarlar açılmasına imkân veren servetlerin meydana gelmesini sağlayan bir çeşit insan, sermaye canlılığı karşısındayız. Tekniği çok gelişmiş olan Avrupa zenginlendi; insanı da sermayesi de taşıdı. Fevkalâde bir talie, sanki eski dünyanın genişleme ihtiyaçları ile işletilmelerini isteyen yeni hattâ bâkir bölgelerin davetleri arasında önceden kurulmuş bir ahenk varmış 'gibi, bu taşma anında dünyanın işletilmesi imkânları da hemen hemen hudutsuz, umulmaz, Rabbani denilebilecek bir ölçüde baş gösterdi. Bu sistemin mümeyyiz vasfı; işe girişmeye açık pencere, açık saha oluşudur. Buna Amerika'lılar remzi bir kelime ile (gaip) yahut (pencere) der, böylece aynı şeyi, yani değere değil ener-

jiye, işe girişmeyi, umumî şekilde genişlemeye açık olan mesleği kaydederler.

Bu rejim 19 uncu yüzyıla; bölmeli, kapalı bir dünya, da belki tutunamayacak «olan ananevi şeklile de garbe mahsustur. Bana öyle geliyor ki bizim garp medeniyetimiz bu pencerelerden, bu sonsuzluğa davetten, muvazenesi hareket olan bu canlılıktan mahrum kalırsa benliğini kaybedecektir. Hakikaten eğer bu hareket kalır, bu cereyan durursa, mübadele rejiminin esas unsuru olan hürriyet kaybolursa artık dünya bir kovandan, bir karınca yuvasından başka bir şeye benzemeyecek, durmuş hattâ donmuş olacak, artık garp benliğini yitirecektir.

İşte garbı bekleyen tehlikeler bunlardır. Çünkü artık 20 nci yüzyıl 19 uncuya benzemiyor.

— III —

Şimdi, Avrupa göçünün büyük harp ertesinde neden durduğunu inceleyelim. Bilindiği üzere Avrupa nüfusu görünür şekilde azalmağa yüz tuttu. (Burada Akdeniz yahut İslav Avrupa'sını değil asıl Avrupa'yı yani Orta Avrupa ile garbı Avrupa'yı söylüyoruz) ölüm sayısı aynı idi amma eski nisbette doğum yoktu. Bununla beraber hadisenin ap açık görünmesi için epey zaman lâzımdı. Çünkü doğup yaşayanlar sayısı ölenlerden çoktu. Bu yüzden Versay Muahedesi'nin ertesinde bile nüfus tazyiki devam ediyordu. Büyük'-garp memleketlerinde nüfus çoğalıyor, artanlar iktisadi, içtimai, siyasi güçlükler yüzünden 'geçinmekte zorluk çekiyorlardı. O zaman Avrupa'yı bilhassa, İngiltere gibi İktisatça en çok gelişmiş olan memleketleri sarsan buhranların sebebi budur. İngiltere müzminleşen bir işsizlikten muztaripti; işsizler sayısı bazen iki milyonu geçmiyor, hiç bir zaman bir milyondan aşağı düşmüyordu. Çok sayıda yeni unsurları temsile muktedir olamayan iktisadi bünyede yorgunluk, tıkanma olduğu apaçıktı. Bu duruma; huzursuzlukla, güvensizlikle, harp yahut ihtilâl korkusu ile dolu siyasi ahlâki bir hava ilâve edilir bir çek kimselerin istikbali bu

kadar bozuk, .şüpheli görünen bir Avrupayı terketmek istedikleri anlaşılır.

Eğer o zaman insanlar hareketlerinde serbest bırakılsaydılar dışarıya göç akınının yeniden başlaması muhtemeldi. 1918 mütarekesini hemen takip eden yıllarda bu yolda bir temayül belirdi ise de dışarıya göç önce hızla azaldı; .sonra da durdu. Böyle olması; bir yandan Avrupa'nın dışarıya göçü hoş görmekten vazgeçmesi, öteyandan evvelce dışarıdan gelenleri hararetle kabul eden yeni dünyanın bu göçmenleri artık ismemesi büyük harbin ertesinde Avrupa'nın her yanında, nüfus mesellerine müdahale eden mülteci siyasetlerin doğduğu görüldü. Devletler artık doğulma karşı da, dışarıya göçe karşı da ilgisiz davranmıyorlardı. Muhtelif devletlerin işsizlikten şikâyet ettikleri bir sırada resmî makamlar çok nüfuslu aile lehinde propaganda yapıyor, bu aykırılığın hükümetleri sıktığı hiç de görünmüyordu. Hükümetler halklarile tabii şekilde iş bulamadıklarından yanıp yakılıyor, bununla beraber halkın daha da yoğalması arzusunu resmen söylüyor, böylece de harpler doğurabilecek vaziyetler yaratıyorlardı. Taşkın nüfuslu olduğu halde nüfusun çoğalması hususunda faal bir siyaset güden İtalya'nın durumu böyle idi. Bu husufta İtalya yalnız değildi. Nüfus «artık hemen her yerde çoğalması gereken, her halde azalmasına müsaade edilmeyen bir sermaye sayılıyordu. Göçmenlerin gitmesine müsaade edilmesi; bu hususta görüşmeleri yapılarak gidiş izni karşılığında başka faydalar temini suretile mümkün oluyordu. İlk göç muahedeleri 1914 den önceki yıllarda yapılmıştır. Fakat iki harp arasındaki devrede bu mevzuda da mültecilik umumileşti.

İçtimai emniyet siyasetlerinin umumileşmesiyle de tesadüfi olarak gideceklere bilerek, bilmeyerek mâni olunmak istendiğini ilâve etmek lâzımdır, işsiz; tazminat aldığı, açlıktan ölemeyeceğinden emin olduğu anda asıl memleketinde kalmak imkânım bulur. 19 uncu yüzyılda eski yurdunu terk edip taliini denizler ötesinde aramağa giden işsiz; şimdi yurduna dört elle sarılmış, orada sefilâne de-

ğilse bile orta halli bir yaşamaya fit olmuştur. Bu ruhi değişme, meselâ, İngiltere’de çok göze çarpacak bir haldedir. Elli yıl önce ailelerin küçük çocukları büyük kardeşlerinin lütuflarına sığınarak karınlarını doyurmak tansa müstemlekelerine gidiyorlardı. Bu yüzden o zamanlar imparatorluğun küçükleri esiri olduğu söylenip duruyordu. Bu küçükler artık bugün, 19 uncu yüzyılda bilinmeyen şahsi emniyet şartlarının kendilerine yaşamak imkânı verdiği, ihtiyar İngiltere’de kalmaktadırlar. Bütün istekler şüphesiz henüz tatmin edilmemişse de git gide zamanımızın baş meşgalesi olan emniyetin verdiği zevkle kandıkları görülmektedir. Avrupa’da yeni bir insan, parası, mesleği olmamakla beraber milletteki bir alacaktan faydalanan içtimai rantıye tipi ortaya çıktı.

Avrupa’nın bu yeni davranışı sırasında Amerika da, umumiyetle Avrupa dışında da yeni bir davranış belirdi. Daha dün göçmen kabul eden yeni memleketler artık bunları işitemiyorlardı. Boş yerler gittikçe azaldığı için bu memleketler artık dolduklarını hissetmeğe başladılar. Meselâ, Birleşik Devletler’de eski manâsında (garp) artık bir gerçek olmaktan çıktı. Kıtanın pasifik kadar işgal, iskân edildiği andan itibaren artık (garp) dan nasıl bahsedilebilir? fikirlerde yaşayan bu tabir sırrı bir mefhum olarak kullanılmakta ise de iktisadi, içtimai bakımdan manâsı ,kalmamıştır. Amerikan milleti belki de yanılarak kendisini oldukça kalabalık sanmakta, daha fazla çoğalmak, hiç olmazsa süratle çoğalmak istemektedir. Şimdi istenmeyen unsurların baskınına uğramaktan korkmaktadır. Öte yandan, gittikçe daha tesirli olacak köklü bir sebep de teknik ilerlemelerin yeni bir el emeğine pek de ihtiyaç duyurmayışıdır. Çiftçilik bile, tıpkı makine sanayii gibi, kol kuvvetinden vaz geçebilir. Bütün şimalî Amerika’da durum böyledir. Kanada; daha onbeş, yıl önceleri, her hasad için Avrupa’dan onbinlerce işçi getiriyordu. Bu günkü mükemmelleştirilmiş makineler sayesinde artık böylece insan getirmek zorunda değildir. Garbi Kanada’da buğday hasadı görmüş olanlar, bu işin insan kolunun hemen hemen müdahalesi olmaksızın

makine ile yapıldığını bilirler. Bu olay sanayi alanında daha açık görünmektedir. Dışarıdan göç hakkındaki 1924 tarihli Birleşik Devletler Kanunundan sonra Amerika'lı patronlar amelesiz kalmaktan endişelendiler, artık girmelerine izin verilmeyen Avrupalıların yerini tutanak üzere cenupta zencilerden,, Meksika'lılardan, Filipinlilerden amele topladılar; bilhassa aletleri makineleştirmek işine koyuldular. Bu gayret tam bir neticeye vardı, duyulan endişelerin de yersizliği çabuk meydana çıktı. Artık işçi göçmenler hususunda duyulan ihtiyaç, alelade ameleler için değil daha çok mütehassıslara, yüksek işçilere, hulâsa yeni dünyanın çoğalmakta faydası fakat Avrupa'nın da mahrum kalmamakta daha büyük menfaati olan bir insan tipine karşı hissediliyordu.

Dünyanın her tarafında az çok tesirini gösteren bu çeşitli sebeplerden dolayı yeni memleketlerin çoğunda bir tahditçi siyaset eski çekiş siyasetinin yerini tuttu. Temayül her yerde, Avusturalya'da olsun, Birleşik Devletler'de, Kanada'da hattâ cenubî Amerika'da olsun aşağı yukarı aynıdır. Göçmen kabul eden memleketlerde henüz varsa da, eskiden olduğu gibi yığın halinde göçmen isteyen memleket kalmamıştır; hepsi de girişlerin ölçüsünü, terkiibini kontrol etmek isterler. Bütün bu kayıtlamalar «tonumda dünya göç hacmi çok azaldı. 1913 de iki milyon göçmen varken 1938 de yüzbin kalmıştır. Tarihî ehemmiyetini gösterdiğimiz büyük insan hareketi sona ermiş demektir. Bu safha; Avrupa'nın tekâmülünde kati ehemmiyeti haizdir.

Dünyanın başka bölgelerinde de büyük göç hareketleri olduğu doğrudur. Yüzyılın başından itibaren orta Çin şimali Çin'e doğru yığın halinde göç etmektedir. İç harp, yabancılarla harp, ihtilâl yüzünden ümitsizliğe düşen birçok köylü halk; Mançuri'nin, Moğolistan'ın boş topraklarını doldurtmağa gitti. Rus Japon Harbi sırasında 5 milyonu bile bulmayan Mançuri'nin nüfusu; bu gün 40 milyondan çoktur. Şartlarını iyice tanımadığımız, fakat ehemmiyetini bildiğimiz böyle bir akın da, Avrupa Rusyası men-

şeli unsurlarla Sibirya'yı doldurmak üzeredir. Gerek imparatorluğun Asya parçasını işletmek gerek S. S. C. B. nin sıklet merkezini şarka doğru götürmek hususunda çok uyanık, istekli olan Sovyetler Hükümeti; Sibirya'nın iskânı için sistemli bir siyaset gütmektedir. Bu şartlar içinde Asya'nın nüfus muvazenesi değişmek üzeredir. Hacmi belki ehemmiyetli olmamakla beraber iktisadi şumulu ihmal edilemeyecek olan bir hareketi, Suriyelilerin dünyanın her tarafına yayılma hareketini de anmak yerinde olur. İşe atılma, zekâ, ticaretteki mahareti gibi kabiliyetlerle mücehhez olan bu adamlar beş parasız gelir, ticaret hayatında sür'atle büyük servetler kazanırlar bu gün bu Lübnanlılara rastlamadan herhangi bir yere seyahat etmeğe imkân yoktur.

Bu gün yalnız muvaffak olmak için değil sadece yer değiştirmek için de kurnaz, hattâ hilekâr olmak lâzımdır. 19 uncu yüzyılın mümeyyiz vasfı olan mübadele serbestliğinin zamanı geçti. İnsanların yer değiştirmeleri hususundaki serbestlik te ondan daha uzun ömürlü olmadı. Zaman gittikçe 19 uncu yüzyıl bize bir hürriyet, beynelmilel mübadele, hatta beynelmilelcilik asrı; 20 nci yüzyıl ise bir bölmeler asrı olarak görünüyor. Yalnız ithalât yahut ihracat değil memleket yahut kıt'a değiştirmek de güçleşti. En ufak seyahatler bile hakiki diplomasi görüşmelerini gerektirmektedir. Yeni memleketlerde hakikaten yerleşmek arzusu; çok defa ferdin yalnız kendi başına başaramayacağı bir iş olmuştur.

— IV —

Büyük Harp'ten sonra azalan, 1929 dünya buhranı sırasında tamamiye duran Avrupa (göçünün; yeni şartlar içinde, artık iktisadi yahut içtimai değil de daha çok siyasi yahut ahlâki sebepler yüzünden 1933 yılına doğru kısmen tekrar başladığı doğrudur. Hakikaten, nazilerin yahudileri tazyikinden yeni bir göç doğdu. Fakat, tahammül edilmez bir bale giren muhitten yalnız yahudiler değil, totaliter istibdadın yönüne dayanamayan hür fikirliler de kaçtılar.

Servetlerini emin bir yere koymak isteyen insanların pek ehemmiyetsiz olmayan göçünü de saymak gerektir. Harp korkusu, git gide eziciliği artan bir maliye servette karşı gittikçe büyüyen kötü bir istek duygusu; bu insanları artık eski dünya'ya itimad etmemeğe sevk ediyordu. Bu durumda şahıslar değil mal tehlikede idi. 1936 da, halk cephesi (Front Populaire) zamanında, sermayelerin kaçtığı görüldü? Çok defa mal sahiplerinde, Ahd-i Cedid'in (hâzineniz nerede ise kalbiniz de orada olacaktır) şeklinde tahlil ettiği ruhiyata uygun olarak, paralarının arkasından gidiyorlardı.

Yığın halinde olmayan, sayıca ifadesi güç fakat büyük bir rakam vermiyeceği muhakkak bulunan bu göç, çok mühim bir hadise idi. Çünkü bu göçü, asıl memleketleri bakımından kalmalarile gitmeleri farksız olmayan kimseler teşkil ediyordu. Eskisi gibi artık tabii olarak artanların ayrılması değil tam mânasile bir kaçış olduğu için bu göçün gayri sıhhiğini de işaret edelim. Hakikatte bu göç; ömrünü uzatmak için sıvışan sermayelerin kaçışı, ardında sayıca değilse bile hiç olmazsa keyfiyetçe azalmış bir halk bırakan insanların kaçışı idi. Artık, 19 uncu yüzyılda olduğu gibi, tabii bir yayılma karşısında değildik. Hadise açıkça bir hastalık belirtisi idi.

Şu sırada, hiç olmazsa görünüşte, buna benzer bir temayülün belirmediğini gürlüyoruz. Kıt'anın bir çok memleketlerinde ihtiyar Avrupa'ya karşı bir çeşit itikatsızlık gösteriliyor. Bilhassa Fransa bunun birçok misallerini vermektedir. Birçok kimseler, bilhassa daha vahimi çok sayıda gençler; eski dünyada yapacak bir şey kalmadığı, her şeyin bittiği, orada siyasi şartların teşebbüsü ezdiği, iktisadi faaliyette bulunmak isteyen kimsenin kıskanıldığı, şüpheli sayıldığı kanaatini besliyorlar. Hususi sanayi hakkında gösterilen şüpheler artıyor, yeni teşebbüslere girilmekten çekiniliyor. Doğruyu söylemek lâzımsa; kaçmak isteyen artık sermayeler değil, daha çok insanlar, bilhassa bir şeyler yapmak isteyip de bunun güç yahut imkânsız olmasından korkan en iyi kimselerdir.

Fransa iktisadına bir daha kendisini tamamille toplayamayacak derecede canlı kuvvetler kaybettiren hadiseyi, Nante Fermanının ilgasını 'hatırlatan bir durum karşındayız.

Bu yeni göç tehlikesi Fransa gibi 'bir memleket için son derece vahimdir. Çünkü yüksek vasıflı kimselerin göçü mevzuubahistir. Halbuki kendisi için pek değerli olan bu şahısları kaybetmek tehlikesine düştüğü sırada iktisat şartları da, Fransa'yı kitle halinde işçi (getirmek, yani içeriye doğru bol göçmen bulmak zorunda bırakmıştır.

Eğer olursa, bu çifte hareketten halkımızın değeri zarar görecektir. Fransa'nın nüfusça yıpranmış, ruhiyatı artık gençlik ruhiyatı olmaktan çıkmış bir memleket olduğu çok iyi bilinmektedir. Hakiki Fransız artık ağır işler görmek istemez, zahmetli mülklerden yüz çevirir.

Mâdenler, toprak işleri, yahut çok verimli bağlık bölgelerdeki ağır bağ işleri için işçi bulunacaksa ameleye başvurmak lâzımdır. Hiçte yeni olmayan vak ayı uzun yıllardanken biliyoruz. Cenup halkımızın vasıflarını geniş ölçüde değiştiren İtalyan, İspanyol unsurlarının yurda girmesi bu hadisenin neticesi olmuştur. Basit bir tesadüf eseri sayılması lâzım gelen bu vak'a; tahliline uğraştığımız şekilde tarihi şumulü, dünya ölçüsünde ehemmiyeti olan büyük hareketler arasında yer alır. İşçi daveti; henüz yeter ölçüde İşlenmemiş genç memleketlere nasıl tabii he, nüfus sayısı bir işletmenin ihtiyaçlarına yetmeyen, bu sebeple bu ihtiyacı dışardan gelecek amele ile karşılamak zorunda olan ihtiyar memlekette de öylece tabiidir. İçeriye göç böylece başlangıçta da sonda da görülür. Kendimizi kötümserliğe kaptırmamak için; içeriye göçün her iki halde de hayat, terakki, yayılma kaynağı olabileceğini söyleyelim.

Geçen harbin ertesinde göçmen kabulü hakkında şuurlu, uzağı görür bir siyasetimiz yoktur. Yirmi beş yıl önceki meselelerin yeniden ortaya çıktığı bir sırada yine aynı hataya mı düşeceğiz? İnsana -muhtaç olduğumuz andan itibaren kimi kabul, kimi red edeceğiz? bu bizi; içeriye göç

vâki olan memleketlerce çok iyi bilinen temsil meselesine götürür. Bu meseleyi gerek Amerika tecrübesinin, gerek bizim Languedoc tecrübemizin ışığı altında faydalı bir şekilde inceleyebiliriz.

— V —

Kabul eden memleketlerde göçmenlerin temsil ölçüsü, safhaları; iyi müşahede edilmiş, sağlam, bir bakıma tabiî telâkki edilebilecek kanunlara tabidir.

İlk nesil umumiyetle yabancı olarak kalır. Evvelki yaşayışının şartlarına uymayı öğrenmediği bir muhite yerleşen yeni gelmiş adam buranın ne dilini öğrenir, ne de âdetlerini alır. Büyük Amerikan şehirleri; bozuk (bir İngilizce söyleyen kaba görünüşlerde, garip, görülmeğe değer tavırlarile kolayca tanınan yabancı göçmenlerle doludur. Newyork'un, Boston'un, Şikago'nun; İtalyan, Polonyalı, daha birçok mahalleleri vardır.

İkinci nesil tamamen olmasa bile, geniş ölçüde temsil edilir. Göçmen'in çocukları ister yeni memlekette doğsunlar, ister ufak yaşta gelmiş olsunlar, umumi okullarda okutulur, yetiştirilirler.

Birleşik Devletlerde bu çocuklar İngilizceyi öğrenir, başka dil kullanmamak âdetini çok çabuk edinirler. Cenup Amerika'da gençlerin kabul ettikleri dil; İspanyolca yahut Portekizce'dir. Ana, baba; bunlara ailenin eski dilini söyletmek için dünyanın zahmetini çekerler. Bu gençler yalnız yeni dünyaya mensup olmak ister, Çok defa kendi büyüklerini hakir görür, bunlar yüzünden gülünç olmak korkusile tanınamazlıktan gelir, her gün defalarca onların kendilerinden olduklarını inkâr ederler. Bununla beraber tam gibi görünen temsil tam değildir. Çünkü o kadar azimli, o kadar uymuş olan bu yeni vatandaşlar; asıllarım hatırlarlar. Adları, başka yerden geldiklerini gösterir. Meziyetleri, nakiseleri; tam bir temsilin ortadan kaldıracağı

bir ananeyi açığa vurur. Birleşik Devletler de Cermen Amerikalı'lardan, İtalyan Amerikalı'lardan bu manâda bahsedilir.

Ancak üçüncü nesilde temsili tam olduğu söylenebilir. Artık uzak asıldan görünür hiç bir iz kalmaz; çok defa ad değişmiş, bazen ilk din 'bırakılmıştır. Yalnız bazen tip, (meselâ Birleşik Devletler'de hakiki bir Anglo Sakson yahut Arjantin'de (bir saf İspanyol karşısında olmadığımızı ortaya koyar. Temsil işi kıvamını buldu amma bunun için bir büyük baba, bir de oğul neslinin geçmesi lâzım geldi. Bazı ırklar bazı çevrelere daha çabuk başkaları da daha güçlkle uyarlar. Fakat umumi olarak bu üç nesillik müddet daha kısaltılamaz.

Fransa'da yabancı gökmenlerin temsili hususundaki tecrübenin de aşağı yukarı aynı olduğunu, cenubu garbide yahut Akdeniz bölgelerimizdeki durumdan anlamaktayız. Göçmen; umumiyetle bir İtalyan, yahudi bir İspanyol, çok defada memleketin aşağı taraflarına inen bir orta yayla insanıdır. İlk gelen göçmenler, yani birinci nesil yabancı kalır. Göçmen birlikte getirdiği bütün meziyetleri, bütün nakiseleri muhafaza eder: kaba sabadır, ova Fransız'ından daha az medeni fakat ondan daha çalışkan, işe daha dayanıklı, daha tutumludur.

Göçmenin oğlu ise, tam Birleşik Devletler'de olduğu gibi, yeni çevreye zahmetsizce uyar; her ne kadar kendisini okul yahut iş arkadaşlarından ayırt etmek artık kolay değilse de yerli olmadığı daha unutulmamıştır. Temsil üçüncü nesilde tamamlanır. Artık asıl memleketin hatıraları unutulmuş; meziyetleri de, nakiseleri de geniş ölçüde azalmış yahut kaybolmuştur. Kaba saba, dayanıklı, biraz vahşi işçi; artık yerini daha mütekâmil,, çalışmaya daha az istekli, daha az tutumlu bir insana bırakmıştır. Bu yenisi de yerini yarın, şüphesiz aynı tekâmülden geçecek olan, yeni bir göçmen yığınının bırakacaktır. Muhite uymanın Fransa'da olduğu gibi Amerika'da da aynı ölçüye, aynı kanunlara göre cereyan ettiği neticesine varılabilir. Bununla beraber yeni unsurların girdikleri çevrede hey zaman aynı ko-

laylıkla erimediklerini işaret etmek gerektir. Çabuk temessül eden, temsili ağır olan, hiç 'temsil edilemeyen ırklar vardır. Meselâ Birleşik Devletler'de uzun bir tecrübe, şimalli Protestanların çabukça, kolayca Amerikalı olduklarını göstermeğe imkân verdi. İslâv Lâtin katoliklerin temsili daha güçtür. Çin'liler, Meksika'lılar gibi yabancı hakkında ise meşhur (İrklar Potası) işlemez olur. Amerikan kanunu bunların adlarını saymamakla beraber (temsil edilmez) kaydile sarı insanların girişini yasak etmiştir.

Fransa'da İtalyan'lar, bilhassa Fransız kadınlarla evlendikleri takdirde, kolayca Fransızlaşırlar; İspanyol'lar daha az kolaylıkla olmakla beraber tamamilen temsil ederler. Bu hususta dia evlenme büyük iş görür. Polonyalılar da, ayrıca toplu bir hâlde Polonyalı papasların gözetimi altında olmamak şartile, temsile gelirler. Fakat Çinliler her zaman yabancı olarak kalırlar.

Göçmen kabul eden memleketlerin baş işi olan temsil meselesinde temsilin hangi halde kolay, hangi halde güç hangi halde imkânsız olduğunu bilmek mühimdir. Tam bir temsilin ilk şartı: göçmenin hakkile seçilmesi olmakla beraber daha başka şartlara da lüzum vardır. Her şeyden önce eski yerinden sökülme şarttır. Yeni gelen asıl muhitinden kat'i olarak ayrıkmış olmalıdır. Buna göre papasların yahut yabancı konsolosların idaresindeki kalabalık göçmenin yığınları kabul edilmemelidir. Bilindiği üzere böyle yığınlar siyasi bir tehlike de teşkil edebilir. Sonra; temsil edilecek olan kimsenin bütüne karışabileceğim, ayrı tutulmayacağını, hissetmesi, hattâ buna tam kanaat getirmesi lâzımdır. Böyle olmazsa cesareti öncelden kırılarak kendi, aslından olan yabancılarla birlikte cemiyet içerisinde ayrılmayı deneyecektir. Bunlardan başka, temsil edecek memleketin, âlimime kudretine sahip olacak, namzedi bir bakıma karşılayacak kadar genç, işlenmeğe elverişli olması gereklidir. Memleket lüzumum)dan çok kapalı, katı, kemale ermiş olmalıdır. Çünkü bu takdirde dış unsurlar orada yer bulamaz, içeri girseler de pek rekik olan bir ahengi bozmak

tehlikesini yaratırlar. Demek, istiyoruz ki göçmen olan memleket; yabancıları hakikatten kendi bünyesine uydurabilmek için muayyen bir ölçüde değişmeli, temsil etmelidir. Bu, Birleşik Devletler gibi genç memleketlerin kolayca başardıkları bir işittir. Çünkü bu memleketler büyüme halin, de, yani değişmeğe müsaittirler. Fransa gibi kat'î şeklini daha önce almış memleketler için bu, daha çok. güçtür. Memleketimizin iki aşırıya yakın bir zamandan beri nizamını kurmuş, şeklini almış, kelimenin en güzel mânâsile hemen, hemen kemalini bulmuş olduğunu lüzumundan çok unutupyoruz. Fransa fikrî benliğini 17 nci yüzyılda bulmuş, manevî yahut siyasi Benliğini 18 inci yüzyıldan itibaren tamamlamıştı. Sonradan, 19 uncu yüzyılda sınai bakımdan değişmişse de bu değişme itam, olmamış, hattâ İtiraf etmeliyiz ki, şimdi bile güçlüğüne muhafaza etmekte bulunmuştur. Bu şartlar (içinde bu seri ve yığın çağında kendimizi yeni unsurlarla karşılaşmağa alıştırmak için bünyemizi, muvazenemizi yahut ahengimizi değiştirmekte bazı güçlükler duyuyoruz.

Bir de miktar meselesi vardır. Temsil kabiliyetini haiz olduğu en açık olan memleketin [bile yeni gelenleri hudutsuz miktarda kabul etmesi tehlikesiz (değildir. Çünkü bu takdirde ırklar potası, Birleşik Devletler'de denildiği gibi melting pot, tıkanır erimeyen hazmedilmeyen ayrı cinsî unsurlar potanın dibinde kalır. Bu; klâsik deva kanununu hatırlatan bir miktar meselesidir. On damla zehir müessir bir şifa 'tedbiri olabilir, fakat otuz damla hastayı öldürür, alınabilmesi için yetecek hazırlıkta bulunmadan, temsili için yeterli müddeti vermeden İçtimâî bir uzviyete göçmen yığınlarını aşlamayı istemek; kabul eden memleketi en vahim buhranlara uğratır.

Amerikalıların Büyük Harbin ertesinde quiota yani dışardan gelen göçmenler için had tâyini siyasetini kabul etmeleri bu düşünceden doğdu. Bu siyaset ırkçılığa çaldığı için esas bakımdan münakaşa götürürse de,, temelini teşkil eden doktrin kabul edilmese bile, ananevi şahsiyetini ko-

ramak isteyen bir memleket bakımından mütalâa edilirse anlaşılabilir bir hale girer.

— VI —

Yukarıdaki düşünceler gözönünde tutulunca içeri göç meselesinin memleketimiz için ne kadar nazik hattâ tehlikeli olduğu kolayca anlaşılır. Az çok kısa müddette gelen göçmen yığınlarına mukabil mümtaz unsurların gidiş tehlikesi karşısındayız.

Ne yapmalı?

İlk önce, gitmesi mukadder olanlara karşı cephe almalıdır. Onları zorla tutmak mevzuubahis olamayacaktır. Çünkü bu bir hal şekli olamaz. Bu gibiler yalnız Avrupayı terketmek arzusile değil, teknisyenler isteyen muhtelif memleketlerin davetleriyle dışarı gitmektedirler. Hayal kırıklığına uğramış olan bu kimseleri tutabilecek bir iç muhit yapmak lâzımdır.

Bunların kıymetli kimseler, teşebbüs, iktisadi faaliyet, şahsiyet 'bakımından en iyi unsurlar olduklarını unutmamalıyız. Şüphesiz Fransız'ların en iyileri de değildirlere. Öyle olsaydılar memleketlerine hizmet etmek, kalkınmasına yardımda bulunmak için kalmak isterlerdi. Bunlar fakirce bir yaşamaya razı olmak isteyen, kalem efendisi hayatının basitliğile kanmayan adamlardır. Hiç olmazsa müstemlekelerimize gitseler büsbütün elden çıkmış olmazlar. Fakat oralarda haklı olarak kaçmak istedikleri bu göreneklerle, faydasız karışıqlarla işe atılma hakkındaki kötü niyetlerle karşılaşmamalıdırlar. Fransa'dan ayrılmğa engel olamıyorsak, hiç olmazsa gidişlerin bir daha dönmekle azimle olmamasını (temenni edelim.

Yabancı ülkelerde iş tutan bir iktisat öncülerine malik olmak Fransa için faydalıdır. Fransa'nın nüfusu dünyaya böylece yayılır. Endişesiz olmadığımı itiraf edeceğim. Ümitsizliğe kapılmış ne kadar gencin bir daha Fransa'ya dönmekle düşüncesile yurdlarını terk ettiklerini biliyorum.

Bunların vatanlarına karşı vazifeleri vardır, amma vatanları da onlara karşı borçludur.

İçeriye göçe gelince, bunun bir zaruret olduğuna şüphe etmemekle Beraber gelenleri namzetler arasından seçmenin mutlak bir lüzum ifade ettiğini söylemeğe mecburuz. İş verenlerin fantazisine tabi olmamalıyız. Onların menfaatleri teşebbüsleri bakımından meşru olmakla beraber her zaman millî menfaate uygun düşmez. Bu hususta; İktisadî menfaatlerin bencil endişelerde siyasi partilerin endişelerinden sıyrılmış millî bir siyaset gütmek lâzımdır. Takip edilecek program; temsil edilebilir, unsurları kabul etmek, ötekileri geri çevirmektir. Son derece ehemmiyetli olan bu mesele son derece karışıktır da. Bu mesele üzerinde sınaî yahut zirai istihsal bakımından düşünmek gerektiği gibi ruhiyat bakımından, bilhassa ananevi millî vasıfların korunması bakımından 'da düşünmek lâzımdır. Temsilin tam gibi görüldüğü hallerde bile eski ırkın tekrar meydana çıkması tehlikesi daima mevcuttur. Üzerine yazı yazılıp silinebilir parşömenler, Palimpseste'ler malûmdur. Eski yazılar, sonradan yazılanlar da kapatılmıştır. Üstteki yazı kazınırsa altta kalmış olan ortaya çıkar, işte görünüşte temsil edilmiş hakikatte tamamilen mümessillerine muvafık olunamamış göçmenler böyle bir netice yaratabilirler.

Barres bu mevzuda parlak klâsik satırlar yazmıştır: «Göçebelerin her akşam yeni bir memlekette kurdukları çadırlar babadan kalma eski evler kadar sağlam değildir amma yerli halka karışıp onlarla birlikte sabah İlâhisini, bu ilâhiyi dahada güzelleştirmek için dün konakladıkları yabancı yerde öğrendikleri nameleri de içlerinden mırıldanarak, söylemek bu gezgincileri ne kadar sevindirir!»

Nietzsche'nin sözünü de hatırlayalım:

«Yabancı bir kam anlamak kolay değildir. Her milletin hayır, şer dili ayırdır. Yabancı bunu anlamaz.»

Yurdumuz, ananevi olarak kabulcü, nereden gelirse gelsin insanların insan olarak tanınıp sayıldığı bir memleket. Biz; milliyetçilik yahut inhisarcılığın insanlar arasın-

da kurmağa direndiği ırk mandalarından, bölmelerden insiyaki olarak iğreniriz. İnsanlığı derinden severiz. Böyle kalmamızı dilerim. Bizim yaşama tarzımızı, bayat görüşümüzü, dilimizi, fikir zevkimizi, düşünce hürriyeti zevkimizi kabul eden bir yabancının; kollarımızı açışta ne kadar samimi olduğumuzu hissedeceğini tahmin ederim.

Hakikaten onu Fransız ailesinin bir ferdi gibi kabul ederiz. Aslını kolayca unuturuz. Çünkü prensiplerimiz, hissi tezahürlerimiz, insani sevgimiz; temsilin de hususi kanunları bulunduğunu, bütün merhaleleri birden aşmağa imkân olmadığını asla unutmamağa bizi mecbur eden cinstendir.

RESMÎ VEYA ÖZEL İŞLERİN BİR MEMUR UHDESİNDE İÇTİMAÎ MESELESİ

Revire internationale des Sciences
administratives'den Türkçeye çeviren

Hayri ORHUN

Memurların resmî veya özel munzam bir iş yapıp yapamayacakları meselesi memurlar statüsünün en mühim konularından birini teşkil etmektedir. Burada çok defa, kamu menfaatiyle şahsî menfaat karşılaşmakta, diğer taraftan, munzam vazife ve işin nevine, alâkalı memurun işgal ettiği mevkiin ve ifa ettiği vazifenin mahiyetine göre bulunabilecek hal çareleri de taaddüt etmektedir. Bilhassa iktisadî buhran devrelerinde birkat daha ehemmiyet arzeden bu mesele hakkında Milletlerarası İdarî ilimler Enstitüsü tarafından ikinci dünya harbine takaddüm eden tarihlerde yapılan bir ankete verilen cevaplar, bu konuda muhtelif garp memleketlerinde tedvin edilmiş olan kanunî hükümler bunların tatbiki hakkında bir fikir vermek bakımından faydeli telâkki edilerek bu yazı dilimize çevrilmiştir.

Mütercim.

İSVİÇRE

Genel durum:

İsviçre'de memurların asli vazifelerinden (başka bir kamu ödevi veya özel bir iş yapıp yapamayacakları, yapabilirlerse, hangi şartlar dahilinde yapabilecekleri meselesi kanun yapıcısını ve icra organını çok defa meşgul etmektedir. Eski maaş kanunu bile federal devletler memur ve müstahdemlerinin kendi ödevlerini ifaya mâni olabilecek başka bir ödev kabul ve sanat icra edemeyeceklerine dair bazı ana hükümler kabul etmişti. İki federal mahkeme memur ve müstahdemlerine de şamil olan bu esas hükümlerin

tatbik mevkiine konulması yetkisi federal meclise verilmişti. Federal Şimendiferler idaresi daimi memur ve müstahdemlerinin başka bir vazife kabul veya bir sanat icra edip ödemeyecekleri meselesi genel vazife talimat ve emirnameleri ile tanzim olunmuştu.

Meselenin konfederasyon memurlarına taallük eden kısmı 30 Haziran 1927 tarihli 'kanun ve konfederasyon memurları statüsünün tatbikine ait talimatlar ile hal edilmiştir. Bu statü, merkez idaresi memurlarına olduğu kadar P.T.T., C.F.F. ve federal ve kantonal mahkemeler memurlarına da şamildir.

Konuyu aydınlatmak için kamu ödevleriyle özel karakteri haiz olan işler arasındaki farkı tebarüz ettirmek icabeder. Bu iki durum hukuki noktadan dok farklıdırlar. Bu hususta fazla tafsilâta girişmeden sadece; anayasada kanun yapıcısı, kati ve sarîh şekilde, aksine hüküm koymadığı için prensip itibarı ile asıl memuriyet ile munzam bir kamu vazifesinin birleştirilmesi kabil ise de munzam özel bir sanat icrasını konfederasyon memurları için kabul etmek mümkün olmadığı gibi kanton ve komün memurları için hiç bir zaman mümkün değildir diyeceğiz.

İsviçre'de üç muhtelif mülki derece üzerine tesis edilmiş, herbiri kendi salâhiyet 'hududu içersinde muhtar üç muhtelif idare vardır: idare yetkisi bütün memlekete şamil merkezî idare, herbiri memleketin yalnız bir kısmına, mıntakavi mahiyette birer idare cüz'ü tamî olan kantonlar, daha ziyade mahallî mahiyette olan komün idareleri.

Merkezî bir idareye ve anayasaya tabî bulunan İsviçre milletinin teşkil ettiği bu idare organlarının heyeti mecmuasına «konfederasyon» ve konfederasyonun bir kısmını teşkil eden ve keza herbirinin kendine mahsus anayasası bulunan muhtar 25 adet mıntakavi devlete de «kanton» denilmektedir. Hakikatte kantonların adedi 22 dir, üç kanton, herbir parçası aynı derecede muhtar olmak üzere ikiyeşir kısma ayrılmış oldukları için 25 mıntakavi devlet bulunduğunu söyledik.

Merkezî devletin esas teşkilât şekli demokrasidir. Gerçekten İsviçre bir cumhuriyet, temsil sistemine dayanan demokratik bir devlettir. Kantonların esas teşkilât şekilleri de keza temsili, demokratik devlet şeklidir. Yalnız bazıları bunlar, iç ve dış Appenzeli Rhodes, Cbwald ve Nidwald yarı kantonları ile Glaris kantonudur), teşrii meclise mümessil göndermeden kanunlar bizzat halk tarafından yapılan direkt demokratik (kantonlardır. Bu itibarla kantonlar da İsviçre konfederasyonu gibi aynen demokratik cumhuriyetlerdir.

İsviçre’de kamu iktidarı muzaaftır. Bir tarafda, netice itibarile ve kelimenin geniş mânasile kamu işlerinde hükümrân bir niyabet (Regierungstätigkeit) teşkil eden «Hükümet idaresi» yahut (Hoheitsverwaltung), diğer tarafda müşterek menfaatler yahut, âmm menfaatleri (Unternehmertätigkeit) namına vazife gören Devlet organları konfederasyon ve kanton veyahut komünler tarafından işletilen sinai ve ticari işletmeler mevcuttur. «Hükümet idaresi» yahut (Regierungstätigkeit) devlet ve komün hakimiyetinde esas teşkil eden vatandaş ile kamu idaresi arasındaki münasebetlerden ibarettir. Federal anayasa, kanton anayasaları, komün statüleri, kanun ve kararnameler tanzimi, bütçenin tanzimi, hesaplara ve idare organlarının faaliyetine nazaret vesaire yetkilere sahip bulunmak suretile cemiyetin esas bünyesini kuran teşrii kuvvet ile kanunların doğru ve samimi bir şekilde tefsirine ve mahkemelerin adalet icra etmesine nezaret eden adli kuvvet ve keza kanun ve kararnamelerin tatbikine, kamu işlerinin idaresine umumi nezaret ödevile yükümlü olan icra kuvveti aralarındaki farkı gözetmek lâzımdır.

II — Kamu ödevlerinin icrası

İsviçre Memurlar Kanunu (Federal veyahut kanton memurları) kamu hizmetini hiç bir yerinde sarih bir şekilde tarif etmemiştir. Umumi kaide olarak, herhangi bir kamu teşebbüsünün bir organının faaliyeti bir kamu ödevinin

icrası demektir. Meselâ, eğer dinî bir cemiyet âmme hukuku hükmi şahsisi karakterini haiz değilse bu cemiyete ait bir komitenin yaptığı iş bir kamu hizmeti olarak telâkki edilemez. Cemiyetin diğer komiteleri tarafından yapılan işler de bu mahiyettedirler. Vâsilik işinin bir kamu hizmeti telâkki edilip edilemeyeceği hakkında İsviçre şimendifer amele federasyonu tarafından sorulan suale Federal Şimendiferler İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından doktrine ve vesayetin âmme müessesesi olduğuna dair Federal Mahkemenin içtihat kararlarına dayanılarak 20 Şubat 1931 tarihinde müsbet cevap verilmiştir.

1) Konuyu ilgilendiren meselelerden biri, müstakil merkezî devlet «yani konfederasyon» memurlarından birisinin müstakil merkezî devlet veya müstakil mintaka devleti kanton parlamentolarına veyahut bir komün meclisine üye olup olamayacağını bilmektir.

Federal Anayasa'nın 77 nci maddesi, konfederasyon memurlarının aynı zamanda millî mecliste üye olmalarını kabul etmemektedir. 1922 senesinde anayasanın, federal devlet memurlarını millî meclise intihap edilmekten men eden maddesinin yeniden tedkik dilmesi halk tarafından teklif edildi. Fakat bu talep 11 Haziran 1922 tarihinde yapılan halk oyuna müracaatta 5 kantona mukabil 17 kantonda 160.000 oya karşı 25.000 oy ile reddedildi. Bu sebeble Federal Anayasa'nın, memuriyetle millî meclis üyeliğinin birleşmemeziği hakkında ki prensibi halen meriyetini muhafaza etmektedir. Fakat, bir kısmı kanton, diğer kısmı yarı kanton milletvekillerinden mürekkep devlet meclislerinde kanton meclisleri vaziyet bunun aksinedir. Kanton devletleri meclislerine intihap edilebilme şartları federal hukuk ile değil, fakat kanton hukuku ile tâyin ve tesbit edilmiştir. Hiçbir kanton bir federal devlet memurunun kanton devletler meclisine üye intihap edilmesini men etmemektedir. Gerçekten bilfarz bu meclis üyelerinden biri, Cenevre Kantonu meclisi üyelerinden biri on seneden beri Cenevre ilçesi posta idaresi memurudur.

Konfederasyon memurlarından biri, parlamentonun gayrisinde, yani kanton teşrii meclisinde (büyük meclis) evleviyetle yer alabilir. Bu esasın kabul edilemeyeceği hiçbir kanton tanımıyoruz, hattâ, prensip itibarile, konfederasyon memurlarından birisini komün umumi meclisine (parlamento) (bazı ehemmiyetli komünlerde bu müessese mevcuttur) yahut komün encümenine (mahallî icra kuvveti) üye olmakdan men edecek hiçbir federal veya kantonal hukuk kaidesi bulunmadığını da bilmiyoruz.

2) Kantonlar yani mıntakavi devletlere ait memurlar, federal parlamentoya, millî meclise ve kanton devletler meclislerine üye olabilirler. Bununla beraber, bazı kantonlarda meselâ, Zürih de Bakanlar heyetinin, kanton mahkemesinin, millî eğitim meclisinin bidayeten muvafakatim almak lâzımadır.

Bu hususta din adamlarının millî meclise üye olarak intihabını men eden federal anayasanın biricik hükmünden başka bir kayıt yoktur. Bununla beraber, bazı kantonlar, kanton icra kuvvetinin aynı zamanda federal meclisde de mevki sahibi olan âza miktarım tahdit (meselâ Fribourg, Soleure, Valais) veyahut hükümet mensuplarının federal meclise gönderilmesini tamamen (Tessin) men etmişlerdir. Fakat burada bahis mevzuu olan alelâde memurlar değil adli ve idari makam sahibi olanlardır.

Buna mukabil, birçok kantonlarda milletvekilliği ile bir arada içtimai caiz olmayan memuriyetler vardır, meselâ, Fribourg Kantonu'nda durum böyledir. Bu kantonda merkezi idare memurları ve savcılar, sınaî ve ticarî müesseseler müdürleri ile bunlara ait bazı müstahdemler (meselâ devlet bankası, elektrik işletmeleri, tımarhaneler vesaire) taşra idaresinin bazı memurları kanton meclisine aynı zamanda üye olamazlar. Bunun aksine olarak her derecedeki yargıçlar (sulh yargıcı, ilçe ve kanton mahkemeleri yargıçları) intihap olunabilirler. İki vazifenin bir arada birleştirilmesi meselesi Soleure kantonunda da aşağı yukarı aynı şekilde tanzim olunmuştur.

Obwalden, Schwyz ve Zurich kantonlarında vazife farkı gözetilmeksizin bütün kanton memurları kanton meclisine intihap olunabilirler. Bununla beraber Zürich. Kantonu'nda kanton devleti memurlarından birisinin kanton meclisinde milletvekili sıfatile vazife alabilmesi için evvelâ Bakanlar heyetinden veya kanton mahkemesinden (millî eğitim mensuplarının milli eğitim meclisinden) kati muvafakat almaları lâzımdır.

Hiç bir kanton kendi memurlarını komün teşriî meclisine (bu müessesenin mevcut olduğu yerlerde) üye olmaktan men etmez. Münhasıran komün işlerde muvazzaf belli başlı yüksek bir memuriyet değil fakat, tali ve fahri bir vazife sahibi olmak şartile komün idaresinin icra organlarına dahil (Komün ve Belediye encümenleri) olmaktan da memurlar men edilmemektedirler.

3) Komün memurlarına -gelince, bunların federal parlamentoya (Millî meclis veya devletler meclisleri) intihap edilmelerini kati şekilde men eden hiçbir hüküm ve böyle bir -hükmün tatbikatından haberdar değiliz. Burada Zürich şehrindeki durumu zikredebiliriz. Bu şehirde belediye meclisi üyelerinden (icra kuvveti fakat, burada alelâde memurlar değil âmir mevkiinde bulunanlar bahis mevzuudur) yalnız üç tanesi federal meclise üye olabilirler.

Aynı şekilde komün memurları her tarafta, prensip itibarile, kanton parlamentosuna üye olabilirler. Buna mukabil, bir komün memurunun bulunduğu komünün umumi meclisine üye olmasına her zaman cevaz verilmemiştir. Böylece, meselâ Zürich şehrinde belediye encümeni yahut merkez eğitim meclisi (İlköğretim öğretmenleri hariç) tarafından tâyin edilen memur ve müstahdemler komün umumî meclisine üye olamazlar. Fakat bunlar, arondisman meclisine ve bundan sonra merkez eğitim meclisine üye olabilirler.

Fribourg Kantonu'nda durum aksidir, Zira, bu kantonda komün memurları komün umumi meclisine üye intihap olunabilirler.

4) Millî meclis üyeliğinden başka konfederasyon memurlarının munzam olarak yapabilecekleri başka bir kamu vazifesi yoktur. Merkezî devlet kanun yapıcısı, memur hukukunda tali bir âmme faaliyeti ile munzam mesleki ve özel bir fark gözetmektedir. Birincisi «bir kamu ödevinin yapılması» İkincisi de «tali bir iş» tabirleri ile ifade olunmaktadır.

Bu hususta kanuni hükümler koyan kantonlar çok nadirdir. Fribourg Kantonu'nda bazı kategoriye mensup memurların meselâ, ağır cezada jüri olmak gibi muayyen adli vazifeleri yapmaları memnudur. Obwalden Kantonu'nda sorgu yargıcı ve savcı kanton mahkemelerinden birisine üye olamazlar. Tabiatile Şansölye de Danıştay üyesi olamaz, fakat, büyük meclise üye olabilir. Zürih Kantonu'nda prefelik, distrik meclisi üyeliği ve bu servis memurlukları bir şahıs uhdesinde birleşemezler. Keza, bir tarafta ilçe savcılığı diğer taraftan komün meclisi üyeliği veya komün kâtipliği de birleşemezler. Bundan başka, bir taraftan üyelik vazifesi veya bir ilçe mahkemesi memurluğu, diğer taraftan, ikinci başkanlık veya ilçe meclisi üyeliği veya meclise bağlı bir daire memurluğu, ilçe savcılığı, noterlik, sulh yargıçlığı Gemeindeammann, yüksek dereceli bir mahkeme yargıçlığı ve buna bağlı bir daire memurluğu birleşemezler. Bu muhtelif vazifelerin bir şahıs uhdesinde birleşememezliği, bir serviste çalışan şahsın orada bir kamu organı olarak vazife alamıyacağı prensibinin tabii neticesidir.

Obwalden komünlerinde bunu men eden herhangi bir hüküm yoktur. Bu itibarla, komün kâtibi aynı zamanda komün encümeni icra kuvveti üyesi ve komün başkanı (Syndie) olabilir. İsviçre'de hiçbir komünün pek ender istisnalarla bu işi tanzim' eylememiş olduğu: söylenebilir.

5) Bununla beraber, yukarıda söylediğimiz tamamen vakıaya uygun değildir. Gerçekten Federal Devlet memurları ile kanton ve komün memurlarına şamil bir vazife birleşememezliğini şimdiye kadar söylemedik, burada bahis mevzuu olan federal mahkeme jüriliğidir. 15 Haziran 1934 tarihli Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 4 üncü mad-

desine göre, konfederasyon veya kantonlar yüksek idari veya adli makam üyeleri, mahkeme başkanları, sorgu yargıçları, bir savcılık makamını temsil edenler, federal idare veya kanton idarelerinin memur ve müstahdemleri ile ameleleri, dini bir vazife gören bütün şahıslar jüri olamazlar. Komün memurları bu kayıttan istisna edilmişlerdir.

6) Bazı kamu ödevleri vardır ki, memurların bu ödevleri yapabilmeleri ancak yetkili makamın iznine bağlıdır. Böyle bir kamu ödevi almak isteyen federal devlet memurlarından bir idare vasıtasile izin almak zorundadır. Eğer memur kanunen bu işi gülmekle yükümlü ise veyahut seçim veya oyları sayıp tasnif etmiye memur bürolara tâyin edilmiş ise izin alma mecburiyeti yoktur. Kamu hizmetlerinden birini görme yetkisi şu yolda bir tahdide tabi tutulmuştur. Memurlar Kanunu'nun 14 üncü maddesine göre, kamu ödevinin yapılabilmesi memurun asıl ödevinin görülmesine zarar verebilmesi yahut, onun resmî sıfatı ile telif edilememesi hallerinde idare bilâhare tahdit veya red şartı ile bu izni vermekte serbesttir. Böylece, bir kamu ödevinin asıl görevin yapılmasına hakikaten zarar verdiğinin tesbitine asla ihtiyaç yoktur, zarar verebilmesinin tesbiti kifayet eder.

Şuhale göre, Federal kanun yapıcısı merkezî devlet memurunun, komün, ilçe, kanton ve konfederasyonun umumi hizmetlerine ve dinî, medenî hayatına, geniş ölçüde, iştirâk etmesine müsaade etmektedir. Memurlar statüsünün tanziminde hükümet, devlet memurlarından bir çoğunun umumi hizmetlerle meşgul olmak için icabeden vasıfları haiz bulunduklarının ve buralarda edindikleri tecrübe ve bilgilerin konfederasyon hizmetlerinde bunlara çok faideli olabileceğinin göz önünde bulundurulmasının faideli olacağına kani olmuştur.

Gümrükler ve posta telgraf genel müdürlükleri, işletme işlerinde çalışan ve ödevleri dolayısıyla hemşehrilerinin gelir ve servetleri hakkında bilgi sahibi olmaları mümkün olan memurların mali bir idareye üye tâyin edilmelerini kabul etmemektedirler. 1928 senesinde posta nizamâtı hükümlerine aykırı olarak bir posta müvezzii yanlış bir adrese

gönderilmiş ve postada açılmış bir mektup muhteviyatını öğrendi, müvezzî bu malûmatı üyesi bulunduğu vergi komisyonuna bildirdi ve böylece mürselünileyhe bu idare tarafından daha yüksek bir vergi tarh edilmesine sebebiyet verdi. Bu işe evvelâ Argovien Kantonu Mahkemesi, sonra da, Federal Devlet Yargıtayı el koydu. Basın vasıtasile geniş bir sahaya yayılan bu havadis birçok vatandaşlar arasında posta ve telgraf memurlarının mali idarelerde çalışmalarına karşı emniyet ve itimatsızlığı haklı olarak artırdı. Binnetice, memurlarını kendi asıl vazifeleri icabiyle vergi komisyonu üyesi olarak yapmak zorunda bulundukları vazifenin zıddiyetinden mütevellit vicdan azabından kurtarmak maksadile posta ve telgraf genel idaresi, muayyen şahıslar ve ticari müesseselere ait muhaberata vazife sırasında vâkıf olabilecek bütün memurların bir mali idareye üye olmalarını kati şekilde men etti. Bununla beraber, böyle bir vazifeyi yapmak için müsaade almış bulunan memurların temsil müddetleri bitinceye kadar bu munzam vazifelerine devam edebilmelerine de müsaade etti.

Memurlar Kanunu hükümlerine göre, kanton, ilçe, komün idarelerine mensup makamlarla dinî makamlar, yetkili makamın bir kamu görevini kabul etmekten men ettiği memur hakkında âmme hukuku cezası tatbik edemezler.

Kanton memurlarına gelince, Fribourg ve Soleure kantonlarındaki mevzuatta bu konuya dair hiçbir hüküm bulamıyoruz. Selwyz Kantonu'nda, halk tarafından intihap edilmek suretile deruhte edilen bütün kamu hizmetleri için müsaade istihsali lâzımdır. Obwalden Kantonu devlet memurlarile kanton bankası memurları da dahil olmak üzere bütün yurtdaşların komün işlerinde bir vazife kabul etmeleri mecburiyetini derpiş etmektedir. Bu mecburiyet iki devreye kadar uzar, daha fazla müddet için vazifedar bulunmasını arzu eden kanton memuru için bizzat memur veyahut komün meclisi hükümetten veya kanton bankası müsaade almak icabeder. Zürich Kantonu'nda, kanton memurlarından birinin öğretmenler müstesna millî mecliste üye sıfatile halkı temsil vazifesini yapmak için, alâkasına göre,

Danıştay'ın, kanton mahkemesinin veya eğitim meclisinin müsaadesi lâzımdır. Tabiatile bütün kantonların mevzuatını tetkik edemediğimiz için yalnız söylediğimiz misallerle iktifa etmek mecburiyetindeyiz.

Komün idaresi ajanlarına gelince, Fribourgeoises ve Soleuroises komünlerinde bu konuya ait hüküm mevcut olmadığını söyleyeceğiz. Zürich şehrinde mecburi bir kamu hizmetine tâyin edilen belediye memur, müstahdem ve a. melesinin, tâyin keyfiyetini belediyede mensup bulunduğu daireye bildirmesi mecburidir. Eğer bahis mevzuu olan kamu hizmetini kabul etmek mecburiyeti yok ise bu takdirde memuru istihdam eden makamın izni olmaksızın bu memuriyet kabul edilemeyeceği gibi bu işin ifası için sarf edilmesi lâzımgelen çalışma müddeti de asıl memuriyet müddetine ilâve edilemez. Bu vazife memurun asıl memuriyetini alâkalandıran hizmeti sekteye uğratacak şekilde asıl vazife ile birlikte veya başlı başına zaman sarfını gerektirecek mahiyette bir iş olur veyahut senede 500 franktan fazla bir kazanç temin eder ve bu sebeplerle belediye meclisi yahut salahiyetli idare izin vermeyi doğru bulmazsa memura izin verilmez. Bu haller haricinde istenen müsaade ret edilemeyeceği gibi verilmiş olan müsaade de geri alınamaz.

7) İstirahat yahut senelik tatil sebebiyle yekûnu senede 15 günü geçmiyen vazifeden ayrılma konfederasyon memurları hakkında maaş kesilmesini mucip değildir. Memur kamu vazifesine hasrettiği istirahat ve tatil zamanları için tazminat almak hakkına da sahip değildir. Kamu hizmetinin yürümesi için mezuniyet münasip zamanlarda yetkili makamdan talep edilmek lâzımdır. Eğer servisin iş durumu buna müsait ise izin verilmek icab eder.

Bu mesele hiçbir tarafta kanton ve komün mevzuatı ile kat'î şekilde tanzim edilmemiştir. Bilhassa maaş kesme hakkında hiç bir hüküm yoktur. Fakat meselâ, Soleure ve Schwyz kantonlarında tatbikatta, memurlar yapmakla mükellef oldukları işlerden geri kalmış olanları ikmal etmek mecburiyetindedirler. Obwalden yahut Zürich idarelerinde ne fazla çalışma ücreti ne de çalışılmayan zaman için maaş

derpiş olunmamıştır. Bununla beraber, Zürich şehri memur, müstahdem ve amelesinden münhasıran komün işlerle meşgul bulunmayanların şehir için sarf edecekleri mesai müddetinin herhangi bir kamu görevinin noksan görülmesine sebep olmaması lâzımdır.

8) Bilhassa federal devlet memuriyetlerinin intihap yolu ile tevdi olunan bir temsil vazifesile birleşmesine çok tesadüf, edilmez. Bazı kantonlarda durum tersinedir. Buralarda kanton idareleri memurları büyük bir nisbet dahilinde millî meclise yahut komün meclisine intihap olunabilirler.

Umumî efkâr, komün encümeni âzalığı da dâhil olduğu halde memurların intihap yolu ile bir temsil vazifesi ifa etmeleri keyfiyetile ilgilenmemektedir. Bir taraftan nisbeten az memur istihdamı bahis mevzuu olan, diğer taraftan da meslekî işleri bulunan vatandaşların bir kamu görevini yapmağa davet edilmeleri gelenek halinde bulunan İsviçre’de, halkın geniş mikyasta kamu görevlerine iştirak ettiği memleketlerde olduğu gibi, umumiyetle bu gibi bir şahı uhdesinde muhtelif vazifelerin birleşmesine karşı asla bir muhalefet mevcut değildir. Bu çok tabiidir. Zira, umumiyetle kendi asli ödevleri yanında ayrıca munzam bir kamu ödevi gören memurlar bu ödevi bir nizam altında büyük bir incelik ve maharetle başarmakta ve cevaz verilmeyecek şahsî bir menfaat temin etmeden cemiyete kıymetli hizmetler yapmaktadırlar.

III — Munzam meşguliyetler

İnceleme konumuzda kasdedilen mânaya göre, kazanç getirici munzam bir iş gören kamu idaresi memurları, bir teşekkülün memur, müstahdem veya amelesi sıfatıyla verilen maaş veya ücretten veyahut eski bir devlet veya komün ajanı olmak dolayısıyla tahsis edilmiş olan tazminat veya tekaüdiyeden fazla olarak kendi asli vazifeleri haricinde yaptıkları munzam bir işten dolayı ikinci bir varidat temin edenlerdir.

Karı veya kocalarile, kendilerile yaşayan baba, ana,

erkek ve kız kardeşleri hayatlarını kazanmak için meslekî bir iş yaptıkları halde (gerek müstakillen, gerek devlet, komün veyahut hususi bir sanat müessesesinde müstahdem bulunmak sıfat ile) kendileri de bir kamu idaresinde veya bir kamu işletmesinde çalışan şahıslar da iki kat kazanç sahibi addolunurlar.

Ehemmiyet sırasile muzaaf kazanç getiren haller şunlardır: Karı veya kocadan biri kamu işletmelerinde çalıştığı halde diğerinin devlet memuru olması, karı veya kocadan birisi kamu teşebbüslerinde çalışması ve diğerinin hususi bir sanat veya iş yapması (müstakillen veya ücretli olarak), baba ve anadan birisi kamu müesseselerinde ve erkek veyahut kız çocuklarından biri veyahut bir kaçının hususi sanayiye çalışması, kamu idaresi memuru bulunan baba veya annenin beraberlerinde yaşayan çocuğunun da kamu müesseselerinden birinde çalışması, özel bir sanat müessesesinde müstahdem bulunan ebeveyniyle beraber yaşayan çocukların kamu idarelerinde çalışmaları, bir arada yaşayan erkek ve kız kardeşlerden bir kaçının devlet veya komün idareleri hizmetinde bulunmaları, yahut, bunlardan birinin devlet memuru diğer biri veya bir kaçının özel sanayi müesseselerinde çalışmasa...

Faal servislerdeki personelin kazanç getiren munzam işlerde çalışmaları barısında bazan tamamen devlet veya komün işlerinde çalışan yani, bütün zamanını kamu idarelerine hasreden ve bu hizmetlerde sarfettiği mesainin tam ücretini alan şahıslar, bazan da, ancak tali hizmetler ifa eden yani, eksik maaş ve ücret alan ve bu suretle çalışma zamanının bir kısmından tasarruf etmeğe mecbur ve mezun bulunan şahıslar kastedilmektedir-

Tekaüt maaşından istifade eden şahısların munzam ödevler görmesi hakkı, esas itibarile bunların tekaüde şevki zamanına ve aldıkları maaş veya tazminatın miktarına bağlıdır. Bunların miktarına göre aylık veya senelik tekaüdiye alanları değil fakat, eski devlet veya komün memuru sıfatıyla bir defaya mahsus tazminat (meselâ tasarruf sandığına yatırılan meblâğ) alanların da bu sınıfa dahil olduğunu

kabul ediyoruz. Kazanç getiren munzam işlerin en sık rast gelinenleri şunlardır: devlete veya komüne ait vazifelerden birçoğunun normal çalışma saatleri içerisinde birden veya muayyen saatlerde bir kısmının yapılması (vazifelerin içtimai) ve bu memuriyetlerin her biri için teamülen veya nizamen muayyen olan maaş ve ücretin tam olarak alınması, devlet veya komün memurlarından birisinin aynı zamanda teşriî veya icrai veyahut adli bir heyetin üyesi olması, bir memurun bir şirket veya cemiyette ücretli vazifeler deruhte etmesi; nizamen muayyen olan iş saatleri içerisinde veyahut bu saatler dışında bir memurun hususi bir sanat müessesesinde ücretli bir iş görmesi; ziraat, ticaret ve sanayiye ait munzam bir teşebbüse girişmesi; adi bir sanat yahut, İlmî ve nefis sanatlara ait meslekî bir iş yapması; herhangi bir teşebbüse, muvakkat bir zaman için, fiilen iştirak etmesi gizli çalışma (Schwarzarbeit) ; keza, azçok gizli olarak, sanat, ticaret ve diğer bir serbes meslek, oda kiralama, pansiyon işletme vesaire.

Bugüne kadar yapılan incelemelerle, eşlerden her ikisinin kamu görevlerinde çalışmaları halinin, umumiyetle tahmin edildiğinden daha az olduğu, eşlerden birinin (ekseriyetle kocanın) devlet veya komün memuru olması, diğerinin de özel sanayi müesseselerinde ücretle yahut kendisine ait bir sanat işinde müstakillen çalışması veyahut, ana veya babanın ve erkek ve kız çocukların hepsinin bir kamu hizmetinde çalışmalarının daha ziyade olduğu tesbit olunmuştur. Halk arasındaki söylentilere göre, devlet veya komün hizmetlerinde fiilen vazife gören veya tekaüt edilmiş olanlardan munzam kazanç sağlayan işlerde çalışanların miktarının oldukça fazla olduğu sanılmaktadır. Herhalde yetkili idare makamları bu hallerin pek azından haberdar edilmektedirler.

1) İlk evvel incelenmesi gereken şey, memurluk ve müstahdemlikle bazı tâli işlerin birleşip birleşemeyecekleri, birleşemeyeceklerse, hangi işlerin bir şahıs uhdesinde birleşemeyecekleridir.

Federal devlet memurluğu ile bütün İktisadî ve ticarî

işlerin yapılması ve keza lokanta, kahvehane işletilmesi ve perakende alkollü içki satışı arasında mutlak bir imtizaçsızlık mevcuttur. Bu memnuiyet, memurun bütün faaliyetini ifasile mükellef bulunduğu ve mukabilinde münasip gelir temin ettiği vazifesine hasretmesi gerekeceği mülâhazasına dayanmaktadır. Lokanta işletmek yasağı ve keza memuru ödevi başında ve ödevi dışında mutaddan fazla alkollü içki içmesine sebep olacak suiistimallerden vikaye etmek maksadına matuftur. Bazı tâli işler hakkındaki bu yasaklardan başka, federal meclis memurlar statüsünün icra mevkiine konulmasına dair neşrettiği emirnamede, federal devlet memurluğu ile,

a — Meslekî sırları tetkik ve bunlara vukuf peyda edecek,

b Esnaflığa, sanatkârlığa, ticaret ve diğer bütün İktisadî faaliyetlere karşı kötü niyetli rekabet teşkil edecek,

c.— Memurun bayat ve sıhhatini tehlikeye koyacak munzam işlerin birleşmeyecekleri tasrih olunmuştur.

Mıntaka devletlerinde de durum aşağı yukarı böyledir, meselâ, Fribourg kantonunda daimî bir karakter arzeden ve idare hizmeti erile hiçbir münasebeti bulunmayan tâli meşgaleler, prensip itibarile memnudur Schwyz kantonunda durum aynidir. Bundan başka, bu kantonda muhtelif görevlerin bir şahıs uhdesinde birleşmeleri serbest değildir. Burada tâli ödevlerin birleştirilmesi asıl ödevde tâli bir ödevin birleştirilmesi gibi yetkili mercilerin takdir ve kararına bağlıdır. Soleurois kantonunda kanun yapıcısı, yargıçlık ödevde, muayyen,, maaşlı kanton memurluklarının (komün memurlukları ve özel bir cemiyetin komite üyeliği bu yasağa dahil değildir.) bir arada birleşmeyeceklerini âmir büküm koymuştur. Bir kanton yargıcı veya ilçe mahkemesi başkanı aynı zamanda, maaşlı diğer bir memuriyeti işgal edemeyeceği gibi herhangi bir meslek ve sanat icra ve meslekî sıfatile üçüncü bir şahsı mahkeme huzurunda temsil edemez. Memurlar, aynı zamanda, maaşlı diğer bir mevkii işgal edemeyecekleri gibi tâli bir meslekî iş, sanat ve ticaret yapamazlar. (Kanton hastahanesi başhekimleri lehine istisna mevcut

tur. Bunlar ayrıca hususi, hekimlik yapabilirler). Müstahdemler (bunlar Danıştay tarafından tâyin olunurlar) de, mahiyetleri itibarile, asıl ödevlerine zıddiyet arzeden yahut asıl ödevlerini tamamen başarmağa engel olan özel bir iş (meselâ başka birisi hesabına adlî müdahale veyahut bir lokanta ve emsali bir yeri işletmek..) yapamazlar. Zürich kantonunda, ehemmiyetsiz tâli meşgaleler serbesttir. Danıştay üyelerde kanton mahkemesi üyelerinin, savcılarının, prefe ve yardımcısının, ilçe savcılarının, ilçe encümen kâtibinin, ilçe mahkemesi başkan ve grefiyesinin, noter, pastör ve öğretmenin, kanton polis memur ve müstahdemlerinin, kanton hapishane rahibinin, lokanta ve benzeri yerleri işletmeleri kat'ı surette yasaktır. Kantonlar için bunları zikretmekle iktifa edeceğiz.

Buna mukabil, komünlerde bahis konusu olan birleşememezlik keyfiyeti -hata, savap- federal ve kanton idarelerinden daha serbest bir şekilde halledilmiştir.

Devlet memurları hakkındaki yasak, Fribourg şehrinde komün memur ve müstahdemleri hakkında da caridir. Kır komününde durum aksidir. Burada umumiyetle, komün memuriyetleri fahrî ve arizidirler. Schwyz kantonunda, komün memuriyetleri münhasıran meşgul olunacak bir iş veya başlıca bir iş olarak, ekseriyetle, kabul edilmemektedir, İstisnaen bu şekilde deruhde edildiği takdirde munzam diğer bir işle bir arada cemi memnudur. Küçük Soleuroises komününde bu konuya ait hüküm yoktur. Fakat büyük Soleulıyan tâli bir meslekî iş yapması kat'î şekilde yasaktır. Komün işlerle ödevlendirilmiş memur, müstahdem, öğretmen ve amelenin yetkili âmirin müsaadesi olmadıkça kazanç sağlayan tâli bir meslekî iş yapması kat'î şekilde yasaktır. Komün hizmetlerinde çalışanların da, lokanta ve emsali yerleri işletmeleri kat'î surette yasaktır. Zürich şehrinde, mahiyeti itibarile asıl vazifelerde içtimai caiz olmayan kazanç sağlayıcı tâli işler memurlar için kat'iiyen memnudur. Bundan başka, tamamen komün hizmetinde bulunan memur, müstahdem ve amelenin komün idaresi dışında senede 500 franktan fazla varidat temin eden meslekî, tâli bir iş yap-

ması ve bir hizmet ve memuriyet kabul etmesi veyahut lokanta ve emsali yerleri işletmesi keza, kat'î şekilde yasaktır. Diğer taraftan takip işleri gören dairelerin memurları başka bir şahsın hesabına takip, tahsil ve adli işler ile meşgul olamazlar.

2) Konfederasyon devlet memuriyetlerde birleşmeyeceği hakkında kanun yapıcısı tarafından bir hüküm sevkedilmiyen veyahut icra kuvveti tarafından bu yolda bir prensin kararı verilmeyen tâli işlerden,

a — Kazanç amacı güden veyahut alâkalıyı geniş bir ölçüde ve devamlı şekilde meşgul eden ve,

b — Kazanç amacı güden bir şirket veya mütakabil yardım esası üzerine üyelerine iktisadî bir faide sağlayan bir cemiyet veya müessesenin idaresine iştirak bahis mevzuu olan işleri yapabilmek için memurların izin almaları lâzımdır.

Memleketin muhtelif yerlerinde federal idare personelleri arasında mütakabil yardım esasına göre kurulan ve federal şimendiferler idaresine ait olan Bellinzon'daki işletmede idarelerin satış kooperatifleri ile bizzat meşgul olmayacakları şart konulmuştur. Prensip itibarıyla cemiyetler, idareye ve işletmeye ait binalarda muvakkat bir zaman için kullanmak üzere kendilerine tahsis edilen yerler için bir kira bedeli vermeye ve bu yerleri başka işler için kullanmamağa mecburdurlar. Bu cemiyetler, memurlar statüsü ile tâyin edilmiş salâhiyetleri aşmadıkça ve memurların buradaki faaliyetleri asil vazifelerini haleldar etmedikçe nezaret hakkını haiz olan makamın hiçbir müdahale hakkı yoktur. (20 Temmuz 1931 tarihli federal meclis kararı). Memur menfaatlerini müdafaa eden kamu hizmeti «Der Offentliche Dienst» gazetesinin 9 Şubat 1931 tarihli nüshasında ilgili şahıslar tarafından federal makamlara hitaben, federal devlet memurları kooperatifleri aleyhine bir şikâyetname neşredilmiş ve şikâyetnameye, şikâyetnamede ileri sürülen mütaleaları teyid eden bir muhabirin müşahade mektubu da eklenmişti. Muhabir burada, «biz ekseriya sanayi ve ticaretle uğraşan yurttaşlarımızı çok dar bir görüş alanı içerisine kapanmış

olmakla ayıplıyoruz, aynı şekilde hareket etmekten çekinelim ve memurların hasis ticaret işleriyle uğraşmalarını sağlayan müesseseleri ortadan kaldırmağa uğraşalım» diyordu.

Aynı şekilde, birçok kanton ve komünlerde meslekî veya tâli bir iş yapmak için salâhiyetli makamın evvelden müsaadesini almak (Danıştay, kanton mahkemesi, eğitim meclisi... vesaire) lâzımdır. Meselâ, Obwalden, Zürich, Schwyz kantonlarında ve bunlara ait komünlerde böyledir. Fribourg kantonunda, uzmanların devlet işlerinde çalıştırılması lüzumlu olan ahvalde meslekî veya munzam bir iş yapmak için (meselâ bazı ilçe mahkemeleri başkanlarının veya kanton veterinerinin, gazetecilik, veterinerlik sanatı, noterlik işleri yapması gibi) Danıştay tarafından istisnaen izin verilebilir. Bu gibi hallerde, bu istisnaî müsaadelerin verdikleri imkân nisbetinde, memurların maaşı da tesbit olunmaktadır. Fribourg komününde, tamamen komün işlerle tavzif edilmiş olan memurlara kazanç getiren meslekî veya munzam bir iş yapmak için pek nadir ve istisnaî hallerde izin verilmektedir.

3) Bununla beraber, munzam bir iş meslekî bir gelir membaı teşkil ettiği takdirde, merkezî devlet memurlarına bu hususta ancak istisnaî olarak müsaade verilebilir. Aynı takyit kazanç amacı güden bir şirketin idare meclisi veya komitesi üyeliğini kabul için de mevcuttur.

Kanton ve kommünlerin her birinde meslekî bir gelir membaı teşkil eden meslekî veya gayri meslekî munzam bir iş yapmak bazı takyitlere tâbi tutulmakta ve hattâ menedilmektedir. Bu husus için umumî bir formül mevcut olmadığından her hâdiseye ayrı ayrı tetkik edilerek halledilmektedir. Şüphesiz esas kaide kanton ve komün vazifelerde daimi surette ödevlendirilmiş olan memurun bütün vaktini vazifesine hasretmesi merkezindedir. Bu kaideye uymayacak şekilde munzam bir iş yapmak için asla müsaade verilemez.

4) Herhangi sınıftan olursa olsun merkezî devlet hizmetinde bulunan bütün memurların munzam iş yapması keyfiyeti yeknesak bir kaideye bağlanmıştır. Bununla be-

raber, yukarıda işaret edildiği gibi, vazifeleri dolayısıyla yurddaşların gelir ve servetleri hakkında bilgi edinebilecek mevkide bulunan posta ve telgraf idaresi memurlarının, aynı zamanda, malî bir idarede üye olmaları hakkındaki yasağı hatırlatmak isteriz.

Kanton ve komünlerde munzam bir işin yapılmasına sarahaten veya zımnen müsaade edilmesi veya müsaadeye mütehammil bulunması meselesi, memurun mensup bulunduğu kategoriye farklı surette halledilecektir. Muayyen bazı ödevlerin bir meslek veya munzam bir işle birleşmemeleri gayet tabiidir. Bununla beraber, bu prensip her tarafta tatbik edilememektedir. Meselâ, Zürih şehri, memurları arasında hiçbir sınıf farkı gözetmemektedir.

5) Bir cemiyetin komitesindeki ücretli veya ücretsiz bir vazifenin, icrası bir makamın müsaadesine bağlı tâli bir meşgale telâkki edilip edilmeyeceği hatıra gelebilir. Merkezî devlet memurları, yani, federal devlet memurları için mesele durumun gösterdiği hususiyete göre halledilir. Memurun bu vazifeyi deruhte edip edemeyeceği, vazifenin yapılması memuru daimî surette işgal edip etmeyeceğine göre değişmektedir. Ne olursa olsun, memurun asıl vazifesinin tamamen yapılmasına zarar veren veyahüt memuriyet sıfatıyla telifi mümkün olmıyan munzam işlerle iştigali yasak eden kanun hükümleri, idareye daima ilgilileri izin almak mecburiyetine tâbi tutmak ve aksi takdirde, bu işten menetmek yetkisini vermektedir. Bir kanton veya komün memurunun bir cemiyet veya şirkette ödev alması haline sık sık tesadüf olunmaktadır Bu hususta sarıh hükümler mevcut olan komünler pek azdır. Prensip itibarıyla müsaade alınması mecburiyeti olmasa bile memurun asıl ödevine harcaması lâzımgelen çalışma müddetinin mühim bir kısmını yutmak istidadında bulunan tâli bir işin yapılması genel olarak menolunur. Meselâ, Zürih Kantonunda memuru fazlasıyla meşgul edecek mahiyette olan tâli bir vazifenin deruhte edilmesi halinde memura bu hususta verilmiş olan hak ve imkân takyit edilmiş ve bu gibi hallerde mamur, evvelâ ilgili makamdan izin almak zorunda bırakılmıştır. Zürih belediyesinde de, memur-

run bir komitede alacağı ücretli bir görevin senelik geliri 500 franktan fazla olduğu takdirde izin almak mecburiyeti vardır. Bunun haricindeki hallerde izin almak zarureti yoktur.

6) Bazı işler vardır ki memurun aile efradı tarafından yapılmasına da cevaz vermemek icab etmektedir. Burada bahis mevzuu olan bilhassa lokanta ve emsali yerlerin işletilmesidir. Bu konuda federasyon personeli hakkındaki yasak şu şekildedir: Bir memur ailesi efradından birisi ne bir lokanta ve ne de kahvehane işletemeyeceği gibi perakende alkollü içki satışı da yapamaz. Bu yasağı koymaktaki düşüncelerden biri de, memuru vazife başında ve vazife dışında itidal dışında içki içmekten korumaktır. Memur karılarının lokanta işletmeleri yahut, bira satmaları halinde maiyet memurlarının şeflerine hoş görünmek için kendilerini buralarda yemek yemeye ve bira içmeye mecbur addetmeleri vakidir Bu gibi suiistimallere nihayet vermek lâzımdır. Bekâr bir memur babasının lokanta veya mümasil bir yer işletmesi, bu memur babası ile yaşasa bile, babanın bu işe devam etmesine mâni hiç bir şey yoktur. Zira, kanun, memurla beraber yaşayan ve memurun kurduğu aile efradından bulunan şahısların bu kabil işleri yapmasına mânidir. Hattâ, yaşlı ve bekâr bir memurun kahve veya lokanta işleten evli oğlu babasını kendi ailesile beraber yaşamak için yanına alsada dahi memurlar statüsü bu memurun oğlunun bu şekilde ticaret yapmasına mâni değildir. Gerçekten, burada, lokanta ve emsali yer işleten, memurla beraber yaşayan memurun kurduğu aile efradından birisi değil, bizzat memur olmıyan aile reisidir. Buna mukabil, meselâ bir memurun zevcesi, hemşiresi, baldızı, yahut validesinin bir lokanta veya kahvehane işletmesi veyahut kadehle alkollü içkiler satması ve bu şahsın memurla beraber yaşaması halinde kanunî memnuiyet mevcuttur.

Kanton ve komün memurlarına gelince, hemen hemen hiç bir kanton ve komünde memur ailesi efradının her hangi bir işle meşgul olmasını kat'i surette men eden kanunî bir hüküm yoktur. Bilhassa Fribourg, Obwalden, Schwyz

vesair kantonlarda ve bunlar dahilindeki komünlerde durum böyledir. Buna mukabil, Züriç ve Soleure kantonlarile bunların başkentlerinde memur aileleri efradının lokanta ve emsali yerleri işletmeleri memnudur. Soleure şehrinde memnuiyet memur, müstahdem, öğretmen ve amele ile beraber yaşayan aile efradı için de bahis mevzuudur. Birçok kanton ve komünlerde sarîh memnuiyet olmamasına rağmen, tatbıkatta, memur aileleri efradının umumî yerleri işletmemeleri hususuna dikkat edilmektedir. Federal devlet kanton veya komün memurları aile efradının bunlardan başka meşgul olamayacakları bir iş ve meslek bilmiyorum. Gerçekten, İsviçre kanunlarında yahut tüzük ve iç talimatnamelerinde bunlardan başka kat'î ve sarîh bir yasağa tesadüf etmedik.

7) Devlet ve komün memurlarının ayrı ayrı maaş ve ücret almak suretile birden fazla vazife veya munzam bir iş deruhte etme şeklindeki iş ve vazife içtimainin, umumî teşebbüsler, resmî vazifenin ifası ve aile hayatı (ev idaresini, çocukların tahsil ve terbiyesini ihmal ... vesaire) iş ve hususi sanayi rekabet alanında tesir icra edip etmeyeceği, ettiği takdirde, tesir derecesinin ne olacağı şimdiye kadar sistemli bir tarzda araştırılmamıştır. Birinci nokta hakkında yetkili makamlar bu yönden şimdiye kadar hoşla gitmeyen bir hal tehaddüs etmediğini söylemektedirler. Diğer taraftan, bir memurun çifte kazanç temin için birden fazla ödevi aynı zamanda görmesinin veyahut gelir temin eden munzam bir işle meşgul olmasının aile hayatına ne dereceye kadar zararlı olacağını ve bunun işsizlik ve hususi sanayideki kazanç kaybına ne dereceye kadar müessir olacağının idare tarafından tâyin edilmesine imkân yoktur.

8) Her ne kadar umumî efkâr, kamu idaresi memurlarının boş vakitlerini istediği gibi kullanmağa ve asil vazifeleri ile memuriyet haysiyetlerine dokunmayacak şekilde boş zamanlarını kazanç getiren bir faaliyete harcamaya haklı olmalarını prensip olarak kabul etmekte ise de, bir müddetten beri memurların hususi mahiyette kâr getiren bir iş-

le iştigal etmeleri aleyhine oldukça kuvvetli bir cereyan da belirmekte ve memurların bu şekilde munzam bir iş yapmaları aleyhine gerek amele ve gerekse patronlar muhitinden gittikçe çoğalan şikâyet sesleri yükselmektedir.

Kanton, komün ve hattâ federal devlet makamları çifte gelir sağlayan vazife deruhtesi aleyhine mütemadiyen şikâyetler almaktadırlar. Hususi şahıslar ve iktisadi teşekküller tarafından yapılan bu şikâyetler, kari ve kocanın aynı zamanda umumî hizmetlerde istihdamları usulünün ilgası veya hiç olmazsa, bu sahada fazla takyidat konulmasını talep eder mahiyettedirler, bazen vaki olduğu üzere, bir memurun erkek veya kız Çocuğunun iltimas suretile devlet veya komün aynı daireye alınmasını bile hizmetlerine alınması müstesna olmak üzere akrabanın, çocukların veya erkek ve kız kardeşlerin aynı zamanda istihdam edilmelerinden şikâyet azdır. Kan veya kocadan birisi devlet veya komün idaresinde veya bunlara aid sınaî teşebbüslerde vazifedar olduğu halde aynı zamanda diğer hayat arkadaşı ile birlikte kazanç getiren bir iş yapması hemen hemen her tarafta nizamaya aykırı bir hal addedilmektedir. Mamafih, birçok yerlerde kanun hükümleri bu ihtimali derpiş etmemekte ve bu suretle buralarda tâyin yetkisini haiz olan makamlar, vuku bulan memuriyet taleplerinin memur karısına veya kocasına aid olduğunu bilmemektedirler. Devlet veya komün hizmetinde bulunan bir şahsın reşid çocuklarile erkek ve kız kardeşleri hakkında daha mülayim davranılmakta ve bunların memuriyet talepleri diğer namzetlerin talebi gibi muamele görmektedir.

Çifte gelir ve kazanç getiren munzam, mesailere karşı bu hareket tarzı hayreti mucib değildir. Bu hareket mühim bir kısmı itibarile, memleketi harap eden iktisadi buhranın ve kısmen birçok gençlerin halen ızdırabını çektikleri bazı alanlardaki işsizlik neticesidir. Birçok bölgelerde ve inşaat, gıda ve giyimi ilgilendiren birçok mesleklerde işler azalmakta, patronlar ameleyle yol vermekte ve bizzat kendi gelirlerinin ekseriyetle asgari hadden aşağı düştüğünü görmektedirler. Gitgide her tarafta bilhassa ticaret âleminde

yalnız gençlerin artık yer bulamadığı değil, fakat, gerek işlerin azlığı, gerek yerlerine daha ucuza mal olan genç kuvvetlerin ikamesi gibi iktisadi sebeblerle, olgun yaştaki iş sahibi şahıslara da yol verildiği görülmektedir. Bu itibarla, iktisadi buhrana veya işsizliğe maruz muhitlerin, federal, kantonal ve komünal kamu hizmetleri gören ve nisbeten iyi maaş alan ve her suretle içtimai durumlarına göre yaşamadan temin edilen memurların ticarete ve esnaflığa ve idare ve âmme işletmesi taraflarından kendilerine ücret verilmeyen amelelere karşı lüzumsuz ve munzam masraflı bir rekabet faaliyetine kalkışmalarını görmekten mütevellid memnuniyetsizlikleri anlaşılabilir bir haldir. Keza, memur kanlarının şurada ve burada hususi öğretmenlerin aldıkları mutad ücretlerden daha aşağı ücretle müzik veya lisan dersleri vererek bu müşkül zamanlarda bu serbest meslek müntesiblerinin yaşamaları için zaruri olan ekmek paralarından bir kısmını ellerinden almalarına karşı bir zamandan beri yapılan tenkidler de pek serttir.

IV Son Mülâhazalar

1 — Yukarıda zikredilen kaideler ancak fiilen ve daimî surette memur olanlar hakkında caridir. Başka sıfatlarla vazife tevdi edilmiş şahıslar hakkında bu kaideleri tatbik etmek mümkün değildir. Muvakkat memurların kazanç getiren munzam bir işle meşgul olması veya diğer bir kamu hizmeti görmesi vaki olabilir. Keza, bilhassa tekaüt maaşından istifade eden şahıslar hemen her taraf da kazanç temin eden bir iş görmektedirler. Bunlar, bu iş için müsaade almağa mecbur değildirler. Bununla beraber, gelirleri normal olarak bir tenzilâta tabi tutulmaktadır.

Bir memurun meselâ, parti tarafından millî meclise girmesinin arzu edilmesi ve idarenin de hususi hukuk esaslarına göre akdedilmiş bir mukaveleye göre, bu şahsın konfederasyon hizmetinde memur sıfatile çalışmaya devam etmesinden vaz geçememesi vakidir. Bu vaziyette bu şahsın millî meclis üyeliğini kabul etmesine mâni ne anayasada,

ne de diğer kanunlarda hiç bir hüküm mevcut değildir. Mümasil hallerde kanton ve 'komünlerde de vaziyetin böyle olduğunu iddia etmekle yanlışmış olmadığımızı zannediyoruz.

2 — Bu mesele hakkındaki fikrimizi söylememiz uygun görülürse, başka bir vesile ile birkaç sene evvel söylediğimiz ve yazdığımız gibi, karı ve kocanın aynı zamanda devlet veya komün hizmetinde bulunmamaları için bunlardan hiç olmazsa birisinin prensip itibarile kamu veya kamu işletmeleri hizmetinde bulunmaktan men edilmiş olması lâzımdır. Karı ve kocanın aynı zamanda memur bulunmak suretile çifte kazanç temin etmelerine dair kat'i bir memnuiyet müşahede edilmemektedir. Hattâ, kamu hizmeti gören bir memur karısının bazı hallerde hizmete alınması da tecviz edilebilir. Diğer eş veya ana ve baba ile beraber yaşayan çocuk, umumiyet itibarile, her iki eşin de çalıştırılması idarenin menfaati icabı ise hiç şüphesiz ekonomik faaliyette bulunmaya mezun kınırlar. Diğer taraftan, istisnai olarak, koca kamu memuru sıfatile pek cüzi bir maaş almakta ise veya hastalık veyahut, ailenin maruz kaldığı bir felaket sebebiyle karı veya çocuklardan birisi dahi bir kazanç temini zorunda kalırlar, veyahut bir kimse ancak munzam bir iş görür yani, devlet veya komün hizmetlerinde günün veya senenin yalnız muayyen bir kısmında çalışırsa veya vekâlet suretile bir iş görmekte olup binnetice tenzilâtlı maaş alıyorsa bu takdimde de eşinin veya kendisile beraber yaşayan çocuğunun iktisadi bir iş yapmasına izin verilir.

Faal hizmette bulunan memurların veya tekaüt maaşı alanların paralı muvakkat bir iş görmeleri prensip itibarile memnu olmalıdır. Bununla beraber, bazı hallerde bir şahsın muvakkat bir iş aramak zorunda kalabileceğini de kabul etmek lâzımdır. Devlet veya komün memur, müstahdem veya amelesinden birisinin aldığı aylığın veya bir mütekaide veya malule bir defaya mahsus olarak verilen tazminatın bu şahsın geçimine müsait olmaması veya bir felâket sebeble olağanüstü masraf yapmak mecburiyeti ve bilhassa kalabalık bir aileyi beslemek zoru karşısında ilgili şahsın munzam bir iş aramak mecburiyetinde kalması tabi

idir. Tekaüt hakkından istifade eden memurların her türlü, masrafı tekaütlük gelirlerine bağlıdır. Tekaüt maaşı da memurun tekaüde sevk edildiği zaman fiilen almakda olduğu maaşa ve hizmet müddetine göre hesap edilmektedir. Bu duruma göre, bir memurun vaktinden evvel tekaüde sevk edilmesi ve bilhassa, bu memurun ancak bir tazminata istihkak kesbetmesi vaki olabilir. Bu vaziyette tekaüt sandığının verdiği aylık ile geçinmesine imkân olmıyan ve henüz çalışmaya muktedir bulunan bu şahsa paralı bir iş yapmak hakkını tanımak gayet tabiidir. Keza, umumi hizmetlerde bütün gün yahut bütün sene hizmet gören ve ancak buralarda muvakkat zamanlar ve az aylıkla iş görenlerin munzam bir iş yapmalarını men etmek asla bahis mevzuu 'olmamalıdır. Esasen bu şahıslar munzam bir iş yapmak suretile gelirlerini ekseriya artırmak mecburiyetindedirler. Vazife kabulü sırasında, vazife haricinde hususi mesleğini icra etmek hakkını muhafaza eden (meselâ, bir üniversite profesörünün serbest doktorluk yapması gibi) ve maaşından bir miktar tenzilât yapılması iki tarafça kararlaştırılan ve bir vazifenin icrasına bizzat mecbur olmayıp bu işin bir kısmını ailesi efradından birisine veya üçüncü bir şahsa yaptırabilen şahıslar hakkında da durum aynıdır.

Suiistimallerle tesirli bir mücadele ancak, bir âmme memurunun kazançlı bütün munzam mesaisini, üst makamın, tâyini hususundaki müsaadesine bağlı kılmakla mümkündür. Kendiliğinden anlaşılmaktadır ki, bu mecburiyet, ancak sanayi erbabıyla hususi ticaret yapan şahıslar veya serbest meslek erbabı veya muayyen mahiyetteki işlerle meşgul olan kimseler hakkında hakikaten bir rekabet tesis eden az çok belli yardımcı bir kazanç bahis mevzuu olduğu takdirde bir kıymet ifade eder, halbuki, kayda değer bir ehemmiyeti bulunmıyan, tamamen tesadüfi işler hakkında bu mecburiyetin bir değeri yoktur, yetkili makam, müsaadeler verirken şüphesiz fevkalâde ihtiyatlı hareket edecek ve memurun, tamamen istisnai haller dışında munzam bir işle meşgul olmasını kabul etmeyecektir.

Etüdümüzü bitirirken, bu mesele hakkında İsviçre mevzuatının ancak esaslarını verebildiğimizi işaret edelim. Bununla beraber, izahatın yeter mahiyette olduğunu düşündüğümüz gibi munzam mesailer hakkındaki anketi ileri, süren şahısların da toplu bir görüşe mâni olan fazlaca tafsilâtlı vesaik elde etmek niyetinde olmadıkları fikrindeyiz.

BELÇİKA

Suallere cevap vermeden evvel Belçika hakkında iki noktanın tesbiti zarureti hasıl olmaktadır. İdari İslâhat hazırlanma devresinde olup resmi veya özel işlerin içtimaina müteallik son teşrii tasarruf da 5 Şubat 1935 tarihli Arrete-loi bu hususta, şimdiye kadar neşr edilmemiş olan kiral emirnamelerde mütemmim, hükümler konulmasını derpiş etmiştir. Bu memlekette vazife ihtilâflarını önlemek ve kamu menfaatini korumak inaksa dile bazı vazife ve işlerin bir şahıs uhdesinde kanunen birleşmemesi asıldır. Fakat, son neşeler zarfında münevver sınıfın işsizliği ile mücadele ve orta sınıfın kamu idarelerinden maaş ve ücret alan memurlarla kolayca rekabetlerinden kaçınma arzusuna binaen muhtelif vazife ve işlerin bir memur uhdesinde cem'i prensibi hakim durumdadır. Kabul edilen umumi fikirlere göre meselenin halli, genişliği itibarile, her derecedeki idare teşkilâtının bütçe muvazenesini temine yardım edecektir. Fakat, umumi efkâr şüphesiz bu hususta yanılmaktadır. İşte meselenin 2 Nisan 1939 senesi umumi intihabatını takip eden günlerdeki durumu böyledir. Yeni hükümetin fikirlerini ve bu meselenin bugünkü durumu muhafaza kudretini şimdiden kesdirmek mümkün değildir.

1 — İntihap yolu ile verilen bir vekâlet vazifesile bir kamu ödevinin bir şahıs uhdesinde birleşmesi.

A.

Devlet memurlarının intihap yolu ile verilen bir vekâlet vazifesile idari bir hizmeti birlikte görebilmeleri meselesi, son senelere kadar yeknesak bir surette muhtelif ida-

re teşekküllerinin teşkilât kararnameleleri ile tanzim edilmek de idi. Bu sisteme göre, tüzükler memur ve müstahdemlerin müsaade almadan intihap yolu ile bir vekâlet vazifesine talip olmalarını men etmekte idiler.

İntihap ile tevdi olunan tevkilden mutad alarak anlaşılan, müntehipler hey'eti tarafından doğrudan doğruya tevdi olunan bütün siyasi vekâletlerdir. Müntahap heyetleri kendilerine tabi idarelere ait işleri fahri olarak tedvir etmek üzere yine intihap yolu ile tevdi ettikleri muvakkat vekâletler bu anlama dahil değildir.

Prensip itibarile nizami müsaadenin alâkalının namzetlik listesine geçmeden ve evleviyetle kendisine tevdi olunan teşrii tevkil vazifesine başlamadan evvel istihsal edilmesi lâzımdır.

İdari bir vazife ile intihaba müstenit bir vekâlet vazifesinin bir şahıs uhdesinde içtima etmesine cevaz verilmeyen zamanlarda müsaade, devlet memuru siyasi parti mücadelelerine alenen iştiraktan men edildikten sonra bile verilebilirdi. Bu memnuiyet siyasi cemiyetin uhdesi olmaya da şamil idi.

Evvelden izin istememek disiplin cezasını icabettiriyordu. Mamafih, bu hal pek nadir idi. İdare makamları ellerinde bulundurdıkları bu yetkiye istinaden kolaylıkla intizamı temin etmekte idiler. Lüzum görüldüğü takdirde aday daha intihap bitmeden vazifesinden istifa etmek mecburiyetinde idi.

İdareyi bu müşkül yolda taahhüt altına koymayan müsaadeye hiç bir şart konamazdı. Teşrii meclis üyelerinin görevlerini ifa sırasında izhar ettikleri fikir ve mütalâalarından ve verdikleri reylerden muaheze edilemeyeceklerini de mülâhaza etmek Anayasa Md. 44 icabeder. Durum böyle olduğuna göre, aynı muafiyetten istifade edemiyen provens ve komün meclisleri üyeleri hakkında nasıl başka türlü muamele olunabilir? Kanuni birleşememezlik karşısında birinciler için fiilen ortada birşey yoktur. İkinciler ise sade bir tahvil muamelesi memuru kendisine tekit yetkisi veren vazifesinden ayırabilir.

Bu sistem cari olduğu zamanlarda senato, millet meclisi ve provens meclisi üyeliklerine intihap için vuku bulan müsaade talepleri daima red edilmiş olduğu halde, hemen hemen her zaman müsaade edilen, komün meclisi üyelikleri için sık sık talep vaki olmamakta idi.

Bu birbirine zıt hareket tarzı idare cihazının iyi işlemesine engel çıkarmamak arzusile hareket edildiğini göstermekte idi. Komün meclisi üyeliği vazifesi, aynı mahalde ve mesleki vazifenin ifasına hanel iras etmiyecek şekilde, mutad olarak, akşamları icra edildiği halde diğerleri içtima devresi içerisinde devlet memurlarından birçoğunun normal vazifelerini ifaya mâni olan uzun bir müddet vazifeden 'Uzaklaşmayı istilzam etmektedir.

Mütarekeden sonra bazı hükümetler zamanında meydana çıkan daha -geniş bir temayülün yaptığı tepki ile bir memuriyet ödevi ile meclis üyeliği vazifesinin birleşmemeliği hakkındaki kanun hükmü yeniden teyit olundu.

Ne olursa olsun halihazırda idari bir vazife ile intihaba dayanan bir vekâlet vazifesinin bir şahıs uhdesinde birleşip birleşmemesi keyfiyeti, muhtelif idarelere ait teşkilât nizamnamelerinin hâkim olduğu devirlerde olduğu gibi, henüz tam bir vuzuh peyda etmemiştir. Bu tüzükler tamamen ilga edilmemişlerse de ancak geçici bir kıymeti haizdirler. 5 Şubat 1935 tarihli «arrete-loi» yalnız kazanç sağlayan vazife ve iş birleşmelerinden bahsetmektedir. Devlet memurları statüsüne ait 2 Ekim 1937 tarihli kiral karnamesi de 49 uncu maddesinde, asli vazifenin ifadesini ihlâl edecek mahiyetteki bütün meşguliyetlerin devlet memuru sıfatıyla imtizaç edemiyeceğinden bahis etmekle iktifa etmektedir. Bu itibarla, şimdilik bazı meşguliyetlerin devlet memuriyeti sıfatıyla birleşmemeliğinin kanuniyeti üzerinde durmak ve müddeti biten komün meclislerinin yenilenmesi sırasında komün meclisi üyeliğine seçilme için alâkalı şahısların izin taleplerini hangi şartlar içerisinde yapacaklarını gösteren genelgeler isdarına hükümetin tabiatile yetkili bulunduğunu zikretmek ihtiyatlı bir hareket olmaz mı?

B.

Provens ve komün idareleri ile (bunlara bağlı idareler personellerine gelince, bunlar için de aynı kanuni mahzurlar mevcuttur. Provens ve komün idarelerinin indi hareketlerine meydan vermemek için kanun yapıcısı, bazı işlerin bunlar uhdesinde birleşemeyecekleri tesbiti muvafık bulmuştur.

C.

Anayasa ve kanun, ücretli bir kamu görevi ile intihap yolu ile tevdi edilen bir vekâlet vazifesinin birleşememezliği ve kanuna muhalefet hallerini tesbit etmiştir.

1 — Milletvekilliği

Anayasanın 36 nci maddesine göre, hükümet tarafından ücretli bir vazifeye tâyin edilen ve bu vazifeyi kabul eden sena ve millî meclis üyesinin teşriî vazifesi derhal nihayet bulur. Bu zat ikinci bir intihap yapılmadan tekrar milletvekili olamaz. 7 Eylül 1893 tarihindeki tadilden sonra bu hüküm bakanlık vazifesi tevdi 'olunan zevat hakkında artık tatbik edilememektedir. 20 Mayıs 1848 tarihli kanun bakanlık müstesna olmak üzere maaşlı devlet memuriyeti ile milletvekilliğinin aynî şahıs uhdesinde birleşemeyeceğini tesbit etmişti. 6 Ağustos 1931 tarihli kanun bu esası muhafaza etmiş ve bunu ciddi bir tarzda riayet edilmesi icabeden hudutlarla takviye etmek suretile genişletmiştir.

Meriyette bulunan kanunların muayyen hudutlar dahilinde koydukları hükümler şöyle hülâsa edilebilir:

Teşriî meclis üyeliği ile devletin ücret veya maaşlı memuriyetleri aynı zamanda bir şahıs uhdesinde birleşemezler. Devlet tarafından ücreti verilen mezahip nazırlığı, kamu idareleri avukatlığı, anonim şirketler nezdindeki hükümet komiserliği veya maliye veznedarlığı (6 Ağustos 1931 tarihli kanunun 1 inci maddesinin 1 inci fıkrası)

Geçen maddenin birinci bendinde yazılı şartlar dahi-

linde intihap olunan aday memuriyetinden istifa etmedikçe yemin ettirilemez. (4 üncü bent).

Senato ve millet meclisi üyelerinden hiçbirisi devlet menfaatini ilgilendiren hiçbir ihtilaflı iş hakkında ücret mukabilinde dâva ikame, müdahale ve takip edemiyecekleri gibi bu gibi işlerde müşavere de yapamazlar.

Buna mukabil, bunlar Bakan ve devlet üniversitelerinde profesörlük yapabilirler (3 üncü bent).

Bunlar, temsil vazifelerinin hitamından itibaren asgari bir sene geçmedikçe, Bakanlık, diplomatik memuriyetler, valilik, provens grefiyeliği veya devlet üniversiteleri profesörlüğünden başka maaş veya ücretli devlet memuriyetlerine tâyin edilemezler. (6 Ağustos 1931 tarihli kanun Md. 5).

Yukarıda bahsedilen bükümler müstemleke memurları hakkında da caridir, (ayni kanun Md. 6).

II — Provens meclisi ve daimi encümen üyeliklerine aşağıdakiler seçilemezler:

- 1 — Milletvekilleri ve senato üyeleri,
- 2 — Provens valileri, provens grefiyeleri, ilçe kay makamları,
- 3 — Sulh yargıcıları, bidayet ve istinaf mahkemeleri üyeleri ile savcılar,
- 4 — Hazine ajanları, tahsildarlar veya provens muhasipleri,
- 5 — Komün kâtipleri ve komün tahsildarları,
- 6 — Provens, ilçe ve komün memur ve müstahdemleri.

Provens meclisleri kendi üyelerinden herhangi birisini provens meclisi üyeliği sıfatının zevalinden itibaren bir sene (geçmedikçe adli vazifelerden birisine aday gösteremezler (19 Ekim 1921 tarihli Provens Meclisi intihap Kanununun 25 inci maddesi).

Aşağıda yazılı olanlar provens daimi encümeni üyesi olamazlar.

- 1 — Adli memurlar,

- 2— Mezahip nazırları,
- 3— Şose, köprü ve maden mühendis ve kondüktörleri,
- 4— İdare işlerindeki müstahdemler,
- 5— Devlet üniversiteleri profesörleri ile şarje dökurlar hariç olmak üzere devletten maaş alan öğretmenler.
- 6— Belediye ve komün idareleri üyeleri, hayır cemiyetleri, fakirler yurdu, darülaceze idareleri tahsildarları,
- 7— Doğrudan doğruya valiye, provens meclisine ve daimi encümene bağlı olan memurlar. (Md. 2).

Hükümet tarafından ücretli veya maaşlı bir vazifeye tâyin edilen ve bu vazifeyi kabul eden daimi encümen üyesinin üyelik sıfatı derhal zail olur. Yeni bir intihaba kadar artık bu sıfatı iktisap edemez.

III — Komün meclisi üyeliği ve komün daimi encümen üyeliği.

Aşağıdaki zevat komün meclisi üyesi, komün başkanı olamazlar:

- 1— Provens valisi,
- 2— Provens daimi encümeni üyeleri,
- 3— Provens grefiyeleri,
- 4— Kaymakamlar ve ilçe memurları,
- 5— İhtiyat kadro haricinde kalan ordu subayları, normal fili hizmette bulunan subaydan aşağı rütbedekiler, askeri memurlar,
- 6— Komünden aylık alan veya yardım gören bütün şahıslar,
- 7— Polis komiser ve polis memurları ve umumi zabıta memurları,
- 8— Orman idaresi müstahdemleri. Bununla beraber provens daimi encümeninin talebi üzerine orman idaresi memuriyetleri ile komün daimi encümeni üyeliği vazifelerinin birleşmesine Orman İdaresi'nce izin verilebilir. Orman rejimine tabi arazi bulunmayan komünlerde orman idaresi

memuriyetleri ile idari bir memuriyetin bir şahıs uhdesinde birleşmesi yukardaki kaideye tabidir.

Aşağıdakiler ne komün başkanı ne de komün encümeni üyesi olamazlar:

- 1— Yargıtay, istinaf mahkemeleri, hukuk mahkemeleri, üyeleri, sulh yargıçları,
- 2— Savcılar, yargıtay, istinaf mahkemeleri, hukuk veya ticaret mahkemeleri grefiyeleri ile sulh mahkemeleri grefiyeleri,
- 3— Mezahip nazırları,
- 4— Hizmette bulunan şose, köprü ve maden mühendis ve kondüktörleri,
- 5— Maliye memur ve müstahdemleri,
- 6— Hayır cemiyetleri ve darülaceze tahsildarları,
- 7— Devlet veya provens idaresinden aylık alan ve ya yardım gören öğretmenler.

İştirak ettiği bir teşebbüs veya icra ettiği bir vazife veya meslek dolayısıyla komün idaresinden aylık alan veya yardım gören ve komün meclisi üyeliği ile birleşmesi caiz olmıyan bir vazife gören şahıslardan komün meclis üyeliğine seçilenlere komün meclisi üyeliği ile telifi mümkün olmıyacak durumları devam ettiği müddetçe yemin verdirilemez.

Komün meclisi üyelerinden bu üyelikle telifi kabil olmayan bir memuriyeti veya komün aylık veya yardımını kabul edenler, komün daimî encümeni tarafından vuku bulan davet tarihinden itibaren 15 gün zarfında bu memuriyetten istifa veya yardımdan feragat etmedikleri takdirde 77 nci madde hükmüne göre bu şahısların komün meclisi üyeliği sıfatı kendiliğinden zail olur.

2 — İntihap suretile kendisine vekâlet vazifesi tevdi olunan bir kamu idaresi memuru:

a) Bu vazifelerden herhangi birisini hangi şartlar dahilinde ifaya izinli bulunacak daha doğrusu bunlardan hangisini tercih edecek.

b) İntihap suretile tevdi olunan vekâlet vazifesini ter-

cih ettiği takdirde idari vazifesindeki durumu ne olacaktır.

Bugünkü mevzuata göre, kanunî birleşmemelik hallerinde bu vazifelerden birisini tercih mecburidir.

Alâkalının maaşlı veya maaşsız olarak açıkda bulunmasının tercih mecburiyeti üzerinde bir tesiri yoktur.

Vekâlet vazifesini tercih, memuriyetten istifayı istilzam eder. Bu takdirde alâkalı artık eski vazifesine avdet edemez. Ancak, lüzum hasıl olursa, kanunla tesbit edilmiş müddetin hitamından sonraki yeni bir tâyin muamelesile eski memuriyetine avdet edebilir.

İntihap suretile tevdi olunan vekâlet vazifesile birleşme caiz olduğu hallerde, hükümet, parti mücadelelerine karışmak gibi bir töhmet altına girmeksizin, şartla ve muvakkaten verdiği izni geri alamaz. Bu hallerde idarenin, işi sonradan halletmek mecburiyetinde kalmadansa, daha evvelden istenen müsaadeyi vermemek suretile zuhur edecek müşkilâtı önlemesi daha eyidir.

3 — Kanunî maniler dolayısıyla bu nevi vazife içtimaları pek fazla olamaz. Her halde âmme efkârı bunu hoş karşılamayacaktır. Zira, gelenek bakımından umumiyetle vazife içtimalarına karşı bir hoşnutsuzluk mevcuttur.

II — Bir kamu hizmetile bir meslek veya hususi vasıfta munzam bir işin birleşmesi:

İlk Müşahedeler:

Sualin ikinci kısmına verilen cevaplar arasında vilâyet ve komün idareleri temsilcileri ile bu idarelerin maaşlı personellerini ilgilendiren kanuni memnuiyetler tefrik edilmiştir. Vazifeyi sekteye uğratmamaya matuf olan bu kanuni tedbirler nisbî ehemmiyeti haizdirler.

Misâl olarak umumî yardım teşkilâtı hakkındaki 10 Mart 1925 tarihli kanun zikredilebilir. Bu kanunun 2 nci maddesi hükmüne göre, «umumî yardım teşkilâtı memurlarından hiç birisi, ve kâtiplik, tahsildarlık, yardım para ve eşyası tevziciliği fakirleri kontrol vazifeleri ile mükellef hiç

bir komisyon üyesi perakende satış muamelesi yapan bir ticaretle uğraşamazlar. Yardım müesseselerine aid yerlerde bu müessese ile ilgili, ilgisiz üçüncü bir şahıs hesabına toptan veya perakende hiç bir ticari muamele yapılamaz.»

21 Aralık 1927 tarihli bir kanunun 7 nci maddesinin «komün meclisinin, komün memur ve müstahdemlerde polis memurlarının, daimî etfaiye memurlarının doğrudan doğruya yahut bilvasıta ticaret yapmalarını menedebilir.» şeklindeki hükmü zikre şayandır.

Devlet memurlarına gelince, bunlardan yalnız adliye mensupları ile Sayıştay üyeleri hakkında memnuiyet mevcuttur. Bunlar aşağıdaki kanunlar mevzuuna girmektedirler.

a) 18 Haziran 1869 tarihli kanunun 179 uncu maddesi (29 Şubat 1920 tarihli kanunun 1 inci maddesi) disiplin cezası tehdidi altında bütün adliye mensuplarını bizzat veya eşlerini veyahut başka bir şahsı tavsit etmek suretile her hangi bir neviden ticaret yapmadan veya bütün ticarî ve iktisadi şirket ve müesseselerde fiilen vazife almaktan veya bunların idaresine ve mürakabesine iştirak etmekten men etmektedir. Hususi hallerde Kıralı hâkimlere, sanayi müesseselerinin nezaretine iştirak için izin verilebildiği gibi, grefiye ve grefiye yardımcısı haklarındaki bu memnuiyeti kaldırabilir.

b) 29 Eylül 1846 tarihli muaddel kanunun 3 üncü maddesi, Sayıştay üyelerini şahsen veya karıları veyahut başka birisi vasıtasile her neviden ticaret işle iştigal etmekten ve sanayi müessese ve şirketlerinde fiilen vazife görmekden veya bunların idaresine iştirak etmekten men etmekde ve aksi halde bu gibilerin müstafi addedileceklerini beyan etmektedir. Bundan başka, Sayıştay üyeleri, doğrudan doğruya veya dolayısıle devlete karşı defter tutma mecburiyetinde olan hiç bir işle ilgilenemeyecekleri gibi, böyle bir işde de çalışamazlar.

Yukarıda bahsedilen devlet âmme idareleri memurlarının birden fazla vazife veya işi bir arada ifa edip edemeyecekleri meselesi hakkındaki 5 Şubat 1935 tarihinde icra kuvveti tarafından tanzim olunan muvakkat kanun Arrete loi henüz tam bir mecelle haline gelmemiştir.

Gerçekden bu muvakkat kanun, memurlar hakkındaki memnuiyeti, bunların eşlerinin yaptıkları işlere de teşmil edip etmemek hakkını krala bırakmak suretile bu hususda şimdiye kadar bilinmeyen lüzumlu bir hüküm ilâve etmiştir. Bununla beraber, muvakkat kanunun gösterdiği temayüller, bunların müstakbel inkişafını izah edecek mahiyettedirler. Mamafih, kuvvetlerin ayrılığı prensibine göre, bu muvakkat kanun, millet meclisi, senato ve sayıştaya bağlı olan memurlar hakkında tatbik kabiliyetini haiz değildir.

Bundan başka, Belçika Millî Şimendiferler Şirketi ile Belçika Telgraf ve Telefon İdaresini devlete tâbi âmme idarelerinden addetmeyen bazı fikirlere göre bu iki müessese memurları hakkında da hükümler tatbik olunamaz. Fakat, her şey muvakkat kanunun koyduğu esasların bu muhtelif idarelere mensup bütün memurlara bir an evvel tatbik edileceğine inanmamıza müsaiddir.

1. Kamu idaresi memurları, kamu vazifeleri ile özel nitelikde bir meslek veya tâli bir işi bir arada yapmaya mezundurlar.

Bu, kaide ten yasaktır. Bununla beraber, bu kaidenin umumiyetle kazanç temin eden herhangi bir iş için tatbik kabiliyeti yoktur.

M. Max Leo ve arkadaşları «Devlet idaresinin Islahına Aid Tetkikler» isimli eserinde bu kaideyi tenkid etmekde ve 87 nci sahifesinde « 5 Şubat 1935 tarihli muvakkat kanun metninde kullanılan» «ve kazanç getiren diğer bütün işler tabirinin kaideye muhalif olmadığı, memnuiyetin başkaları için de fayda temin edebilecek olan fikrî, edebî, İlmî ve artistik çalışmalara ve aile menfaati için yapılan el işlerine tatbik edilmemesi icap edeceği» fikrini ileri sürmektedir.

Bu fikre göre, bir memurun aile geçimini sağlamak için ufak bir toprak parçasını ekmesinde ve küçük mikyasda hayvan yetiştirmesinde adı geçen muvakkat kanunun kastedtiği mânada vazife ve iş birleşimi yoktur. Bu munzam meşgale, memnu bir vazife ve iş birleşimi değil, bilâ-

kis, boş zamanlarını işsiz geçirtmeyen medhe değer bir çalışkanlık hali olarak telâkki olunabilir.

2 — Mezuniyet her zaman verilir mi? Yoksa, önceden izin almak lâzım mıdır? Aksine kanun hükmü olmadıkça memnuiyet mutlak değildir. Muvakkat kanunun, neşrinden evvelki birden fazla vazife ve iş birleşimlerde kanunun neşrinden sonrakiler arasında bir tefrik yaparak bunları ayrı ayrı muamelelere tabi tutmuştur.

Muvakkat kanun, bunların her ikisi için de ferde, memnuiyet hükmü dışında muamele yapılmasını tahiren talep imkânını vermiştir. Muvakkat kanunun neşrinden sonrakiler için bu talep, ikinci maddenin tâyin ettiği hallerde mümkündür. Muvakkat kanunun neşrinden evvel olanlar için de, kamu menfaati ve hizmetin sağlandığı fayda nisbetinde, izinli veya izinsiz iktisab edilmiş hakların muhafazasını kabul etmiştir. (6 ncı madde).

Muvakkat kanunun neşrinden evvel deruhte edilen munzam vazife veyahut girişilen munzam bir iş için önceden müsaade almak bahis mevzuu değildir. Fakat, ilgili şahıs üç ay zarfında munzam vazife veya işden feragat etmek veyahut ilga edilen eski rejimdeki halin devamını talep etmek hakkına malikdir.

3 — Yalnız kazanç getiren munzam vazife ve işler için mezuniyet istihsal etmek lâzımdır, (madde 2, bend 2)

4 — Hangi hallerde izin almak lâzım olduğu ve istenen İzinin kabul veya reddinin hangi karinelere göre yapıldığı bahsine gelince:

a) Muvakkat kanunun 3 üncü maddesi, munzam işin icrası asıl vazifeyi ve âmmen menfaatini ihlâl etmemek şartile izin verilebileceği hükmünü ihtiva etmektedir. Tatbikatta yetkili makam, bilhassa rekabet noktasından, umumî efkârın tesiri altında bulunmakta ve her cihetle hizmetin icaplarını ve bilhassa vazife akşamlarını serbestçe takdir etmektedir.

Bu konuda memurun meslekî kıymeti ancak nisbî bir tesir icra etmektedir. Prensip itibarile yetkili makam bu hu-

susu tetkik dışı bırakmak mecburiyetindedir. Zira, muvakkat kanun bunu itibar nazarına almamıştır.

b) İkinci madde:

a — İsteklilerin küçük dereceli, yahut bütün zamanlarını işgal etmeyen bir vazife sahibi olmaları veyahut aldıkları maaş ailelerinin normal geçimini sağlamaması,

b — İstekliyi muntazaman ve fasıla ile çalışmağa mecbur etmeyen serbest bir meşgale ve,

c' — Münhasıran eğitime aid veya hususî bilgi ve kabiliyet isteyen munzam bir meslek veya meşguliyet bahis mevzuu olması hallerinde şahsî müsaade verilebileceğini tesbit etmiş bulunmaktadır.

Bu hususta kirala takdim edilen rapora göre yukarıda yazılı birinci madde, gayet mütevazı maaş alan ve memur hiyerarşisinin en alt kademesini işgal eden memurlar da, işgal ettiği mevki az mesaiyi istilzam etmesi sebebiyle munzam bir iş yapacak durumda bulunan veyahut tam mesai İcap ettiren bir vazife sahibi olmakla beraber, aldığı aylık aile geçimini sağlamayacak halde bulunan memurları hedef tutmaktadır.

Mevzuatta ahengi sağlamak için memurların yükümlendikleri ödevlere göre gelirlerinin yükseltilmesi hususunda lâzımgelen delilleri belirtmek yerinde olur. Aynı rapor 2 nci maddenin mevzuu hakkında şu fıkri ileri sürmektedir. «Bu gibi işlerde çalışan memurlar, aldıkları maaş tam vazife görenlerin aldıkları maaşa tekabül etmediği için, asıl meşguliyetlerini ya serbest mesleklerde veya özel teşebbüslerde aramak zorundadırlar. Bu. gibilerin durumu munzam bir iş yapmayı icabettirmektedir. Üçüncü madde hakkında sözü geçen rapor,» bazı memurların resmî işleri hususî bir formasyonu veyahut iktisadi hayatla daimi bir teması icabettirmekte ve binnetice bu teması kesmekten içtinap etmenin lüzumlu olduğuna işaret etmektedir.

5 — Bilhassa, münhasıran eğitime, bir idareyi temsile veya bir ticaret veya sanayi şirketinde komiserlik vazifesini icraya yahut, ticaret işle uğraşma gibi bir vazife ve işi asıl

memuriyet vazifesile birleştirmeye taallük eden 'hususlarda tatbik edilen muameleye gelince, bu hususta teşekkül etmekte olan içtihat idare âleminin dışında bilinmemektedir. Fakat kirala verilen raporda ileri sürülen fikrin kabulü kendimizi aldatmak olduğu tereddütsüz söylenebilir.

Raporda; a) «Eğitim ile ilgili munzam işlerden başka hiç bir sahada bir memurun uhdesinde birden fazla vazife ve iş birleşmesine cevaz verilemez. Eğitime taallük eden munzam meşgale, yalnız devlete bir tasarruf sağlamakla kalmaz, aynı zamanda, memurun meslekî kıymetini ve bizzat kendi bilgisini artırmasına vesile olur. Bazı hallerde bu müsaadelerin pratik müşkilâta rağmen hiç olmazsa bazı şahıslara verilmesi muvafık olur.»

b) «Şirketlerin temsili işinin ayrı bir nezaketi vardır. Aslı vazifenin zararına olarak zaman kaybını ve ihtimam noksanına sebep olan bütün munzam temsil vazifelerini mutlak surette tecviz etmemek yerinde olur. Bilhassa bir müdüre vekâlet bu mahiyettedir. Keza yanlış veya doğru, memurun resmî sıfatı sayesinde verildiği telâkki edilebilecek bir şirketi temsil veyahut vazife ihtilâfına sebebiyet verebilecek bütün vekâlet vazifelerini tecviz etmemek uygun olur....

Bilhassa kelimenin geniş mânasile aile şirketi vasfını taşıyan bir şirkette malî alâkası bulunan bir memurun haiz olduğu hususi vaziyet hesaba katılmak icap eder. Böyle bir şirketin idaresi, bunların kendilerine yahut karı ve çocuklarına aid malları idare etmeleri gibidir.» denilmektedir.

Raporda, devlet memurları kooperatif şirketi müdürü ve komiserliğine vekâlet hakkında bir ima yoktur. Bu hallerde, şirket, ihtikâr, spekülâsyon temayülü göstermedikçe bunu tecviz etmek icap eder.

c) Diğer taraftan, rekabetten şikâyet vuku bulduğu ve alış verişin resmî meşgale üzerine tesir icra ettiği hallerde memurların bu işlerle meşgul olmasını kabul etmemek Zaruridir.

maddesinin 3 üncü bendi hükmüne göre, birden fazla resmî ve özel işlerin bir devlet memuru uhdesinde birleşmesi hakkındaki memnuiyet, kiral tarafından münferiden ve müştereken karı ve kocanın mesleğine veya herhangi bir işine de teşmil olunabilir.

Bugüne kadar hükümet, henüz bu salâhiyetini kullanmamıştır. Bu itibarla, bugünkü vaziyete göre devlet memurlarının karı veya kocaları tarafından yapılmakta olan ticaret işleri hakkında muayyen bir hâdise göstermek mümkün değildir. Memurun bulunduğu mahalde munzam bir vazife deruhte etmesine veya ticaret yapmasına taallûk eden kanun hükümlerinin her ikisi de devlet memuru olan karı ve kocadan herhangi biri hakkında zaruri olarak tatbik olunur.

Aynı hükümler, eşlerden birisi tarafından yapılan ticaretin, devlet memuru olan eşi hesabına yapıldığını kabul etmek mümkün olan hallerde de tatbik edilir. Fakat, bu hal nasıl tesbit edilecektir.

A) Ticari bir faaliyette müstaar isim, devlet memuru olan kocaya aittir. Kadının, evlenmeden evvel ticarete başlamış olması veyahut, adlî bir organ tarafından ticaret yapmağa mezun kılınmış bulunması halinde umumiyetle müstaar isim şüphesi zâil olur.

B) Kadın, kocanın rızası hilâfına tüccar olamaz (Ticaret Kanunu birinci kitap, madde 9). Fakat kocanın sarîh veya zımnî muvafakatile ticaret yapabilir, buna koca tarafından mezun kılınmadığı hallerde sulh yargıcının müsaadesile iş taahhüdüne girebilir. (10 Mart 1900 tarihli kanunun 29 uncu maddesi).

Şu hale göre, eşlerden birinin icra ettiği kazanç sağlayan bir iş veya meslekî müstear isimle yapılan bir iş telâkki etmek mümkün olmayan ve memur eşin idari vazifesine yabancı olmayan ve vazifesinin mahiyet itibarile, halka, eşinin müşterileri arasında bulunmaları bakımından kendilerini koruyacağı ümidini verecek bir vazife olduğu halde, memurun bulunduğu yerde eşinin kazanç sağlayıcı faaliyeti men edilebilir.

Kadının ticaret yapmasıyla sadece iş taahhüdüne girişmesi halleri arasında bir tefrik yapmak ihtimal ki lüzumlu olacaktır.

Her alanda olduğu gibi, kâfi derecede haberdar olamayan âmmе efkârı birden ziyade resmî veya özel işin bir memur uhdesinde birleşmesi meselesinde, bunların kısmen kamu menfaatlerine zıd ve bilhassa hususi menfaatlere uygun olduklarını düşünmeksizin bazı fikirler edinmiştir. Bunlar bilhassa mütarekeden beri inhisara doğru bir temayül müşahede etmekte ve vazife, iş içtimai meselesini, dar kazanç ihtiyacı kadrosu içerisinde ve plânlı bir rekabetin dar zaviyesi altında ortaya koymağa ve böylece hallettirmeğe arzu etmektedirler.

Bu hasmane hareket, bidayette, devlet memurları aleyhine iken, bilâhare komün memurlarına ve daha sonra da hususi bankalar personeline tevcih olundu. Maddi menfaatlere dayanan bu hareketin şimdiye kadar ticari mahiyette olmayan meşgalelere yabancı kalması memnuniyeti mucip bir haldir.

Bu hareketlerin inkişafını dikkatle takib eden şahısların nazarlarına çarpan bir şey mevcuttur ki, bu da, kamu menfaatini bilmemezlik veyahut bilmek istememezlikdir. Binlercesinden bir misal, ferağ harcı tâyin edilebilmek için, mahallinde parselleri tahdit etmek mecburiyetinde olan bir kadastro mühendisi vazifesini yapmakdan men edilmek istenmişti. Taraflar, pul bedeli hariç olmak üzere parsel kıymetinin %11 ini hâzineye yatırmışlar ve memur da ücretini almışdı. işin akla uygun şekli, tahdidin re'sen ve yalnız parası ile hudud harcı almak suretile yapılması idi. Fakat, yol paralarını en büyük parsellerin hakiki kıymetlerine göre fevkalâde bir surette yükseltmekde mahzur görmeyen bazı şahıslar için tahdit işinin hususi mühendisler hasrı matluptu. Bahis mevzuu olan mesele nereye kadar götürülecektir? Bu hal, bazı idarelerin kendi personellerinin meslek harici hareketlerini mürakabe etmemelerine karşı bir tepki mi teşkil etmektedir?

8 —Muvakkat memurlarla birkaç vazife görmek

mecburiyetinde bulunanlar, yarını veya, munzam vazifelerinin kendilerine temin edebildiği geçim kifayetsizliğini düşünmek zorundadırlar. Salahiyetli makamlar da bu gibileri daimî memurların tabi bulundukları kaidelerden hariç tutmak zorundadırlar.

NORVEÇ

Maaşlı hariciye memurları ile konsolosluk memurlarının aslî vazife ile özel nitelikteki bir işi birlikte görmeleri kat'î şekilde yasaktır.

Ticaret yapmağa izinli bulunmayan memurlar şunlardır: Bakanlık büroları yüksek memurlarile kordiplomatik (ve konsolosluk mensupları, prefe'ler, rahipler, üniversite ve yüksekokul profesörleri, yargıçlar, savcılar, grefiyeler, devletin resmî din vaizleri, subaylar, resmî hekimler, eczacılar, adli, idari, gümrük ve bazı hususi gruplara mensub polisler.

Bu memnuiyet, kamusal ödev gören bu memurların işgal ettikleri mevki ile ticaretin telifi mümkün olamayacağı fikrine müsteniddir.

Munzam iş yapmağa müsaade vermek veya böyle bir isteği reddetmek yetkisi münhasıran bakanlara aiddir. Tüzükler yalnız izin almak için takib edilecek usulü tesbit etmektedirler. Tüzüklerde mesele esaslı şekilde tanzim edilmemiştir.

POLONYA

Askerler hariç olmak üzere:

1 — A Millet Meclisi veya senato üyeliklerine intihap edilmek talebinde bulunmaya bütün memurlar yetkilidir.

2 — A Millet Meclisi veya senato üyeliklerine seçilen bir kamu memuru bu üyeliklerle memuriyetten birisini tercih etmek mecburiyetinde değildir, zira:

B-17 Şubat 1922 tarihli kanunun 57 nci maddesine göre Polonya Cumhuriyeti Kanunlar Dergisi No. 21 intihap halinde memur, temsil vazifesinin devamı müddetince maaşsız olarak izinli addedilir. İzinli olarak geçen müd-

det vazifede geçmiş sayılır. Fakat bu müddet zarfında menSub olduğu hiyerarşide terfi edemez. Memuriyete avdetinde intihap zamanında işgal ettiği mevkie muadil bir memuriyete tâyin edilmek mecburiyeti vardır. Bakanlarla bakan yardımcılarının intihapları halinde bunların durumları diğer memurların durumundan farklıdır. Bunların vazifeleri temsil vazifeleri ile beraber devam eder. Öğretmenler hakkında da hüküm aynidir.

İntihap yolu ile mahallî ve mıntakavi meclislerde temsil vazifesile devlet memuriyetlerinin bir arada ifası caizdir. Bu halde temsil vazifesi tâli vazife addedilmekte ve diğer tâli meşguliyetlerin tâbi bulundukları tahdidlere ve şartlara tabi bulunmaktadır. aşığıdaki 11 /3 e bakınız -

3 — Umumî efkâr bu usule muarız değildir.

II — Bir kamu vazifesile özel nitelikde munzam bir işin bir şahıs uhdesinde birleştirilmesine aşığıdaki şartlar dahilinde müsaade olunur.

2 — Bazı hallerde verilecek umumi müsaade şekli sözü geçen kanunda formüle edilmiştir. Bunu, hiç bir müsaade almadan kazanç sağlamayan yargıçlar hakkındaki özel kanun hükümlerinden istidlâl etmek mümkündür. Diğer devlet memurları hakkında bu hususa taallûk eden hükümler, kanununun memnuiyete aid hükümlerinin mefhumu muhalifinden çıkarılabilir.

3 — Memurun resmî ödevine uymayan veyahut resmî ödevi ifadan memuru alıkoyan veya memurun tarafsızlığını ihlâl veya şahsî menfaatini vazifesine tercih ettiği şüphesini davet eden hallerde, vazife ve iş içtimaina izin verilemez. Memur, ifa ettiği vazife ile irtibatı bulunan işlerde yetkili makamın müsaadesi olmadıkça eksper olarak çalışamaz. Memurun kamu ödevini normal bir şekilde yapabilmesini mümkün kılacak surette ikametgâhını seçmesine mâni olan munzam bir işin asıl vazife ile bir arada yapılmasına müsaade olunamaz. Merkezî hükümet memurları bundan müstesnadırlar. Devlet memurları, memuriyet mıntakaları dahilinde zirai, ticari, iktisadi tasarruflarda bulunamazlar.

Millî Meclis ve senato üyeleri ile askerlerin kazanç sağlayan munzam bir iş de dahil olduğu halde birden fazla özel ve resmî işi bir arada cem etmeleri memnurdur.

Kazanç sağlayan meslek ve munzam meşgalelere gelince, kendisine maddî bir menfaat temin eden bütün işleri yapabilmek için memur, yetkili makamdan müsaade almağa mecburdur.

Yetkili makamın kabule değer görmediği bütün işlerden memur feragat etmek mecburiyetindedir. Yargıçlar umumiyetle sınaî veya ticarî bir teşebbüsü idare edemeyecekleri gibi, idari meclislerde de üyelik yapamazlar.

4 — Burada bahis mevzuu edilen kazanç temin, edici iş birleşimine sık sık tesadüf edilmemekde ve buna karşı umumi efkâr da sempati göstermemektedir.

5 — A İzin almada eğitim vazifesi deruhte edebilen yargıçlar müstesna olmak üzere, devlet memurları munzam eğitim vazifesi alabilmek için izin almağa mecburdurlar.

B Bazı şahsî hallerde maddî menfaatle ilgili munzam işlerin memuriyet vazifesi ile birleşmesine yetkili makam tarafından müsaade olunur. Maliye, iktisad, münakalât kısım şeflerinin malî ve İktisadî müesseselerde komiserlik vazifeleri görmeleri buna bir misal olarak zikrolunabilir.

6 — Memur karı ve kocasının ticaret yapmaları hakkında bir tahdid ve takyid yoktur.

7 — Umumiyetle memurların boş zamanlarını diğer yurtdaşlar gibi velev ki kâr temin edilen bir işe hasredebilmelerine haklı bulunduklarını kabul etmektedir.

8 — Yukarıda II A da yazılı umumî kayıtlar bunların gördükleri kamu vazifelerde telifi kabil olmayanlar hariç olmak üzere muvakkat memurların munzam işlerle meşgul olmaları için bir tahdit konulmamıştır.

DANİMARKA

Mevzuatımızda, intihap yolu ile temsili vazife kabul eden devlet memurları hakkında bir hüküm yoktur. Ana-

yasanın 55 nci maddesi, devlet memurlarının milletvekili olmak için hükümetin müsaadesini almağa ihtiyaçları yoktur.

2 — İntihapla temsil vazifesi tevdi edilen devlet memurunun bu vazifeyi ifa etmesi için konulmuş bir şart olmadığı gibi, idari vazifesinden ayrılmasını âmir bir hüküm de yoktur. Memur, her iki vazifeyi aynı zamanda ifa edebilir.

3 — Bu gibi vazifelerin bir memur uhdesinde birleşmesine sık, sık tesadüf olunmaktadır. Umumî efkârda da bu hale karşı aleyhdarlık yoktur.

II — 1,2,3,4) Devlet memurlarına aid kanunun 44 üncü maddesine göre yapılan tüzük şöyledir: memur, devlete vazifelerinin dışında, ancak, kamu vazifesine karşı gösterilen itimad ve itibarın ve kamu vazifesini şuur ve insafla yapmanın tecviz edebileceği nisbette başka bir işle meşgul olabilir.

Bir memurun, A — bir ticaret ve zanaate başlaması, B — Devlet hizmeti haricinde ücretli bir iş kabul etmesi, C — ticari veya sınai bir şirketi idare işine girebilmesi için yazı ile bakana veya servis şefine müracaat etmesi lâzımdır.

Bakan veya şef, memurun giriştiği işin yukarıda bahsi geçen tüzük hükümlerine uygun olmadığını görürlerse, yaptığı işin memnu olduğunu 4 haftalık bir müddet içinde kendisine bildirirler.

Memur, şef tarafından verilen karar aleyhine bakana müracaatle itiraz edebilir. İtiraz haklı görüldüğü takdirde karar derhal tadil olunur. Bakan her zaman memura hususi işi terk için emir verebilir.

Bu kanunda zikredilen vazifeler haricinde, bir devlet memurunun aynı zamanda komün veya bir imtiyazlı şirkette vazife alması yahut maaş veya ücretli herhangi bir âmme vazifesi görmesi caiz değildir. Kanunun kabulünden evvel icrasına başlanan munzam san'at ve maaş veya ücret getiren işler hakkında bu kanun hükümlerinin cereyan etmeyeceği tasrih edilmiştir.

Komün ve diğer kamu idareleri memurları hakkında da mümasil hükümler mevcuttur:

6 — Memur kan veya kocasının ticaret yapmaları hakkında bir tahdid ve takyid yoktur.

7 — Umumî efkâr, memurların da diğer yurttaşlar gibi boş zamanlarını kazanç sağlayan bir işe hasretmeğe haklı olduklarını kabul etmektedir.

8 — Muvakkat memurlar hakkında bu konuda tatbik edilen umumî bir nizam yoktur.

ÇEKOSLOVAKYA

1 — Ordu ve jandarmada fiilen vazife görenler hariç olmak üzere, devlet memurlarının millet meclisinde temsil vazifesine seçilmek için adaylıklarını koymağa ve böyle bir vazifeyi kabul etmeğe yetkileri vardır.

Komün mümessillerinin ve komün meclisi üyelerinin emir ve mürakabelerine tabi komün müstahdemleri yalnız 5000 den az nüfuslu komünlerde komün idaresi üzerinde doğrudan doğruya nezaret hakkına sahip bütün idare memurları komün meclisine üye olamadıkları gibi, komün komisyonlarında da vazife alamazlar.

Nüfusu 5000 ve daha fazla olan komünlerdeki memurlar, komün başkanı ve başkan yardımcısı olamazlar.

Mıntaka, departman yüksek memurları ve ilçe dahilinde bulunan belediye ve komün işletmeleri memurları departman meclisine üye olamazlar.

Mıntaka muhtar idarelerinde, mintaka veya departmantal hükümet büroları müstahdemleri ve hademeleri, mintaka idareleri meclisine üye olamazlar. Aynı zamanda, yüksek makam ve müessese memurları ile mahallî veya departmantal işletmeler mensupları da bu meclise üye olamazlar.

2 — A) Temsil vazifesine seçilen bir kamu idaresi memuru yazılı taahhütname verdikten sonra bu vazifeyi ifaya yetkili olur.

İntihap yolu ile tevdi olunan temsil vazifeleri ekseriyetle asıl vazifeye zarar vermez. Bu itibarla memuriyetle temsil vazifesinden birisini tercih etmeğe ihtiyaç yoktur.

B) Milletvekilliğine intihap edilen ve bu sıfatla yemin eden kamu idaresi memuruna intihap devresi devam ettiği müddetçe izin verilir. Memur bu müddet zarfında ev icarı yardımı hariç olmak üzere maaş ve tahsisatını alır. Bu kaide milletvekilliğine seçilen diğer idare müstahdemleri ve yüksekokul profesörleri için de kabul edilmiştir. Milletvekilliğinden başka vazifeler için idare ilgiliye vazifesinde kolaylıklar gösterir.

3 —Bu neviden vazife içtimasına az tesadüf edilmekte ve kamu efkârı da bunları iyi karşılamaktadır.

II —1,2,3,4) Bütün paralı işlerin yetkili makamlara bildirilmesi mecburidir. 1914 tarihli ve 15 sayılı iş tüzüğü'nün 33 üncü maddesine göre, memurun memuriyet yakar ve haysiyetine uymayan, yahut asıl vazifenin tamamen veya kısmen ifasına mâni teşkil edecek mahiyette olan munzam bir iş yapması ve bu mahiyette bir vazife kabul etmesi memnudur, iş nizamnamesinin 66 ncı maddesi, büro hademeleri hakkında da buna mümasil bir hükmü ihtiva etmektedir.

Memurun kazanç maksadı güden her nevi şirketlerin idaresine veya kontrol organlarına iştirak etmesi memnudur. Merkezî hükümet istisnai bir şekilde, devletin doğrudan doğruya ilgili olduğu bir teşebbüse fahrî olarak iştirak için müsaade verebilir. İnsanî fikirler güden veya memurların ve memur ailelerinin iktisadi durumlarını ıslâh maksadını taşıyan teşebbüsler için izin almağa lüzum yoktur.

5 — Yukarıda zikredilen hükümlere muhalif hareketler, disiplin cezası tatbikini istilzam eder.

6 — A) İş tüzüğü'nün 22 nci maddesi ve 15/1914 sayılı kanun, memuru asli vazifesi haricinde de vakar ve haysiyetini muhafazaya, memur disiplini hakkındaki hükümlere riayete, vazifenin icap ettirdiği itimadın sarsılmasına meydan vermemeğe mecbur tutmaktadır.

Memur eşinin menfaat temin etmesi gayesini güden bir işde memur aleyhine müdahaleye lüzum gören idare makamının bu işi terk için vereceği kararın yukarıda zikredilen umumî prensibe uygun olması lâzımdır.

B) 380/1938 tarihli kararnamenin 13 § L ve D fıkralarına göre hükümet, memurları kazı faaliyet sahasında ücretli iş kabul etmekten men veya bazı meslekî işler yapabilmek için evvelden müsaade almağa mecbur tutabilir.

Umumî efkâr, memurların da diğer yurttaşlar gibi boş zamanlarını kazanç sağlayan bir işe tahsis etmeğe haklı olduklarını kabul etmektedir.

8 — Yukarıda zikredilen hükümler muvakkat memurlar hakkında da caridir.

RİGA BELEDİYESİ

1 — Letonya parlamentosuz otoriter bir devlet olduğundan, memurların temsili bir vazifeye intihabı bahis mevzuu olamaz.

II — 1 — İdare memurlarının hususî bir müsaade olmadıkça bir kamu vazifesile özel mahiyette meslekî veya munzam bir işi birlikte yapmaları memnudur.

2 — Meslekî veya munzam bir iş yapma müsaadesi bir sene müddetle belediye başkanı tarafından verilir. Bu müsaade her zaman geri alınabilir.

3 — İster bir kamu işi, ister,, munzam bir kamu vazifesi, ister, devlete ait muhtar bir işletme içerisinde, ister komün veya hususi işletmelerde olsun, yapılacak munzam iş, kâr temin ettiği takdirde izin almak zaruridir.

4 — Şehir menfaatine zarar verecek mahiyette olan munzam iş için izin vermek kat'ıyyen yasaktır. Keza, belediye müstahdemlerinin, idaresi belediye müesseselerine ait olan işlerde üçüncü şahıslara vekâlet etmeleri memnudur.

İdaresi asıl vazifeye zarar verebilecek veya hususi menfaat temininde kamu idaresi memuru sıfatından istifade etmek, kabil olabilecek herhangi bir faaliyete veya teşebbüse ait kâra, bunların bizzat yahut üçüncü şahısları tavsit suretile iştirak etmeleri memnudur.

5 — Bir müstahdemin meslekî yahut talî bir işi yapmasına umumiyetle belediye idaresi mâni olmamaktadır.

6 — Memur olan eşin vazife itibarile alacağı kararlara müessir olacak mahiyette olanlar hariç olmak üzere, belediye

idaresi memur eşlerinin ticaret yapmasına mâni olmamaktadır-

7 — Umumî efkâr, memurun asıl vazifesini ve haysiyetini müteessir etmiyecek herhangi munzam bir işin kazanç getiren bir iş dahi olsa, kamu memurları tarafından yapılmasına mâni olunmaması icap edeceği merkezindedir.

8 — Munzam iş yapma hususunda mevzuat, daimî memurlara nazaran muvakkat memurlar hakkında daha mülâyimdir. Bununla beraber, yapılacak munzam işin belediye menfaatlerde telifi kabil olması lâzımdır.

Letonya'da bu mesele hakkında, teferruatı tesbit eden ayrı bir metin yoktur. Riga şehrinde bu mesele, belediye personelleri hakkındaki bir tüzükle tanzim edilmiştir.

FİKİR HAREKETLERİ

GERMENCİK BUCAĞI

«Bir Monografi denenmesi»

Mustafa GÖNÜL

Aydın Maiyet Memuru

COĞRAFİ MUHİT

Eski Aydın Sancağının maruf Eğinabat Nahiyesi bugün Aydın Vilâyetine bağlı Germencik Nahiyesi adım taşıyor. Germencik kelimesi, Germen ismine eklenen bir tasgir edatı ile «küçük kışlak» anlamına geliyor. Burası her sene Bursa, Balıkesir ve Afyon havalisinden sürülerini otlatmağa gelenlerin kışlağıdır. Eskiden bu vasfı daha ziyade kendini hissettirmekte imiş. Şimdi Ege bölgesinde Germencik ismi karpuz ve inciri derhal tedai ettirecek kadar yaygın ve meşhurdur. Kışlak olarak kullanılan arazi günden güne daha ziyade ziraate, bahçeciliğe tahsis edildiğinden Germenciğin kelime mânası bugün unutulmakta, bu isim artık İktisadî bir merkezi, ehemmiyetli bir incir sahasını, kavun karpuz bahçelerini hatırlatmaktadır.

Germencik, bucağa hâkim bir tepeden temaşa edilirse dikkate şayan bir manzara arzettiği görülür. Yarısı dağlık mıntakada, diğer yarısı ovada kurulu (28) köylük bu site herşeyden önce coğrafi bir bütündür. Cenup hududunu Büyük Menderes suyu çizer, şimalindeki dağlar da Germenciği Tire kazasından dolayısıle Aydın İzmir vilâyetinden ayıran tabii manialardır. Ova köyleri, Büyük Menderes le demiryolu arasında kalan ovaya yayılmışlardır. Eski Eğinabatın da merkezi bulunan Germencik kasabasına ova köyleri doğrudan doğruya bağlıdır. Kasaba münakale bakımından hakiki bir merkezdir. Birçok köyleri birbirine bağlayan yollar kasabadan geçer. Bu itibarla, Germencik köylülerinden

kasabaya haftada bir olsun uğramayanına rastlamak güçtür. Bütün yolların örümcek ağında olduğu gibi merkezde buluşmaları tesadüfi değil tarihî ve iktisadi sebeplerden, Germenciğin köklü ve tarihî bir merkez olmasından ileri gelmektedir. Burada mühim bir şey daha müşahade ediliyor; Menderes'in cenup kıyılarındaki bazı köyler de (ezcümle, Bıyıklı, Haydarlı, Yeniköy, Kasaplar, Yağlıhan) iktisaden Germenciğe bağlanmışlardır. Bu bağ günden güne artmak temayülündedir. Germenciğin coğrafi mevkiindeki müsait vaziyet kadar iktisadi hâkimiyeti idari ve coğrafi hudutların aşıl原因 civar köylerin buraya bağlanmalarına müessir olmaktadır. Nahiyenin garp hududunu İncirlioiva nahiye sınını teşkil etmektedir. Hakikatte bugün İncirliovaya bağlı Erbeyli, Sınırteke ve Akçeşme köyleri Germenciğin iktisadi tesir alanı dahilinde bulunmaktadırlar, nitekim bu köylerin eski Eğinabat nahiyesine bağlı bulunmuş olmaları da bu fikri teyid etmektedir. Şarkta nahiyeyi İzmir'in Selçuk nahiyesinden ayıran, ufak tefek tepelere, arızalara tesadüf edilir. Maamafih Menderes'in üzerinden aktığı ova bir asfalt şeridini andıracak düzlükte denize kadar uzanır,

II

İKTİSADİ DURUM

Germencik «ovasıdan bal, dağından yağ akan diyar» sözüyle tavsif ve tasvir ediliyor. Pek mübalâğalı da değil!.. Germenciğin hudutlarını Menderes suyunda bulan vâsi ovası; nefasetçe yurdumuz incir bölgeleri arasında değil, dünyada da eşsiz leziz ve nefis incirlerin yatağı.. Bu ovada incir ağaçlarından başka bir şeye tesadüf edilmiyor. Dünyada bu topraklar kadar mahalline masruf toprak göstermek oldukça güçtür sanırım. Meyva meşheri olan Kaliforniya'nın incirleri bile Germenciğinkilerle boy ölçüşemez. Cihan piyasasında Türkiye incirlerinin karşısına çıkan Kaliforniya incirlerinin bizimkilerle rekabet edemeyeceği ve incirlerimizin nefaset seviyesine erişmek iddiasının da tahakkukuna tabîi sebeplerle imkân bulunmadığı hakikati bugün artık umumiyetle kabul edilmiş bulunmaktadır. Dahilî piyasada ise

Büyük Menderes incirleri, tahsisen Germencik ve havalisi incirleri başta gelmekte, Germencik ismi incir için en iyi bir reklâm ve en uygun bir sembol kabul edilmektedir.

Dağlarından yağ akar tabirine gelince; bununla bu havalinin ikinci mahsulünün zeytin olduğuna işaret ediliyor. Burada zeytin de incir kadar yaygın ve eskidir. S.B.O., Dil Tarih, Coğrafya Fakültesi Ordinaryüs Profesörlerinden Hâmit Seles'in de işaret ettiği gibi Menderes havzasındaki zeytin ağaçları Fatih Sultan Mehmed'i görmüşlerdir, onun kadar eskidirler. Evkaf kayıtlarından da bu eskilik tevsik edilebilir sanıyoruz.

Germencik iktisadiyatının esaslı olarak dayandığı incir ve zeytin mahsulünden başka burada bakliyat, hububat, sınaî maddeler zerriyatı ve hayvancılık da ihmal edilemeyecek kadar mühimdir. Bilhassa pamuk ve susam ziraati memleket iktisadiyatı bakımından üzerinde durulmağa değer.

Bölgenin önemli bir karakterine de işaret edelim. İktisaden ve coğrafi bakımdan ünite olarak gördüğümüz Germencik'te müstahsil organize edilmiştir. Bu kayfiyet bölge için haklı bir iftihar ve gurur vesilesi oluyor. Teşkilatlı müstahsil; millî menfaatlerimiz, memleket iktisadımız için daima özendiğimiz, arzuladığımız bu gayeye Germencik oldukça yaklaşmıştır.

Başta merkez kasaba olmak üzere Hıdırbeyli, Ortaklar, Ömerbeyli, Üzümlü köylerinde Tarım Kredi Kooperatiflerinin birer şubesi vardır. Germencik nahiyesi müstahsillerinin % 85 i bu kooperatife ortaklardır. Kooperatif bu şubelerinden ortaklarına senede 1,000,000 lirayı mütecaviz ikrazat yapar. Ayrıca, nahiye merkezi Germencik'te ve Ortaklar köyünde birer Tarım Satış Kooperatifi vardır ki, incir ve Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği nin bu şubeleri Egedeki emsallerinin birçoğundan muamele kesafeti ve ortak sayısı bakımından üstündürler.

İktisadi faaliyetin bir diğer rüknü de fabrikalar ve imalâthanelerdir. Germencik nahiyesi hududu dahilinde;

4 tane zeytinyağı ve un fabrikası,

10 tane zeytinyağı tâsirhane,

8 tane su değirmeni,

5 tane tahin, helva ve susam yağı imalâthanesi vardır.

Bu adetlerin mânası Türkiye’de mevcut mümasil sınaî müesseseler ve bilhassa civar kaza ve nahiyelerle mukayeseler yapıldığında daha iyi anlaşılacak, kıymet ve ehemmiyeti daha ziyade tebarüz edecektir.

Germenciğin zirai istihsalâtına gelince:

Şu adetler nahiyedeki müstahsil ailelerinden % 85 inin ortak oldukları ve daima temasta bulundukları P. I. Tarım Satış Kooperatifi kayıtlarından çıkarıldığı için itimat edilebilir ve üzerinde işlenebilir rakamlardır.

Senelik istihsal İncir

- » » Zeytin
- » » dane olarak
- » » yağ olarak
- » » Pamuk
- » » Hububat
- » » Bakliyat
- » Yağlı tohumlar
(susam)

Ayrıca karpuz havalinin karakteristik ürünü sayılır. Her sene mühim bir istihlâk merkezi olan İzmir’i doyuracak kadar karpuz sevk edilir.

Bu mahsullerden zeytin bilhassa üzerinde durulmağa değer. Germenciğin şimalini İzmir vilâyet hududundan ayıran dağlar yabani zeytin ağacı -mahsus tabirile- deliceliklerle doludur. Bu deliceliklerin aşılması, imar ve ihyasına bu yıllarda büyük bir hız verilmiş bulunuyor. Kuvvetli bir ihtimalle yakın bir istikbalde zeytinyağı istihsalâtının şimdikinin 7-6 mislini bulacağı söylenebilir. Delicelikler sayılamıyacak kadar çok, iklim zeytin nebatı için fevkalâde müsaittir. Germencik’lilerin bu vadideki nikbinlikleri yerindedir.

Havalinin hayvancılığı da katıyet ihmal edilemez. 1617,000 sığır, 15,000 koyun ve keçi küçüksenecek bir yekûn sayılmamalıdır. Yukarıda da işaret edildiği gibi her sene Bursa, Balıkesir ve Konya havalisinden kışlamak üzere ehemmiyetli miktarda koyun gelir. Esasen Germen keli-

mesinin burada yaygın olması muhitin bu hassasından, koyunların kışlamasına elverişli bulunmasından ileri geliyor.

Millî ekonominin bünyesinde ve tahsisen Ege bölgesi iktisadiyatında mühim ve mahsus bir mevkie sahip bulunan Germenciği ziraatçı, baytar gibi mütehassısların merkez ittihaz ederek bu zengin muhitte faaliyet göstermelerine, ilmî ve fennî ziraatin varlığını hissettirmelerine şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim, bu yıl Turanlar, Reisköy, Üzümlü ovalarına arız olan tarla fareleri susam ve darılarda dehşetli tahribata sebep olmuş; samyeli vesair tabîî âfetlere maruz kalan mahsul üzerinde muhamminler heyetince normal giden seneler itibarile yapılan tahmin ve tesbit edilen mükellefiyetin ağırlığından sızlanan köylünün vergiyi ödeyince elinde pek azı kalacak olan mahsulüne bir de tarla farelerinin ortak olmaları müstahsile ağır bir darbe olmuştur. Vilâyet ziraat mücadele teşkilâtı bu ovalarda çalışmış ve gayret göstermiştir. Bununla beraber Aydınlı mücadele ekibinin faaliyeti Germencik bölgesini her an büyük bir ihtimamla muzir haşerat ve hayvanattan koruyacak, toprağın derdine çare arayacak yerli ziraatçının yokluğunu tekrar duyurmağa vesile olmaktan fazla bir işe yaramış değildir. Germencikte birer baytar ve ziraat memuru daima hazır bulunsa bile faaliyet sahalarının genişliği karşısında kifayetsizliklerinin kısa bir zaman zarfında anlaşılacağı muhakkaktır. Fakat, bugün bunlarsız da işler yürümekte ve yürütülmektedir, mülâhazasında olanlar bulunabilir.

iktisadi, içtimai ve türlü medeni ihtiyaçların tatmini derecesi bir cemiyetin refah seviyesinin ölçüsü olabilir. Hem bu ölçünün sadakatine güvenilebilir, iptidai cemiyetlerin ihtiyaçları mahduttur. Müterakki cemiyetlerin ihtiyaçları ise mütenevvi ve daima artmağa mütemayildir. İktisadi mânada ihtiyaç kendini hissettirdikçe tatmini cihetine gidileceğinden İktisadî faaliyet artmakta bulunacaktır. Böyle cemiyetler yani daima tatmini gereken ihtiyaçları zuhur eden cemiyetler dinamiktirler, inkılâpçıdırlar. Statik, fosilleşmiş cemiyet inhitat etmekte, gerilemekte demektir. Faaliyet ve hareket devrimizin fârik vasıflarıdır. Zuhur eden ihtiyaçları

söndürmek değil, lâıykile tatmini yoluna gitmek medenî, ileri cemiyetlerin, milletlerin siyasetlerinde ilk kaide, ilk şarttır.

Germencik'te de göze batan eksiklikleri, ihtiyaçları tebarüz ettirerek münakaşa etmek etüdümüzün mevzuu haricine çıkmak olmayacağından baytar ve ziraatçı mütehassısların daimî tetkik ve faaliyetlerine bu muhitin hasretini ifade ettikten sonra iktisadi ve coğrafi ünite olarak ele aldığımız Germencik'in diğer meselelerine geçebiliriz.

MÜNAKALE

Mübadele ve ticaretin hadim unsur, erbabının cemiyette faydasız, başkalarının sırtından geçinenlerden sayıldığı devirleri çoktan geride bıraktık. Mübadele ve ticaret başlıbaşına kıymet müvellidi ve istihsal âmilidirler. Mübadele kıymet yaratır, Millî ekonomi içindeki ehemmiyetine binaen mübadele mekanizmasının iktisadi tetkiklerde ihmaline cevaz verilemez. Mevzuumuz itibarile yalnız temasla iktifa edeceğiz. Şu kadar ki, kendine yeterliğin (autarcie) gayet geniş toprağa ve mütenevvi iklime malik memleketlerde bile tatbik edilemeyeceğinin canlı misallerini gördüğümüz bugünler, Germencik gibi ürünleri pek çeşitli olmayan ve İktisadî gerçeklerde de GAYET UYGUN OLARAK ihtisaslaşmanın, mahsul çeşitlerinde mahdudiyetin günden güne yer bulduğu bir bölgede mübadelenin kıymeti daha bariz bir surette müşahede edilmektedir.

Memleketler arasında olduğu gibi şehir ve kasabalar arasında da mübadele hayatiyetini evvelâ münakale vasıtalarına bağlamıştır. Bu vasıtaların başında yollar geldiğine göre yolsuz bir memleket iktisaden kolu kanadı kırık, mefluç ve fakir kalmağa mahkûm bir memleketdir. Kıymet yaratıcı bir unsur olan mübadelenin Germencik'te ne dereceye kadar tahakkuk ettiği neticesine yollarının taktığı ile ve oldukça kuvvetli bir karine ile varacağız.

Germencik nahiyesinde iki demiryolu hattı hali faaliyettir. Bunlardan İzmir Aydın Afyon hattı nahiye, nahiye merkezinden de geçerek batı-doğu istikametinde ve

17 ci km. de kateder. Diğeri Ortaklar Söke hattıdır ki, Moralı köyünde Germencik hududuna dahil olup İzmir Aydın hattı ile telâki noktası Ortaklar köyündedir. Bu iki demiryolu hattı Germencik münakale sisteminin ana şıryanı mesabesindedir. Bundan sonra iktisadi ehemmiyeti haiz iki şose gelir: Aydın Germencik Söke İzmir şosesi (20 Km. si nahiye sınırı dahilinde) Aydın Germencik Tire şosesi. İkinci zikredilen şose bugün metruktür.

Germenciği vilâyet merkezine ve Eğin büyük istihlâk pazarı ve ihracat limanı İzmir bağlayan bu yollar bugünkü ve genişlemesi muhtemel yarınki ihtiyaca yeter durumdadırlar.

Biz, Germenciğin münakale sistemindeki asıl karakteristiği köy yollarında buluyoruz.

Germencik köyleri nahiye merkezi olan kasabaya hemen hepsinden tekerlekli vesaitin geçebidiği küçük yollarla bağlıdırlar. Bu yol şebekesinin arzettiği manzara dikkate şayandır. Nahiyeye merbut köyler iktisadi bütün imkânlarını merkez kasabaya bağlamışlardır. Bunlardan civar nahiye ve kaza iş merkezlerde irtibatı olanı yoktur. Hepsi iktisadi ve biraz da tarihî sebep ve zaruretler ve idari teşkilâtın icapları ilcasile menfaati nahiye merkezine bağlanmakla bulmuşlar, yollarını örümcek ağı gibi nahiye merkezinde birleştirmişler, dış iş pazarlarına doğrudan doğruya bağlanmak zarureti hissetmemişlerdir. Bu fiilî vaziyet aynı zamanda tabii, iktisadi ve makul sebeplere dayanmaktadır. Bu köyler için civarda daha müsait bir iş merkezi mevcut olmadığı gibi Germencik kasabası etraf köyler için her yönden ideal bir merkezdir.

Cenupta kolayca geçit vermeyen Büyük Menderes suyu ve şimalde sarp dağlar 28 köylü bu bölgenin tabii hudutlarını teşkil eder. Dağ yollarının güç münakale şartları, Menderes'in bilhassa bazı mevsimler zarar verecek şekilde kabaran suları Germencik köylerinin birbirleriyle daha sıkı ve zaruri münasebetlerle bağlanmalarında âmil olmuşlardır. Bölgenin iç münakale şebekesi iyi tanzim edilmiş ve yol yatakları iyi intihap edilmiştir. Bununla beraber yolların bu

günkü durumu şehir arabalarının, motörlü vasıtaların seyrüseferine uygun sayılamaz. Yolların modern vesaiti nakliyyeye geçit verebilmeleri için esaslı bir tesviye ve menfez, köprü inşaatına ihtiyaç vardır. Bu arada, demiryolunun şimalinde Germencik-Hıdırbeyli-Neşetiye-Ortaklar istikametinde uzanan eski İzmir yolu ve Germencik-Dampınar-Tire şosesinin de ihyasile bölge münakale sistemi şimdiki ihtiyacın bir kaç mislini karşılayacak kadar kesafet kazanacak ve zenginleşecektir.

Hulâsa Germencik, bu adı taşıyan bölgenin her bakımdan tabii bir merkezi ve bölge münakale şebekesinin en canlı bir noktasında 27 köye hâkim, sevkülceyşi ehemmiyeti haiz bir kasabadır.

MADEN İKTİSADÎ

Bölgede işlenmiş, işlenmemiş madenler mevcuttur. Ayrıca resmen tesbit ve tâyin edilmemiş madenlerin de bulunduğunu maden iktisadımız lehine kaydederken Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün buralarda da ehemmiyetle tetkike değer sahalar bulacaklarını ifade etmek isteriz. Ortaklar Dağyeniköy yolunda yalnız köylülerce bilinen amyantlı dağlardan ileride faydalanılacağını ummak hiç de hayal olmaz. Şimdiki halde alâkalılarca bilinmiyen amyant yataklarının bulunduğu Dağyeniköy'de zımpara ve manganez madenleri de vardır. Hem bu madenler bir zamanlar işletmeye de açılmıştır. Gümüş köyünde bol miktarda arsenikli gümüş mevcuttur. Naipli'de amyant, zımpara ve magnezyum madenleri vardır. Sonuncu madenin tarihte bir medeniyet bakiyesine adını verecek kadar büyük rolü olduğuna Tekin köyü civarındaki muazzam Manganezi harabeleri şahittir.

SULAR

Germenciğin çehresini çizmek için suyundan da bahsetmek icap eder. Büyük Menderes nehri nahiyenin cenup

hududunu çizerek garba müteveccihen Morali köyünde komşu kaza sınırına dahil olur. Yağmur mevsiminde taşan bu büyük su bütün Germencik ovasında her sene bıraktığı humus ile toprağın imbat kabiliyetini yükseltir. Menderes tabii halde Turanlar, Karaağaçlı, Üzümlü, Morali ovalarını sular; sun'î sulama tesisatı henüz yapılmış değildir.

Nahiye yaz, kış akan iki su daha vardır: Naipli ve Alangüllü çayları.. Naipli çayı Naipli'den çıkarak Ortaklar, Tekin, Morali köylerinden geçer ve Menderese dökülür. Alangüllü çayı Ömerbeyli ve Germencik bahçelerini sular. Bu çaydan Oyuk dağı mevkiinde yapılacak bir barajla elektrik istihsalinde olduğu kadar önündeki muazzam ovayı sulama işini tanzimde de büyük istifade temini mümkündür. Mevzuubahis Oyuk dağı, memleketimizde tabii olarak baraja müsait nadir yerlerdendir. Esasen vaktile bu yer üzerinde Alman mütehassıslara baraj için tetkikler yaptırılarak muvafık ve müsait olduğu hakkında bir rapor alındığı söylenmektedir

Bazı mevsimlerde kuruyan sulardan bahsetmeyi zait buluyoruz. Nahiye'nin esas akarsuları bunlardır.

Şimdi bölgenin, değil, memleketin sıhhatile de ilgili bir meseleye temas ediyoruz. Nahiyesinde Uygur ve Gümüş adlarını taşıyan iki ılıca suyu vardır. Bunlardan Uygur ılıcası pek büyük bir kıymetle kükürt ve çelikli bir suya maliktir. Memleketimizin meşhur ılıcalarından pek çoğuna faikiyeti esash bir tahlil ve tetkikle meydana çıkarılabilecek olan bu ılıca şimdilik Hususi Muhasebe'nin ehemmiyetsiz malî menfaatine kurban edilmiş, mühmel bir halde bulunmaktadır. Kükürt, çelik ve kurşunlu suları, çamuru ve karbonik asitli içme suyu ile bu ılıca ihya ve imar edilebilmek için sihirli bir el bekliyor. Birçok hastalıklara deva olan kıymetli suları pek dar bir muhitte bilinmekte ve tanınmaktadır. İlicanın imar ve ihyası, fennî ve sıhhi bir tesisatın kurulması ile bu ılıcanın Karlsbat kadar meşhur olacağından bahsediliyor ki, bu tahmin hiç de mübalağalı sayılmamalıdır. Üzerinde kiraya vermekten başka alâka ve faaliyetine imkân bulunmıyan

Hususî Muhasebe'nin muvafakati alınarak bu ılıca mahallindeki tesisat ve işletme işinin Germencikliler ve Germencik Belediyesi'nden müteşekkil bir şirkete verilmesi pek isabetli bir karar olacaktır. Bu muvafakat alındığında böyle bir şirketin teşkilinde güçlüklerle karşılaşmayacağı anlaşılmaktadır.

Memleketteki servet kaynaklarının meydana çıkarılması, değerlendirilmesi iktisadi olduğu kadar millî davalarımızdandır. Yurdumuzun yer üstü ve yer altı servetlerini kıymetlendirme işine Cumhuriyet Hükümetlerimizin ne kadar ehemmiyetle sarıldıklarını anlamak için yakın maziye seri bir nazar atfetmek kâfidir. Ankara'da Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü muazzam teşkilât ve tesisat ile bu gaye için kuruldu, memleketin dört bucağında başladığı araştırmalarına günden güne hızını artırarak, fasılasız devam etmektedir. Bu enstitü elemanlarının Germencik'te de yurda müfit olacak faaliyet sahaları bulabilecekleri etüdümüzün Madenler faslındaki malumattan da anlaşılabilir. Alâkalı müesseselerin ve bilhassa Sıhhat ve İçtimâî Muavenet Vekâleti'nin Germencik'teki Uygur Ilıcası'nın ihyasında mühim rolleri olacağı ve artık bu rolü oynamak zamanının çoktan geldiği hakkındaki kanaatimizi ifade ederken bu mevzuda Uygur Ilıcası'nın ıslahı ve ihyası temennisinde bulunan bir bölge halkına sadakatle tercüman olduğumuz muhakkaktır.

«Millî servetlerimizi bir an evvel değerlendirelim» işte millî ekonominizin bugünkü parolası...

III

MAARİF

Germencik'lilerin gururla, iftiharla bahsedebilecekleri mevzuya giriyoruz. Maarif...

Germencik bu sahada komşu bölgelerle yapılan mukayeselerde daima üstünlüğünü isbat etmektedir. Bugünkü durumu ile Germencik Türkiye'deki maarifçe üstün bahtiyar bölgelerin önde gelenlerindendir? Bu sahada komşu bölgelerle kıyas kabul etmez bir üstünlüğe sahiptir. Bu bir iddia değil vakiadır. İşte müşahhas ifadesi:

Germencik nahiyesine — 27 — köy bağlıdır. Bu köy

lerden tam 22 tanesi bugün maarif cihetinden tatmin edilmiş bulunmaktadır. Mektebi bulunmayan, ve çocukların; okutamayan beş köy vardır ki, bunlardan Bozköyde okul binası mevcut olup dahilî inşaatın ikmalî ve tefriş işinin tamamlanmasile tedrisata açılabilir. İkinci olarak Tekin köyünde ise mektep yoktur. Bu köy çocuklarından tahsilde bulunanlar her gün Ortaklar köyüne kadar bir tren seyahatini göze almaktadırlar. Danpınar ve Habipler köyü çocuklarının okul ihtiyacını, bu küçük köylerin yakınında bulunan Çamköy okulu kısmen karşılamaktadır. Okulsuz köylerden en talihsizi Dağyeni köyüdür. Sarp, yalçın Tire dağlarının hâkim bir tepesinde kurulu bu sevimli köy, çocuklarını civar köylerde bile okutmak imkânına mâlik değildir. Yalnız Germencik'teki pansiyonlu ilkokula tercihan bu köy çocukları alınmak gibi hayırlı bir siyaset eseri olarak birkaç Dağyeni köylü okuyup yazmayı öğrenebilmektedir. Maarif seferberliği bu köye de bir okul armağan etmek üzeredir, inşaat için gerekli malzeme hazırlanmıştır.

Bölgenin diğer köyleri şu durumdadır:

Nahiye merkezi Germencik kasabasında dokuz öğretmenli ve pansiyonlu modern yapılı bir okulda dört yüze yakkın talebe tahsil ve terbiye görmektedir.

Hıdırbeyli köyünde	4 öğretmenli ve	tam teşkilâtli	bir okul
Ömerbeyli »	3 » »	» »	» »
Mursallı »	3 » »	» »	» »
Dereköyü »	5 » »	» »	» »
Ortaklar »	7 » »	» »	» »
Üzümlü »	3 » »	» »	» »
Balatçık »	2 » »		
Naıplı »	1 » »		
Karaağaçlı »	2 » »		

birer okul vardır ki, bugün 2000 i müteceviz köy çocuğu buralardan feyzalmaktadır.

Algüllü, Reisköy eğitimli okulları bu yıl yeni binalarında ilkokul programı ile tedrisata başlamışlardır.

Gümüşyeni, Turanlar, Çamköyü'nde birer eğitimli

okul hali faaliyettedir. Turanlar, Karaağaçlı, Mursallı köy okulları Maarif Vekâleti nin yeni plânlarına uygun olarak inşa edilmekte olan yeni binalarına yakında taşınacaklardır. Ortaklar köyündeki tevsii inşaat Söke ve Aydın demiryol kavşağında bulunması itibarile civar köylerin hücumuna maruz kalarak gitgide genişleyen bu köy çocuklarını okuma ihtiyaçlarını karşılayacak şümuldedir. Balatçık köyünde de tevsii inşaat vardır.

Dereköy ilkokulundan Neşetiye, Kızılcapınar ve Abdurrahmanlar köylüleri istifade ederler. Bu okul bölge okurlu karakterindedir. Üzümlü ilkokulu Morali, Uzunkum ve Üzümlü köylerinin; müşterek okuludur. Gümüşköy çocukları da Gümüşyeni köy okuluna devam imkânlarına maliktirler.

Bu arada saymadığımız Kızılcagedik onbeş hanelik mahallesile Köy Kanunu'nun bile tatbik edilmediği bir küçük birliktir ki, çocukları Ömeribeyli okuluna devam, etmektedirler. Dağkaraağacın da vaziyeti hemen hemen aynidir.

Sinelerinde 2,300 ü mütecaviz köy çocuğu barındıran irfan yuvaları olarak 29 öğretmen, 6 eğitimci tarafından ışıklanan bu okullar, tedris heyetlerine bu sene dahil olan enstitü mezunu öğretmenlerle takviye edilmişlerdir.

Germenciğin maarif bakımından mevkiini iyice tebarüz ettirebilmek için yakın bölgelerin maarifine seri bir nazar atfedelim.

Germencik Nahiyesi'ni vilâyet merkezine bağlayan demiryolu üzerinde bulunan komşu nahiye İncirlio'va'nın köy adedi 20 yi mütecaviz olduğu halde yalnız 3 tam teşkilâtli ve 2 eğitimci olmak üzere 5 köy okulu vardır. 35 muhtarlıktan mürekkep Koçarlı nahiyesinde ise 7 si tam teşkilâtli ve 6 si eğitimci olmak üzere ancak 13 köyünde okul vardır. Yalnız, Aydın Vilâyeti'nin Büyük Maarif Kalkınması'nın hızı, bu malûmatın hükmünü bugün ortadan kaldıracak, şiddettedir. Bir kaç ay gibi gayet kısa bir zaman

da pek çok köylerde yeni okulların temelleri atılmış ve birçoklarında inşaat ikmal edilerek 945 tedrisat yılına açılmışlardır.

Son olarak, Tekin, Gümüş, Ortaklar köyleri sınırlarının birleştiği noktada muazzam binalarile yükselecek olan teknik ve irfan yuvası Köy Enstitüsü'ne işaret edelim. Bu Müessese evvelâ bölge için parlak bir istikbal vâdeden paha biçilmez bir nimettir. Yarın, köyü içinden kaldıracak elemanlarını vatanın dört yanına dağıtacak olan bu yuva Germencik için haklı bir iftihar ve gurur vesilesi olmuştur. Azimkâr, çalışkan talebesi; bükülmez teknik kudreti, ilim ve irfan kuvvetile Köy Enstitüsü'nün tatbikat mevzuu olarak ele alacağı Germencik bölgesinde kısa bir zamanda mamureler yükselteceğine, muhitin içtimai, iktisadi ve hattâ coğrafi çehresini değiştireceğine inanımız tamdır. Germencik şu haliyle örnek bölge olmağa en kuvvetli bir namzettir. Öyle sanıyorum ki Germencik bölgesi Türkiye'de nüfus kesafetine nisbetle maarif sahasında faaliyeti ve elemanlarının çokluğu ile ön safta gelen mıntakalar arasındadır.

Görülüyor ki, Germencik maarifi ile de Aydın Vilâyeti'nde mümtaz bir mevki işgal etmektedir.

IV

MALÎ DURUM

Servetlerin teşekkülünde üç âmil bulunduğu iktisat ilminin (donnee) lerindendir. Bu üç anasırı esasi, say, sermaye ve tabiattır. Germencik bölge itibarile varlığım bu üç unsurdan bilhassa tabiata borçludur. Tabiat burada namütenahi vel'ûddur. Menderes ovası en kıymetli ticari emtiadan pamuk ve susam ekimine müsaittir, toprağın bonitesi pek yüksektir. Arazi sun i gübrelemeğe lüzum kalmadan nadassız işlenebilir, verim daima iyidir.

İleri iktisat cemiyetlerinde say ve sermaye unsuru ser-

vetlerin teşekkülünde ön safta gelir. Germencik'te ise ön safta gelenin tabiat olduğunu söylemiştik. Bundan müstahsilin sermayeye dayanmadığını değil, teksifi ziraat yapılan ve 'binaenaleyh sermaye ve sayın birinci plâna alındığı bu bölgede her şeye rağmen, hasılda tabiatın hakkının diğer unsurlarındakine üstün olduğunu ifade etmek, toprak ananın cömertliğine işaret etmek istiyoruz. Emek olsun, tohum olsun burada toprağa düşen hiçbir kıymet heba olmuyor, verilen kat kat fazlasile geri alınıyor. Müstahsil toprağı imardan katiyen çekinmiyor, Biliyor ki ve kat'iyetle biliyor ki, tabiat ana, toprağı iki kat sürerse bir kat sürdüğünde aldığı hasılatın iki mislini, 4 kat sürerse üç mislini vermekten şaşmayacaktır.

Bölgenin tabii zenginliğinin akislerini halkın malî durumunda ve daha kolay olarak vergi nisbetleri ile belediye ve köyler bütçelerinde görebiliyoruz.

Bölgenin 944 yılı kazanç ve sayım tahakkukları şöyledir.

Kazan Vergisi T. 20.118 Lira.

Sayım » » 12.195 »

BÜTÇELERE GELİNCE :

Germencik Belediyesi nin 944 bütçesindeki muhammen varidat ve binnetice masraf yekûnu 34.000 liradır. İlk altı ay içinde yapılan munzam ve (fevkalâde bütçelerle bu yekûn 70.000 e kadar yükselmiştir. 3.500 nüfuslu bir belediye için 70.000 liralık bütçenin ne demek olduğu izaha muhtaç değildir.

Köy bütçeleri şu durumdadır:

944 B. varidat muhammenatı nüfus Lafına İsa-

Köy adı	nüfus	(nakit)	(imece)	(yekun)	bet eden var. vasatı
Abdurrahmanlar	235	1.777 +	800 =	2.577 lira: 10,97	lira.
Alângüllü	210	2.539 +	4.000 =	6.539 »	31,13 »
Balatçık	665	10.404+	4.000 =	14.404 »	21,60 »
Bozköy	433	1.974 +	4.000 =	5.974 », 13,78	»
Çamköy	641	5.400 +	8.000 =	13.400 », 20,95	»
Dağkarağaç	165	2.850 +	800 =	3.650 »	22,12 »
Dağyeniköy	586	7.327 +	4.000 =	11.327 »	19,31 »
Dampınar	310	1.498 +	2.200 =	3.698 »	11,90 »
Dereköy	523	4.594 +	6.250 =	10.844 »	20,72 »
Gümüş	301	2.197 +	800 =	2.997 »	9,62 »
Gümüşyeni	274	2.782+	1.600 =	4.382 »	16,00 »
Habibler	150	1.300 +	800 =	2.100 »	14,00 »
Hıdırbeyli	1.309	12.374 +	4.000 =	16.374 »	12,50 »
Karağaçlı	581				
Kızılcapmar	468	1.968+	8.000 =	9.968 »	21,30 »
Kızılcedik	85	940 +	680 =	1.620 »	19,00 »
Morali	575	4.480 +	2.400 =	6.880 »	11,96 »
Mursallı	1.501	6.407 +	8.000 =	14.407 »	9,58 »
Naipli	664	3.446 +	3.750 =	7.196 »	11,17 »
Neşetiye	542	5.624+	3.000 =	8.624 »	15,81 »
Ortaklar	2.079	13.385 +	12.000 =	25.385 »	12,21 »
Ömerbeyli	1.208	5,597 +	6.250 =	11.847 »	9,80 »
Reisköy	512	3.690 +	2.000 =	5.690 »	11,11 »
Tekin	360	2.079+	1.600 =	3.679 »	10,16 »
Turanlar	900	5.147+	6.000 =	11.147 »	12,38 »
Uzunkum	162	2.484 +	800 =	3.284 »	20,27 »
Üzümlü	768	5.015+	4.000 =	9.015 »	11,75 »

Yekûn : 15.546

Germencik Belediyesi Nüfus 3710. Adi Varidat 34.204 lira

Bu miktarlara 4274 sayılı kanun gereğince temin ve sarfedilen fevkalâde varidat miktarları dahil değildir. Yani:: normal seneler bütçeleridir.

V
NÜFUS

Bölgenin nüfusu 940 sayımına göre (19.256) dır. Köyler itibarile şöyle dağılmıştır:

(1940 Nüfus sayımına göre)

Köyün adı	Kadın	Erkek	Yekûn
Abdurrahmanlar	220	115	235
Alangüllü	106	104	210
Balatçık	355	310	665
B'ozköy	222	211	433
Dağkaraağaç	86	79	165
Dağyeni	303	283	586
Dampınar	161	149	310
Dereköy	269	254	523
Gümüş	161	140	301
Gümüşyeni	136	138	274
Habipler	83	67	150
Hıdırbeyli	678	631	1309
Karaağaçlı	301	278	579
Kızılçagedik	40	45	85
Kızılcapınar	233	235	468
Morali	280	295	5 75
Musallı	798	703	150i
Naipli	318	326	644
Neşeliye	280	262	542
Ortaklar	983	1026	2079
Omerbeyli	658	550	1208
Reisköy	284	228	512
T ekin	180	182	362
Turanlar	467	433	900
Uzunkum	87	75	162
Üzümlü	395	373	768
Germencik Kasabası	<u>1910</u>	<u>1800</u>	<u>3710</u>
Yekûn	9894	9362	19256

Nahiye nüfusunun %52 si Kadın; %48 i erkektir.

Ahali: Yerliler, yürükler, göçmenler'den mürekkeptir.

Yerliler: Cedlerini Sesçukilerde bulurlar. Burada Aydın oğullarından pek çok asar kalmıştır. Hıdırbeyli, Ömerbeyli, Alangüllü ve daha birçok köyler, Germencikliler yerli dediğimiz Aydın oğulları ahfadındandırlar.

Bölgede Birkaç yörük köyü vardır. Fakat iskânlarından 80 100 sene gibi uzun bir müddet geçtiği ve kendilerine (has hususiyetlerini yerli âdet ve örflerine intibak ettirdiklerinden ayırt edilmeleri güçtür. Yalnız cüsseleri ve kuvvetli bünyeleri dağlı karakterlerini isbat eder açıklıktadır.

Göçmenler; Doğudan menkûl eşhastan ayırırsak ekseriyet itibarile Garbı Trakya ve Yunanistan muhacirleri teşkil eder. Umumî harpten evvel ve sonra gelen mübadiller epey bir yekûn tutar. 2000 e yakın nüfuslu Musallı köyü kâmilten göçmenler köyüdür. Morali köyü sâkinlerinin uzun bir müddet evvel Moradan nakledildikleri söylenir.

Doğu göçmenleri mahallin hâl ve icaplarına uyarak tamamen «assimile» olmuşlardır. Hepsî müstahsil duruma geçmiş, mahallin örf ve âdetlerine kendilerini uydurmuşlardır. Bölgede pek az kipti vardır. Yahudi, Rum yoktur. Görülüyor ki nüfusun %99 u Türk ırkındandır.

VI

İDARİ DURUM

Halkın umumî irfan seviyesi oldukça yüksektir. Millet ve memleket işlerine daima yakından ilgi duyar, bu yoldaki âfaki münakaşaları severler. Bölgedeki kooperatifler halkın fikir terbiyelerinin terakki ve inkişafında geniş mikyasta âmil olmakta, bu yüzden halk memleket meselelerini olgun bir anlayışla münakaşa kabiliyeti ve tenkit kudretini ihraz etmiş duruma girmektedir. Kooperatiflerin ortaklarına temin ettikleri maddî menfaatlerden başka, fikirlerin olgunlaşmasına yardım eden manevî tesirlerini her rene umumî heyet içtimalarında müşahede etmek mümkündür.

Kooperatifler, bölge 'halkı için birer içtimai ve terbiyevi mektep mesabesindeirler.

Halkın kültür seviyesinin müsait durumu ve milli hislerinin bilhassa bu bölgede, yakın tarihin kamçılayıcı tesiri yüzünden inkişaf etmiş hali idarenin en iyi gayeye doğru tedvirini kolaylaştırmakta, memleket menafiine olduğu tebeyyün eden her teşebbüs ve faaliyet büyük bir hassasiyetle karşılandığından bölge, serî bir tekâmülle her bakımdan ideale doğru seyretmektedir.

İktisadi, içtimai tekâmülün tam yolla devamda bulunduğu bu zengin bölgede her türlü numune faaliyet semeresini vermekte gecikmemektedir. Böyle müsait bir durumun idari mekanizma elemanlarının yetersizliği yüzünden sektedar olmasına gönül razı olmaz. İdari iş kesafetinin çokluğu sebeplerinin izahını zait bulurum. Yalnız, kısaca şuna işaret etmek isteriz ki, iktisadi ve coğrafi ünite vasıflarını haiz bu muhit sınırları içindeki idari ihtiyaçların mahallinde tatminine kat'iyetle lüzum vardır. Dağ köylerinin uzaklığı, toprağın zenginliği ve her teşebbüse, Islaha elverişli durumu, nüfus ve ikisadi faaliyetin kesifliği yüzünden idari işlerdeki tenevvü ve vüs'at şimdiki idari kadronun takviyesini zarurî hale sokmuştur. Burada, Devlet bütçesine ağır bir yük olacağı ve bilhassa vilâyet merkezine yakınlığı, münakale durumunun uygunluğu sebebiyle kaza teşkilâtından şimdilik sarfinazar edilse bile vaziyetin behemehal tam teşekküllü bir nahiye haline ifrağına zaruret hissettirdiğine işaret edeceğiz. Artık, idare için bu bir vecibe haline gelmiştir.

Nahiyenin inzibati durumu çok iyidir. Esasen, halk kanuna muti ve emirlerin mânasını şumulüyle kavrayacak olgunluktadır. Cezaî takibatı icap ettiren vakalar da seyrek zuhur eder. Bununla beraber, sık sık Çamköy'deki eski jandarma karakolunun ihyasından bahsedilir. Bu köyde köylülerin yaptırdığı güzel bir karakol binası mevcuttur. Halen bina boş durmakta, içindeki telefon santrali dia muattal bulunmaktadır. İnzibatî bakımdan, dağ köylerine hâkim bir

yerde (bulunan karakolun tekrar tesisine zaruret yoksa da idari ve adli muamelât ve muhaberatın sûratle intacı için teessüsünde fayda vardır. Bilhassa telefon tesisatının noksanlığı bu yokluğu hissettirmektedir. Maamafih, nahiye dahilindeki her köyde evvelce mevcut olup bakımsızlık yüzünden zamanın tahribatına maruz kalarak hiçe inen telefon tesislerinin ihyası işine bu gün önem verildiğinden, malzeme yokluğu dolayısıyla her köyü değilse de merkezî vaziyette bulunan 8-10 köyü nahiye merkezine telle bağlama işi sona erdiğinde, bu ihtiyaç zail olacaktır ümidindeyiz.

ORTAKLAR BÖLGESİ

Ortaklar, nahiye'nin Cumhuriyet devrinde büyük bir inkişafı ile kurulup 20 sene içinde 2500 ü mütecaviz nüfusu ile küçük şehir karakteri kazanan bir köydür. Vilâyetler İdaresi Kanunu'nda yazılı bulunduğu gibi 10.000 den az, 2000 den çok nüfuslu beldelere kasaba denir. Ortaklar da bu isme namzettir, fakat bu günkü durumu ile her bakımdan bir küçük şehri andırır. Söke şube demiryolu hattının ana hatla iltisak noktasında bulunmasından dolayı istasyon günün her saatinde kalabalıktır. Kasaba, istasyonu merkez ittihaç ederek etrafında iki kavis halinde (gitgide sıklaşan ve günden güne yapılan modernleşen evler kümesi halindedir. Pek yakın ve kısa olan tarihçesi de kuruluşundaki bu vasfı izah eder. Cumhuriyetten evvel 4 Km. kadar şimaldeki Balatçık köyünün istasyonu mesabesindeki bu küçük durak yeri civarındaki 5-6 köyün ortasında ve yolları üzerinde olmasından dolayı birdenbire etraf köylülerinin akınına maruz kalmış ve şimdi gördüğümüz gibi nüfus kesafeti günden güne artan büyük bir kasaba haline gelmiştir. Kasabalıktan fazla olarak küçük şehir manzarası arzemesinin sebepleri şunlar dadır:

24 saat içinde 8 yolcu tren ve otorayının uğrak yeri olan bu istasyon şehri Söke kazası ve hinterlandının ihraç iskelesidir. Aktarma anlarında gelip geçici çeşitli yolcuların, trenlerin uzunca bir müddet tevekkufundan istifade ederek

şöyle bir nefes almak üzere dolaşmak fırsatım daima buldukları bir seyran yeridir, istasyona uzanan bulvar tipindeki geniş çarşısı, her zaman yabancı çehrelerle dolup taşar, bir seyyah şehri gibi daima hüviyet değiştirir. Şimdiki adına rağmen hakiki bir köy değildir. Sekenesi, ekseriyet itibarile köyleri sınırı dahilinde arazi veya bağçe sahibi kimselerden değil, daha ziyade büyük ticari merkezlerle iş gören veya bu merkezlerle çeşitli hamule yetiştirmekle iştigal eden imalâthane, fabrika sahibi, işçi ve Devlet memurlarından mürekkeptir. Halkın içtimai (hali tetkik edilirse, köyün müşterek örf ve anelerinden oldukça uzak, şehre ve şehirliye daha yakın bir hayatın burada hâkim olduğu müşahede edilir. Mutavassıt iş sahipleri, müstehlik halk sayısı daha çok, müstahsil adedi ve istihsalle iştigal edenler daha az. bir yekûn tutarlar. Moda ve kıyafette şehirliyer çok yakından takip edilirler. Halkın daima, büyük şehirlerden gelip geçen yolcularla, Söke hattı aktarması yüzünden temas halinde bulunmaları dünya işleri, İçtimai tekâmülle yakından ilgi duymalarını zaruri kılmaktadır.

Aydın bölgesindeki mühim iktisadi merkezlerin haftanın yedi gününü pazar kurmak için paylaşmalarında Ortaklar (günlerin en müsaidini kapmış bulunmaktadır. Umumî tatil günü burada kurulan büyük pazar bütün Aydın bölgesini ve kısmen İzmir'in Kuşadası kısmını ilgilendirir. Büyük pazarın Ortaklar'da kurulmasile iktisadi bakımdan değerklenmesine en müşahhas misalimizi verelim:

Söke'nin Argavlı köyü halkı bundan bir müddet evvel, Ortaklar'da pazar kurulmazken idari yönden Germenciğe bağlı bulunmaktan müşteki idiler. Alış verişlerini Söke pazarına bağlamışlardı. Ortaklar'a inmek onlar için fuzuli bir masrafı mucip oluyordu. Nitekim, iktisadi ve idari işlerini bir arada görmek iddiasıyla Söke Kazası'na bağlanmağı arzu ve kabul ettirmişlerdi. Bugün, Ortaklar'da pazar kurulmasıyle Burgaz, Selâtin gibi Argavlı köylüleri de Sökeye inmehtense Ortaklar'ı tercih ediyor, bu köyden hiç eksik olmuyorlar. Belki de idari yönden tekrar Germenciğe bağlanmak arzularının izharı için fırsat gözlüyorlar.

Kısaca ifade edilmek istenirse, Ortaklar şirin bir istasyon şehridir.

Ortaklar nüfusu 940 sayımına göre 2079, bugün 2500 ü mütecevaz olduğu 'bir hakikat olmasına rağmen henüz kanunen de teşkili icap eden bir belediyeden mahrumdur. Yukardan beri izah edilegeldiği gibi, sosyal ve ekonomik durum itibarile bir köyden ziyade şehre yakın olan bu belde, belediye idaresi teşkili için gereken nüfus olduğu gibi böyle bir teşkilâtı belde sakinlerine yük olmadan yürütmeğe kâfi gelir menbaları da mevcuttur. Esasen, 930 tarihli Belediye Kanunu'muzun yürürlüğe girmesinden önce burada faal bir belediyenin varlığını biliyoruz. Ortaklarda görülen birçok modern tesisatın, muntazam ve kaldırımlı bir kaç sokağı belediye idaresinin mevcut olduğu zamanlarda yapıldığını öğrendiğimizde hayret etmiyoruz. Çünkü, belediye idareleri halkın idare}e daha ziyade iştirakini temin, âmme hizmetlerinin mesuliyet ve salâhiyet sahipleri tarafından ihmal edilmesi halinde en kuvvetli halk murakabesine imkân veren ve keyfi, indi icraata yer vermeyen bir müessesedir.

Yakında, Ortaklar'da belediye idaresi teşkili için geçilecek teşebbüsü salâhiyetli mahafilin iyi karşılayacaklarını, destekleyeceklerini ümit ve temenni ediyoruz.

Bölge Merkezi Olarak

GERMENCİK veya ORTAKLAR

Coğrafi ve iktisadi bir ünite karakterindeki Germencik bölgesinde idari teşkilâtın tevsi ve takviyesi lüzumlu görülerek burada bir kaza ihdası teklifinin Vekâletçe tetkik edildiğini ve demiryolları kavşağında bulunması sebebiyle Germencik yerine Ortaklar'ın kaza merkezi ittihazı hususunda yeni tetkikata girildiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Kaza merkezi olarak Germencik veya Ortaklar mevzuu üzerinde kısaca objektif müşahade ve mahallî tetkiklerimizin ifadesi olan kanaatimizi serdedelim:

Halihazırda 28, tabii, iktisadi ve idari yönden bu böl-

geye dahil edilmesi iktiza eden Erbeyli, Sınıртеpe, Akçeşme, Bıyıklı, Haydarlı, Yeniköy, Kasaplar, Yağhanlı, Selâtin, Burgaz, Argavlı köyleriyle 39 köylük bu site merkezini Germencik'te bulur. Nüfus kesafeti de muhitten merkeze yaklaşıldıkça artar, bölgenin en kalabalık ve zengin köyleri Germencik civarındadır. 20.000 liraya yaklaşan bir bütçeye malik 1.300 nüfuslu zengin Hıdırbeyli, 15.000 liralık bir bütçeye malik 1500 nüfuslu Mursallı, 1.200 nüfuslu Ömerbeyli, 1000 nüfuslu Turanlar köyleri Germenciğe i 2, nihayet 4 Km. uzaktadır. Ortasında büyük Germencik, etrafında merkezden uzaklaştıkça nüfusları azalan ve küçülen peyklerle birlikte bu bölge bir seyyare manzumesine teşbih edilebilir. Kuvvet merkezi Germenciktir, civarındakiler hayaletlerini ona bağlamışlardır, tâbi durumdadırlar. Bu peyklerden yalnız Ortaklar bir müddetten beri yakınındaki bir kaç köy ile müstakil bir birlik teşkili gaye ve azmindedir. Şu haliyle Ortaklar, büyük merkezin cazibesinden kurtulmağı arzulayan öyle bir tâbiye benzer ki, böyle bir arzunun tahakkuku ile şimdiki varlığından, değerinden çok şeyler kaybedeceğinin henüz farkında değildir.

İdari coğrafya ve idari siyaset bakımından Ortaklar kaza merkezi olamaz: Aydın Vilâyeti'nin İzmir hududu kıyısında ve bu hududa ancak 5 Km. mesafede olmasına mukabil Germenciğin İncirlioğa nahiyesi hududuna çok daha uzaktadır. Ömerbeyli, Hıdırbeyli, Turanlar gibi bölgenin en kalabalık köylerinin halkı mülkî ve adlî teşkilâtla ilgili herhangi bir işleri için İzmir sınırı kıyısındaki Ortaklar yerine Aydın vilâyet merkezine daha kolaylıkla 'gidebilirler. Üstelik, Söke kaza merkezi Ortaklara çok yakındır; Ortaklar bir taraftan İzmir sınırı, diğer taraftan Söke kaza sınırının kıyısındadır. Yani merkezi bir vaziyette değildir. Bu bakımdan tek meziyeti Söke şube hattı ile ana hat kavşağında bulunmasındadır.

Ortaklar, kuruluş yerinin önemine mukabil şehircilik bakımından hiçte iyi inkişafa müsait bir belde değildir. Nüfus tehacümü karşısında «urbanisme» esaslarına uygun düşmeyecek gayri sıhhi bir şekilde plânsız, nisbetsiz bir halde

büyümeye mahkûmdur. Yeter ki, mevcut binalardan birçoğu yıkılarak yeniden kurulmak külfeti güze alınsın.

Ortaklar, iktisat bakımından da Germenciğe rağmen bir merkez olmağa elverişli değildir. Burası kaza merkezi yapılsa bile ancak ve ancak zoraki bir idari teşkilât merkezi olarak kalacak ve kat'iyen iktisadi bir merkez olamayacaktır. Çünkü, Germencik mütekâmil bir iktisadi merkez vasfını elinden bırakmayacak kadar köklü ve kıymetli bir pazardır. Ortakların kaza merkezi seçimi gibi yanlış bir idari karar herkese Torbalı ve Tepeköyün durumunu hatırlatacaktır. Torbalı kaza merkezi olduğu halde Tepeköy iş merkezi olarak büyümekte devam etmiş, neticede tabii ve iktisadi inkişaf kanunlarının icaplarına uyularak kaza merkezini bölgenin hakiki merkezi olan Tepeköy'e nakletmek zarureti kendini kabul ettirmiştir.

Germencik ve Ortaklar arasındaki tercihte de aynı şey mevzuubahstir. Çizili plânı dairesinde süratle büyümekte ve güzelleşmekte olan Germencik kasabası mülki teşkilâtında merkezî olmağa daima kabiliyetli ve müstahaktır.

BRİTANYA POLİS TEŞKİLATI

«Yabancı memleketlerde Polis»

İzzettin ERAYDIN

Özel karakteri:

Britanya polis sistemini incelemeğe başlamadan bu devletin; hukuki statüleri birbirine eşit, iç ve dış münasebetlerinde serbest ve bağımsız olan dominyonlarla birleşmiş kiralık valileri tarafından idare edilen sömürgelerden, sınırları içinde çeşitli anayasa tiplerinde bir sürü devlet taslakları barındıran Hind İmparatorluğundan ve rejimleri birbirine hiç benzemeyen himaye veya manda altında birtakım memleketlerden teşekkül ettiğini hatırlamamız faydalı olur; Dominyonlar kendi parlamentoları üstünde bir kudret tanımazlar. Birleşmiş krallıkla münasebetleri, menfaatleri ölçüsünde bir iş birliğine münhasırdır. Böyle bir memlekette tek tip bir polis kurulu bulunacağına ihtimal vermek yerinde olmaz.

Ancak bu uçsuz bucaksız geniş imparatorluğun çeşitli polis statülerinde benzerlik ve beraberlik bulunan taraflar da yok değildir. Polis kuvvetlerinden başlıcasının mahallî idarelere bağlı bir sivil teşekkül olması müşterek vasıfların en başında gelir. Sivil diyorum, çünkü polis teşkilâtını küçük veya büyük ölçüde millî savunma kuvvetlerine bağlamış çok memleketler bulunduğunu biliyoruz. Polisin kuruluş ve bağlılığı ile tam sivil durumda olmasını demokrat rejimin zaruri bir neticesi gibi görenler vardır. Fakat bu görüşün realiteye tam uygun olmadığına misaller vermek mümkündür. Meselâ Fransız jandarması totaliter 'olmayan bir memlekette askerî temel üstüne kurulmuş bir polis kuvvetidir. Yunan polis temsilcileri, iştirak ettikleri uluslararası bir kongrede memleketlerindeki polisin devamlı surette askerî bir teşekkül halinde kalması sebebinin devlet bütçesine daha avantajlı bir kurul olması ile izah etmişlerdi. Ama

unutmamalıdır ki, ikinci dünya savaşından önceki sivil Avusturya polisi Çekoslovakya'nın orduya bağlı asker polisinden daha disiplinli idi ve askerî usuller ile idare ediliyordu. İşte İngiliz polisi bu tipte bir sivil kuvvettir. Mahallî idarelere bağlı kalması sebebini bu memleketin bir gelenekler yurdu olmasında aramak gerektir. Dünyada polis teşkilâtını tam devletleştirmemiş gerçekten az memleket kalmıştır. İngiltere bunlardan biridir.

İNGİLİZ POLİSİ

Tarihçe

İngiliz polis teşkilâtını iyi anlayabilmek için onun geçmişi ve kaynakları hakkında biraz bilgimiz olmalıdır. Eskiden bu memlekette düzeni sağlamak sorumluluğu komünlerin üstünde idi. Her bölge yılda bir defa (constable) zabıta memurunu seçer ve o bütün yıl o semtin polis işlerine bakardı. Çok eski zamanlarda bu görev parasız ve mecburî id. Daha sonra masrafların mahallî idarelerce ödenmesinden başlanarak bugünkü aylıklı şeklini bulmuştur. Seçim yapılmıyan yerler için bir memur tâyinine mahallin adliyesi yetkili idi. Bundan başka düzeni bozulan veya özel tedbirler alınması gerekli görülen yerlere bu memurlardan yeter sayıda yollamak yine adliyenin yetkisi içinde idi. IV.. William Kanunu gereğince bu yetki bugün de vardır, ve sık sık kullanılmaktadır.

İngiltere'de belediye corporation'larını düzenliyen 1835 kanunu belediyeleri bölgelerinde polis teşkilâtı kurmağa mecbur etmiştir. Lüzum görüldükçe seneden seneye (constable) ler de tâyin ediliyordu. Bu hükümler elli yıl sonra çıkarılan (belediye Corporation) ları kanununda da böylece devam edip gitmiştir. Belediye bölgeleri dışında bu görev yine eskisi gibi (constable) lerin idi. Bölgelerde kendi başlarına iş birliksiz, aylıksız, teşkilâtsiz ve özel bir eğitimden mahrum vazife yapan bu polis şeflerinin işe yaramazlıkları ilk defa Londra bölgesinde göze çarpmıştır.

Hükümet merkezinde az çok modern bir polis teşki-

lâti 1829 da IV. George Kanunu ile kurulmuştur. Taşra polisi de bu örneğe göre düzenlenmek yoluna girecekti. Bundan sonra yine bu konuda çıkan 1835, ve 1882 kanunları durumu pek değiştirmemişlerdir. 1835 kanunu idari bölgeler için devamlı ve aylıklı polis birlikleri bulundurmağa mahallî idareleri yetkili kılmış ve 1856 kanunu ise her idare bölgesini bu kuvvetleri teşkile mecbur etmişti. «Constable» tipi yine eskisi gibi kalmış, fakat bunları denetliyen kurulumun karakteri 1888 Mahallî İdareler Kanunu ile değiştirilmişti. Bundan böyle idare kurullarını kiralın tâyin ettiği yargıçlar değil, halk tarafından seçilen mümessiller teşkil edeceklerdi. Yukardaki statülere göre kurulmuş olan polis birlikleri içişleri yolu ile değişik ölçüde merkezin kontrolü altında iseler de birbirlerine karşı bağımsızlıklarını bâlâ muhafaza etmektedirler.

Merkez kuvvetleri:

Başşehrin merkez polis kuvveti; kendisinin özel bir polis kurulu bulunan iç Londra dışındaki bütün Londra, Middlesex kontluklarını, Kent, Essex ve Serrey kontluklarının bazı parçalarını içine alan ve Charing Cross'dan on beş mil uzaklara giden bir bölge için kurulmuştur. 1825 tarihli orijinal kanun 1839 ve daha sonraki kanunlarla mükemmelleştirilmiştir. İçişleri Bakanlığının kontrolü altında bulunan bu kuvvetler kiral tarafından tâyin edilen bir komiserin emrinde bulunur. Dört asistan komiser ile üç seçme asistan komiser, altı emniyet âmiri bu komisere yardımla görevlenmişlerdir. Bundan başka imparatorluk başşehri ve civarının mahallî polisi olmak sıfatile hükümdarın korunması, liman tesislerinin gözetlenmesi ve sınır dışı kararlarının yerine getirilmesi gibi hizmetleri de görürler.

Bu kuvvetlerin yarı masrafı mahallî idarelerden, Öteki yarısı devlet bütçesinden ödenir. Komiserin tam aylığı ile iki asistanın aylık tutarlarının yarısı devlet bütçesinden verilir. Parlamento binasile liman doklarının ve devlet daireleri gibi bütün imparatorluğu ilgilendiren tedbirlere müteallik masraflar hep devlet bütçesinden ödenir. Başşehrin

polis teşkilâtında hesap ve levazım işlerine bakan yüksek bir memur daha vardır ki, kiral tarafından tâyin edilir ve aylığı devlet bütçesinden ödenir.

Polis hizmetleri bakımından Londra 22 idare bölgesine ayrılmış olup her birinin başında bir şef bulunur. Ayrıca liman tesisleri askerî mevkilerin korunmasile görevli beş bölge daha vardır. (Thames) nehri üzerinde düzenliğin sağlanması için de özel bir bölge kurulmuştur. Scotland Yard'daki polis merkezi bütün bu bölgeler üzerinde denetleme yapar ve mahallî olmaktan çıkan bütün işlere el koyar. Scotland Yard merkezinde bir de cinayet işlerini araştırma şubesi vardır. Bu şube yalnız suçluları meydana çıkarma işleriyle uğraşır. Bunun mahallî işlerden sayılmasına imkân yoktur. Bu şubenin detektifleri polis birlikleri içinden seçilir ve özel bir eğitimden geçirilir. Her polis bölgesine bu şube memurlarından bir miktar konmuştur. Bu kuvvetlerin bugünkü sayısı 25000 kadardır.

İdari bölgeler polisi:

Her idare bölgesinde bir baş memur (chief constable) vardır ki teşkilâtı için polis tâyin etmek, işe yaramayanları atmak ve değerlileri yükseltmek onun yetkisi içindedir. O bu yetkileri birleşik komite hesabına kullanır. Bu komite eskiden polis otoritesi olan adliyecilerle mahallî idare mümessillerinden mürekkeptir. Baş memur bakanlığın muvafakati alınmak şartile bu komite tarafından tâyin olunur. Bu teşkilât içişleri Bakanlığı'nın kontrolü altında olup 1836 ile 1856 arasında kurulmuştur. Bu kuvvetlerin kadrolarında bakanlığın muvafakati alınmadan değişiklik yapılamaz. Bu birliklerin masraflarının yarısı devlet bütçesinden yarısı da mahallî idarelerden ödenir. Devlet bütçesinden ödeme yapılabilmesi için bu kuvvetlerin o yıl içindeki hizmetlerinin yararlığı hakkında içişleri Bakanlığı'nın tezkiyesi şarttır.

Belediye polisi:

Belediyesi olan her mevki ayrı bir polis kuvveti bulundurmak zorundadır. Belediyenin bulunduğu yerin idare-

bölgesindeki polis birliği bunların iş birliği yapmaları ve ona göre görevi düzenlemeleri esâstır. 1888 tarihi Mahallî idareler Kanununa göre 10000 den az nüfuslu yerlerde düzenlik işi tamamen kontluk polisinin görevleri içine sıkıştırılmıştır. Bugün 127 yerde özel belediye polisi vardır. Bu suretle kurulmuş olan polis kuvvetleri şehir meclislerinden her sene seçilen denetleme komiteleri tarafından idare olunur.

Bu kuvvetlerin baş memurlarını ve polislerini komiteler tâyin eder. Masraflar mahallî bütçelerden ödenir. Ancak imparatorluk hükümeti masrafların yarı tutarı kadar bir para yardımıyla bulunur. Bu paranın ödenebilmesi için bu kuvvetlerin işe yararlılıkları hakkında İçişleri Bakanlığının her yıl sertifika vermiş olması gerektir.

Polislerin tekaütlük hakları 1921 tarihli kanunla sağlanmıştı. Bunun yarı tutarı devlet bütçesinden ödenecektir.

Bütün bu işlerde çalışanlar polis görevi için yemin ederler ve genel kanunların polislere bahşettiği yetkilerden faydalanırlar. Bu bakımdan polisle polis olmayan kimse arasında şu fark vardır. İngiliz kanunlarına göre bir hırsızlık işinde onun suçlusunu veya o suçu işlediğine mantiki sebepler bulunan kimseyi herkes yakalayabilir. Bir polis memuru ise eskiden işlenmiş bir suç failini de şüphe için yeter sebepler bulunan kimseyi de yakalamaya yetkilidir. Polis memurlarının yakalama hususundaki özel yetkilerine ait çeşitli statüler vardır. Bunlara uymayan yakalamalar kanuna aykırı sayılır.

SERBEST İRLANDA POLİSİ

Kuruluşu :

Bu memlekette iki çeşit polis kuvveti vardır. Biri şehir polisi öteki (Gafda siochana) dır. Polis başşehir Dublin ile banliyö ve havalisine bakar. Bu bölgenin dışında kalan yerlerde hep Garda iş görür. Ancak hangi bölgede olursa olsun önemli suçların işlendiği yere derhal detektif şubesinin memurları gelir. Araştırma ve soruşturmayı bunlar yaparlar.

Garda Siochana:

Eskiden bunun adı (civic gard) idi. Bu kuvvet İrlanda Serbest Hükümetinin kuruluşundan sonra kiralık polisinin kaldırılması üzerine 1922 de vücade getirilmiş olup buna ait statü 1924 kanununda yer bulmuştur. Garda Siodhana şöyle teşekkül etmiş bulunmaktadır: T komser, bir seçme komser, 1 asistan komser, 1 doktor, 20 başmemur, 126 âmir, 3 müfettiş, 978 çavuş, 4513 gard;

Polis bölgesi dışında Garda'ya bırakılan yerler idare bakımından 22 bölgeye ayrılmış olup her birinin başında şef olarak bir başmemur bulunur. Her bölge ayrıca beş veya altı mevkie ayrılarak başlarına birer âmir konmuştur. Bu mevkiler de tekrar yedi veya sekiz parçaya ayrılmış ve her biri bir Garda karakolunu teşkil etmiştir. Karakolların ortalama kuvvetleri 1 çavuş ile 4 gard'dan ibarettir.

Polis kuvveti:

Dublin polisinin genel idaresi bir komsera verilmiştir. Bunun iç tüzüğünü Adalet Bakanlığı hazırlar. Komserin bir de muavini vardır. Bunların ikisini de icra konseyi tâyin eder. Bu kuvvet aşağı yukarı şöyle teşekkül etmiştir: Bir baş. memur, 7 âmir, 25 müfettiş, 42 karakol çavuşu, 145 çavuş, 1000 memur.

Birleştirme hareketi:

Başşehir polisi ile uzun silâhlı taşra polisinin birleştirilmesi yolunda bu memlekette çok kuvvetli hareketler olmuştur. Bugün belki de bir tek polis kuvveti haline getirilmiştir.

İSKOÇYA POLİSİ

İskoçya polisi büsbütün mahallî şekilde idare olunmaktadır. Büyük kasabalarda şehir meclisi, başka yerlerde birleşik komite polis otoritesidir. Eskiden her yerin kendisine mahsus bir polis statüsü vardı. 1929 danberi memleketin her tarafındaki polis kuvvetleri tek tip tüzüklerle idare: edilmeğe başlanmıştır.

Merkez polisi:

1919 Polis Kanunu idare, aylık, elbise, teçhizat, tekaütlük ve bütün diğer hizmetler bakımından polis için tüzükler yapmağa İskoçya müsteşarına yetki vermişti. Bu tüzükler bugün yapılmış bulunuyor. Devlet bütçesi de polis masraflarının ödenmesine yardım etmektedir. Şu kadar ki bu yardımın yapılabilmesi için o polis birliğinin o yıl içindeki hizmetlerinden faydalanılmış olduğu İskoçya müsteşarlığınca kabul edilmelidir.

Polis müfettişi:

İskoçya müsteşarına yardım etmek üzere kıral tarafından bir müfettiş tâyin olunur. Bu zat yılda bir defa her polis birliğini ziyaret ve teftiş eder. İskoçya müsteşarı bir polis birliğinin hizmeti hakkındaki kanaatini bu* müfettişin raporlarına göre edinir. Müfettiş polisin icra işlerine karışmağa yetkili değildir, idare işlerine de doğrudan doğruya müdahale edemez.

Polis otoritesi:

Polis otoritesi şehirlerde belediye meclisleri başka yerlerde birleşik komitedir. Birliklerin polis kadrolarile aylık derecelerini polis tüzüklerindeki hükümleri bozmamak şartile bunlar tesbit eder ve müsteşarın onayına sunarlar. Bunlar da polisin iç idaresine karışmazlar. Polis birlikleri bölgelerinin düzenliğinden birinci derecede sorumlu olan (Sheriff) in ve adli makamların kanunlara uygun şekilde verecekleri emirlere göre hareket zorundadırlar. Ancak bu emir verme yetkisi, polis birliklerinin iç idarelerine karışma hakkını da onlara vermiş olmaz. Polisler başka her hususta kendi şeflerinin emrindedirler.

Kadro durumu:

Polis kadosunda şu rütbeler vardır: Çavuş, müfettiş, âmir, ve başmemur. Birliklerin çoğunda üniformasız sivil memurlar da vardır. Her birliğin kendi ihtiyacına göre bir kadrosu olup en azı 8 ve en çoğu 2500 mevcuttur.

KUZHEY İRLANDA POLİSİ

Kuzey İrlanda polisi bir geneli müfettiş ile bir seçme genel müfettişi İ 1 bölge müfettişi, 49 mevki müfettişi, 69 başmemur, 500 çavuş, 2500 memurdan ibarettir. Genel müfettiş bu kuvvetleri Belfast'taki karargâhından idare eder. Her idare bölgesinin başında bir bölge müfettişi vardır. Her şehirde de bir komiser bulunur. Bölgeler müfettişler idaresindeki mevkilere bölünmüştür. Mevkilerin de karakolları vardır. Her karakolda bir çavuş emrinde ortalama altı memur bulunur. Genel müfettişlik emrinde bir depo birliği vardır ki burada yeni alınan memurlar hem silâh kullanmasını hem de polis görevlerini öğrenirler.

İDARİ COĞRAFYA

ADİYAMAN İLÇESİ

Hazırlayan:
Ekrem DOĞANCI
 Adıyaman Kaymakam:

TABİİ ve COĞRAFİ DURUM

Adıyaman ilçesi çevresi doğrusu Kâhta ilçesile sınırını ayıran Kalburcu Çayı, batısı Besni ilçesile sınırını ayıran Göksu ırmağı, kuzeyi Malatya ili, güneyi Hilvan, Bozova ve Birecik ilçeleri sınırlarını teşkil eden Fırat nehrinden ibaret tabii bir sınırla çevrilmiştir.

İlçe merkezinin kuruluş tarzıda incelemeye değer bir durumdadır. Şöyle ki, kasaba etrafında ve bir daire şeklinde meyve ve sebze bahçeleri bunun etrafında da üzüm bağları ve nihayet ekin tarlaları bulunmaktadır.

Suları:

Merkez arazisini doğuda Pirin ve batıda da Eğri çayları, ayrıca bahçe ve bostan içerilerinde birçok memba suları vardır.

Yüz ölçüsü (2200) kilometre karedir,

İklim:

Haziran, Temmuz, Ağustos ayları sıcaktır.

(700) metre rakımda olduğundan Akdeniz çevresindeki iklim vaziyetini andırır. Sonbahar ve kış mevsimleri oldukça soğuk olur. Bilhassa şimal rüzgârlarına maruz kalan ilçede aralıklı fırtınalar kaydedilmektedir. İlkbaharı umumiyetle bol yağmurlu ve rüzgârlıdır. Yağan yağmurların miktarı (80) santimetreyi geçer. Ocak ve Şubat aylarında yağmağa başlayan kar merkez ve köylerinin bir kısmında hemen erir. Yalnız kuzeyindeki dağlık mıntakada bir buçuk iki metreye kadar yükselir bu karların iki ay kadar erimediği vâkidir. Yaz mevsimi Haziran iptidasından başlar sıcaklık derecesi yılın en sıcak ayı olan Temmuz, A-

ğustos aylarında (36) ve en soğuk ayı olan Ocak ve Şubatta derece (14) dü bulur.

Tabii arızalar:

Arazinin 5 de 2 si arızalı olup tahminen (600) kilometre karesi ormanlıktır, ilçenin yüksek kısımlarını (3000) metre yükseklikte Ulubaba dağı ile Azikân, Tilkiyan, Koçali,, Erkenek, Mergezer, Çınarlıdere, Oğlak Bağırdan ve Dalmızrak yaylaları teşkil eder. Bunların en yüksek kısmı (2500) metreyi geçmektedir. (1893) yılında ilçe merkezinde dehşeti halen dillerde söylenen deprem vukua gelmiştir. Bu depremde bina bakımından birçok hasarat olmuşsa da insan zayıfatı ehemmiyetsizdir.

Irmakları:

İlçede Fırat nehri ve Göksu ırmağı gibi büyük sularla beraber Eğri, Çakal, Ziyaret, Kalburcu çayları vardır. Bu çaylar ilkbaharda yağmurların yağması ve karların erimeleri ile taşarlarsa da hasar yapmazlar, Fırat nehri sahilllerinde karpuz, kavun Göksu ırmağı ile diğer çaylarda keza çeşitli sebzelerle beraber çeltik ve mısır yetiştirilmek suretile istifade edilir. Bunlardan başka ilçenin dağ ve ova kısımlarında birçok kaynaklar mevcut olup hemen bunların hepsinden de azami istifadeler yapılmaktadır.

İDARİ DURUM

Adıyaman ilçesi Samsat, Çalğan, Akpınar, Koçali, Kuyucak ve Merkez bucakları adile altı bucağı ihtiva etmektedir. İlçenin bu bucaklarının köylerinin hepsinde de Köy Kanunu tatbik edilmektedir. Kanunun tatbik sahası olan ı(105) köyden (25) i, merkeze (25) i Samsat, (13) ü, Akpınar, (17) si Kuyucak, (10) Koçali ve (15) i Çalğan bucaklarına bağlıdır. Belediye teşkilâtı yalnız ilçe merkezinde olup bucaklarda yoktur, ilçe merkez köylerde Samsat, Çalğan, Akpınar, bucakları ovada Koçali ve Kuyucak bucak ve köyleri de dağlık arazide kurulmuş bulunmaktadır.

TARİHİ MALÛMAT :

Adıyaman ilçesi tarihten önce birçok devirler yaşandığı halen görülmekte olan cilâli taş devrine ait eserlerinden bellidir.

Orta asyadan şarka doğru başlayan göçümlerde vakit vakit birçok Türk kabilelerinin buralara da uğradıkları ve bazılarının adlarını bile bıraktıkları bu günkü mahal ve coğrafi adlarla açığa çıkıyor.

Meselâ: Tursalar, Kasitler (Koşan) Hayaşalar, Hardiler, Masagetler, Pilaşalar, Etyodiyenler, Karkişler, Komuklar vesaire bunlardandır. Bu boyların terk eyledikleri mahal adları:

Tutuş, Koşan, Kozan, Hayas, Herdiyan, Mazgitli, Palaş, Adıyaman, Kerkişin, Komikân vesaire...

Bu adları bildirilen yerler bu gün birer köy halinde iseler de içi ve çevrelerinde görülen eski inler, kale temelleri, çanak çömlek kırıkları hep birer tarihî anıt sayılacak özlüklerdir.

Tarihin yazdığına göre Adıyaman, Samsat bölgesi Türk Etiboyların'dan Komukların at oynattıkları bir yerdir. Komojen de denilen bu bölge klâsik tarihin bildirdiği Komilik ili değil, başka ve daha geniş bir Konuk ilidir ki, Sümeysat Samsat yönlerine değin Toros yamaçlarını ve bütün Dicle çevresinin Diyarbakır'a doğru üst bölümünü tutan yerdir. (Maspero) (Diyarbakır) Tarihi (Cilt. I. sahihe 9)

Daha önce (Hurri) lerin ve bunların yerlerine geçen (Mitani) lerin uzun asırlar hâkimiyet altında tuttıkları bu bölge Etilerle Mısırlılar arasında çıkan Kadeş harbinden sonra Mitani Ülkesinde merkezi (Tel-Vesrip) Birecik olan (Beytendini) adile bir Arami Krallığı kurulmuş ve bu sırada, Komuk Türkleri de bütün çevreye ad ve sanlarını yaymağa başlayarak Komuk ili denen geniş bir il meydana getirmişlerdir. O günkü Komuk ili Diyarbakır ilini baştan başa kapladıktan başka Fıratın batı yakasına da taşıyordu.

Sınırları: Batman ve Savur sularından Maraş yönlerime ve Gölcükten Viranşehir ve Dirgin güneyindeki ovanın

başladığı yerlere değin sürüyordu. İşte bu geniş ülkede altı asır gibi uzun bir zaman içlerinden çıkan hükümdarlarla, Asurlularla çarpışa çarpışa varlıklarını korumuşlardır. Milâttan önce (1290) yılında Asur Hükümdarı Birinci Salmanasar Karaca Dağda Aramileri vurduktan sonra onlarla birlik olan Korhilerin, Zozlilerin üzerine yürümüş ve bu sırada Komuk ilini de çiğneyerek Fırat'ın batısına geçmiş ve burada Komuk ilinde karakol vazifesi görecek müstamereler vücade getirmiştir.

Komuklar'ın Etiboylarile çarpışmaları, Asurlulara yaramış Komuk iline yayılmalarına sebep olmuştur. İşte bu suretle Adıyaman ve Samsat havalisi Asurluların birer müstameresi haline gelmiştir. (Diyarbakır tarihi cilt I. Sahife: 31 35)

Komuklar tarihi devirlerinde bölgenin bazı yerlerine adlarını da vermişlerdir. Koçalı bucağına bağlı Komikân, Kâhtanın Sincik bucağına bağlı Komik köylerinin taşıdıkları adlar, hiç şüphesiz ki Komuk devrinden gelmedirler.

Uzun müddet Asur ve Eti idaresinde kalmış olan bölge safhalar geçirmiştir. Eti devrine ait bazı eserlere rastlanmaktadır. Kuyucak bucağına bağlı Haydaran köyü güneyindeki bir kaya üzerinde bulunan biri kadın ve öteki erkek alın hizalarında bir de ay resmini havi bir çift kabartma ile yine aynı bucağın Akgevir köyünün batısındaki mağaralardan birinin bir erkek kabartması da Etilere ait olsa gerektir.

Asurluların Babil Kiralı Nabo Polasar ile Met Kiralı Kayalı San'ın müştereken hareketleri sonunda Ninva yıkılarak tarih sahnesinden çekilmeleri üzerine o vakit Ermeni yurdu olarak tanınan yerler ve Komuk ili Babil hissesine düşmüş ve bir zaman da Babil idaresinde yaşamıştır

Babil Devleti nin sarsılmasından sonra ise İran elinde kalan bölge birçok asır onlara ait olmuştur.

Artık hanlılarda Romalılar'ın karşılıklı harp oyunlarında kâh İranlılar ve kâh Romalılar galebe çalarak bölgede bir harp ve fütuhât hayatı yaşamışlardır. Romalılar'ın idaresinde iken islâmiyetin ortaya çıkması, bölgeyi hicretin 20

tarihlerine doğru İslâm ülkesi yapmış ve ara sıra yine kâh Roma iranlarının kâh Ermeni türedilerinin istilâsını gören belde nihayet Emeviler devrinde tam ve kâmil bir İslâm bölgesi halini almıştır.

Abbasi halifelerinden Ebucaferülmensurun Elcezire Valiliği sıralarında Samsata Emeviler tarafından vali bulunan İshak İbni Mülümül Akıylı adındaki zat Mensur'a epeyce dayanmış ise de en sonu baş eğmek zorunda kalmıştı. Ve Abbasiler Samsat ve havalisi üzerinde hükümrânlık etmişlerdir.

Abbasiler devrinde Mısır İbni Situlakıylı nam. kimse bulunduğu Göksüm mıntıkasından kalkarak Samsat ve Adıyaman bölgesini almış ve buralarda halife Memun kumandanı Tahire mukavemet göstermiş ise de en sonra mağlup olduğundan yine bölge Abbasilere geçmiştir.

Bir aralık Diyarbakır'da teşekkül eden Beni Mervan idaresine geçen bölge, bunlardan Diyarbakır'da ve kaledeki (Ben, Sen) burcunu yaptıran Melik Salih Mahmudun valiliğini görmüş ve bu ailenin inkırazı üzerine bu defa da Mardin Artukluları eline düşmüştür. Artukoğullarının hükümetleri sona erince Konya Selçukilerinin idaresine geçen bölge Selçuk Rum sultanlarından Birinci Alâattin Keykubat tarafından şimdiki (Ulucami) nin esas binasını yaptırmış ve bundan sonra Mısır Kölemenlerinden Melik Mansur Seyfettin Klâvun eline düşen bölge (685) hicri tarihinde Kâhta k üleşinin tamirini ve Adıyaman şehrinin tekrar hayata kavuştuğunu görmüş ve bunun oğlu Malikül Eşref, Salâhattin de: aynı şekilde tamiratta bulunmuştur.

Çünkü daha önce Mısır Eyyubilerinden Malikül Kâmilin Selçuk ülkesine saldırışında her tarafın tutuk olduğunu görmesi üzerine geçitlerden geçmeyerek Göksu kenarında ordusunu kurarak gönderdiği bir fırka ile Kâhta ve Hüsnümensur kalelerini tahrip ettirmişti. İşte bundan dolayıdır ki, gerek Klavun ve Eşref taraflarından gereken tamirat yaptırılmıştır.

Osmanlıların zuhuruna kadar bölge Mısır Kölemenleri'nin elinde kalmış ve sonraları Maraş'da türeyen Dulkadi-

roğulları'nın idaresinde ve fakat Mısırlılara tabi olarak yaşamış olan bölge hicri 922 tarihinde Dulkadir Beyliği'nin Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılması üzerine bir daha dönmek üzere Osmanlı'lara geçmiştir.

İslâm devrinde Adıyaman'ın Hısnimensur adile adlanmış olması bir rivayete göre Abbasilerin ilk ortaya çıktıkları sırada vali bulunan Emevi beylerinden Mansur bini Caune ve bir rivayete göre de Halife Mansur tarafından yapılmış olmasıdır. Lâkin bu yapılan ve Hüsnümensur adını alan kale şimdiki Adıyaman değil Çalgan bucağına Bağlı Girik denilen ve resmîyette eski Hüsnümensur adıyla tanılan harap bir kaledir. Burası Fırat ile Göksu nehirlerinin tam ortasında ve her birine altışar saat otuz kilometre mesafededir. İşte Malikülkâmil tarafından yıktırılan kalede budur. Yoksa asıl Adıyaman kalesinin ne zaman ve hangi bey veya devlet tarafından yapıldığı tâyin edilmemektedir.

Adıyaman her vakit Adıyaman olarak yaşamış Hısnimensur adı eski Hısnimensur kalesinin tahribi üzerine halkının kısmen buraya gelerek yeniden ev bark vücade getirmiş olmalarından doğmuştur.

Bölge Osmanlılar idaresine geçtikten sonra bir sancak beyliği halinde kullanılmış ve Maraş, Elbistan, Antep ve Malatya'dan ibaret bir beylerbeyliğine tabi tutulmuştur.

Hicrî (1060) tarihinde meşhur Evliya Çelebi nin uğradığı sırada Maraş'a bağlı bir subaşılık olduğu ve (1148) hicrî tarihinde de İbrahim Bey adında bir valinin idaresinde vilâyet merkezi olarak bulunduğu ve (H. 1255) tarihinde kaza olarak müsellimlikle idare edilmiş bulunduğu anlaşıyor.

(H. 1263) senesinden sonra sancağa kalbolunarak ve kaymakam istihdam edilmek suretile Diyarbakır'a merbut bulunduğu ve Siverek, Besni ve Kâhta kazaları Adıyaman'a bağlı bulunmuştur. (1273) tarihinden sonra sancak Malatya'ya verilerek tekrar kaza haline konulmuştur. Malatya sancağı da Diyarbakır vilâyetine merbut iken (1300) tarihinde Malatya sancağı Diyarbakır'dan ayrılarak yeniden teşkil edilen Elâzığ vilâyetine verilmiştir.

Bu tarihlerden bu güne kadar kaza olarak kalmıştır. Kaza merkezinin değiştirildiğine dair bir kayıt elde edilmemiş ise de elyevm vaki olan durum enkaz ve mevki adları ve halk arasında tevatüren rivayet olunduğuna göre kaza merkezi evvelce halihazır merkezin (15) kilometre cenubu şarkisinde ve halen üzerinde baki olan eski Hisnimensur namını taşıyan köyün yerinde imiş. Bundan sonra şimdiki yerin dörder kilometre cenup ve şark taraflarında olduğu ve ahiren vuku bulan taun afetinden sonra şimdiki mahalle naklettiği ve buraların mahalle isimleri namile (Aktele) (Bahçecik) olarak yad olunmakta ve bu rivayeti teyit eden arasıra bazı enkaz zuhur. eylemekde bulunduğu ve ezcümle (Mektele, İbrikci, Hacı Ahmet, Karapınar ve Dellek punarı) isimlerde yad olunan mahalle adları baki olduğuna göre şehrin buralara kadar yayılmış bulunduğu anlaşılmaktadır.

İlk kuruluş itibarile kaç nahiye ve köyü olduğu kestirilememiştir. Uzun zamanlar ne gibi istihale geçirdiği de bilinmeyip ancak (1280) tarihinde liva olduğu o zamana ait olarak elde edilen Eylül (1280) tarihli evkaf nezaretinin muhasebe vesikalarile anlaşılmaktadır. (Bu vesika sureti ilişiktir.) Coğrafi vaziyeti de bunu teyit eylemektedir. Kazanın değişikliği yukarıdaki izahata nazaran iki defa vuku bulmuştur.

İlçenin Hisnimensur namım taşıdığı zaman Koçali, Kuyucak, Samsat, Çağlan, şimdi Akpınar olan Karıcık Dut bucakları ki ceman altı bucağı vardır. 936 senesinde dut bucağı Adıyamandan alınarak Besni ilçesine bağlanmış ve aynı senede Karıcık merkezi Akpınar köyüne naklolunarak bucak ismi de Karıcıktan Akpunara tahvil edilmiştir. İlçenin Hisnimensur isminin Cumhuriyet devrinde 1923 tarihinde Adıyaman'a çevrildiği ve elyevm merkez bucağı ile 6 bucağı bulunmaktadır.

NÜFUS VE ISKAN DURUMU

1940 yılına göre ilçenin genel nüfusu (26186) erkek ve (25341) kadın olmak üzere ceman (51532) olup kesa-

feti (24) dır. Artış nisbeti (1930) yılına kadar (binde 6) yi geçmekte idi. Son yıllarda balkın sağlık kaidelerinin önemini anlamağa başlamış olması ve nisbeten iktisadi refaha kavuşması bu nisbetin tezayüdünde âmil olmaktadır. (3150) ban esi ve toplu bir halde (7) mahallesi olan ilçe merkezinin nüfusu (11522) dir.

İlçenin bütün bucaklarındaki halkı, kürtçe konuşur ve Türkçe bilir köylerden ibaret olup umumiyetle hayvancılık, tütüncülük ve diğer ziraat işlerde uğraşır ve geçinirler, hayvancılıkla uğraşan köylüler hayvanlarını ilçe mntıkalarındaki yaylalarda otlatırlar. Elde ettikleri yağ, peynir ve yünleri Adıyaman merkez pazarında satarlar.

İLÇE TEŞKİLATI VE MEMURLARI

İçişleri: Kaymakam, beş Bucak müdürü, bir ilçe Tahrirat Kâtibi bir ilçe Tahrirat Kâtibi Refiki, beş Bucak Tahrirat Kâtibi, bir ilçe Nüfus Memuru, Nüfus kâtibi, beş Bucak Nüfus Memuru ve beş Odacı.

Adalet: Bir C. Savcısı, Yargıç, bir Yargıç Muavini ve Sorgu Yargıcı, bir Kâtip üç Zabıt Kâtibi, bir Mübaşir, bir Baş Gardiyan bir Gardiyan ve bir Odacı.

Tarım: Bir Ziraat Muallimi, bir Pamuk Kontrol Memuru, bir Veteriner, bir Selektör Makinisti, bir Seyis.

Tapu: Bir Tapu Sicil Memuru.

P. T. T.: Müdür, bir Muhabere Memuru, bir Posta Memuru, yedi Müvezzi, iki hat Bakıcısı.

Maliye: Mal Müdürü, bir Muhasebe Kâtibi, bir Veznedar, bir Varidat Memuru, bir Varidat Muavini, biç Tahsil Memuru, bir Tahsil Kâtibi, altı Tahsildar ve bir Odacı.

Özel idare; Muhasebe Memuru, bir Varidat Memuru, bir Varidat Muavini, bir Tahsil Memuru, bir Tahsil Kâtibi, bir Daktilo, altı Tahsildar.

Jandarma: Bölük Komutanı, bir Takım Komutanı, bir Başgedikli, bir Gedikli Çavuş.

Emniyet: Komiser, beş Polis Memuru, bir Bekçibaşı ve on dört çarşı ve mahallât bekçisi.

Belediye: Belediye Başkanı, bir Kâtip, bir Muavin, bir Muhasip, bir Muavin, bir Tahakkuk ve Ayniyat Memuru, beş Tahsildar, on beş İtfaiye ve bir Odacı.

Sağlık: Hükümet Tabibi, bir Sağlık Memuru, bir Ebe, dört Sıtma Mücadele Memuru ve bir Odacı. Bir Trahom Baş Tabibi, bir Kâtip ve Mutemet, bir Hemşire, ikisi merkezde ve üçü de köy göz tedavi evlerinde olmak üzere beş Sağlık Memuru, üç Göz ilâçlama Memuru, iki Hastabakıcı ve bir Aşçı, bir Çamaşırcı ve 4 Hademe.

Milli Eğitim: Baş öğretmen, sekizi merkezde, on dördü köylerde olmak üzere yirmi beş Öğretmen üç Eğitimci ve iki Hademe.

Orman: Bölge Şefi, bir Kâtip, Dört Koruma Takip Memuru.

Meteoroloji: Bir Memur.

Millî Savunma; Askerlik Şubesi Başkanı, bir Muamelât Memuru.

Diyanet işleri: Müftü, bir Vaiz, bir Kur'an Öğretmeni.

Ziraat Bankası: Müdür, Müdür Muavini, bir Veznedar, iki I akib ve Tahsil Memuru, bir Bekçi ve bir Odacı.

Tekel: Müdür, bir Muhasebeci, bir Veznedar, bir Yaprak Tütün Ambar Memuru, iki Satış Memuru, bir Muhakemat Memuru, bir Yaprak Tütün Ambar Memur Muavini, bir Ziraat Memuru, bir Tahrir Kontrol Memuru, iki Muhafaza Memuru, bir Bakım Eksperi ve iki Odacı.

BAYINDIRLIK DURUMU

İlçe dahilinde ve tesviyei tûrabiye halindeki şoselerin uzunluğu (300) kilometre olup bunlar her sene tamir edilmektedir.

İlçenin iktisadi önemi haiz Adıyaman Gölbaşı yolunun taş dökme ve silindiraj işine çalışılmaktadır. İlçede (860) kilometre uzunluğunda köy yolu olup bu yollar yazın tekerlekli vesaitin geçmesine elverişlidir. Dağlık mıntıkada bulunan Kuyucak ve Koçalı bucakları köy yolları dar ve patika şeklinde olup bu köylere Ocak ve Şubat ayların-

da hayvanla dahi gidilmez. İlçe ile bucaklar arasında tesviyeli toprak yolları ile muvasala temin olunur.

İlçenin Malatya ile Gölbaşı demiryolu istasyonu ve ayrıca dağ yolu ile muvasalatı temin olunur.

İlçenin Malatya ile Gölbaşı demiryolu istasyonu ve aycaklarile telefon irtibatı mevcut olup hatların uzunluğu (95) kilometredir. Şebeke harita üzerinde işaret edilmiştir. Ücreti köy bütçelerinden verilen bir hat bakıcısı tarafından tamirata sağlanmaktadır.

İlçe merkezinde, bucaklarında, köylerinde ve merkeze bağlı köylerin bir kısmında içme suyu mevcut olup bunlar toprak künk boru ile getirilmiştir. İçme suları umumiyetle temizlik işlerine de yetmektedir. İlçenin 5 kilometre uzunluğunda ve Kırkgöz denilen mevkiindeki memba suyunun yeni bir içme suyu olarak ilçe merkezine getirilmesi için gereken proje yapılmış ise de dünya vaziyetinin doğurduğu buhran yüzünden demir boru ve sair malzeme tedarik edilememesinden ötürü projenin halen tatbikatına geçilmemektedir. (930) yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından yaptırılan tahlillerde ilçe merkezine getirilecek bu içme suyunun mikyası binde 15 dir.

İlçenin batısında bulunan Göksu ırmağının Adıyaman ovasına akıtılmasını ve çok verimli olan bu ovanın istenen şekilde sulanmasını temin maksadile 945 yılı içinde Malatya Su İşler İdaresi tarafından etüdler yapılmıştır. Bu sulama işi kuvveden fiile çıkarıldığı takdirde bu geniş ovanın binlerce hektar kısmı tamamen sulanmış olacak binnetice ilçede genel refahı sağlamakla beraber civar illerdeki fabrikalara mühim ibtidayi maddeler yetiştirmek suretile azami yardım ve faydalar temin edecektir.

İlçede elektrik tesisatı için teşebbüslere girişilmiş olup kasaba merkezine beş kilometre mesafede Ziraat Çayı adındaki bir sudan vücade getirilecek bu tesisatın projeleri yapılmak üzeredir. İlçe merkezinde genel, özel, belediye bütçelerinden yapılmış yeni bina yoktur. Bütün daire ve müesseselere ait binalar eski ve haraptır. Kısmen de icarla tutulmuştur. Bucaklardaki resmî binalar da aynı vaziyettedir.

Kasaba evlerinin yüzde altmışı tek katlıdır. Geri kalan kısmı çift katlı ise de umumiyetle topraktır. Kiremitli bina pek azdır. Köy evleri ise tek katlı küçük pencereli ahşap binalardır.

İlçe merkezinin, cadde sokak ve meydanları hemen tamamen kaldırımla döşelidir.

İlçe merkezinin harita ve imar plânı yaptırılmıştır

Merkezin yangın vasıtaları kazma, kürek, kanca, balta ve bir tulumbadan ibarettir.

İKTİSADİ DURUM

İlçenin Merkez ve köylerinde su ile çalışır (35) kadar un değirmeni vardır. El sanatlarından dokumacılık fazla inkişaf etmiştir. (390) kadar dokuma el tezgâhı mevcuttur.

İlçede senede vasati olarak (4561) ton buğday (2763) ton arpa (20) ton pamuk (800) ton tütün (22) ton afyon (32) ton afyon tohumu (20) ton yapağı (10) ton sade yağ (4) ton içyağı (6000) adet barsak (5000) adet ham deri (10) ton kuru üzüm (3) ton incir (5000) baş koyun (2000) sığır (5) ton beyaz peynir ihraç edilir. Belli başlı ihraç pazarları Malatya, Gaziantep, Adana ve Urfa illeridir. Sevkiyat ekseriyetle Gölbaşı istasyonundan yapılır.

Başlıca ithal maddeleri ve miktarı şunlardır. İlçemizde senevi olarak ortalama hesabı (850000) lira miktarında çeşitli manifatura (200000) liralık tuhafiye, (30) ton sabun, (300) ton tuz, (6) ton zeytin, (250000) liralık kösele ve işlenmiş deri,

Tice merkezinde Ziraat Bankası'nın ajansı mevcuttur ilçenin dağlık mıntıklarında çeşitli madenler varsada bu hususda hiç bir etüt yapılmamıştır.

TARIM DURUMU

İlçenin kuzey tarafları meşelik ormanlarla ve ormanlar (600) kilometre karelik bir saha kaplar. Meşe, dişbudak ormanları başlıca servetini teşkil eder.

Buralarda oturan halk odunculuk, sansar ve tilki avcılığı ile işgal ederler.

Şimal doğu bölgesinde hububat, bakliyat ekimine, bağcılık ve tütüncülüğe, incir ağacı yetiştirmesine önem verilir. Arazinin verim kabiliyeti ortalama olarak bire beşdir. Ziraat usulleri basit ve iptidaidir. Tarlalar öküz ve karasabanla sürülür. Hububat ve bakliyat ziraatine elverişli arazi miktarı (100) hektar olup bunun ancak (60) hektarı işletilmekte ve kalanı istihsal vasıtalarının kifayetsizliği yüzünden muattal kalmaktadır.

Bağlar (500), incirlikler (50) hektarlık saha işgal ederler. Son zamanlarda külleme hastalığı bağlarda tahribat yapıyordu. Yapılan mücadelelerde iyi neticeler alınmıştır.

Hayvancılık en ziyade ilçenin batı ve güney taraflarında gelişmektedir. Dağlar arasındaki Mamak, Feyzilkâh, Çmarlıdere, Kozkıran, Oğlakböyürden, Bolotlu meralarında koyun, keçi ve sığır sürülerine rastlanır.

İlçedeki koyun adedi (47593) keçi (45877) sığıradedi (15643), At sayısı (560) dır. İlçe merkezinde birasına durağı mevcuttur.

Hayvanlarda en çok şarbon ve barğon hastalıkları görülmektedir. 945 yılında (500) Şarbondan (250) bargondan hayvan ölümü görülmüştür.

İlçede veteriner mücadele teşkilâtı yoktur. Hastalıklar civar il ve ilçelerden gelmektedir.

KÜLTÜR DURUMU

İlçede, birisi merkezde (14) ü bucak ve köylerde olmak üzere (15) okul bulunmaktadır. İlçede ayrıca üç eğitimli köy okulu vardır.

İlk tahsil çağındaki çocuk miktarı (1860) erkek (1670) kız olup devam nisbeti yüzde ondur. Okul binalarının hepsi yenidir. Bunlar arasında öğretmen evleride vardır.

İlçede halkevi vardır.

Temsil kolu, son altı ay içinde beş temsil vermiştir.

Spor kolu, adı geçen müddet zarfında beden terbiyesi, gençlik kulübü, futbol takımıyla iki defa voleybol maçı yapmıştır.

Kütüphanedeki kitap ve dergi okuyucularının sayısı iş bu müddet içinde (523) ü bulmuştur.

Halkevinde açılan A Dershanesine (77) Vatandaş devam etmiş bunlardan (36) okuyucu belge almıştır.

Beş bucak merkezinde halkodaları inşaatı devam etmektedir.

SAĞLIK DURUMU

İlçe merkezinde (10) Yataklı bir trahom hastane ve dispanseri mevcuttur.

İlçemizde belediye sari hastalıklardan trahom ve Halep çıbanı vardır. Bunlarla mücadele yapılmaktadır.

İlçenin hemen her tarafında kanalizasyon tertibatı vardır. Kasaba merkezinde umumi hela mevcuttur.

İlçe merkezinde fenni bir mezbaha bulunmaktadır.

Mezarlıklar bakımsızdır.

İlçe merkezinde belediyeye ait bir tanzifat arabası vardır.

İlçe merkezinde iyi bir hamam vardır.

SOSYAL DURUM

Halk hayvancılık, kerestecilik ve ziraatle uğraşır. Kuyucak ve Koçali mıntıkları dağlık ve maişet imkân ve vasıtalarında zorluk çekmekte bulundukları için bu bölge erkekleri sonbahar ve kışın Malatya ve Adana illerine amelelik yapmağa giderler.

İlçe sakinleri erkeklerden köylüler umumiyetle bol paçalı şalvar, yün aba, kasket, yemeni ve kadınlar da beyaz baş örtüsü ve eteklikli entari giyerler. Kasabalılar kısmen caket, pantolon, kasket ve foter şapka, iskarpin ve yemeni giyerler.

Cirit oyunu, domuz, geyik, sürekle avlanan halkın başlıca

eğlencelerindendir. Düğün ve bayramlarda davul zurna ile halay adı verilen ağır ve ahenkli oyun oynarlar.

Halk çok mü safır p er verdir.

Yol kesmek ve soygunculuk gibi asayişe müessir hadiseler ve suçlar pek nadirdir. Kız kaçırma vakalarına sık sık rastlanır.

(SURET)

Muhasebei Hazineyi Evkafı Hümayun

Defter No.

Adet

4

Varaka No.

Adet

16

Nezaret evkafı hümayuna halk evkafdan Mamuretülazize tâbi Hisnimensur livasında Derdle kasabasında kâin şeyh Mahmudül Ensari zaviyesi vakfının mütevellisi vekili Recep marifetile iki yüz seksen dört senesi Mart iptidasından Şubatı gayesine değin bir sen Elik muhasebesidir

Kuruş	para	Varidat	Kuruş	para	Varidat
810		Karaviran karyesinin 83 ve 84 seneleri bedeli gayri az timin ve rubu.	1684	25	Nısıf nevliye zaviyedarlık mutasarrıfı vefası ve hiçiz hissesi.
2339		Miroğlu karyesinden 83 ve 84 seneleri gayri ez timin ve rubu.	842	17	Sülüs hisse mutasarrıfı Bekir ve Memet ve Albdullah hisseleri.
			195		Zaviyesi mezburun
925		Karacaali karyesin den 83 ve 84 seneleri gayri ez timin ve rubu.			mesarifatı müteferri kasına verilen.
			407	16	Maaşa muharrir.
			101	34	Harcı muhasebet
4074			4074	00	

18/Eylül/1285

Mühür ve İmza Müdür evkafı
hümayun Vilâyeti Mamuretülaziz

YABANCI MEVZUAT

Finlandiya'da Yeni Sosyal Yardım Kanunu FİNLANDİYA'DA EVLENECEKLERE ÖDÜNC PARA

Finlândiya Parlamentosu, 20 Ekim 1945 de evlenecekler e ödünç para verilmesini sağlayan bir Genel Kanun kabul etmiştir. Bu kanuna göre Sosyal Hizmetler Bakanı; nikâh muamelesi yapacak veya yapmış olup da evlenecek Finlandiyalılarından aile yurdu kurmak hususunda ihtiyacı olanlara, bu maksatla bütçeye konmuş ödenekten faizsiz öd/inç para vermeğe yetkilidir. Bunu yapabilmek için müracaat edenin içtimai durumu bakımından kendisine iktisadi yardım yapılması gerekli olduğuna kanaat getirilmiş olmalıdır. Ödünç verilecek para miktarı Devlet Şûrası'nca ortalama 30.000 mark olarak tesbit olunmuştur. Bu ödünç paranın amortisman müddeti beş yıldır. Paranın verilişinden altı ay sonra başlamak üzere her iki ayda bir amortisman taksiti ödenir. Her çocuk doğuşunda taksitlerin ödenmesi 12 ay geriye bırakılır.

Bu, evliliğin devamı içinde altı ay hayatta kalmış üç çocuk doğacak olursa verilen ödünç paranın beşte biri, dört çocuk doğmuş ise ödünç paranın yarısı kendisine bırakılır, ve çocuk adedi beş olduğu zaman borç tamami e ödenmiş sayılır. Prensip olarak ödünç para bir aile yurdu için lüzumlu eşyanın satın alınmasını sağlayacak bonolar halinde verilir. Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nda evlenme ödüncü için özel bir komisyon kurulmuştur ki, bu, ödünç para meselesi üzerinde düşüncelerini bildirir. Ödünç verme işinin mahallî taraflarını hâl ve takibetmek görevi komün idarelerine verilmiştir.

(Sosiaalinen Arkakuskija dergisinin 1-2: 1946 sayısından)

İÇTİHATLAR

DANIŞTAY KARARLARI

Dâva Daireleri Genel Kurulu

E: 45/13

K: 45/29

Dâvacı : Adliye Müfettişi Baha Soysal.

Dâva edilen : Maliye Bakanlığı ve Adliye Bakanlığı.

Dâvanın özeti : 2556 sayılı Hâkimler Kanununun 40 ıncı maddesi mucibince ayırma meclisince mümtazen yükselmeye lâıyk görülmekliği üzerine kanunun 61 inci maddesi delâletiyle 4598 sayılı kanunun 4 üncü maddesine tevfi kan 31/5/1944 tarihinden muteber olmak üzere 4/7/ 1944 tarih ve 156 sayılı kararname ile almakta olduğu maaş 80 liraya çıkarılmış ve Haziran 1944 ayından itibaren 80 lira üzerinden tahakkuk ettirilerek mahsubu yapılmak için Hazine Muhasipliğine gönderilen maaş bordroları bu muhasiplikçe «Hâkimler Kanununun 61 inci maddesi gereğince yapılan iki derece yükselmelerin ancak iki derece üstünde göreve tâyin edilmek suretile kabil olabileceği kadronun müsait olmaması bakımından 4598 sayılı kanun hükümlerine istinaden bir derece yükselmenin mümkün bulunduğu» sebeplerde maaş ve ita emirleri Merkez Muhasipliğince iade edilmiş ise de Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne dair olan 3656 sayılı kanunun 3 inci maddesinin değıştirilmesi sebebi yükselmeye hak kazanmış olup da kadrosuzluk yüzünden yükselmeyenlere bulundukları yerde yükselmek imkânını vermek olduğu; Hükümetin mucip sebep lâıyhası ve bütçe encümeni mazbatasında bu esaslara istinat edildiği, 3656 sayılı kanunun 8 inci maddesinin tadilinden evvelki şekli ile 4598 sayılı kanunla değıştirilmesinden sonraki şekli arasında kendi yükselmesine müessir aleyhinde bir fark olmadığı bilâkis 4598 sayılı ka-

nun ile değişen maddeye daha ziyade vüsat verildiği; 365h sayılı kanunun 7 nci maddesinde (her ne suretle olursa olsun bir dereceden fazla terfi caiz değildir.) denildiği halde bu kanunun 26 ncı maddesinin 2 nci fıkrasına 3656 sayılı kanunun 2556 sayılı Hâkimler Kanununda yazılı haller haricinde tatbik olunacağı tasrih edilmek suretile Hâkimler Kanununun 61 nci maddesi hükmü mahfuz tutulduğu, bunun içindir ki mümtazen yükselmeye lâıyk görülen hâkimler Baremin (bir dereceden fazla terfi caiz değildir) kaidesine rağmen iki derece üstün maaşa terfi edebilmesi hakkını haiz bulundukları, maddenin 4598 sayılı kanunla muaddel şekli de bu ruh ve mânayı değiştirmediği, kaldı ki 4598 sayılı kanunun muvakkat 2 nci maddesinde de kanun vazı yalnızca üst derece sözünü kullanmakla sekizinci maddedeki bir üst derece sözüne kati ve tahdidi bir mâna vermediğini göstermekte olduğu sebeplerde Maliye Bakanlığının bu esasa aykırı işlemin bozularak terfi ettiği 80 liralık kadro maaşının verilmesi dileğinden ibarettir.

Dâva edilen Maliye Bakanlığının cevabı Ö: 2556 sayılı Hâkimler Kanununun 61 inci maddesiyle mümtazen yükselmeye lâıyk görülenlerden iki derece üst maaşa tâyinlerine cevaz verilmiş olduğu ve 3656 sayılı kanunun 26 ncı maddesiyle mezkûr kanunun 2556 sayılı Hâkimler Kanununda yazılı haller haricinde tatbik edileceği kabul edildiğinden mümtazen yükselmeye lâıyk görülen hâkimler Baremin arzedilen kaydine rağmen iki derece üst maaşa terfi edebilmek hakkını haiz bulundukları; ve ahiren yürürlüğe giren 4598 sayılı kanunun 4 üncü maddesiyle yükselmeye hak kazanmış olup da kadrosuzluk yüzünden terfi edemeyenlerin terfi müddetini doldurmaları kaydıyle iki üst derece maaşa yükselmelerine cevaz verilmiş bulunduğundan mümtazen yükselmeye lâıyk görülen hâkimlerin Hâkimler Kanunu hükümleri delâletiyle mezkûr maddeye tevfikân kadrosuz olarak birden iki üst derece maaş almalarına mâni tasavvur edilemediği; ancak davacının maaşının vermemesi yolunda Bakanlıklarınca bir gûna işlem yapılmayıp bilâkis kadrosuz iki üst derece maaş verilmesi iltizam edilmiş ol-

duğundan Bakanlıklarına husumet teveccüh edemeyeceği sebebiyle dâvanın reddi dileğinden ibarettir.

Dâva edilen Maliye Bakanlığının cevabı Ö: 2556 sayılı Hâkimler Kanununun 61 inci maddesi gereğince iki üst dereceye terfi iki üst derece münhal bir kadronun bulunmasına bağlı olduğu 3656 sayılı kanunun 4598 sayılı kanunla değiştirilen 7 ve 8 inci maddelerindeki esas ise muayyen yükselme süresinde bir maaş derecesinde hizmet ettiği halde kadro olmaması dolayisiyle daha yüksek maaş dereceli bir göreve yükselmeyenlerin bulundukları görevde bir üst derece maaş almalarından ibaret olduğu; 3656 sayılı kanun, 26 ncı maddesiyle Hâkimler Kanununun hükümlerini mahfuz tutmuş ve ilâve olarak Teadül Kanununda bulunup da Hâkimler Kanununda bulunmayan hükümlerden yargıçların da faydalanabilecekleri esasını koyduğu, bu itibarla Hâkimler Kanununda özel bir hüküm bulunduğu takdirde Teadül Kanunu ile alakalandırılmaksızın doğrudan doğruya bu hüküm tatbik olunacağı, Teadül Kanunu Hâkimler Kanununda olmayan bir hükmü ihtiva ederse hükmün de Hâkimler Kanunu ile alakalandırılmaksızın müstakil olarak yargıçlar hakkında tatbik edilebileceği; bunun haricinde Teadül Kanunu ile Hâkimler Kanununun birbirine tamamen ayrı olan bu hükümlerini birbirine mezcederek mümtazen yükselmeye lâayık görölmüş olan veya bu haktan sayılan bir müfettişe bulunduğu kadroda iki üst derece maaşı verilmesi mümkün olmadığı sebepleriyle dâvanın reddi isteğinden ibarettir.

Savcının düşüncesi: 2556 sayılı Hâkimler Kanununun 61 inci maddesi (mümtazen terfie lâayık görölenler her sınıfta bir defaya mahsus olmak üzere bulundukları derecenin iki derece üstünde bir vazifeye tâayin edilebilirler) demekte ve dâvacının mümtaz terfie lâayık görölmez olması itibariyle bu hükümden istifadesi tabii bulunmaktadır. .

Diğer taraftan Teadül Kanununu değiştiren 4598 sayılı kanunun 4 üncü maddesi, üst derecelerde açık kadro bulunmaması sebebiyle terfi edemeyenlere kanuni müddet

lerini doldurdukça birbiri ardına iki dereceye kadar yüksek maaş verilebileceğini yazmaktadır.

60 lira maaşlı derecede müddetini doldurmuş olan davacının her ne kadar 70 lirada da bir terfi müddeti geçirmemiş olması sebebiyle 80 lira maaşlı dereceye çıkarılamayacağı dâva edilen tarafından ileri sürülmekte ise de kendisine Hâkimler Kanununun 61 inci maddesiyle tanınan hak karşısında haiz olduğu şartların iki derece üstün maaş verilebilmesi için 4598 sayılı kanunun 4 üncü maddesine göre aranması lâzım gelen şartlara muadil bulunduğu, bu itibarla defan serdedilen sebeplerin varit olmadığı ve bu noktai nazarın aksi kabul edildiği takdirde mümtazen terfie hak kazananla kazanmayan hâkimler arasında kanun hükmüne rağmen hiçbir fark bırakılmaması gibi tecviz edilemeyecek bir netice hâsıl olacağı kanaati ile dâvanın kabulü gerektiği mütalea kılınmıştır.

TÜRK ULUSU ADINA

Hüküm veren Danıştay Dâva Daireleri Genel Kurulu tarafından işin gereği düşünüldü:

4353 sayılı kanunun 25 inci maddesi gereğince muhasibi mesul tarafından yahut Sayıştayca vize edilmemesinden dolayı yapılmayan tediyelerden doğan nizalara husumetin Maliye Bakanlığına teveccühü icap edeceğinden dâva Maliye Bakanlığına hasren incelendi:

Memurların terfilerinin mümkün olabilmesi münhal kadronun ve bu kadroya muhassas bir ödenegün mevcut bulunmasına bağlıdır.

4598 sayılı kanun bu esas kaideyi kaldırmış olmayıp yalnız terfie istihkak hasıl edip de ehliyeti musaddak memurlar hakkında kadrosuz terfi imkânını vermek suretile istisnai bir kaide koymuştur.

İstisnai kaideler esas kaideyi takviye edeceği cihetle buna dayanılarak esas hüküm ihmal edilemez.

2556 sayılı Hâkimler Kanununun 6î inci maddesinin

istihdaf ettiği terfilerin kadro mevcudiyetine muallâk olduğundan şüphe edilemez.

Binaenaleyh tamamen başka gaye ve maksat, güden 4598 sayılı kanuna dayanılarak 2556 sayılı kanunun mezkûr 61 inci maddesine göre yapılan terfiler için maaş verilmesine imkân olamaz. Şu duruma göre kadrosuz iki üst derece aylık verilmemesi suretiyle yapılan işlemde bir kanunsuzluk olmadığından dâvanın reddine ve 400 kuruş ilâm harcından geri kalan 300 kuruşun dâvacıdan alınmasına 27.3.1945 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.

E:45/2

K:45/31

Davacı: Ankara Yenişehir Süleyman Sırrı Caddesi numara 17 de Remzi Tezcan vekili Avukat Turgut Genya (Ankara Kınacıhan No. 29)

Dâva edilen: Ankara Hususî Muhasebesine izafeten Ankara İlbbaylığı

Dâvanın özeti: Fevzipaşa Mahallesi Erguvan sokağında 13 numaralı apartmana tadilât komisyonunca bidayeten 5940 lira sâfi irat takdir edildiği ve bu takdir edilen iradı gayri sâfi itiraz komisyonunca Millî Korunma Kanununa ve Bina Vergisi Kanununa muhalif görülerek ve emsal nazara alınarak 5040 liraya indirildiği ve itiraz komisyonunun bu kararı temyiz komisyonunca da onaylandığı ve komisyonca bidayeten takdir edilen 5940 lira sâfi iradın kanun geçerliğine uygun bulunduğu halde itiraz komisyonunca bu miktarın 5040 liraya indirilmesinin kanun hükümlerine uygun bulunmadığı ve yanlış tahkikata dayandığı ve Millî Korunma Kanunu binaların ne miktar üzerinden kiraya verilebileceğini tesbit ettiğini ve fakat binalara takdir edilecek iradı gayri sâfîlerle alâkadar olmadığı ve bidayeten takdir edilen iradı gayri sâfi Bina Vergisi Kanununa Bina Vergisi Tüzüğüne tamamen uygun bulunduğu ve Bina Vergisi Tüzüğü'nün 23 üncü maddesinde bu hususta kat'î açıklık

bulunduğu ve mezkûr gayrimenkulü kiraya vererek senelik kira bedeli 5940 lirayı bulmuş olmasına göre bidayeten takdir edilen bu iradın kanunun açık hükümlerine uygun bulunduğu ve civardaki mümasil binalar ile mukayese cihetine gelince, bunların sahibi tarafından kiraya verilmediği ve bu hakikî iradı gayri safisinin takdiri mümkün bulunmadığı ve itiraz komisyonunca mukayese edilen apartmanların dairesi üzerinden mukayese değil tamamı üzerinden tetkikat ve tahkikat yapması ve buna göre gayri safi irat takdir etmesi lâzım gelirken noksan tahkikata müsteniden irat takdir edildiği ve iradın tenziline isabet bulunmadığından Temyiz Komisyonunun bu esasa aykırı olan 2912. 1943 tarih ve 1732 numaralı kararının bozularak noksan olan bu gayri safi iradın yükseltilmesi dileğinden ibarettir.

Dâva olunanın cevabı özeti: Tadilat komisyonunun 30.6.1943 tarih ve 666 sayılı kararla ittisalindeki Sakarya apartmanının temin ettiği kiralara kıyas ve nisbetle 5940 lira takdir edilmişse de vâki itiraz ve mükellefin mukabil itirazı üzerine itiraz komisyonunca yapılan tetkikat sonunda müttehaz 27.9.1943 tarih ve 1695 numaralı kararla emsal noktasından mukadder iradın 5040 liraya tenziline karar verildiği ve itiraz komisyonu kararı aleyhine mükellefin temyizen vâki itirazı temyiz komisyonunca tetkik edilerek 29.12.1943 tarih ve 1732 sayılı kararıyla itiraz komisyonu kararı aynen tasdik edildiği sebepleriyle Temyiz Komisyonu kararının tasdiki dileğinden ibarettir.

Savcının düşüncesi: Mantıkî olarak, her dâvada dâvacının hukukun korunan bir menfaati bulunmak lâzım gelir. Gerek Bina Vergisi Kanunu ve gerek 3692 sayılı kanun ile muayyen yargı yerlerinden geçmek suretiyle 'Danıştay'a intikal etmiş bulunan ve bu bakımdan sırf vergi ihtilâfına taallûku gereken bu dâvada ise, davacı iradın (yani bina vergisinin) artırılmasını istemekte ve böylece, bir menfaati değil, bir zararı hedef tutmakta olmasına göre işbu dâvanın incelenmesine mantıkan imkân olamaz.

Her ne kadar davacının Millî Korunma meczuatı dolayısıyla binasından bina vergisine matrah olan irattan fazla kira alamıyacağı için netice bakımından yine bu dâvada menfaati olduğu ileri sürülebilirse de bu görüş şu sebeplerle kabule lâyık değildir:

1 — 1837 ve 3692 sayılı kanunlara göre bina iradının tâyini muamelesi, menfaatlerini bu kanunlar dairesinde karşılıklı koruyabilmek mevkiinde olan vergi mükellefi ile idarenin çarpışması suretiyle tekemmül eder. Mükellef vergiyi azaltmak için iradı indirmeğe, idare gelirini artırmak için iradı yükseltmeğe savaşıyor ve böylelikle irat normal seviyede karar bulur.

Millî Korunma mevzuatına göre kiranın irada tenazuru mecburiyeti ise, vergi işinden büsbütün ayrı bir şeydir. Bu mevzuatı koyanlar vergi noktasından iki tarafın çarpışması imkânı içinde karar bulunacak iradı kiraya esas olmakla yetişmiş, ayrıca bir de, kiranın ev sahibinin isteğiyle artırılmasına imkân verecek bir yol açmaktan çekinmişlerdir. Esasen, olağanüstü durumlar dolayısıyla çıkarılmış olan Millî Korunma Kanunu gereğince ve kiralara artmasını önlemek maksadiyle konan hükümlerin aynı zamanda ev sahiplerine bunların artırılabilmesi çarelerini vermesi kanunun tedvin maksadiyle de bağdaşamazdı.

Bundan ötürü, vergi ihtilâfi dolayısıyla açılan dâva zımında mükellefin, iradın artırılması yolundaki isteği, bilvasıta menfaatini muciptir diye incelenirse Millî Korunma Kanununun şu maksadına aykırı bir sonuca varılmış olur.

2 — İradın yükselmesini istemek, bina vergisini ilgilendiren kanunlara göre idarenin salâhiyeti cümlesindendir. Millî Korunma mevzuatı bu salâhiyetin yerinde kullanılacağına güvenmiştir. Dâvacı, idarenin itiraz hakkını kullanmak suretiyle iradı gerçek miktarına çıkarmağa savaşıyor lâzımken bunu yapmayarak iradı daha aşağı bir seviyede karar bulmasına sebebiyet verdiği inancından ise bu halde memurdan şikâyet etmek veya onu şahsî kusuru dolayısıyla-

le ale hine tazminat dâvası açmak suretiyle zararını kapatmak çaresine başvurabilir.

Tetkik kabiliyeti görülmeyen dâvanın bu bakımlardan reddi gerektiği mütalâa kılınmıştır.

TÜRK ULUSU ADINA

Hüküm veren Danıştay Dâva Daireleri Genel Kurulu tarafından işin gereği düşünüldü:

Takdir keyfiyetinin Bina Vergisi Tüzüğü'nün 23 üncü maddesine uygun bir şekilde cereyan edip etmediğinin araştırılması ve kiraya verilmiş olan binanın kira bedelinin nazara alınmayarak mukayese yoluna gidilmesi sebeplerinin beyanı suretiyle belirtilmesi ve keza emsal olarak alınan binanın teşkilât konfor ve saireye göre tam bir benzerlik gösterip göstermediği hususları araştırılarak ona göre bir sonuca varılması lâzım gelir ve itiraz komisyonunun takdir (hususundaki salâhiyetinin genişliği temyiz komisyonunun işi incelemesine engel teşkil edemeyeceği zahir bulunduğu halde mukadder kıymetin doğruluğuna hangi sebeplerle varıldığı izah edilmeksizin kararın tasdiki cihetine gidilmesi yolsuz olduğundan 29.12.1943 tarih ve 1732 sayılı temyiz komisyonu kararının bozulmasına ve temyiz edenin ödediği 100 kuruşun kendisine geri verilerek 50 kuruşun aleyhine temyiz edenden alınmasına 30.3.1945 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.

KANUN VE KARARLAR

K. No.	Neye taallük ettiği	Yayınladığı R. gazete	
		Tarih	Sayı
	— Kanunlar —		
4873	Bina Vergisi Kanununa geçici bir madde eklenmesi hakkında Kanun.	8.4.946	6277
4874	Kazanç Vergisi Kanunu'nun 3. maddesinin değiştirilmesi H. K.	8.4.946	6277
4876	Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu'na ek Kanun.	30.4.946	6295
4878	Belediye K. nur. bazı maddelerinin değiştirilme-i H. Kanun.	30.4.946	6295
	— Tüzükler —		
	Arazi Vergisi Tüzüğü.	4.0.946	6298
	Ambar, Antrepo ve Yolcu salonlarının gümrükçülük bakımından bağlı olacakları şartlarla yükleme ve boşaltmada gümrük denetlemesi H	9.4.946	6278
	iller Bankası Tüzüğü.	11.4.946	6280
	— Yönetmelikler —		
	Küçük sanat erbabına pamuk ipliği dağıtımına dair Yönetmelik.	2.5.946	6286

BİBLİYOGRAFYA

- AR, Fahri.
İçki ve Ceza.. Samsun, Güneş B., 1945, (16,5X12), 60 s. F. 125 K
- Millî Eğitim B.
İslâm Ansiklopedisi. Cüz 29.. İst., Millî Eğitim B., 1945, (27X18), 80 s. F. 150 K.
- DERBİL, Prof. Süheyp Nizami.
Kooperatifler.. Ankara, Millî Eğitim B., 1945, (18,5X11.5); 70 s. (İyi yaşama serisi: 9). F, 80 K.
- BURY, John B (angell).
Fikir ve Söz Hürriyeti, Çev. Avni Başman. İst., Remzi K. 1945. (19X13), XIII + 228 s. (Kültür serisi: 14.) F. 125 K.
- ERTEN, Cemaleddin Fazıl.
Polisin ceza tatbikatı notları.. İst., Aydınlık B., 1945, (20X14), 127 s. F. 125 K.
- ÖZÜTÜRK. Nejat Hazım.
İlk soruşturma.. İzmir, Cumhuriyet B., 1946, (20X14), 61 s. F 250 K.
- HIRSCH, Dr. E.
Tam metni, ilgili diğer kanun kaideleriyle Yargıtay içtihatlarını ve mufassal alfabeli fihristi havi olan notlu Ticaret Kanunu Kitap 1. Ankara-İst., Akay K., 1946, (19,5X13,5) VI+512 s. (Akay Kitabevinin notlu Kanunlar serisi: 2). F. 400 K.
1944 yılı Belediye tamimleri... İst., Belediye B., 1944, (23.5X16,5) 248 s. F... K.
- YUDAHİN, Prof. K. K.
Kırgız Sözlüğü. Çev. Abdullah Taymas. Cilt I.... Ankara, Millî Eğitim B., 1945, (24X16,5), XVI+376 s. (Türk Dil Kurumu. Seri: C III, sayı: 5); F. 250 K.
- KARAABALI, Memduh; yayınlıyan.
Öztürkçe Anayasa ve Yeni Türkçe Karşılıkları.. İst., Nümune B., 1946, (16,5X12), 104 s. F. 100 K.
- CROZAT, Dr. Charles.
Âmme Hukuku Dersleri. Cilt II. Kısım II. İst., Kenan B., 1946. (25X18), VH|401-853 s. (İstanbul Üniversitesi yayınları: 219), F. 232 K.
- ÖZYÜREK. Celâl.
Belediye Bilgisi.. İzmir, Meşher B., 1946, (20,5X14,5); 82+X.+3 s. F... K.